

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

№ 1 (69)

Харків. Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014

**Засновник і видавець
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

Науковий журнал "Економіка розвитку" видається з березня 2002 року, перереєстрований у зв'язку зі зміною сфери розповсюдження і назви журналу "Вісник" з 1997 р. (Рестраційний номер свідоцтва – КВ № 16780–5352 ПР. від 25.05.2010 р.)

Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Бюлетень ВАК України, № 6, 2010).

Періодичне видання Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до Каталогу видань України з доставкою. Індекс видання 49222.

Web-сайт наукового журналу:
<http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/UEP/index.html>

Web-сайти, на яких представлено науковий журнал:

- ✓ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/index.html
- ✓ Научная электронная библиотека: http://elibrary.ru/title_about.asp?id=32869
- ✓ DOAJ – Directory of Open Access Journals: <http://www.doaj.org/doaj?func=openurl&genre=journal&issn=16831942>
- ✓ BASE – Bielefeld Academic Search Engine: <http://www.base-search.net/Search/Results?lookfor=url%3Aed.ksue.edu.ua&refid=dclink>
- ✓ WorldCat: http://www.worldcat.org/title/economics-of-development/oclc/774086872&referer=brief_results
- ✓ Index Copernicus International S.A.: <http://journals.indexcopernicus.com/passport.php?id=7897>
- ✓ The Asian Education Index: http://www.asian-education-index.com/business_index_E.php
- ✓ Ulrichsweb™ Global Serials Directory: <http://ulrichsweb.serialsolutions.com>

**ЕКОНОМІКА
РОЗВИТКУ
ECONOMICS
OF DEVELOPMENT**

березень 2014 р. № 1 (69)
Затверджено на засіданні вченої ради університету.
Протокол № 7 від 24.02.2014 р.

Редакційна колегія

Пономаренко В. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ (головний редактор)

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Гриньова В. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського федерального університету імені першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Росія)
Левикін В. М. – докт. техн. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лутай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
Маларець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Пашипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Сєдова Л. М. – відповідальний секретар
Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського державного університету (Росія)
Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету "Львівська політехніка"

Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ
Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HdR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)
Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)
Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)
Hofshabler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)
Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH "Technikum Wienn" (Austria)
Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)
Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)
Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH "Technikum Wienn" (Austria)
Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)
Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)
Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)
John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)
Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)
Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)
Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)

This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Научный журнал является журналом с открытым доступом, что означает, что все содержимое находится в свободном бесплатном доступе для пользователя или его учреждения. Пользователям разрешается читать, загружать, копировать, распространять, печатать, искать или делать ссылки на полные тексты статей в этом журнале, не запрашивая разрешения у издателя или автора. Указанное соответствует определению BOAI относительно открытого доступа.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.
- При передрукуванні матеріалів посилання на "Економіку розвитку" обов'язкове.

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2014.

© Науковий журнал "Економіка розвитку", 2014.

© Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, дизайн обкладинки, 2014.

Зміст

Механізм регулювання економіки

Волюков В. В. Удосконалення механізму фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів та наукових установ	5
Небилиця О. А., Тімонін К. О. Сучасні особливості Інтернет-брендингу в Україні.....	12
Вовк В. Я., Урусова С. С. Концептуальні засади сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг	17
Фарат О. В. Вплив інноваційно-інвестиційних процесів на розвиток пріоритетних галузей України.....	22
Паршин Ю. І. Інтегральна оцінка ефективності економічного розвитку регіону	27
Охріменко О. О., Манаєнко І. М. Детермінанти інвестиційного забезпечення: принципи, механізми, ефективність	34
Мазур О. Є. Систематизація підходів до визначення категорії "інститут".....	41
Джуха В. М., Погосян Р. Р. Основные схемы реализации государственно-частного партнерства в спортивно-оздоровительной сфере.....	46
Рубан В. М. Систематизація підходів до компонування етапів антикризового управління.....	50
Козарезенко Л. В. Державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення.....	55
A. Artemenko. The Influence of the Modern Informational Revolution on the Development of Value and Rational Megatrends in the Post-Socialistic Economy.....	63
Грузіна І. А. Трансформація підходу до мотивації праці персоналу в умовах інформаційної економіки.....	67

Економіка підприємства та управління виробництвом

Гонтарева І. В. Семантический анализ факторов повышения эффективности развития предприятия.....	71
Медведева І. Б. Фінансова безпека суб'єкта господарювання в контексті національної безпеки у фінансовій сфері.....	75
Полуянова Е. И. Задачи подсистемы управления воспроизводством основных средств на предприятии в современных условиях хозяйствования.....	83
Кузьминов А. Н. Ценологические императивы управления крупномасштабными экономическими системами.....	88
Шевчук О. А. Системно-структурний підхід до лідерства промислових підприємств.....	94
Єрмоленко О. А., Мордовець А. В. Інноваційні методи покращення кадрового потенціалу державних органів влади.....	101
Цимбал Л. І. Особливості розвитку країн в умовах переходу до нового технологічного устрою.....	105
Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их рекламной деятельности.....	109
Савчук Н. В. Міжбюджетні відносини в бюджетній системі України.....	116

Економіко-математичні методи та моделі

Пушкарь А. И., Гаркин В. В. Модель интегральной оценки качества информационных систем.....	122
Петров Э. Г., Брынза Н. А. Метод решения задачи распределения инвестиций в условиях многокритериальности с учетом интервальных неопределенностей исходных данных.....	128

Contents

Economics Regulation Mechanism

V. Vollkov. Improvement of the Mechanism of Financing and Investing Budget Funds in Scientific and Research Works in Higher Educational Establishments and Research Institutions.....	5
O. Nebylytsia, K. Timonin. Characteristics of Modern Internet Branding in Ukraine	12
V. Vovk, S. Urusova. Conceptual Foundations of the Competitive Environment Segmentation of the National Banking Market	17
O. Farat. Impact of Innovation and Investment Processes on the Development of Priority Sectors of Ukraine	22
I. Parshyn. Integral Assessment of the Regional Economic Development Efficiency.....	27
O. Okhrimenko, I. Manaenko. Determinants of Investment Support: Principles, Mechanisms, Efficiency	34
O. Mazur. Systematization of Approaches to the Definition of the Category "Institution".....	41
V. Dzhukha, R. Pogosyan. Basic Schemes of Realization of Public and Private Partnership in Sports and Recreation.....	46
V. Ruban. Systematization of Approaches to the Layout of the Crisis Management Stages.....	50
L. Kozarezenko. State Regulation of Human Potential Development in Terms of Improvement of Life Quality.....	55
A. Artemenko. The Influence of the Modern Informational Revolution on the Development of Value and Rational Megatrends in the Post-Socialistic Economy.....	63
I. Gruzina. Transformation of the Approach to Personnel Motivation in Information Economy.....	67

Economics of Enterprise and Production Management

I. Gontareva. Semantic Analysis of the Efficiency Growth Factors of a Company Development.....	71
I. Medvedleva. Financial Security of a Business Entity as a Structural Element of the National Security in the Financial Sector.....	75
O. Poluanova. The Tasks of the Fixed Assets Reproduction Management Subsystem at an Enterprise in Modern Economy	83
A. Kuzminov. The Coenoses Theory Imperatives of Managing Large-Scale Economic Systems.....	88
O. Shevchuk. A Systemic and Structural Approach to the Leadership of Industrial Enterprises	94
O. Yermolenko, A. Mordovets. Innovative Methods for Improvement of Personnel Potential of Public Authorities.....	101
L. Tsymbal. Development Features of Countries in Transition to a New Technological Paradigm.....	105
P. Orlov. The Problems of Social Responsibility of Businesses and Their Advertising Activity	109
N. Savchuk. Interbudgetary Relations in the Budgetary System of Ukraine.....	116

Economic and Mathematical Methods and Models

A. Pushkar, V. Garkin. A Model of Integrated Quality Assessment of Information Systems.....	122
E. Petrov, N. Brynza. A Problem-Solving Method for Distribution of Investments under Multicriteriaity Taking into Account Interval Uncertainties of the Input Data.....	128

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.*

С. И. Вавилов

Механізм регулювання економіки

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ТА ВКЛАДЕННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВИХ УСТАНОВ

УДК 336.531.2:[378.09:001.89]

Воликов В. В.

Розглянуто питання оптимізації й підвищення ефективності використання бюджетних коштів, передбачених на виконання науково-дослідних робіт вищими навчальними закладами та науковими установами, які підпорядковані Міністерству освіти і науки України. Акцентовано увагу на відповідальності вищих навчальних закладів та наукових установ за інноваційний розвиток національної економіки. Зазначено, що визначальним для розвитку науково-технологічної сфери є відповідний рівень державного фінансування та наявність пільг для інноваційно-орієнтованих підприємств. Наведено процес фінансування науково-дослідних робіт та підхід до розподілу державних коштів, передбачених на фундаментальні та прикладні дослідження. Розкрито сутність звітної кампанії вищих навчальних закладів і наукових установ, яка проводиться з метою підведення підсумків їх наукової та науково-технічної діяльності за рік. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення механізму фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт, які виконуються вищими навчальними закладами та науковими установами.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, наукові установи, науково-дослідна робота, результативність наукової діяльності, науково-технологічна сфера, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, трансфер.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ФИНАНСИРОВАНИЯ И ВЛОЖЕНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ВЫПОЛНЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ РАБОТ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ И НАУЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

УДК 336.531.2:[378.09:001.89]

Воликов В. В.

Рассмотрены вопросы оптимизации и повышения эффективности использования бюджетных средств, предусмотренных на выполнение научно-исследовательских работ высшими учебными заведениями и научными учреждениями,

которые подчинены Министерству образования и науки Украины. Акцентировано внимание на ответственности высших учебных заведений и научных учреждений за инновационное развитие национальной экономики. Отмечено, что определяющим для развития научно-технологической сферы является соответствующий уровень государственного финансирования и наличие льгот для инновационно-ориентированных предприятий. Приведен процесс финансирования научно-исследовательских работ и подход, используемый при распределении государственных средств, предусмотренных на фундаментальные и прикладные исследования. Раскрыта сущность отчетной кампании высших учебных заведений и научных учреждений, которая проводится с целью подведения итогов их научной и научно-технической деятельности за год. Обоснованы рекомендации по усовершенствованию механизма финансирования и вложения бюджетных средств в выполнение научно-исследовательских работ, выполняемых высшими учебными заведениями и научными учреждениями.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, научные учреждения, научно-исследовательская работа, результативность научной деятельности, научно-технологическая сфера, фундаментальные исследования, прикладные исследования, трансфер.

IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF FINANCING AND INVESTING BUDGET FUNDS IN SCIENTIFIC AND RESEARCH WORKS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS AND RESEARCH INSTITUTIONS

UDC 336.531.2:[378.09:001.89]

V. Volikov

The problem of optimization and efficient use of budget funds allocated for scientific and research work in higher educational establishments and research institutions subordinated to the Ministry of Education and Science of Ukraine is considered. Attention is focused on the responsibility of higher educational establishments and research institutions for innovative development of the national economy. An appropriate level of public financing and incentives for innovation-oriented enterprises are found to be a determinant for the development of scientific and technological sphere. A process of financing scientific and research work is suggested, as well as an approach to the allocation of public funds provided for fundamental and applied research. The essence of the reporting campaign of higher educational establishments and research institutions is described, which is held to summarize their annual scientific and technical activities. Recommendations for improving the mechanism of financing and investing budget funds in scientific and research work performed by higher educational establishments and research institutions are substantiated.

Keywords: higher educational establishments, research institutions, scientific and research work, effectiveness of scientific work, scientific and technological sphere, fundamental research, applied research, transfer.

Сьогодні в умовах глобалізації та обмеженості ресурсів першорядного значення набуває формування інноваційного майбутнього України, в якому науково-технологічна сфера відіграє вирішальну роль. Результати наукової діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) та наукових установ (НУ) стають головним ресурсом, що визначає темпи економічного зростання національної економіки. Вирішальною стає наявність досконалого організаційно-економічного механізму, що забезпечує комерціалізацію і трансфер інтелектуальних продуктів від ВНЗ/НУ на вітчизняні підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що питаннями оптимізації та підвищення ефективності системи управління й фінансування у науково-технологічній сфері займаються провідні вчені та фахівці багатьох країн світу. Так, вирішенню проблем структурних деформацій у національній економіці та забезпеченню її науково-технологічного розвитку на основі комерціалізації результатів наукової діяльності приділяється значна увага в роботах закордонних та вітчизняних вчених, таких, як Г. Андрощук, В. Геєць, В. Єрміков, Т. Кваша, М. Міжинський, П. Перерва, В. Пономаренко, Ю. Рубін, Б. Чумаченко та інші [1 – 13]. Однак проблема управління науково-технологічною сферою в Україні залишається актуальною і сьогодні. Потребує вдосконалення існуючий механізм фінансування і вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт (НДР) вищих навчальних закладів та наукових установ, підпорядкованих Міністерству освіти і науки (МОН) України. Зокрема, це стосується врахування результативності НДР вищих навчальних закладів та наукових установ.

Метою статті є розробка та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму фінансування і вкладення бюджетних коштів у виконання фундаментальних і прикладних досліджень вищих навчальних закладів та наукових установ, підпорядкованих МОН України.

На початку 90-х років минулого століття було розпочато формування системи управління науково-технологічною сферою в Україні як у незалежній державі. Цей процес продовжується і сьогодні. Нині, згідно зі своїми положенням, МОН України є головним органом у системі органів виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері науки, освіти, інноваційної діяльності, інтелектуальної власності та трансферу технологій. Вищі навчальні заклади та наукові установи, які підпоряд-

ковані МОН України, відповідальні за якість отриманих наукових результатів та їх впровадження на українських підприємствах, що є визначальним для інноваційного розвитку національної економіки [2; 4; 7; 14].

Технологічне старіння можна подолати лише за умов залучення кращих фахівців-науковців, які розробляють сучасні технології і максимальною мірою сконцентровані в університетах та наукових організаціях. Результати їхніх наукових досліджень та інтелектуальна продукція стають основою інноваційного розвитку країни. Для вітчизняних підприємств ВНЗ/НУ є джерелом нових ідей і розробок, висококваліфікованих кадрів, які володіють сучасними знаннями і здатні забезпечити впровадження нових технологій, використовуючи власний та світовий досвід з урахуванням потреб споживачів, сьогодишніх економічних умов, наявності відповідних ресурсів та інших можливостей. Саме тому важливою для інноваційного розвитку країни є наявність постійного контакту між науковцями, освітянами та практиками [2; 6; 10].

У результаті виконання власних НДР вищі навчальні заклади та наукові установи повинні постачати на підприємства сучасні розробки й отримувати додаткові прибутки від інноваційної діяльності, які можуть витратитись на розвиток власної матеріальної бази, необхідної для проведення НДДКР, покращення умов праці науковців та їх матеріальне заохочення [2 – 4; 6 – 8; 10 – 14].

Вагомим для розвитку академічної науки є державне фінансування [2; 4 – 8; 14], що, у свою чергу, потребує ефективного розподілу бюджетних коштів, передбачених на виконання фундаментальних та прикладних досліджень. Тому важливою є наявність досконалої системи моніторингу результатів науково-технологічної діяльності за науковими роботами всіх сфер фінансування. Реалізація цього потребує: по-перше, визначення системи показників з урахуванням особливостей національної економіки; по-друге, забезпечення реальних джерел отримання інформації; по-третє, розробки відповідних методичних засад.

Для забезпечення всебічного та повного аналізу результативності наукової діяльності ВНЗ/НУ, виявлення основних тенденцій і проблемних питань у сфері науково-технологічного розвитку щороку вищі навчальні заклади та наукові установи, які підпорядковані МОН України, звітують згідно із затвердженою формою [15]. Процес розподілу бюджетних коштів на основі результатів звітної кампанії наведено на рис. 1.

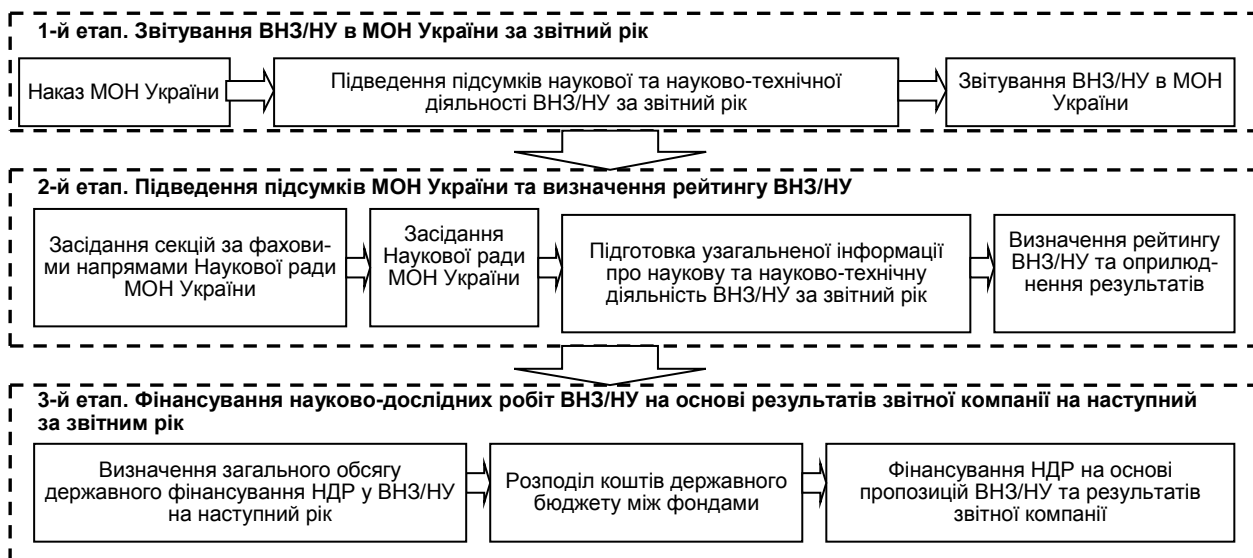

Рис. 1. Процес фінансування НДР у ВНЗ/НУ за рахунок коштів державного бюджету

Важливою в підведенні підсумків наукової та науково-технічної діяльності ВНЗ/НУ за звітний період є наявність досконалої системи моніторингу та показників, які згруповано наступним чином [15]: 1) науково-педагогічні кадри; 2) підготовка наукових кадрів; 3) фінансування науково-технічної діяльності; 4) матеріально-технічне забезпечення наукової та науково-технічної діяльності; 5) результативні показники виконання наукових, науково-технічних робіт; 6) наукові праці; 7) інноваційна спрямованість результатів наукових, науково-технічних робіт; 8) іннова-

ційна інфраструктура; 9) наукова робота студентів; 10) молоді вчені, їхні наукові праці та участь у конференціях. Частина звітної інформації стає доступною для громадськості, зокрема підприємців, інвесторів, бізнесових структур з метою ознайомлення та комерціалізації наукових результатів. Такий підхід сприяє розвитку інноваційного бізнесу і комерціалізації отриманих результатів науково-дослідних робіт ВНЗ/НУ на основі використання Internet-технологій. Загальна схема звітування ВНЗ/НУ в МОН України наведена на рис. 2.

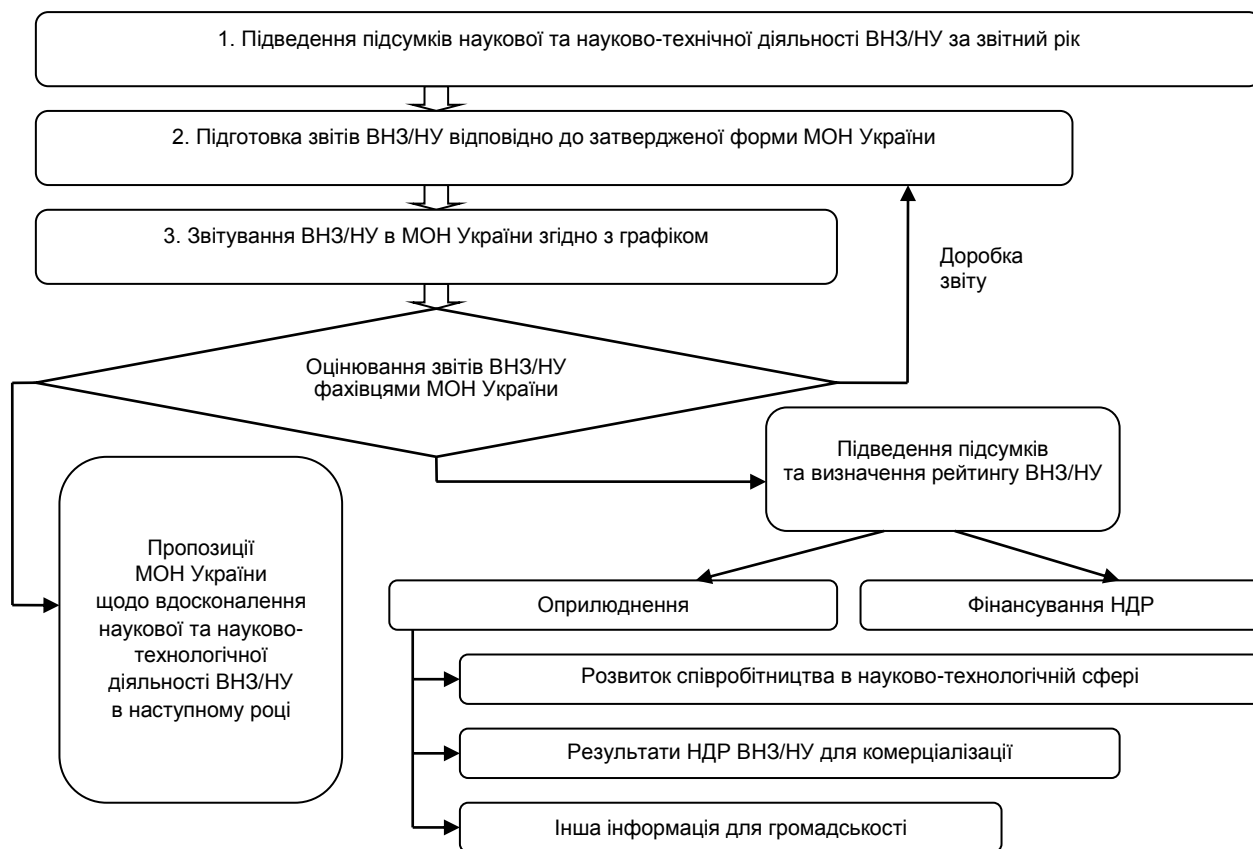

Рис. 2. Звітування ВНЗ/НУ в МОН України

Для забезпечення об'єктивного підведення підсумків наукової та науково-технічної діяльності українських ВНЗ/НУ необхідна наявність відповідних критеріїв оцінювання, які стануть основою для визначення перспективних наукових проєктів ВНЗ/НУ за рахунок державного бюджету в наступному році. Рейтинг вищих навчальних закладів та наукових установ визначають за результатами аналізу зведених показників, які об'єднані в одинадцять груп [15]: педагогічні; технологічні; гірничо-металургійні; економічні; машиноприладобудівні; транспортні; будівельно-художні; класичні; політехнічні; заклади фізичного виховання і спорту; науково-дослідні інститути. Розподіл коштів для фінансування фундаментальних і прикладних досліджень за рахунок коштів державного бюджету на наступний за звітним рік здійснюється на підставі висновку щодо результативності наукової та науково-технічної діяльності кожного окремого вищого навчального закладу/наукової установи. Він наведений на рис. 3.

Основні критерії, які використовуються для оцінювання [15], – це ефективність організації та координації

наукової діяльності; забезпеченість кадрами вищої кваліфікації та якість їх підготовки, перепідготовки; вагомість отриманих наукових результатів та можливість їх застосування для соціально-економічного розвитку країни; системність та послідовність у проведенні наукових досліджень (взаємозв'язок між фундаментальними та прикладними дослідженнями й розробками); впровадження отриманих результатів НДДКР; спрямованість наукових результатів на вирішення важливих (першочергових) завдань у різних галузях економіки, соціальної сфери та в навчальному процесі відповідно до профілю вищого навчального закладу; співробітництво з органами виконавчої влади; належне планування результативних показників у межах виконання науково-дослідних робіт; захист прав інтелектуальної власності за результатами НДР; результативність наукових публікацій; ефективність використання власного наукового потенціалу, заохочення та залучення талановитої молоді до наукової діяльності; міжнародна співпраця та залучення коштів міжнародних грантів.

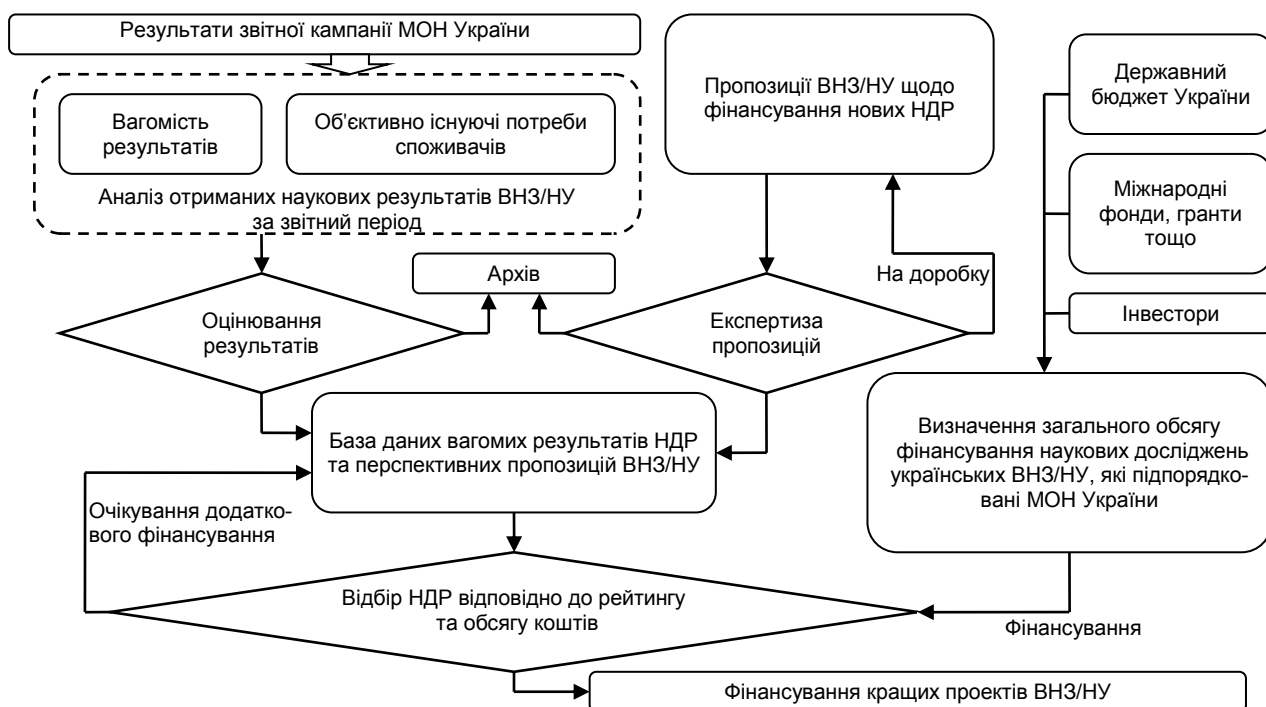

Рис. 3. Фінансування науково-дослідних робіт українських ВНЗ/НУ

На основі проведених досліджень світового досвіду [1; 3; 5; 6; 8; 9; 13] та доробку вітчизняних вчених [2; 4; 7; 10 – 14; 16; 17], вивчення сучасного законодавства України у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, захисту прав інтелектуальної власності [18; 19] та інших джерел [15; 20; 21] автором пропонується вдосконалити механізм фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання вищими навчальними закладами та науковими установами науково-дослідних робіт у наступних аспектах.

По-перше, якість та вагомість отриманих наукових результатів значною мірою залежать від належного планування результативних показників, що будуть отримані в межах виконання НДР з урахуванням реального доробку провідних наукових шкіл ВНЗ/НУ та окремих авторів. Формування колективу висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів – це копітка і тривала робота, тому що кожен викладач-науковець є самодостатньою особистістю. Тому необхідно створювати такі умови для проведення наукових досліджень, які сприятимуть гармонії їх особистих інтересів з університетськими. Наявні теорії мотивації персоналу більшою мірою спрямовані на реальний сектор економіки і недостатньо враховують специфіку праці науково-педагогічного персоналу (НПП) у ВНЗ/НУ, що, у свою чергу, уповільнює використання їхнього наукового досвіду та здобутків. Вирішувати проблему гармонізації особистих інтересів професорсько-викладацького складу та державних необхідно негайно. Це потребує розробки методичних підходів до створення засобів мотиваційного підкріплення їх моральних та економічних інтересів. Сьогодні, на жаль, не існує загально визнаної методологічної та методичної бази для оцінювання кількісної та якісної роботи науковців. Дослідження проблем нормування праці НПП проводились науковцями Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця з метою розробки методики, яка надасть можливість визначити кращих представників НПП університету за результатами їхньої роботи

у звітному році для додаткового матеріального стимулювання з урахуванням доробку кожного. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів від вкладення в наукову та науково-технічну діяльність ВНЗ/НУ пропонується враховувати загальний рівень професорсько-викладацького складу кожного окремого ВНЗ/НУ на основі результатів його оцінювання, що потребує розробки відповідних методик для кожної окремої групи ВНЗ/НУ з урахуванням їх специфіки. Використання результатів цих методик дасть можливість визначити нинішню компетентність та активність науковців, що сприятиме підтримці кращих наукових шкіл з вагомими сучасними здобутками. Тому питома вага якісних і кількісних показників, які характеризують ВНЗ/НУ сьогодні, повинна мати більше значення порівняно з показниками, що враховують здобутки попередніх років.

По-друге, необхідно забезпечити можливість повною мірою використовувати наявний науковий потенціал кожного окремого ВНЗ/НУ відповідно до його профілю. Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 535 від 07.06.2011 р. для оптимізації тематики проектів наукових досліджень і розробок ВНЗ/НУ, які підпорядковані МОН України, було затверджено відповідний їх перелік. Такий підхід обмежує перспективу подавати запити на нові проекти, крім визначених пріоритетних напрямів для конкретного вищого навчального закладу. У свою чергу, фінансування комплексних проектів, які передбачають спільні дослідження, не сприяє залученню науковців із інших ВНЗ/НУ, тому що вони проводяться більшою мірою в рамках загального фінансування. Для підвищення ефективності використання наукового потенціалу ВНЗ/НУ та вкладення державних коштів необхідно розробити механізм додаткового фінансування комплексних проектів на основі системного підходу, що сприятиме співпраці та об'єднанню зусиль наукових шкіл із різних установ.

По-третє, слід ліквідувати простої унікального обладнання (лабораторій), які можуть бути задіяні для вико-

нання НДР у ВНЗ/НУ або на замовлення інших зацікавлених суб'єктів господарювання. Це потребує не тільки проведення інвентаризації наявного унікального обладнання (лабораторій) у ВНЗ/НУ, а також їх випробування на відповідність сучасним нормам і вимогам. У разі потреби необхідно здійснити технічне обслуговування або ремонт, якщо це економічно доцільно, й передбачити наявність відповідних фахівців. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів необхідно залучати додаткові джерела фінансування за рахунок замовників, які не підпорядковані МОН України (промислові підприємства та їхні науково-дослідні установи, окремі підприємці, закордонні замовники та ін.) на основі розвитку нових форм співробітництва з підприємствами, іншими міністерствами та відомствами.

По-четверте, заплановані результативні показники виконання НДР за кошти державного бюджету повинні стимулювати виконавця на отримання вагомого та об'єктивно необхідного наукового результату для інноваційного розвитку національної економіки, який буде своєчасним, комерційно вигідним та придатним для промислового впровадження на вітчизняних підприємствах, а не заради звітування. Тому критерії для відбору нових проектів ВНЗ/НУ повинні бути чітко визначеними й обґрунтованими, аби не виникало необхідності в колективу науковців встановлювати для себе надмірно складні завдання у запиті, які потім вимагатимуть від науковців не займатись науковими дослідженнями як такими, а працювати на отримання необхідних показників для звіту, що призведе до занадто теоретизованих результатів НДР, ускладнить їх впровадження і взагалі знизить якість виконання всього проекту. Також для підвищення ефективності використання наукового потенціалу ВНЗ/НУ пропонується розробити заходи, які передбачають кооперацію вищої школи та підприємців. Сьогодні представники НПП повинні особисто займатись пошуком нових госпдоговорів, що ускладнює їх науково-дослідну діяльність. Адже вони науковці, а не менеджери. Тому як один із дієвих заходів пропонується розширити співпрацю МОН України з іншими міністерствами та відомствами. Як приклад, ВНЗ/НУ можна згрупувати за територіальною ознакою та запропонувати співпрацю з промисловими підприємствами регіону, в якому вони знаходяться, відповідно до фахового напрямку ВНЗ/НУ, а фінансування НДР – передбачити в інших міністерствах та відомствах, до яких належать підприємства-партнери вищих навчальних закладів та наукових установ.

По-п'яте, недостатні обсяги фінансування НДР та чинна система оплати праці НПП у ВНЗ уповільнюють процес використання нових сучасних світових досягнень науки й техніки для навчального процесу. Відсутність реальної зацікавленості вчених ВНЗ у розширенні наукової діяльності значно знижує якість вищої освіти, конкурентоспроможність українських ВНЗ, стримує розвиток ринку інноваційної продукції і т. ін. Сьогодні на умовах сумісництва незалежно від обсягу виконання НДР професорсько-викладацький склад обмежено щодо тривалості роботи та заробітної плати, що передбачено відповідною Постановою Кабінету міністрів України.

По-шосте, недосконалість (відсутність) процедури працевлаштування наукових чи науково-педагогічних працівників-іноземців у ВНЗ значно обмежує можливість використання світового досвіду у спільних наукових дослідженнях та навчальному процесі, що є важливим чинником не тільки для зростання наукового та економічного потенціалу України, але й для долучення української науки до кращих світових наукових досягнень, що потребує усунення суперечностей у законодавчо-нормативній базі України. Зокрема, це стосується: Закону України "Про

вищу освіту", Закону України "Про зайнятість населення", Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства".

По-сьоме, необхідно збільшити залучення студентів та молодих вчених до виконання НДР у ВНЗ і розробити методику їх заохочення. Позитивним світовим досвідом є використання наукових досягнень студентів для організації власного бізнесу на базі інкубаторів, бізнес-лабораторій та інших інноваційних структур. Необхідно розробити механізм, що дасть можливість використовувати результати наукових досліджень, які отримано за рахунок коштів державного бюджету, для організації Start-up та інших малих інноваційних підприємств, обладнаних відповідно до сучасних досягнень науки й техніки, що сприятиме працевлаштуванню студентів за фахом, вирішенню проблеми забезпечення першим робочим місцем випускників ВНЗ та появі нового джерела для наповнення державного бюджету. Витрати на розвиток такої інфраструктури на базі ВНЗ пропонується передбачити в процесі розподілу коштів, запланованих для перепідготовки кадрів у Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Також одним зі спільних проектів ВНЗ і Державної служби зайнятості України може бути використання цієї інноваційної інфраструктури для перепідготовки й працевлаштування безробітних та людей з обмеженими можливостями.

По-восьме, необхідно вдосконалити законодавство України у сфері інтелектуальної власності, яке сьогодні стримує трансфер технологій у вищих навчальних закладах та наукових установах. Також уповільнює впровадження нових розробок академічного сектору відсутність реальних економічних стимулів для суб'єктів господарювання щодо залучення університетської науки. На жаль, пільги для інноваційних підприємств Податковим кодексом України не передбачено, що потребує більш детального простеження його зв'язку з визначеними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні. І нарешті, потребують уточнення показники, які використовуються для оцінювання ефективності вкладення бюджетних коштів у НДР з урахуванням реальної можливості їх досягнення ВНЗ/НУ державної форми власності в процесі проведення наукових досліджень. Зокрема, це стосується наявності охоронних документів та ліцензійної діяльності ВНЗ і наукових установ.

Література: 1. Керівництво Осло : Рекомендації зі збору та аналізу даних стосовно інновацій / пер. з англ. та наук. ред. канд. екон. наук, професора Андрощук Г. О. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – 164 с. 2. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т. Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект України / за ред. акад. НАН України Гейця В. М., акад. НАН України Семиноженка В. П., чл.-кор. НАН України Кваснюка Б. Є. – К. : Фенікс, 2007. – 544 с. 3. Ермиков В. Наука і комерціалізація технологій: опыт Франции и Германии [Текст] [Электронный ресурс] / В. Ермиков // НВС. – 2005. – № 49. – Режим доступа : <http://www.sbras.ru/NBC>. 4. Механізм державного управління науково-технологічною сферою (світовий та вітчизняний досвід) : монографія / Л. А. Мусіна, Т. К. Кваша, Н. В. Березняк та ін. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – 216 с. 5. Мишинский М. Ю. Меры государственного-правового стимулирования инноваций: правовой опыт Европейского Союза [Текст] / М. Ю. Мишинский // Инновации. – 2005. – № 7. – С. 18–23. 6. Трансфер технологій : монографія / П. Г. Перерва, Д. Коциски, Д. Сакай та ін. – Х. : Віровець А. П. "Апостроф", 2012. – 668 с. 7. Регіональна інноваційна система: теорія і практика : [монографія] / під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Пономаренка В. С. –

Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 688 с. 8. Предпринимательские университеты в инновационной экономике / под общ. ред. проф. Рубина Ю. Б. – М. : ООО "Маркет ДС Корпорейшн", 2005. – 402 с. 9. Чумаченко Б. Стратегическое управление научно-технологическим развитием : опыт США [Текст] [Электронный ресурс] / Б. Чумаченко, К. Лавров. – Режим доступа : <http://www.gos-uprav.ru/about/clause/455/707196>. 10. Воликов В. В. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів як засіб економічного зростання підприємств [Текст] / В. В. Воликов, Л. М. Архипенко // Резерви економічного зростання та інноваційного розвитку : тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 14 березня 2013 р., Кіровоградський національний технічний університет. – Кіровоград : ПП "Центр оперативної поліграфії "Авангард", 2013. – С. 25–29. 11. Парфьонова Л. Г. Місце та роль системи вищої освіти в сучасному суспільстві / Л. Парфьонова // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 91–96. 12. Кочарян І. С. Оцінка розмірності системи показників навчальної потужності вищої освіти України / І. Кочарян // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 46–50. 13. Кардош М. Роль освіти в підтримці змін на шляху до стійкого розвитку: дослідження на прикладі румунських університетів / М. Кардош // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – С. 337–345. 14. Результативність наукової діяльності : стан, тенденції та проблеми оцінювання : монографія / Т. В. Шокун, А. П. Гончаренко, А. В. Ямчук та ін. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – 216 с. 15. Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/481>. 16. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні : монографія / В. С. Пономаренко. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2012. – 328 с. 17. Проблеми ефективності наукової та освітньої діяльності у вищих навчальних закладах. Пропозиції Харківського національного економічного університету щодо вдосконалення законодавчого та нормативного забезпечення : препринт / укл. Пономаренко В. С., Єрмаченко В. Є., Іванов Ю. Б. та ін. ; наукове керівництво докт. екон. наук, професора Пономаренка В. С. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 52 с. 18. Законодавство України у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності (Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти) / упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2013. – 400 с. 19. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності (Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти) / упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, Г. О. Андрощук та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2013. – 704 с. 20. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology in Japan. – Access mode : <http://www.mext.go.jp/english>. 21. Державна служба зайнятості України. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/control/uk/index>.

References: 1. Kerivnytvstvo Oslo : Rekomendatsii zi zboru ta analizu danykh stosovno innovatsii / per. z anhl. ta nauk. red. kand. ekon. nauk, prof. Androshchuk H. O. – K. : UkrINTEI, 2009. – 164 p. 2. Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy : v 3 t. T. 1 : Ekonomika znan – modernizatsiinyi proekt Ukrainy / za red. akad. NAN Ukrainy Heitsia V. M., akad. NAN Ukrainy Semynozhenka V. P., chl.-kor. NAN Ukrainy Kvasniuka V. Ye. – K. : Feniks, 2007. – 544 p. 3. Ermikov V. Nauka i kommertsializatsiya tekhnolohiy: opyt Frantsii i Germanii [Tekst] [Electronic resource] / V. Ermikov // NVS. – 2005. – No. 49. – Access mode : <http://www.sbras.ru/NVS/>. 4. Mekhanizm derzhavnogo upravlinnia naukovy-tekhnolohichnoiu sferoiu (svitovyi ta vitchyzniani dosvid) : monohrafiia [Mechanism of State Management of Science and Technology Sphere: World and Domestic Experience : monograph] / L. A. Musina, T. K. Kvasha, N. B. Berezniak et al. – K. : UkrINTEI, 2009. – 216 p. 5. Mizhinskiy M. Yu. Mery gosudarstvenno-pravovogo stimulirovaniya innovatsiy: pravovoy opyt Evropeyskogo Soyuza [Tekst] / M. Yu. Mizhinskiy

// Innovatsii. – 2005. – No. 7. – P. 18–23. 6. Transfer tekhnolohii : monohrafiia : [Transfer of Technologies : monograph] / P. H. Pervera, D. Kotsysky, D. Sakai et al. – Kh. : Virovets A. P. "Apostrof", 2012. – 668 p. 7. Rehionalna innovatsiina sistema: teoriia i praktyka : monohrafiia [Regional Innovation System: Theory and Practice : monograph] / pid nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. Ponomarenka V. S. – Kh. : VD "INZhEK", 2011. – 688 p. 8. Predprimatelskie universytety v innovatsionnoy ekonomike / pod obshch. red. prof. Rubina Yu. B. – M. : ООО "Market DS Korporейshn", 2005. – 402 p. 9. Chumachenko B. Strategicheskoe upravlenie nauchno-tekhnologicheskim razvitiem: opyt SSHA [Tekst] [Electronic resource] / B. Chumachenko, K. Lavrov. – Access mode : <http://www.gos-uprav.ru/about/clause/455/707196>. 10. Volikov V. V. Komertsializatsiia rezultativ naukovy-doslidnykh robot vyshchikh navchalnykh zakladiv yak zasib ekonomichnoho zrostannia pidpriemstv [Tekst] / V. V. Volikov, L. M. Arkhipenko // Rezervy ekonomichnoho zrostannia ta innovatsiinoho rozvytku : tezy dopovidei IV Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii 14 bereznia 2013 r., Kirovohradskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet. – Kirovohrad : PP "Tsentr operatyvnoi polihrafii "Avanhard", 2013. – P. 25–29. 11. Parfonova L. H. Mistse ta rol systemy vyshchoi osvity u suchasnomu suspilstvi [Place and Role of the Higher Education System in Modern Society] / L. Parfonova // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 3 (63). – P. 91–96. 12. Kocharian I. S. Otsinka rozmirnosti systemy pokaznykiv navchalnoi potuzhnosti vyshchoi osvity Ukrainy [Evaluation of Dimensions of Ukraine's Higher Education Capacity Indices] / I. Kocharian // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3 (67). – P. 46–50. 13. Kardosh M. Rol osvity v pidtrymtsi zmin na shliakhu do stiikoho rozvytku: doslidzhennia na prykladi rumunskykh universytetiv [The Role of Education in Support of Change on the Way to Sustainable Development : Research of Romania Universities' Case Study] / M. Kardosh // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 1 (139). – P. 337–345. 14. Rezultatyvniit naukovoi diialnosti: stan, tendentsii ta problemy otsiniuvannia : monohrafiia [Effectiveness of Scientific Activity : Condition, Trends and Evaluation Problems : monograph] / T. V. Shokun, A. P. Honcharenko, A. V. Yamchuk et al. – K. : UkrINTEI, 2009. – 216 p. 15. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – Access mode : <http://mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/481>. 16. Ponomarenko V. S. Problemy pidhotovky kompetentnykh ekonomistiv ta menezheriv v Ukraini : monohrafiia [Problems of Training Competent Economists and Managers in Ukraine : monograph] / V. S. Ponomarenko. – Kh. : VD "INZhEK", 2012. – 328 p. 17. Problemy efektyvnosti naukovoi ta osvithoi diialnosti u vyshchikh navchalnykh zakladakh. Propozytii Kharkivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu shchodo vdoskonalennia zakonodavchoho ta normatyvnoho zabezpechennia : preprint / uкл. Ponomarenko V. S., Yermachenko V. Ye., Ivanov Yu. B. et al. ; naukovye kerivnytvstvo dokt. ekon. nauk, profesora Ponomarenka V. S. – Kh. : Vyd. KhNUE, 2012. – 52 p. 18. Zakonodavstvo Ukraini u sferi naukovoi, naukovy-tekhnichnoi ta innovatsiinoi diialnosti (Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan nauky i osvity) / upor. M. M. Shevchenko, B. H. Chyzhevskiy, S. V. Semeniuk et al. – K. : Parlamentske vydavnytvstvo, 2013. – 400 p. 19. Zakonodavstvo Ukraini u sferi intelektualnoi vlasnosti (Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan nauky i osvity) / upor. M. M. Shevchenko, B. H. Chyzhevskiy, H. O. Androshshuk et al. – K. : Parlamentske vydavnytvstvo, 2013. – 704 p. 20. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology in Japan. – Access mode : <http://www.mext.go.jp/english>. 21. Derzhavna sluzhba zainiatosti Ukrainy. – Access mode : <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/control/uk/index>.

Інформація про автора

Воликов Володимир Володимирович – канд. екон. наук, начальник науково-дослідного сектору Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

Информация об авторе

Воликов Владимир Владимирович – канд. экон. наук, начальник научно-исследовательского сектора Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

Information about the author

V. Volikov – PhD in Economics, Head of Science and Research Department of Simon Kuznets Kharkiv National

University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

Рецензент

*докт. экон. наук,
професор Раєвнєва О. В.*

*Стаття надійшла до ред.
12.02.2014 р.*

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-БРЕНДИНГУ В УКРАЇНІ

УДК 658.8.012.12

**Небилиця О. А.
Тімонін К. О.**

Обґрунтовано актуальність та сучасні особливості Інтернет-брендингу в Україні. Проведено семантичний аналіз поняття "Інтернет-брендинг" і запропоновано його авторське визначення. Узагальнено категорії та види брендингу в Інтернеті, а також висвітлено його переваги, недоліки та помилки. Обґрунтовано необхідність використання Інтернет-брендингу в сучасному маркетингу українських підприємств. Проаналізовано динаміку електронної комерції в Україні як найбільш розповсюдженої категорії Інтернет-брендингу. Досліджено причини переходу українських покупців до онлайн-режиму та подано кількість людей в Україні, які здійснювали купівлю чи продаж через Інтернет у 2010 – 2012 рр. Розкрито закордонний досвід та світові тенденції використання Інтернет-брендингу. Висвітлено різницю між традиційним брендингом та Інтернет-брендингом.

Ключові слова: бренд, Інтернет-брендинг, маркетинг, Інтернет, торговельна марка, електронна комерція, мережа, споживач.

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-БРЕНДИНГА В УКРАИНЕ

УДК 658.8.012.12

**Небылиця Е. А.
Тимонин К. А.**

Обоснованы актуальность и современные особенности Интернет-брендинга в Украине. Проведен семантический анализ понятия "Интернет-брендинг" и предложено его авторское определение. Обобщены категории и виды брендинга в Интернете, а также отражены его преимущества, недостатки и ошибки. Обоснована необходимость использования Интернет-брендинга в современном маркетинге украинских предприятий. Проанализирована динамика электронной коммерции в Украине как наиболее распространенной категории Интернет-брендинга. Исследованы причины перехода украинских покупателей к онлайн-режиму и приведены данные о количестве людей в Украине, которые осуществляли поку-

пку или продажу через Интернет в 2010 – 2012 гг. Освещены зарубежный опыт и мировые тенденции использования Интернет-брендинга. Отражена разница между традиционным брендингом и Интернет-брендингом.

Ключевые слова: бренд, Интернет-брендинг, маркетинг, Интернет, торговая марка, электронная коммерция, сеть, потребитель.

CHARACTERISTICS OF MODERN INTERNET BRANDING IN UKRAINE

UDC 658.8.012.12

O. Nebylytsia
K. Timonin

Topicality and modern features of Internet branding in Ukraine were justified. Semantic analyses of the concept "Internet branding" was conducted and the author's definition was offered. Categories and types of branding in the Internet were generalized, and its advantages, failings and errors were highlighted. The necessity for the use of Internet branding in the modern marketing of Ukrainian enterprises is stressed. The dynamics of electronic commerce in Ukraine was analysed as the most widespread category of Internet branding. The causes of Ukrainian customers' transition to the on-line mode were investigated and the number of people in Ukraine, who made purchases or sold over the Internet for the period of 2010 – 2012, is given. Foreign experience and world tendencies in the use of Internet branding are described. The difference between traditional and Internet branding is elucidated.

Keywords: brand, Internet branding, marketing, Internet, trademark, electronic commerce, network, customer.

Україна є наразі активним суб'єктом глобальної торгівлі та об'єктом міжнародного інвестування. Вітчизняний ринок стає середовищем безпосередньої діяльності глобальних компаній, користувачів глобальних брендів, а відтак, адаптером новітніх глобальних брендингових програм, спрямованих безпосередньо на вітчизняного споживача та опосередковано – на вітчизняного виробника [1]. Сучасний світ дуже швидко змінюється, і маркетинг трансформується разом із ним. Щоб досягти довгострокового збільшення продажів і виділитися серед конкурентів, актуальним стає використання брендингу в Інтернеті. З кожним днем підсвідомість людини більш критично фільтрує інформацію рекламного характеру. Зростання технологій значною мірою впливає на способи сприйняття й обробки даних. Нове покоління споживачів відмовляється сприймати пряму рекламу і більше довіряє відгуку на сайті, ніж рекламі з екрану. Як наслідок, з'являються нові методики і способи просування, які спрямовані на природність поширення інформації, прозорість і довгостроковість відносин бренда зі споживачем. Інтернет-брендинг слугує відмінним способом залучення нових і підвищення лояльності поточних клієнтів, для яких процес взаємодії з компанією стає набагато простішим і приємнішим. Тому тема дослідження на сьогодні є актуальною і своєчасною.

Теоретичне обґрунтування та практичні рекомендації щодо створення ефективної системи управління брендом підприємства розглянуто в працях таких провідних зарубіжних спеціалістів, як Д. Аакер, А. Бонтур, С. Девіс, Ж.-Н. Капферер, К. Келлер, Ф. Котлер, Д. Огілві, Т. Сміт, П. Фелдвік, Я. Еллвуд. В Україні проблеми бренд-менеджменту розглядали у своїх працях Л. Балабанова,

О. Зозульов, О. Кендюхов, М. Ларка, О. Малинка, Я. Приходченко, О. Телетов, А. Устенко, С. Хамініч, О. Ястремська, Д. Яцюк. Особливості застосування Інтернет-ресурсу в маркетинговій діяльності досліджувалися в працях В. Байкова, О. Варвиш, К. Вертайма, В. Висоцької, С. Ілляшенка, Н. Лисиці, О. Маслак, Т. Поліщук та інших. Разом із тим питання, пов'язані з використанням Інтернет-брендингу в маркетинговій стратегії українських підприємств, потребують обґрунтування й подальшого розвитку.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування особливостей Інтернет-брендингу в Україні. Для досягнення встановленої мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- проаналізовано та уточнено сутність поняття "Інтернет-брендинг";
- узагальнено категорії та види брендингу в Інтернеті; висвітлено переваги, недоліки та помилки Інтернет-брендингу;
- проаналізовано динаміку електронної комерції в Україні.

У процесі обґрунтування сучасних особливостей Інтернет-брендингу та необхідності його використання в сучасному маркетингу українських підприємств доцільно зупинитися на трактуванні предметного поняття.

Так, наприклад, *всесвітня енциклопедія "Вікіпедія"* надає наступне трактування даного поняття: "Інтернет-брендинг" (від англ. *Internet branding* або *e-branding*) – це відносно новий для країн СНД маркетинговий термін, який охоплює весь комплекс заходів, пов'язаних зі створенням і просуванням нового або вже існуючого бренда в Інтернет-мережі [2].

На думку С. Ладіка, Інтернет-брендинг – це спеціально розроблений комплекс маркетингових заходів, спрямованих на ознайомлення аудиторії Інтернет-мережі з продуктом або послугою, що просувається, а також на підвищення лояльності до них потенційних споживачів [3].

Н. Штанська розглядає Інтернет-брендинг на рівні держави та розуміє його як перспективні технології просування інтересів держави в інформаційному середовищі за допомогою використання різних засобів, що надаються всесвітньою павутиною [4].

На думку І. Успенського, Інтернет-брендинг – це теорія і методологія організації маркетингу в гіпермедійному середовищі [5].

Таким чином, у даній статті під Інтернет-брендингом слід розуміти комплекс маркетингових заходів, спрямованих на створення, просування та розвиток торгової марки через мережу Інтернет з метою створення позитивного іміджу підприємства та його прибуткової діяльності.

Головна причина, через яку Інтернет-брендинг слід виділяти особливо, – це серйозні відмінності між принципами сприйняття інформації споживачами в мережі і реальному світі. Брендінг ґрунтується на комунікації між виробником і споживачем, Інтернет же за своєю суттю – це особливе комунікаційне середовище з великою кількістю користувачів і величезними можливостями, тому брендінг у такому середовищі потребує унікального підходу.

Сьогодні Інтернет-брендинг активно розвивається на Заході. Там його включають в загальну маркетингову стратегію, багато невеликих компаній роблять на ньому акцент, що дозволяє їм швидко і відносно недорого залучити значну частину споживачів. На українському ринку цей важливий елемент поки що тільки набирає оберти і конкуренція в даній галузі невисока.

Бренди, які представлені у світовому й українському Інтернеті, умовно можна поділити на наступні категорії [6]:

1. *Контент-проекти:*

новинні (наприклад, ukr.net.ua);
тематичні (mmr.ua – сайт, присвячений методології та практиці маркетингу);
галузеві (ukrmach.dp.ua – сайт машинобудування України);

пошукові системи і класифікатори (так звані "системи управління трафіком"). За своєю суттю вони є інтеграцією власного контенту з великою кількістю анотованих посилань на інші ресурси Інтернету. Серед таких представників Meta, UaPortal та ін.

2. *Онлайн-сервіси.* Сюди можна віднести поштові сервіси (i.ua, Mail.od.ua), ресурси пошуку роботи (JOB.ukr.net), системи хостингу сайтів та ін.

3. *Інтернет-послуги.* До цієї категорії належать компанії і служби, що надають послуги в мережі. Сюди відносять web-розробників, дизайн-студії, Інтернет-агенції, провайдерів Інтернету тощо.

4. *Електронна комерція.* До цієї категорії належать електронні магазини (наприклад, gozетка.com.ua), системи готівкових платежів в Інтернеті (webmoney.ua) та інші.

5. *Бренд, перенесений з офлайн-бізнесу.* Зараз уже все важче уявити компанію, що успішно працює, без свого представництва в Інтернеті. Першими в цій галузі стали телекомунікаційні, комп'ютерні компанії, а Інтернет слугував тільки інформаційно-презентаційним наповненням. Зараз на Інтернет-представництва покладається ще й роль потужного маркетингового інструменту.

Види брендів у мережі можна класифікувати таким чином [7]:

1. *Інсайд-бренд (Inside Brand)* – бренд бізнесу, який будується виключно в Інтернеті.

2. *Аутсайд-бренд (Outside Brand)* – бренд, у створенні та просуванні якого Інтернет виступає допоміжним інструментом.

Вважається, що з подоланням 35-відсоткового рубежу залучення українців до Інтернету відмінності між двома видами Інтернет-брендингу згладжуватимуться [8], точніше, їх сприйняття, і, цілком можливо, згодом поняття "Інтернет-брендинг" буде неподільним. Тобто в майбутньому залишаться два види брендінгу – "традиційний" та "Інтернет-брендинг". Їх основна відмінність зростатиме з відмінностями комунікативних середовищ, за допомогою яких передаються основні ознаки бренда. Відповідно, попри те, що ці самі ознаки за своїми якістьними будуть зближатися (тобто характеристики Інтернет-бренда і офлайнового бренда співпадатимуть), техніка брендінгу в Інтернеті і поза ним залишиться різною, зважаючи на різні підґрунтя для побудови бренда. Слід зауважити, що, згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), у вересні 2013 року 49,8 % дорослого населення України користувалися Інтернетом [9]. Таким чином, зростання кількості користувачів триває навіть більшими темпами, ніж очікувалося. Темп приросту впродовж лютого 2012 року – жовтня 2013 року склав 16 %, що поступається рекордному стрибку в 34 % у період з березня 2011 до лютого 2012 року [8]. Порівняно з розвиненими країнами Західної Європи і Північної Америки, поширення Інтернету в Україні відбувається дещо повільніше. Наприклад, порівнянний з Україною рівень поширення Інтернету (56 %) був у США в травні 2013 року, однак не серед усього дорослого населення, а у віковій групі 65 років і старше. У 2013 році рівень поширення Інтернету серед дорослого населення у Сполучених Штатах складає 85 %, у Росії – 57 % [8].

Таким чином, актуальність Інтернет-брендингу є зрозумілою та необхідною умовою ефективного просування торговельної марки. На основі цього можна виділити як переваги, так і недоліки Інтернет-брендингу для українських підприємств [5].

По-перше, до переваг брендінгу в Інтернеті слід віднести комунікаційні можливості. Інтернет відкриває дуже широкі можливості комунікації з цільовою аудиторією: тут компанії можуть надавати велику кількість інформації (текстову, фото-, аудіо- і відео-), безпосередньо спілкуватися зі споживачами (в соціальних мережах і блогах, за допомогою аудіо- та відеозв'язку, моментальних повідомлень, електронної пошти та ін.). Саме комунікації зі споживачами – ключ до успіху бренда, а використання мережі дозволяє отримати миттєвий зворотний зв'язок: дізнаватися думки і пропозиції споживачів, результати опитувань і потім врахувати ці відомості для оперативного коригування загальної стратегії. Це робить брендінг в Інтернеті ефективнішим.

По-друге, це низька вартість. В Інтернеті можна створити відомий бренд, витративши від \$5 – 10 тис. (наприклад, відкрити затребуваний унікальний ресурс і розповісти про нього в соціальних мережах) до \$100 – 200 тис. (наприклад, впровадити в мережу наявний бренд великої компанії). Кожен випадок унікальний, вартість залежить від цілей, але в будь-якому випадку витрати з розрахунку на одного лояльного споживача будуть нижчими, ніж у процесі використання класичного брендінгу. Це робить брендінг в Інтернеті доступнішим.

По-третє, це вимірюваність. Важливо й те, що Інтернет дозволяє прогнозувати результати та відстежувати статистику: наприклад, заздалегідь дізнатись кількість запитів у пошукових системах за ключовими словами, з'ясувати, яка відвідуваність рекламних майданчиків (при цьому часто можна визначити портрет цільової аудиторії),

спрогнозувати співвідношення кількості натискань і переглядів банерів та контекстних оголошень. Існує також можливість дізнатися кількість відвідувань сайту бренда, відсоток відмов відвідувачів (тобто тих, які не були зацікавлені та вишли із сайту відразу ж після того, як зайшли на нього), кількість відгуків представників цільової аудиторії й те, яку інформацію про бренд вони шукають, а також багато чого іншого. Це робить брендинг в Інтернеті менш ризикованим.

Четверте – це оперативність. Останнім часом Інтернет став найбільш оперативним джерелом інформації у світі, і, звичайно, цю його властивість необхідно використати, займаючись брендингом у мережі. Зараз про бренд в Інтернеті може майже ніхто не знати, а через декілька годин про нього писатимуть популярні онлайн-ЗМІ, його стануть обговорювати в соціальних мережах. Це робить брендинг в Інтернеті швидким.

І нарешті, остання перевага Інтернет-брендингу – це технологічність. Інтернет – високоінтелектуальне і технологічне середовище. У наш час компанії створюють величезні мультимедійні сайти, інтегруються в соціальні мережі, розробляють брендовані ігри, поширюють вірусне відео тощо. Це дає брендингу в Інтернеті великі можливості.

Проте з точки зору брендингу в Інтернеті він має і свої недоліки. До них можна віднести наступні [5]: особливості аудиторії, різну ефективність та наявність співтовариств.

Щодо особливостей аудиторії, можна відзначити, що в Інтернет заходять не всі. В основному це люди з вищою освітою, середнім і високим доходом, активно життєвою позицією. Але зараз до Всесвітньої мережі звертаються різні категорії користувачів, що мають різні цілі та завдання.

Другий недолік Інтернет-брендингу пояснюється тим, що не для всіх компаній брендинг в Інтернеті однаково ефективний: деякі компанії успішно просуваються в мережі, а деякі стануть зазнавати певних труднощів. У будь-якому випадку, перш ніж зайнятися просуванням в Інтернеті, необхідно проконсультуватися з фахівцями.

Останній недолік брендингу в Інтернеті обґрунтовується особливістю Інтернету. Залежно від обставин він може стати як перевагою, так і недоліком, наслідки якого для бренда можуть бути катастрофічними. У мережі існують віртуальні співтовариства, які охоплюють велику кількість людей, причому часто у всього співтовариства складається приблизно однакове уявлення про бренд, і формують його, як правило, "лідери думок". Отже, бренд компанії може відразу отримати серед широкої аудиторії або позитивну репутацію, або негативну. Саме тому ця особливість є однією з ключових в Інтернет-брендингу.

Слід зауважити, що на ринках Росії і України компаній, що спеціалізуються на брендингу в Інтернеті, немає взагалі, послуги в цій сфері можуть надати лише декілька Інтернет-агентств. Таке становище цілком закономірне: Інтернет-брендинг тільки почав розвиватися, і для його ефективного здійснення потрібні гарні знання класичного брендингу, з одного боку, і всіх особливостей мережі – з іншого. Сьогодні компаній, у яких працюють фахівці, що володіють і тим, і іншим – лічені одиниці.

Зважаючи на низьку опрацьованість брендингу в Інтернеті підприємства, які ризикнули на такий напрям маркетингової стратегії, припускаються деяких помилок. Найбільш розповсюджені помилки Інтернет-брендингу наступні: відсутність маркетингових досліджень; відсутність концепції бренда; погане опрацювання елементів візуальної ідентифікації; правильна реклама активність; односторонність повідомлень; зловживання використанням зонтних брендів; відсутність вимірювань.

Слід розглянути більш детально кожну з помилок брендингу в Інтернеті. Нерідко компанії не враховують дуже важливий етап брендингу – маркетингові дослідження. Маркетингові дослідження в процесі побудови бренда є основою, запорукою успіху. Трапляється так, що офлайн-компанія приходить в Інтернет і там продовжує дотримуватися тієї ж стратегії, яку використовувала до цього, не вивчивши цільову аудиторію і її особливості в мережі. Помилка не очевидна: оскільки стратегія працювала раніше, в Інтернеті все робиться так само, але результату немає. Відразу виникає думка, що винен сам Інтернет, не приносить користі, а насправді причина в тому, що поведінка цієї компанії в мережі може мати свою специфіку, яка не була врахована, тому ефективність діяльності така низька. Прикладів брендів, що не відбулися в Інтернеті, дуже багато, і часто вони "згасають" саме через відсутність досліджень.

Відсутність концепції бренда – досить поширена помилка. В Інтернеті є бренди, що в принципі не мають ідей, багатьом з них вдалося зайняти своє місце лише завдяки тому, що вони були в числі перших. Такі бренди дуже слабкі, і, якщо з'являється серйозний конкурент, вони швидко починають втрачати свою ефективність.

До наступної помилки можна віднести погане опрацювання елементів візуальної ідентифікації. Багато хто намагається заощадити за рахунок дизайну (від фірмового стилю до банерів), внаслідок чого компанію складно ідентифікувати серед конкурентів, або, що ще гірше, вона справляє негативне враження.

Не менш важливою помилкою є неправильна рекламна активність. Багато компаній просто не знають, як треба рекламувати себе в мережі, а Інтернет-агентства в гонитві за прибутком можуть запропонувати дорогі, але малоефективні інструменти, тому рекламний бюджет часто витрачається даремно.

Ще однією помилкою є неправильна комунікація. Деякі компанії забувають про зворотний зв'язок і не дають своїм споживачам відповідних інструментів. Наприклад, попри те, що на сайті деяких компаній вказується адреса електронної пошти, зв'язатися з ними можна тільки телефоном. Звичайно, це не кращим чином позначається на лояльності споживачів.

Класична помилка брендингу, яку повторюють і в Інтернеті, є зловживання використанням зонтних брендів. Тобто під однією торговою маркою просуваються декілька продуктів, через що зменшується її впізнаваність і знижується лояльність споживачів. Це часто призводить до великих фінансових втрат.

Деякі компанії забувають відстежувати результати діяльності щодо просування своїх брендів, через що буває складно коригувати стратегію. Компанія може йти неправильним шляхом і навіть не знати про це, адже одна з основних переваг Інтернету – це саме можливості збору статистичних даних.

Слід зазначити, що на українському ринку однією з найбільш розповсюджених категорій Інтернет-брендингу є електронна комерція, а саме Інтернет-магазини. Тому в даному дослідженні цікаво буде проаналізувати тенденції Інтернет-брендингу через електронну комерцію (Інтернет-магазини).

За останні 5 років у світі спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості онлайн-покупців. За даними міжнародної дослідницької компанії eMarketer, обсяг онлайн-продажів за 2012 рік перевищив суму в \$1 трлн [8]. Провідні позиції щодо зростання кількості онлайн-покупців посідають країни Східної Європи та Азії. Наприклад, ринок онлайн-торгівлі в Китаї у 2013 році виріс на 65 %. При цьому традиційний продаж у цій країні показує порівняно

низькі темпи зростання (20 %) [9]. Головна причина збільшення обсягу ринку електронної комерції – зростання кількості користувачів Інтернету.

Гарним прикладом стабільності онлайн-продажів є Великобританія. Ця держава – лідер серед розвинених країн за обсягами онлайн-продажів в економічному секторі. За оцінками експертів, ринок електронної комерції в Англії у 2013 році склав \$142 млрд. Такі високі показники, в першу чергу, пов'язують з активністю британських бізнесменів відносно інноваційних технологій. На другому місці – відкритість британського товариства для всього нового й сучасного [9].

У Росії обсяг ринку електронної комерції за 2012 рік оцінюється в \$12 млрд, а за останні 5 років спостерігається стабільне зростання показників на рівні 30 – 40 %. Згідно з прогнозами Morgan Stanley через 3 роки ринок Інтернет-торгівлі виросте з 2 до 4,5 % (у країнах Заходу цей показник дорівнює 6,5%) [9].

Високі темпи зростання даного показника демонструє і Україна. За зростанням товарообігу через Інтернет Україна займає провідні позиції в економіці. Як повідомляє газета "Кореспондент", за минулий рік обсяг українського ринку електронної комерції збільшився на 45 %, тоді як зростання агропромислового комплексу країни склало усього 10 %. Згідно з даними спільного дослідження Aukro.ua і PayUkraine, за темпами зростання українська онлайн-торгівля у 2012 році займала друге місце у світі після Туреччини. Головною причиною, через яку українські покупці переходять до онлайн-режиму, називають заощадження часу (рис. 1) [9].

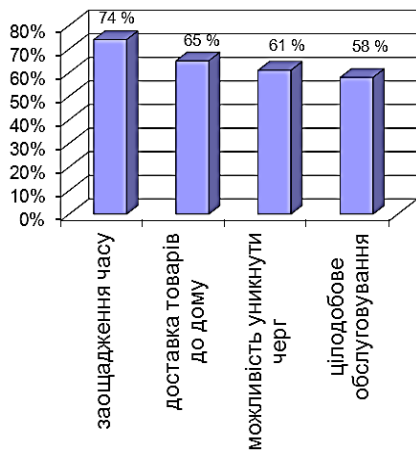

Рис. 1. Причини переходу українських покупців до онлайн-режиму [9]

Цікавою є динаміка оцінювання кількості людей, що здійснюють покупки чи продаж через Інтернет. Як повідомляє інформаційне агентство "Уніан", даний показник мав тенденцію до збільшення (рис. 2) [9; 10].

Таким чином, у сучасному ринковому середовищі, в умовах широкого вибору та диференціації товарів, конкурувати підприємствам без сильної торгової марки, яка могла б забезпечити унікальність, неповторність та диференціацію пропозиції, практично неможливо. Необхідно створювати умови, за яких продукт компанії зможе втілювати важливі й цінні для споживача якості, настільки потрібні йому, щоб він, безумовно, вибрав саме цей продукт, символічно одержуючи все те, що має для нього особливе значення [11]. Саме Інтернет-брендинг слугує інструментом реалізації таких умов.

Рис. 2. Кількість людей в Україні, які здійснювали купівлю чи продаж через Інтернет за 2010 – 2012 рр. [9; 10]

Загалом, підводячи підсумок, можна відзначити, що Інтернет-брендинг – це складний процес, який на сьогодні більш ефективний, ніж традиційний брендинг. Інтернет-брендинг по праву стає самостійною маркетинговою технологією сучасного підприємства. Традиційний брендинг уже міцно увійшов до арсеналу сучасних маркетологів і топ-менеджерів компаній, Інтернет-брендинг лише розвивається на українському ринку. Тому набула подальшого розвитку наукова обґрунтованість особливостей Інтернет-брендингу в Україні, що може бути основою для сприяння більш ефективному залученню компаній до використання Інтернет-брендингу, а також недопущення розповсюдження помилок у процесі залучення споживачів, зміцнення їх конкурентоспроможності та збільшення прибутковості діяльності.

Література: 1. Поліщук Т. В. Перспективні напрямки розробки успішних брендів в Україні / Т. В. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С. 129–137. 2. Інтернет-брендинг: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет-брендинг>. 3. Ладик С. Первые шаги в интернет-брендинге / С. Ладик // Маркетинг и реклама. – 2011. – № 1 (173) – С. 69–73. 4. Штански Н. E-branding: новые технологии для продвижения в сети Интернет [Электронный ресурс] / Н. Штански // Дипломатический вестник Приднестровья. – 2012. – № 8. – Режим доступа : <http://vestnik.mfa-pmr.org/index.php?newsid=197>. 5. Успенский И. Интернет-маркетинг : учебник / И. Успенский. – СПб. : Изд-во СПбГУЭиФ, 2003. – 197 с. 6. Бокарев Т. Энциклопедия интернет-рекламы / Т. Бокарев. – М. : Промо-Ру, 2000. – 416 с. 7. Данилюк А. Бренд в Интернете, или Особенности коммуникативной среды // Управление компанией. – 2011. – № 12. С. 9–12. 8. В 2013 году количество интернет-пользователей в Украине составило половину населения // Информационное агентство "Уніан". Новости от 28.10.2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/news/602253-v-2013-godu-kolichestvo-internet-polzovateley-v-ukraine-sostavilo-polovinu-naseleniya.html>. 9. Количество онлайн-покупателей растет, как правильно этим воспользоваться // Информационное агентство "Уніан". Новости от 18.07.2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/news/584290-kolichestvo-onlayn-pokupateley-rastet-kak-pravilno-etim-voispolzovatsya>

vatsya.html. 10. Холодный Г. А. Исследование факторов, определяющих тенденции развития Интернет-технологий в маркетинге / Г. А. Холодный, С. А. Родионов // Экономика развития. – 2013. – № 4 (68). – С. 99–105. 11. Ястремська О. М. Бренди промислових підприємств: формування та ефективність використання : монографія / О. М. Ястремська, О. М. Тимонін, К. О. Тимонін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.

References: 1. Polishchuk T. V. Perspektivni napriamky rozrobky uspishnykh brendiv v Ukraini [Promising Trends in the Development of Successful Brands in Ukraine] / T. V. Polishchuk // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 7 (97). – P. 129–137. 2. Internet branding : material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii [Electronic resource]. – Access mode : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет-брендінг>. 3. Ladiк S. Pervye shagi v internet-brendinge / S. Ladiк // Marketing i reklama. – 2011. – No. 1 (173). – P. 69–73. 4. Shtanski N. E-branding: novye tekhnologii dlya prodvizheniya v seti Internet [Electronic resource] / N. Shtanski // Diplomaticheskiy vestnik Pridnestrovyia. – 2012. – No. 8. – Access mode : <http://vestnik.mfa-pmr.org/index.php?newsid=197>. 5. Uspenskiy I. Internet-marketing : uchebnyk / I. Uspenskiy. – SPb. : Izd-vo SPGUEiF, 2003. – 197 p. 6. Bokarev T. Entsiklopediya internet-reklamy / T. Bokarev. – M. : Promo-Ru, 2000. – 416 p. 7. Danilyuk A. Brend v Internete, ili osobennosti kommunikativnoy sredy / A. Danilyuk // Upravlenie kompaniy. – 2011. – No. 12. – P. 9–12. 8. V 2013 godu kolichestvo internet-polzovateley v Ukraine sostavilo polovinu naseleniya [Electronic resource] // Informatsionnoe agenstvo "Unian". Novosti ot 28.10.2013 g. – Access mode : <http://www.unian.net/news/602253-v-2013-godu-kolichestvo-internet-polzovateley-v-ukraine-sostavila-polovinu-naseleniya.html>. 9. Kolichestvo onlain-pokupatelei rastet, kak pravilno etim vospolzovatsya [Electronic resource] // Informatsionnoe agenstvo "Unian". Novosti ot 18.07.2013 g. – Access mode : <http://www.unian.net/news/584290-kolichestvo-onlain-pokupateley-rastet-kak-pravilno-etim-vospolzovatsya.html>. 10. Kholodnyi G. A. Issledovanie faktorov, opredelyayushchikh tendentsii razvitiya Internet-tekhnologiy v marketinge [Research into Factors Determining Internet Technology Development Trends in Marketing] / G. A. Kholodnyi, S. A. Rodionov // Ekonomika rozvytky. – No. 4 (68). – 2013. – P. 99–105. 11. Yastremska O. M. Brendy promyslovykh pidpriemstv: formuvannia ta efektyvnist vykorystannia : monohrafiia [Brands of Production Plants : Formation and Efficiency of Use : monograph] / O. M. Yastremska, O. M. Timonin, K. O. Timonin. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2013. – 244 p.

Інформація про авторів

Небилиця Олена Анатоліївна – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту, заступник декана факультету менеджменту та маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: lenoch2000@mail.ru).

Тимонін Костянтин Олександрович – канд. екон. наук, викладач кафедри економіки, організації і планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: 9629867@gmail.com).

Інформація об авторах

Небылиця Елена Анатольевна – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту, заступитель декана факультета менеджменту та маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: lenoch2000@mail.ru).

Тимонин Константин Александрович – канд. екон. наук, преподаватель кафедры экономики, организации и планирования деятельности предприятия Харьковського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: 9629867@gmail.com).

Information about the authors

O. Nebylytsia – PhD in Economics, Associate Professor of Management Department, deputy dean of the Faculty of Marketing and Management of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: lenoch2000@mail.ru).

K. Timonin – PhD in Economics, lecturer of the Department of Economy, Organization and Planning of Company Activity of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: 9629867@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Лисиця Н. М.

Стаття надійшла до ред.
14.02.2014 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СЕГМЕНТАЦІЇ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

УДК 336.717

Вовк В. Я.
Урусова С. С.

Вказано, що спад і стагнація в банківському секторі України на тлі посилення макроекономічної нестабільності у світі загострили проблематику підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків як на внутрішньому, так і на зовнішньому

фінансових ринках. Для формування ефективної конкурентної стратегії авторами запропоновано методичний інструментарій сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг, який окремими етапами передбачає розподіл банків на групи конкурентів за параметрами конкурентних позицій у провідних сегментах ринку, аналіз їх конкурентної сили та можливостей щодо застосування певних методів конкуренції в процесі конкурентної боротьби.

Ключові слова: банківський сектор, ринок банківських послуг, конкуренція, конкурентне середовище, сегмент ринку, конкурентна сила.

.....

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СЕГМЕНТАЦИИ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ

УДК 336.717

**Вовк В. Я.
Урусова С. С.**

Отмечено, что спад и стагнация в банковском секторе Украины на фоне усиления макроэкономической нестабильности в мире обострили проблематику повышения конкурентоспособности отечественных банков как на внутреннем, так и на внешнем финансовых рынках. Для формирования эффективной конкурентной стратегии авторами предложен методический инструментарий сегментации конкурентной среды национального рынка банковских услуг, который отдельными этапами предусматривает распределение банков на группы конкурентов по параметрам конкурентных позиций в ведущих сегментах рынка, анализ их конкурентной силы и возможностей применения определенных методов конкуренции в процессе конкурентной борьбы.

Ключевые слова: банковский сектор, рынок банковских услуг, конкуренция, конкурентная среда, сегмент рынка, конкурентная сила.

.....

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT SEGMENTATION OF THE NATIONAL BANKING MARKET

UDC 336.717

**V. Vovk
S. Urusova**

Recession and stagnation in the bank sector of Ukraine along with the growing world macroeconomic instability were found to have intensified the problem of the national banks competitiveness increase in both internal and external financial markets. To form an effective competitive strategy a methodological toolset of the competitive environment segmentation of the national bank services was suggested which foresees the division of the banks into groups of competitors according to the characteristics of the competitive positions in the leading market segments, the analysis of their competitive strength and the possibilities of the use of certain methods of competition.

Keywords: banking, banking market, competition, competitive environment, market segment, competitive force.

Інтеграція України у світове господарство на фоні інтернаціоналізації світових фінансових ринків зумовила структурні диспропорції в банківському секторі через зростання присутності іноземного капіталу, підвищила залежність банків від зовнішніх запозичень, призвела до зростання конкуренції у високодохідних сегментах ринку банківських послуг та довела необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків як основи зміцнення економічної безпеки держави.

Вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках багато в чому залежить від результатів оцінювання конкурентного середовища, що дозволяє сформулювати інформаційний простір для обґрунтування цілей конкурентної боротьби, розробки та вибору дієвої конкурентної стратегії. За цих обставин виникає об'єктивна необхідність у поглибленні методичного інструментарію сегментації конкурентного середовища вітчизняного ринку банківських послуг.

Проблематика вдосконалення конкурентних відносин на основі розвитку конкурентного середовища привернула увагу низки науковців, до яких належать В. Бережний, М. Гнилицький, О. Зелінська, Я. Коваленко, Л. Ковальська, І. Кучумова, В. Марцин, О. Степаненко, І. Червиць, Т. Футало, М. Шевцова, Т. Яворська та інші. Зазначені вчені вивчали передумови формування та чинники розвитку конкурентного середовища ринку, роль глобальної конкуренції в системі управління економікою [1; 2], питання підвищення ефективності державного регулювання вітчизняної економіки в умовах глобального конкурентного середовища [3], ефективність діяльності банківської системи, проблеми позиціонування банківської установи в конкурентному середовищі [4], динаміку розвитку вітчизняного ринку банківських послуг та його сегментацію [5; 6].

Метою даної роботи є поглиблення науково-теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо сегментації конкурентного середовища ринку банківських послуг.

Критичний аналіз наявних у практиці конкурентного аналізу підходів до сегментації конкурентного середовища ринку дозволяє говорити про їх непридатність для застосування в банківській сфері внаслідок специфічності банківської діяльності та ряду інших причин, а саме: відсутності можливості встановлення прямих та потенційних конкурентів, неможливості ідентифікації конкурентного впливу банків-конкурентів та невідповідності результатів такого розподілу банків вимогам інформаційного забезпечення процесу розробки й реалізації конкурентної стратегії.

З огляду на те що конкурентоспроможність банку характеризує його позиція на ринку стосовно конкурентів, автори пропонують як критерії сегментації банківського сектору використати частку ринку банківських послуг чи його окремих сегментів (конкурентну позицію). Такий підхід дозволить встановити прямих та потенційних конкурентів, визначити їх конкурентну силу, обґрунтувати стратегічні напрями розвитку банку в агресивному конкурентному середовищі.

Існуючу модель ринку банківських послуг України можна охарактеризувати як олігополістичну конкуренцію, адже, незважаючи на функціонування великої кількості професійних учасників ринку (станом на 01.01.2013 року в Україні здійснюють діяльність 176 банків), рівний доступ на ринок за наявності ліцензії та письмових дозволів Національного банку України на провадження певних видів діяльності, відсутність обмежень діяльності з боку регулятора, відсутність бар'єрів для появи нових суб'єктів ринку та ін., сукупна частка ринку найбільших банків (банків І групи) становить близько 65 %. Масштаби діяльності інших банків значно менші та відповідно вони мають істотно нижчий рівень часток ринку банківських послуг.

Банки незалежно від форми власності (приватні чи державні, національні чи з участю іноземного капіталу) у своїй діяльності орієнтовані на залучення коштів від фізичних та юридичних осіб і їх розміщення на власних умовах і на власний ризик з метою отримання прибутку. Крім того, банки як фінансові посередники надають низку інших банківських послуг, що спрямовані на обслуговування руху фінансових потоків між суб'єктами економічної діяльності та секторами економіки. Доказом цього є структура ресурсної бази і активів вітчизняних банків.

Виходячи з цього, пріоритетними сегментами ринку банківських послуг слід вважати ресурсний та кредитний, де спостерігається найгостріша боротьба за клієнтів – фізичних та юридичних осіб. Відповідно, для сегментації конкурентного середовища вітчизняного ринку банківських послуг автори пропонують класифікувати банківські установи за розміром наступних показників їх діяльності: залучені кошти фізичних та юридичних осіб, залучені строкові кошти та кошти на вимогу, надані кредити та заборгованість фізичних і юридичних осіб. Результатом сегментації буде визначення позиції кожного банку стосовно стратегічних конкурентів та розподіл банків-конкурентів на такі групи, як: банки-лідери, що утримують провідні конкурентні позиції на ринку; банки – прямі конкуренти (претенденти на лідерство); банки – потенційні конкуренти (банки-послідовники); банки-аутсайтери [7].

Виходячи з кількості обраних критеріїв (6 показників) для сегментації конкурентного середовища вітчизняного ринку банківських послуг та визначення банків-лідерів, претендентів на лідерство, послідовників та аутсайдерів, обрано методику кластерного аналізу. З огляду на різні ранги очікуваних груп банків (банки-лідери матимуть істотно вищі конкурентні позиції на ринку порівняно з банками-аутсайдерами) доцільно застосувати ієрархічний метод кластеризації, для проведення ітераційних процедур слід використати метод k-середніх та в якості метрики відстані обрати евклідову відстань.

Статистичною базою дослідження стали дані фінансової звітності банків України. Для практичної апробації запропонованого методичного підходу до сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг в дослідженні обрано 21 банк, що є представниками різних груп за рейтингом Національного банку України. Період дослідження тривав з 01.01.2010 р. до 01.01.2013 р.

У результаті проведених розрахунків у програмному пакеті Statistica протягом усього періоду дослідження отримано однакову сегментарну структуру конкурентного середовища вітчизняного ринку банківських послуг (табл. 1).

Таблиця 1

Сегментарна структура конкурентного середовища вітчизняного ринку банківських послуг протягом 01.01.2010 р. – 01.01.2013 р.

№ п/п	Сегмент	Склад сегменту	
		Банк	Місце банку в рейтингу НБУ
1	2	3	4
1	Банк-лідер	ПАТ КБ "ПриватБанк"	I група
2	Банки – претенденти на лідерство	ПАТ "Укресімбанк"	I група
		ПАТ "Ощадбанк"	I група
3	Банки-послідовники	ПАТ "Укрсоцбанк"	I група
		ПАТ "УкрСиббанк"	I група

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
4	Банки-аутсайтери	ПАТ "Кредитпромбанк"	II група
		ПАТ "Банк Форум"	II група
		ПАТ "Сведбанк"	II група
		ПАТ "Хрещатик"	II група
		ПАТ "Ерсте Банк"	II група
		ПАТ "КБ "Фінансова ініціатива"	II група
		ПАТ "КБ "Південкомбанк"	III група
		ПАТ "Мегабанк"	III група
		ПАТ "Укрінбанк"	III група
		ПАТ "Кредобанк"	III група
		ПАТ "Терра Банк"	III група
		ПАТ "Діамантбанк"	III група
		ПАТ "Фольксбанк"	IV група
		ПАТ "АКБ "Київ"	IV група
		ПАТ "КБ "Експобанк"	IV група
ПАТ "Банк Золоті ворота"	IV група		

Отже, за результатами сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг визначено, що лідером за розміром ринкових часток у провідних сегментах ринку банківських послуг є ПАТ КБ "ПриватБанк", який тривалий час є найбільшим банком зі 100-відсотковим вітчизняним капіталом і посідає перше місце в рейтингу Національного банку України за розміром активів (табл. 2).

Таблиця 2

Ринкові позиції банків-конкурентів станом на 01.01.2013 р.

№ п/п	Клас-тер	Банк	Ринкова частка банку в сегменті					
			залучення коштів юридичних осіб	залучення коштів фізичних осіб	залучення строкових коштів	залучення коштів на вимогу	кредитування юридичних осіб	кредитування фізичних осіб
1	Клас-тер 1	ПАТ КБ "ПриватБанк"	9 %	23 %	20 %	13 %	17 %	14 %
2	Клас-тер 2	ПАТ "Укресімбанк"	13 %	4 %	6 %	11 %	7 %	0,4 %
		ПАТ "Ощадбанк"	4 %	8 %	6 %	9 %	9 %	2 %
3	Клас-тер 3	ПАТ "Укрсоцбанк"	3 %	3 %	3 %	4 %	2 %	9 %
		ПАТ "УкрСиббанк"	3 %	3 %	2 %	5 %	1 %	7 %
4	Кластер 4 (за всіма банками)		7 %	8 %	8 %	6 %	8 %	6 %

До банків – претендентів на лідерство – належать державні банки ПАТ "Укресімбанк" та ПАТ "Ощадбанк", які поступаються лідеру за розміром ринкових часток у сегментах залучення коштів, але високий рівень капіталізації дозволяє їм претендувати на лідерство в кредитному сегменті національного ринку банківських послуг.

Баками-послідовниками є ПАТ "Укрсоцбанк" та ПАТ "УкрСиббанк". Вони значно поступаються лідеру за розміром ринкових позицій, не мають належних ресурсів для претензій на лідерство та не здатні потіснити лідера. Саме тому дані банки наслідують його поведінку та з метою збереження власних ринкових позицій приймають ринкові умови, які диктує лідер.

Інші банки, ринкові частки яких найменші (1 % та менше), належать до аутсайдерів. Як видно з табл. 1, сукупні ринкові частки 16 банків, що належать до даного сегмента конкурентного середовища ринку банківських послуг України, значно віддалені від банку-лідера та не становлять для нього жодної загрози.

Наступним етапом сегментації конкурентного середовища ринку банківських послуг є визначення переліку прямих і потенційних конкурентів (прямими конкурентами є банківські установи, що належать до аналогічного сегменту конкурентного середовища й мають близькі за розміром конкурентні позиції) та з'ясування їх конкурентної сили.

Ідентифікація конкурентної сили банків-конкурентів, яка визначає параметри їх конкурентної поведінки, є важливим моментом формування конкурентної стратегії банку. Глибоке її розуміння дозволить відібрати банком найбільш дієві інструменти і методи конкурентної боротьби та передбачити поведінку конкурентів за умови зміни кон'юнктури ринку.

На думку авторів, основними параметрами конкурентної сили банку в сучасних умовах банківської діяльності є рівень капіталізації, рентабельності та банківських ризиків (рисунок). Розглядаючи середні значення коефіцієнта достатності капіталу, показника рентабельності активів та коефіцієнта якості кредитного портфеля як критеріїв визначення конкурентної сили на прикладі отриманих сегментів конкурентного середовища ринку банківських послуг, можна визначити наступне:

протягом досліджуваного періоду банком-лідером на ринку банківських послуг України є ПАТ КБ "ПриватБанк", який має найнижчий рівень достатності капіталу і якості кредитного портфеля, але при цьому порівняно з конкурентами є найбільш рентабельним (див. рисунок). Отже, можна стверджувати, що провідна конкурентна позиція ПАТ КБ "ПриватБанк" дозволяє банку активно нарощувати обсяги клієнтських пасивів та розміщувати їх у кредитний портфель, незважаючи на параметри позиції конкурентів. Це надалі забезпечить йому найвищий рівень рентабельності та ефективності діяльності в цілому порівняно з іншими банками України;

банки – претенденти на лідерство – навпаки, мають найвищий рівень достатності капіталу, найнижчий рівень кредитного ризику порівняно з конкурентами, дещо нижчий, але близький до показників лідера рівень рентабельності претендентів на лідерство. Отже, висока капіталізація дозволяє цим банкам вести стриману політику щодо залучення коштів та з більшою ефективністю розміщувати ресурси у кредитний портфель, що дозволяє претендувати на лідерство на ринку банківських послуг України;

банки-послідовники мають подібні до лідера параметри діяльності, але через значно менший рівень клієнтських пасивів дані банки здійснюють менший конкурентний вплив на кон'юнктуру ринку банківських послуг та змушені пристосовуватись до існуючих умов ринку, що погіршує рівень їх рентабельності;

банки-аутсайдери протягом досліджуваного періоду мають середній рівень показника достатності капіталу, найнижчий рівень якості кредитного портфеля та показник рентабельності. Тобто дані банки внаслідок низької капіталізації змушені вести лояльну цінову політику в процесі

залучення коштів та більш ризикову кредитну політику, внаслідок чого погіршуються їх фінансові результати. За цих обставин банки цієї групи зосереджуються на обслуговуванні вузьких ніш ринку без претензій на розширення ринкової ніші найближчим часом.

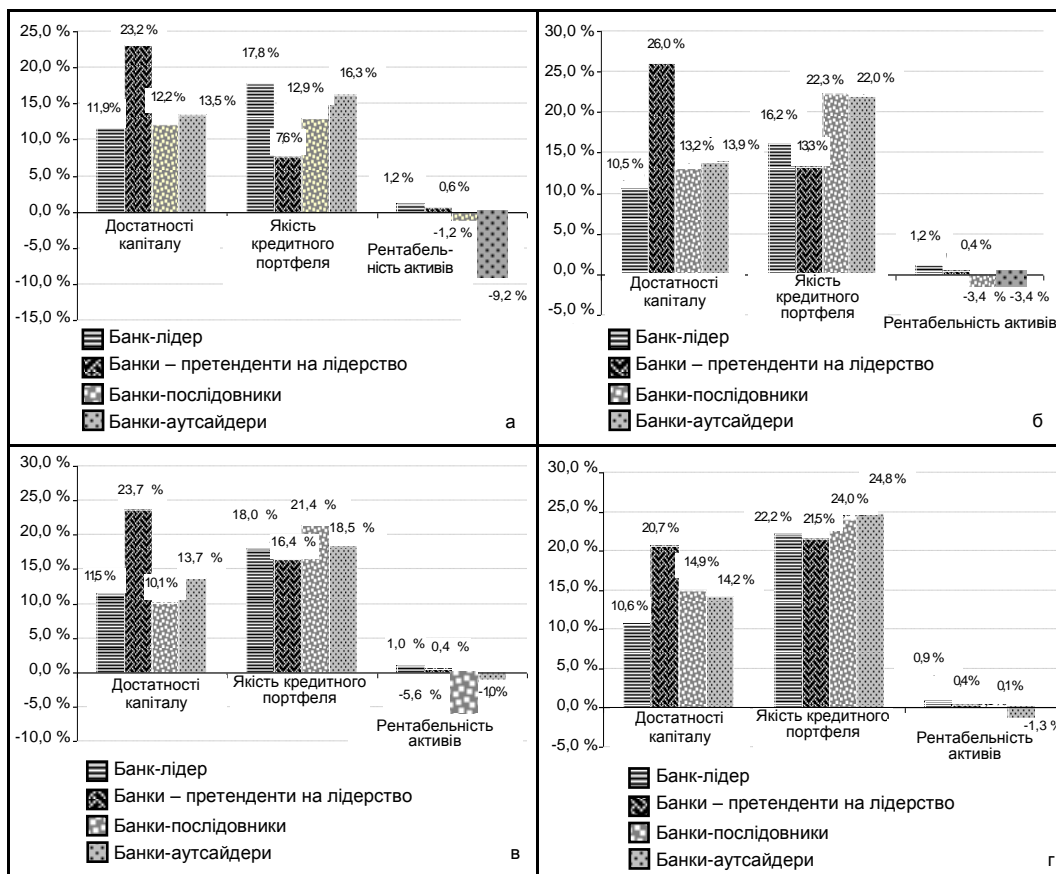

Рис. Параметри конкурентної сили банків в аспекті груп конкурентів: а) станом на 01.01.2010 р.; б) станом на 01.01.2011 р.; в) станом на 01.01.2012 р.; г) станом на 01.01.2013 р.

Кінцевим етапом даного дослідження є визначення можливості застосування представниками окремих сегментів конкурентного середовища національного ринку банківських послуг методів конкуренції. Розподіляючи їх загальну сукупність на цінові та нецінові, можна відзначити наступне:

позитивна ділова репутація та відомий бренд банку-лідера формують його високе ресурсне забезпечення здебільшого за рахунок клієнтських пасивів за порівняно невисокої капіталізації. У свою чергу, найбільші обсяги ресурсної бази ПАТ КБ "ПриватБанк" дозволяють йому активно застосовувати цінові методи конкуренції і таким чином диктувати умови ведення банківського бізнесу в провідних сегментах ринку банківських послуг;

висока капіталізація банків – претендентів на лідерство – дозволяє їм витримувати цінову дискримінацію банку-лідера й застосовувати цінові методи в боротьбі за споживачів банківських продуктів та послуг. Інакше кажучи, економія на вартості залучення коштів дозволяє цим банкам вести більш лояльну цінову політику в кредитному сегменті без ризику погіршення фінансових результатів діяльності;

через відносно нижчий рівень капіталізації та ресурсної забезпеченості банків-послідовників наслідками застосування цінових методів конкуренції для них може стати зниження прибутковості та погіршення фінансової стійкості.

Саме тому такі банки змушені пристосуватись до цінових умов ринку та зосередитись на нецінових методах конкуренції, тобто розробці інноваційних продуктів та послуг, які здатні більшою мірою задовольнити споживчі запити клієнтів за аналогічної вартості пропозицій банків-конкурентів;

банки-аутсайдери через незначні масштаби діяльності не в змозі приймати існуючі умови ринку і задля забезпечення допустимого рівня прибутковості діяльності змушені пропонувати менш вигідні цінові параметри продуктів та послуг, що робить їх неконкурентоспроможними, а низький рівень розвитку бізнесу не дозволяє в повному обсязі задовольняти споживчий попит клієнтів. Таким чином, ці банки не здатні застосовувати як цінові, так і нецінові методи конкуренції – їх роль на ринку банківських послуг полягає в обслуговуванні потреб мікробізнесу.

Загострення банківської конкуренції актуалізує необхідність здійснення поглибленого конкурентного аналізу та формування чіткої моделі поведінки банку в конкурентному середовищі ринку банківських послуг. Запропонований підхід до сегментації конкурентного середовища ринку банківських послуг дозволив встановити групи конкурентів, визначити їх конкурентну силу та можливість щодо застосування певних методів конкуренції. З'ясовані параметри банківської конкуренції становлять інформаційне

поле розробки конкурентної стратегії банку та визначають рівень ефективності її практичної реалізації в цілому.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі автори вбачають у розробці методичних положень формування конкурентної стратегії банку з урахуванням результатів сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг.

Література: 1. Гнилицький М. В. Теоретичні засади дослідження глобальної конкуренції / М. В. Гнилицький // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 12. – С. 59–62. 2. Яворська Т. В. Конкурентне регулювання страхового підприємництва України / Т. В. Яворська // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 115–123. 3. Ковальська Л. Л. Методичні підходи до аналізу і оцінювання конкурентоспроможності регіону / Л. Л. Ковальська // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3 (141). – С. 109–122. 4. Коваленко Я. В. Конкурентна позиція банку: стратегічно-інноваційні аспекти / Я. В. Коваленко, О. Й. Шевцова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". – 2011. – Вип. 5 (3). – С. 101–108. 5. Степаненко О. П. Оцінювання ефективності функціонування та розвитку банківської системи / О. П. Степаненко // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 5–10. 6. Шевцова М. Ю. Ринок банківських послуг: динаміка розвитку та сегментації / М. Ю. Шевцова, Ю. О. Соловник // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". – 2011. – Вип. 5 (2). – С. 149–155. 7. Вовк В. Я. Стратегічне управління конкурентоспроможністю банків : монографія / В. Я. Вовк. – Х. : НТМТ, 2011. – 336 с.

References: 1. Hnylytskyi M. V. Teoretychni zasady doslidzhennia hlobalnoi konkurentsii / M. V. Hnylytskyi // Biznes-Inform. – No. 12. – 2012. – P. 59–62. 2. Yavorska T. V. Konkurentne rehu-liuvannia strakhovoho pidpriemnytstva Ukrainy [Competitive Control of the Insurance Business] / T. V. Yavorska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 8 (146). – P. 115–123. 3. Kovalska L. L. Metodichni pidkhody do analizu i otsiniuvannia konkurentospromozhnosti rehionu [Methodical Approaches to Analysis and Evaluation of the Region's Competitiveness] / L. L. Kovalska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 3 (141). – P. 109–122. 4. Kovalenko Y. V. Konkurentna pozytsiia banku: stratehichno-innovatsiini aspekty / Y. V. Kovalenko, O. I. Shevtsova // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii "Ekonomika". – 2011, Issue 5 (3). – P. 101–108. 5. Stepanenko O. P. Otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia ta rozvytku bankivskoi systemy [Evaluation of the Bank System Performance and Development] / O. P. Stepanenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). –

P. 5–10. 6. Shevtsova M. Yu. Rynok bankivskykh posluh: dynamika rozvytku ta sehmentatsii / M. Yu. Shevtsova, Yu. O. Solovnyk // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii "Ekonomika". – 2011. – Issue 5 (2). – P. 149–155. 7. Vovk V. Ya. Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu bankiv : monohrafiia [Strategic Management of the Bank Competitiveness : monograph] / V. Ya. Vovk. – Kh. : NTMT, 2011. – 336 p.

Інформація про авторів

Вовк Вікторія Яківна – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та фінансів Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Україна, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27, e-mail: victoriavovk@mail.ru).

Урусова Світлана Сергіївна – аспірант кафедри економіки та фінансів Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Україна, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27, e-mail: svurusova@gmail.com).

Інформация об авторах

Вовк Виктория Яковлевна – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та фінансів Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Україна, г. Харків, пр. 50-летия СССР, 27, e-mail: victoriavovk@mail.ru).

Урусова Светлана Сергеевна – аспірант кафедри економіки та фінансів Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Україна, г. Харків, пр. 50-летия СССР, 27, e-mail: svurusova@gmail.com).

Information about the authors

V. Vovk – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of Economics and Finance Department of Kharkiv National University of Internal Affairs (27, 50-richchia SRSR Ave., 61080, Kharkiv, Ukraine, e-mail: victoriavovk@mail.ru).

S. Urusova – postgraduate student of Economics and Finance Department of Kharkiv National University of Internal Affairs (27, 50-richchia SRSR Ave., 61080, Kharkiv, Ukraine, e-mail: svurusova@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Колодізев О. М.

Стаття надійшла до ред.
20.11.2013 р.

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНИ

УДК 330.331

Фарат О. В.

Наведено основні проблемні сторони розвитку економіки України та причини ситуації, що склалася на державному ринку. Визначено та розглянуто перелік і короткий опис стану вітчизняних пріоритетних галузей. Розглянуто сутність інвести-

ційних та інноваційних процесів у країні, їх відмінні риси й особливості розвитку в сучасних умовах. Встановлено, що для належного прогресивного розвитку держави необхідно брати до уваги як механізми саморегуляції ринку, так і фактори, які підлягають регулюванню з боку уповноважених органів. Виявлено, що національна економіка перебуває в кризовому стані та потребує відновлення шляхом здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності, ефективність якої необхідно контролювати не лише на конкретних підприємствах, а й загальнодержавними нормативно-правовими актами.

Ключові слова: інновація, інвестиція, пріоритетна галузь, інноваційно-інвестиційна діяльність, базові галузі економіки, державна інноваційна політика.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА РАЗВИТИЕ ПРИОРИТЕТНЫХ ОТРАСЛЕЙ УКРАИНЫ

УДК 330.331

Фарат А. В.

Приведены основные проблемные стороны развития экономики Украины и причины сложившейся ситуации на государственном рынке. Определены и рассмотрены перечень и краткое описание состояния отечественных приоритетных отраслей. Рассмотрена сущность инвестиционных и инновационных процессов в стране, их отличительные черты и особенности развития в современных условиях. Определено, что для надлежащего прогрессивного развития государства необходимо учитывать как механизмы саморегуляции рынка, так и факторы, которые подлежат регулированию со стороны уполномоченных органов. Обнаружено, что национальная экономика находится в кризисном состоянии и нуждается в восстановлении путем осуществления инновационно-инвестиционной деятельности, эффективность которой необходимо контролировать не только на конкретных предприятиях, но и общегосударственными нормативно-правовыми актами.

Ключевые слова: инновация, инвестиция, приоритетная отрасль, инновационно-инвестиционная деятельность, базовые отрасли экономики, государственная инновационная политика.

IMPACT OF INNOVATION AND INVESTMENT PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF PRIORITY SECTORS OF UKRAINE

UDC 330.331

O. Farat

The main problematic sides of Ukraine's economy and the reasons for the current situation on the national market are presented. The list and a short description of the national priority branches were identified and reviewed. The essence of investment and innovation processes in the country, their distinctive features and characteristics of present-day development were considered. A proper progressive development of the country was found to take into account both market self-regulation mechanisms and factors which are subject to regulation by the competent authorities. The national

economy is found to be in crisis and require recovery by providing innovation and investment activity whose effectiveness should be monitored not only at specific companies, but by national legislation as well.

Keywords: innovation, investment, priority branch, innovation and investment activity, basic industries, state innovation policy.

На сучасному етапі в умовах кризи та глобального науково-технічного прогресу більшість галузей економіки України знаходяться на низькому рівні порівняно з розвиненими країнами світу. Це зумовлює відплив вітчизняного та закордонного інвестиційного капіталу і, як наслідок, призупинення інноваційного та науково-технічного розвитку держави. Тому важливим є визначення впливу наведених процесів на розвиток економіки, в тому числі на її пріоритетні галузі. Особливого значення набуває виявлення напрямів розвитку, які потребують капітальних вкладень та прогресивних моделей оновлення.

Активне зростання взаємозв'язку інновацій та інвестицій відіграє важливу роль у науково-технічній модернізації економіки. Аналіз впливу інноваційно-інвестиційних процесів необхідний для кращого розуміння проблеми низького рівня розвитку економіки України. Тому важливо врахувати сучасні позитивні та негативні тенденції даного процесу під час визначення пріоритетних галузей.

Поняттю інвестиційно-інноваційної діяльності була присвячена низка робіт зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, над вивченням даного явища працювали В. Геєць, І. Герасименко, М. Дмитренко, З. Кучерява, В. Петрушевська [1 – 5] та ін.

Зазначені експерти досить глибоко вивчають основні аспекти інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні. Але інтенсивність впливу на економіку та ступінь залежності між цими галузями почали досліджуватись відносно недавно і потребують більш детального вивчення даного питання.

Метою статті є визначення пріоритетних галузей економіки України, виявлення та обґрунтування взаємозв'язку інноваційно-інвестиційних процесів та їх впливу на розвиток цих галузей.

На сучасному етапі економічного розвитку характерною для України є зміна пріоритетних напрямів прогресу [4]. Стратегічною метою стає становлення потужної демократичної держави зі стабільним економічним становищем.

У зв'язку з постійними проблемами в усіх сферах життя країни істотно зменшилися темпи прогресивного зростання, технологічної модернізації, знизився рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [6].

Аналізуючи ситуацію, що спостерігається в державній економіці, легко виявити, що пріоритетні галузі економіки не можуть розвиватись, спираючись лише на механізм саморегуляції ринку. Для цього необхідно поєднати регулювання держави у вигляді правового забезпечення та контролю за інноваційно-інвестиційними процесами.

Під час вибору пріоритетних галузей розвитку економіки слід звернути увагу на практику іноземних держав, що забезпечить конкурентоспроможність країни на світовому ринку [6].

На сьогодні Україну можна назвати державою з досить сильною базою індустрії та високим забезпеченням

ресурсами. Але нестача капіталу, науково-технічного розвитку та підтримки держави спричинила переважання галузей, які видобувають сировину або виробляють напівфабрикати для експорту. Як наслідок, рівень завантаження потужності підприємств у цих сферах прямо залежить від наявності попиту глобального ринку [6].

Зниження попиту на зовнішньому ринку та зростання розмірів імпорту підтверджують поступове зменшення кількості напрямів підвищення рівня економіки. Причинами цього стали диспропорції у структурі промисловості, науково-технічна відсталість виробництва, фізичний та моральний знос основних фондів на підприємствах та, як наслідок цього, неефективне використання ресурсів і виробничої потужності [6].

Значні відмінності та різноманітність природно-кліматичних, соціокультурних і техніко-економічних факторів зумовлюють необхідність у диференційованому використанні стратегічних підходів для визначення пріоритетних галузей економіки [3].

Для вибору найефективніших шляхів зростання економічного потенціалу України доцільно провести моніторинг наявної ситуації та умови її виникнення. У статті 2 Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" науково й економічно обґрунтовані пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Згідно з цим Законом визначено напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної, конкурентоспроможної, екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [7].

У процесі вибору пріоритетних галузей для провадження державної інноваційно-інвестиційної політики критеріями можуть бути:

- наявність різних джерел залучення капіталу та загальна комерційна корисність;
- рівень науково-технічного, патентного, ліцензійного та інформаційного забезпечення;
- кадрова та інтелектуально-освітня розвинутість;
- зовнішньоекономічна, соціокультурна та екологічна ефективність інновації [8].

Згідно з Програмою розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, базовими галузями економіки, в яких реалізуються інвестиційні та інноваційні проекти, є паливно-енергетичний, агропромисловий, житлово-комунальний і машинобудівний комплекси та транспортна інфраструктура [9]. Розвиток наведених галузей здійснюється в довгостроковому (стратегічному) періоді, тобто до 10 років, і в середньостроковому періоді (до 5 років) [7].

Прискорення перебігу інвестиційно-інноваційних процесів – це підґрунтя науково-технічного прогресу пріоритетних галузей економіки. На сучасному етапі ця активізація залежить від державної фінансової, нормативно-

правової та освітньої підтримки, а в майбутньому запорукою щораз вищих тенденцій динаміки даних процесів стане інноваційна модель економічного розвитку пріоритетних галузей господарства [1, с. 155].

На сучасному етапі державній інноваційній діяльності притаманні розбіжності між наявним досить значним потенціалом та низькою ефективністю його використання в процесі практичної реалізації. Тому під час розробки загальноекономічних довгострокових стратегій розвитку інноваційно-інвестиційних процесів важливо враховувати базові пріоритетні галузі економіки та можливість регулювання їх розвитку [5, с. 137–141].

Існує ряд стратегій здійснення інноваційної діяльності [10]: технологічного прориву (з використанням абсолютно нових підходів та методів реалізації стратегії) та технологічного запозичення (у процесі реалізації інновацій беруться до уваги наявний досвід та сформовані стратегії). Вони передбачають використання різних інструментів і механізмів. Вибір найбільш ефективної вимагає узгодження та зіставлення можливих результатів втілення стратегії з очікуваними.

Основним результатом впливу інноваційно-інвестиційної діяльності на базові галузі економіки передбачається вихід із кризової ситуації та підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Але розвиток інноваційних процесів неможливий без належного регулювання та фінансування, оскільки потребує залучення великої кількості кадрових, технологічних та сировинних ресурсів. Тому взаємозв'язок інвестиційної політики зі впровадженням нововведень є очевидним. Це підтверджує необхідність розглядати дані поняття в нерозривному контексті та визначати їх сукупний вплив на пріоритетні галузі економіки України.

Відповідно до Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні можна виділити наступні проблеми в перебігу інноваційно-інвестиційних процесів:

- недостатній розвиток науково-технічної та нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності;
- застаріле обладнання вітчизняних підприємств і, як наслідок, висока енерго- та ресурсоемність виробництва;
- низьку платоспроможність населення, суб'єктів підприємницької діяльності та держави в цілому, що зумовлює малу активність інвестицій у реалізацію нововведень;
- недосконалість патентного й ліцензійного забезпечення інтелектуальної власності та недотримання учасниками господарювання законодавчих вимог, що стосуються захисту прав на нематеріальні активи;
- низький рівень державної підтримки застосування інновацій на практиці вітчизняними підприємствами різного розміру, в тому числі у високотехнологічних галузях, та відсутність контролю за інвестуванням цих напрямів [9].

Наявність перелічених проблем зумовлює негативний вплив на розвиток пріоритетних галузей економіки України, гальмує зростання потенціалу цих галузей та їх високоєфективної діяльності. Для подолання цих бар'єрів важливою є оперативна реалізація стратегічних інноваційно-інвестиційних пріоритетів держави.

Важливо також брати до уваги те, що для сучасної промисловості країни притаманна реструктуризація прав власності на підприємства. Це зумовлено масовими процесами роздержавлення та приватизації в країні. Тому економічний розвиток пріоритетних галузей та промисловості в цілому прямо залежить від реструктуризації відносин власності та реформування організаційно-технічного підґрунтя діяльності вітчизняних підприємств [11].

Вплив інноваційно-інвестиційної діяльності на базові галузі доцільно розглядати, враховуючи наступну послідовність етапів: виявлення проблеми – шляхи її вирішення – постановка завдання. Це зумовлено необхідністю перебудови механізму управління державними пріоритетами для найбільш ефективного використання національного потенціалу та ресурсів у напрямі розвитку економіки [1, с. 157].

Для формування належного впливу інноваційно-інвестиційних процесів необхідно спрямувати їх реалізацію на розвиток пріоритетних галузей економіки із застосуванням досягнень науково-технічного прогресу, нових можливостей фінансового-комерційного та інформаційного середовища. Це зумовлено необхідністю стимулювання виникнення нововведень у тих напрямках, що забезпечать високі конкурентні позиції вітчизняної продукції на всіх ринках [3].

З метою організації цілеспрямованого державного управління перебігом інноваційно-інвестиційних процесів було затверджено Державну програму активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки.

Даним документом передбачається отримання наступних результатів впливу інновацій та їх інвестування на розвиток пріоритетних галузей:

зростання реального валового внутрішнього продукту на 2,5 – 3,4 відсотка у 2013 році та на 3 – 4 відсотки у 2014 році;

забезпечення підтримки оптимального рівня інфляції у межах 5 – 6 відсотків у 2013 – 2014 роках;

утримання у 2013 році дефіциту державного бюджету в межах 3,2 відсотка від валового внутрішнього продукту;

забезпечення у 2013 році перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет на рівні 29,5 відсотка;

утримання у 2013 році граничного обсягу державного боргу на рівні 30,6 відсотка від валового внутрішнього продукту;

зниження податкового навантаження, що забезпечить зменшення частки тіншового сектору економіки;

збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва та осіб, зайнятих у малому підприємстві;

запобігання прихованому виведенню капіталу за кордон; забезпечення надходження до державного бюджету коштів від приватизації в обсязі 27,9 млрд грн протягом 2013 – 2014 років;

збільшення обсягу імпортозаміщення сільськогосподарської техніки до 20 відсотків;

збільшення не менш як у 1,5 раза обсягу виробництва ракетно-космічної техніки;

збільшення частки вітчизняної фармацевтичної продукції на внутрішньому ринку у середньостроковій перспективі на 5 – 10 відсотків;

щорічне зниження рівня енергоемності валового внутрішнього продукту на 1,5 – 3 відсотки;

збільшення обсягу реалізації вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку на 25 відсотків;

збільшення експорту товарів та послуг на 2,3 відсотка у 2013 році та на 10,8 відсотка у 2014 році;

щорічне збільшення обсягу залучення ресурсів міжнародних фінансових організацій на 1 – 1,5 млрд дол. США протягом 2013 – 2014 років [6].

Отже, для забезпечення найбільш ефективного розвитку держави необхідно встановити його основні пер-

спективні напрями, джерела фінансування та шляхи вирішення проблем. Мінімізація витрат ресурсів та капіталу на досягнення цілей може бути забезпечена лише за умов виділення пріоритетних галузей економіки України на основі моніторингу сучасної ситуації із застосуванням відповідних критеріїв значущості того чи іншого напрямку.

Виявлення впливу інноваційно-інвестиційних процесів на розвиток економіки доцільно здійснювати окремо для коротко- і середньострокового періодів і окремо на довгострокову перспективу, враховуючи відповідні стратегічні програми.

Безумовність взаємозв'язку інновацій та інвестиційної діяльності підтверджує їх комплексний вплив на економіку, а також на пріоритетні галузі економіки України, а саме: паливно-енергетичний, агропромисловий, житлово-комунальний і машинобудівний комплекси та транспортну інфраструктуру.

Лише найефективніша реалізація державної інноваційної та інвестиційної політики надасть можливість виходу з кризи і швидкого зростання рівня економіки в цілому, а також підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на глобальному ринку.

Продовження та поглиблення досліджень у даній галузі необхідне для реалізації програм розвитку пріоритетних галузей України та здійснення контролю за цими процесами не лише з боку держави так, а й з урахуванням інтересів суб'єктів господарювання та потенційних інвесторів. Лише правильне застосування на практиці отриманих результатів дозволить забезпечити загальний розвиток економіки держави і, зокрема, високотехнічних та наукоємних галузей у перспективі.

Література: 1. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2008. – 389 с. 2. Герасименко І. Державні пріоритети управління інвестиційними процесами в комплексному регіональному розвитку [Електронний ресурс] / І. Герасименко // Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток". – 2011. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=439>. 3. Дмитренко М. Роль держави у підтримці та стимулюванні інноваційної діяльності / М. Дмитренко // Вісник Української академії банківської справи. – 2003. – № 1 (14). – С. 77–81. 4. Кучерява З. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні [Електронний ресурс] / З. Кучерява. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/13958>. 5. Петрушевська В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційних пріоритетів динамічного розвитку економіки України / В. Петрушевська // Стратегія інноваційного розвитку підприємств України : збірник наукових праць. – К. : КНУТД, 2003. – С. 137–141. 6. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, затверджена постановою КМУ від 27 лютого 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246812864&cat_id=246812855. 7. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України № 3715-VI від 08.09.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – С. 166. 8. Пріоритети технологічного розвитку України : Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році. – К. : Інф. вид. Центру Держкомстату України, 2003. – 83 с. 9. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в

Україні, затверджена постановою КМУ від 2 лютого 2011 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=389-2011-%EF>. 10. Левитская А. Направления стратегического управления инновационным развитием региона / А. Левитская // Актуальные проблемы экономики. – 2013. – № 6 (144). – С. 323–324. 11. Бондар-Підгурська О. Гармонізація відносин власності промисловості України в контексті інноваційного соціально орієнтованого розвитку / О. Бондар-Підгурська // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 54.

References: 1. Priorytety natsionalnogo ekonomichnogo rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv : monohrafiia : u 2 ch. Ch. 1 [Priorities of the National Economic Development in Terms of Globalization Challenges : monograph : in 2 vol. Vol. 1] / za red. V. M. Heitsia, A. A. Mazaraki. – K. : KNTEU, 2008. – P. 155–157. 2. Herasymenko I. Derzhavni priorytety upravlinnia investytsiinykh protsesamy v kompleksnomu rehionalnomu rozvytku [Electronic resource] / I. Herasymenko // Elektronne naukove fakhove vydannia "Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok". – 2011. – Access mode : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=439>. 3. Dmytrenko M. Rol derzhavy u pidtrymtsi ta stymuliuванні innovatsiinoi diialnosti / M. Dmytrenko // Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy. – 2003. – No. 1 (14). – P. 77–81. 4. Kucheriava Z. Pravove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Electronic resource] / Z. Kucheriava. – Access mode : <http://www.minjust.gov.ua/13958>. 5. Petrushevska V. Derzhavne rehuliuвання innovatsiino-investytsiinykh priorytetiv dynamichnogo rozvytku ekonomiky Ukrainy / V. Petrushevska // Stratehiia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats. – K. : KNU TD, 2003. – P. 137–141. 6. Derzhavna prohrama aktivizatsii rozvytku ekonomiky na 2013–2014 roky, zatverdzhena postanovoiu vid 27 liutoho 2013 r. No. 187 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246812864&cat_id=246812855. 7. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : Zakon Ukrainy No. 3715-VI vid 08.09.2011 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2012. – No. 19–20. – P. 166. 8. Priorytety tekhnolohichnogo rozvytku Ukrainy : Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy pro vnurishnie i zovnishnie stanovishche Ukrainy u 2002 rotsi. – K. : Inf. vyd. Tsentru Derzhkomstatu Ukrainy, 2003. – 83 p. 9. Prohrama rozvytku investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti v Ukraini, zatverdzhena postanovoiu KMU vid 2 liutoho 2011 r. No. 389 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=389-2011-%EF>. 10. Levitskaya A. Napravleniya strategicheskogo upravleniya innovatsionnym razvitiem regiona [Directions in Strategic Management of Region's Innovative Development] / A. Levitskaya // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 6 (144). – P. 323–324. 11. Bondar-Pidhurska O. Harmonizatsiia vidnosyn vlasnosti promyslovosti Ukrainy v konteksti innovatsiinoho sotsialno oriientovanoho rozvytku [The Harmonization of Property Relations in Industry of Ukraine in the Context of Innovative Socially Oriented Development] / O. Bondar-Pidhurska // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 54.

Інформація про автора

Фарат Олександра Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності Інституту екології, природоохоронної діяльності та туризму імені Вячеслава Чорновола Національного університету "Львівська політехніка" (79057, Україна, м. Львів, вул. Генерала Чупринки, 130, e-mail: faratik@mail.ru).

Информация об авторе

Фарат Александра Владимировна – канд. экон. наук, доцент кафедры экологической политики и менеджмента природоохранной деятельности Института экологии, природоохранной деятельности и туризма имени Вячеслава Чорновола Национального университета "Львовская политехника" (79057, Украина, г. Львов, ул. Генерала Чупринки, 130, e-mail: faratik@mail.ru).

Performance Department of Vyacheslav Chornovil Institute of Ecology, Nature Protection and Tourism of National University "Lviv Polytechnic" (130 General Chuprynka St, 79057, Lviv, Ukraine, e-mail: faratik@mail.ru).

Information about the author

O. Farat – PhD in Economics, Associate Professor of the Environmental Policy and Management of Environmental

Рецензент

*докт. экон. наук,
профессор Попов О. Е.*

*Стаття надійшла до ред.
15.11.2013 р.*

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

УДК 330.338

Паршин Ю. І.

Проведено аналіз досліджень економічної ефективності, зокрема в напрямі використання понятійного апарату, методів та методик кількісної оцінки. Визначено актуальну проблему формування наукової основи прийняття обґрунтованих рішень щодо стратегічного управління регіональним розвитком. Розроблено алгоритм та формалізовану модель інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону з урахуванням економічного, соціального та екологічного аспектів.

Розроблено інформаційну базу для проведення досліджень ефективності економічного розвитку регіонів. Визначено рейтинг ефективності економічного розвитку, що дозволило здійснити розподіл регіонів України на умовні групи за рівнем розвитку.

Ключові слова: інтегральна оцінка, формалізована модель, регіональний розвиток, стратегічні рішення.

ИНТЕГРАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

УДК 330.338

Паршин Ю. И.

Проведен анализ исследований экономической эффективности, в частности в направлении использования понятийного аппарата, методов и методик количественной оценки. Определена актуальная проблема формирования научной основы принятия обоснованных решений по стратегическому управлению региональным развитием. Разработаны алгоритм и формализованная модель интегральной оценки эффективности экономического развития региона с учетом экономического, социального и экологического аспектов.

Разработана информационная база для проведения исследований эффективности экономического развития регионов. Определен рейтинг эффективности

экономического развития, что позволило поделить регионы Украины на условные группы по уровню развития.

Ключевые слова: интегральная оценка, формализованная модель, региональное развитие, стратегические решения.

INTEGRAL ASSESSMENT OF THE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT EFFICIENCY

UDC 330.338

I. Parshyn

Analysis of the research on economic efficiency is conducted, in particular, in terms of the use of concepts and quantitative evaluation methods. An actual problem of forming scientific basis for making grounded decisions on the strategic management of regional development was identified. A formalized model for integral assessment of the regional economic development efficiency was developed taking into account economic, social and ecological aspects.

An information base for the research on the efficiency of the regional economic development was developed. Economic development rating efficiency was determined, which made it possible to distribute Ukraine's regions into conditional groups by the development level.

Keywords: integral assessment, formalized model, regional development, strategic decisions.

В умовах глобалізації та інтеграції світової економіки у процесі реалізації економічних реформ особливого значення набувають питання управління ефективністю регіонального розвитку, оскільки регіональна економіка має безпосередній вплив на економіку нашої держави.

Вирішення цих питань неможливе без удосконалення механізмів регіонального розвитку та підвищення загальної якості управління регіональними економічними системами. Створення умов динамічного, збалансованого і стійкого економічного розвитку всіх регіонів України має бути основою державної стратегії.

У зв'язку з цим особливу увагу слід приділити формуванню системи стратегічного управління регіональним розвитком та її головному елементу, який пов'язаний зі створенням методологічної основи оцінки ефективності економічного розвитку регіону.

Питаннями оцінки ефективності функціонування регіонів у різний час займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Герасимчук З. В., Данілішин Б. М., Канторович Л. В., Клейнер Г. Б., Ляшенко І. М., В. Месуррі, К. Морфе, Новожилов В. В., В. Парето, С. Петеліс, П. Санлі, Д. Синк, Струмлін С. Г., Шостак Л. Б., І. Якобсон та ін. Були розроблені різні системи і методики [1 – 4], які використовуються для аналізу ситуаційного становище регіонів на різних рівнях управління.

Незважаючи на численні наукові роботи у цьому напрямі, на сучасному етапі залишаються нечітко визначеними поняття і параметри, які мають бути використані під час оцінювання ефективності економічного розвитку з визначенням наявних дисбалансів у розвитку регіонів.

Потрібна розробка методичного інструментарію для комплексної, інтегральної оцінки регіонального розвитку, що дозволить підвищити наукову обґрунтованість прийняття стратегічних рішень щодо забезпечення умов сталого економічного розвитку.

Мета статті полягає у формуванні методологічної основи інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону.

У загальному вигляді економічна ефективність дає уявлення про те, ціною яких витрат досягнуто економічного ефекту. Відомо, що чим більший ефект і менші витрати, тим вищою має бути економічна ефективність. Взагалі в науковій літературі традиційно ефективність пов'язується зі співвідношенням результатів і витрат [2; 5].

Італійський економіст В. Парето [6] за результатами досліджень ефективності виділив дві складові її підсистеми – соціальну та економічну, поєднуючи благополуччя суспільства з оптимальним розміщенням економічних ресурсів, технологій та відтворювальних процесів.

Синк Д. С. у роботі [7, с. 13] ототожнює ефективність з таким поняттям, як результативність, та розглядає ефективність як комплексний елемент системи управління, що поєднує наступні компоненти: дієвість, економічність, якість, прибутковість, продуктивність, якість трудового життя і впровадження нововведень (інновацій).

Значна кількість сучасних вчених займається зіставленням категорій ефективності й оптимальності [8 – 10]. Оптимальність розглядається як умовний оптимум за наявних обмежень. Зокрема, в роботі [9] зазначено, що проблема оптимальності полягає у визначенні балансу відносин між

елементами системи і самою системою в той чи інший момент часу.

Окремі автори вважають, що оптимальність можна визначити як найкращий стан ефективності соціально-економічної системи [8].

З метою оцінювання саме стану економічних систем на міжнародних рівнях запропоновано різноманітні індекси та інтегральні показники [11; 12]. У процесі оцінювання й порівняння рівня життя різних держав ООН використовує індекс розвитку людського потенціалу [11], який вважається інтегральним показником та враховує основні характеристики людського потенціалу – письменність, освіту, рівень життя і довголіття.

Наприкінці минулого тисячоліття, виходячи з принципів системності, людство відчуло потребу в розробці глобальної теорії стійкості. На 55-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 2000 рік) державами була прийнята так звана "Декларація тисячоліття ООН", в якій зазначені основні принципи забезпечення стійкого розвитку людства [13]. У рамках Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблеми стійкого розвитку людства у 2002 році було надано оцінку досягнень, вказані зміни, поставлені нові проблеми та завдання з метою їх вирішення [14]. Основа концепції стійкого розвитку полягає в поєднанні трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної.

У процесі оцінювання соціально-економічної ефективності регіонів різні автори використовують різні методики. Зокрема, Аніміца П. Е., Новікова Н. В. і Ходус В. В. [15] пропонують типологічне порівняння регіонів, що полягає в розподілі різних регіонів країни на декілька однорідних груп, виділених на основі одного або декількох найбільш суттєвих критеріїв, ознак, відносин і рівнів організації як кількісного, так і якісного характеру з метою їх впорядкованого опису та подальшого зіставлення.

Самаруха В. І., Краснова Т. Г. і Плотноківа Т. Н. [3] під час проведення оцінювання ефективності регіонів пропонують використовувати показник, у якому всі вхідні показники мають натуральну величину. Вчені пропонують брати до уваги наступні показники: грошовий душевий дохід населення, наявні грошові доходи, середньомісячну заробітну плату, середній розмір внеску і величину прожиткового мінімуму.

Волубуєв С. В. [16], пропонує до складу інтегрального показника включити тільки два елементи: середню тривалість життя людини і валовий регіональний продукт на одну особу. Автори роботи [5] вважають, що під час оцінювання соціально-економічної політики регіону необхідний облік таких складових, як управлінські дії, інформаційні тощо.

Морозов С. І. [2] пропонує в процесі розрахунку інтегрального показника використовувати оцінні коефіцієнти кожного чинника, які визначаються як відношення фактичного значення чинника до його нормативного значення з урахуванням вагових коефіцієнтів. У роботі [17] з метою заміни вагового коефіцієнта на точніший коефіцієнт взаємозв'язку між чинниками пропонується використовувати коефіцієнти лінійної кореляції.

Сафін А. І. [18] пропонує виконувати порівняльний економічний аналіз регіонів за аналогічним середнім показником по країні.

Міністерство економіки України на підставі постанови Кабінету Міністрів України [19] запровадило диферен-

ційовання регіонів України за ступенем соціально-економічного розвитку. Оцінювання такої міжрегіональної диференціації запропоновано проводити з використанням 28 показників. Однак слід зауважити, що в переліку показників відсутній такий важливий показник, як тривалість життя. Саме цей показник, на думку автора, є результативним не тільки відносно якості життя, але й щодо всіх інших факторів, тому що кожна соціально-економічна система повинна відтворювати зростання тривалості життя людини.

На сьогодні оцінювання й рейтингування регіонів проводяться майже за 40 показниками [20], але показник тривалості життя залишається відсутнім. Також необхідно зазначити, що оцінювання здійснюється з використанням середньої арифметичної суми рейтингів конкретного регіону за п'ятьма сферами соціально-економічного розвитку, при цьому всі показники вважаються рівнозначними та мають однакову вагу, що також є суперечливим моментом.

У світовій практиці для рейтингування країн під час розрахунку показника соціально-економічної ефективності використовуються такі основні показники – тривалість життя і валовий внутрішній дохід [11; 12].

У процесі розробки методики досліджень ефективності економічного розвитку регіону за основу береться загальносвітова концепція сталого розвитку, що потребує врахування економічних, соціальних та екологічних аспектів.

З метою врахування цих аспектів у процесі проведення досліджень регіонального розвитку запропоновано інтегральний показник ефективності економічного розвитку регіону. Формалізовану модель інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону з урахуванням соціальних, економічних та екологічних складових можна подати наступним чином:

$$EER_i = TЖ_i \cdot ВРП_i \cdot K_i, \quad (1)$$

де EER_i – інтегральний показник ефективності економічного розвитку i -го регіону;

$TЖ_i$ – тривалість життя в i -му регіоні, років;

$ВРП_i$ – валовий регіональний продукт, тис. грн;

K_i – інтегральний коефіцієнт ефективності економічного розвитку i -го регіону, який враховує економічну, соціальну та екологічну складові.

На рис. 1 наведено методику проведення інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону.

Методикою передбачено два рівні оцінки. Показники тривалості життя і валового регіонального продукту формують інформаційну базу на основному рівні оцінки. На додатковому рівні здійснюється корегування на величину інтегрованого коефіцієнта ефективності економічного розвитку регіону, який, у свою чергу, передбачає врахування трьох складових секторів з відповідними значеннями ваги кожного сектора:

$$K_i = \alpha \cdot K_i^E + \beta \cdot K_i^C + \gamma \cdot K_i^{EK}, \quad (2)$$

де K_i^E , K_i^C , K_i^{EK} – складові коефіцієнти врахування економічного, соціального та екологічного секторів i -го регіону;

α , β , γ – вагові коефіцієнти відповідно економічного, соціального та екологічного секторів ($\alpha = 0,4$; $\beta = 0,3$; $\gamma = 0,3$).

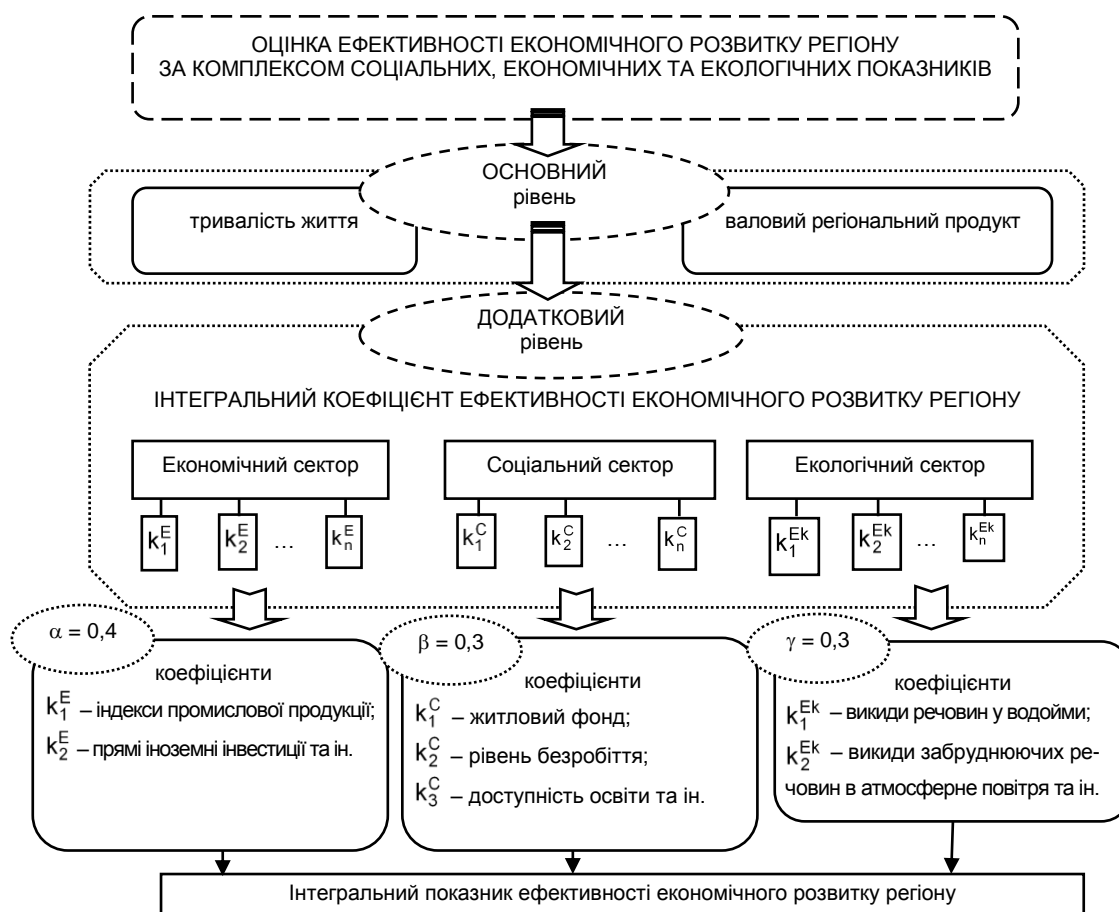

Рис. 1. Схема методики інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону

Інформаційну базу оцінки кожного сектора формують наступні показники (табл. 1) на основі статистичної інформації [21].

Усі факторні показники за вектором впливу на результат можна розподілити на дві основні групи, зокрема,

показники першої групи, які за своєю сутністю і призначенням мають прагнути до зростання (заробітна плата, рентабельність тощо), та показники другої групи, які мають прагнути до мінімальних значень (забруднення навколишнього середовища, рівень злочинності тощо).

Таблиця 1

Інформаційна база оцінки за секторами

Показники економічного сектора	Показники соціального сектора	Показники екологічного сектора
обсяги інвестицій в основний капітал; прямі іноземні інвестиції; індекс промислової продукції; рівень оплати за спожиту електроенергію; рівень оплати за спожитий природний газ; темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів; рівень рентабельності операційної діяльності підприємств; темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) тощо	заробітна плата; темп зростання (зменшення) заборгованості з виплати заробітної плати; рівень безробіття населення; доходи населення; створення робочих місць; рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг; рівень злочинності; попит на робочу силу; рівень травматизму, пов'язаного з виробництвом; чисельність оздоровлених у санаторно-курортних і оздоровчих закладах тощо	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води; площа земель об'єктів природно-заповідного фонду тощо

Таким чином, складові коефіцієнти відповідних секторів мають бути розрахованими у вигляді сум відносних коефіцієнтів. Зокрема, коефіцієнт урахування сфери економічного сектора розраховується наступним чином:

$$K_i^E = \sum (k_i^{E(+)} + k_i^{E(-)});$$

коефіцієнт урахування сфери соціального сектора:

$$K_i^C = \sum (k_i^{C(+)} + k_i^{C(-)});$$

коефіцієнт урахування сфери екологічного сектора:

$$K_i^{Ek} = \sum (k_i^{Ek(+)} + k_i^{Ek(-)}),$$

де $k_i^{E(+)}$, $k_i^{C(+)}$, $k_i^{Ek(+)}$ – відносні коефіцієнти факторних показників, які мають зростати відповідно за економічним, соціальним та екологічним секторами i-го регіону;

$k_i^{E(-)}$, $k_i^{C(-)}$, $k_i^{Ek(-)}$ – відносні коефіцієнти факторних показників, які мають зменшуватися відповідно за економічним, соціальним та екологічним секторами i-го регіону.

Розрахунок відносних коефіцієнтів за кожним сектором виконується з використанням наступних формул (табл. 2), які дозволяють звести всі факторні показники до кількісного, безрозмірного вигляду з діапазоном змін від 0 до 1.

Показник ефективності економічного розвитку i-го регіону EER_i може бути поданий наступною моделлю у формалізованому вигляді:

$$EER_i = TЖ_i \cdot ВРП_i \cdot (0,4 \cdot K_i^E + 0,3 \cdot K_i^C + 0,3 \cdot K_i^{Ek}). \quad (3)$$

Запропонований показник дає можливість здійснити інтегральну оцінку з урахуванням множини соціальних, економічних та екологічних складових.

Таблиця 2

Формули для розрахунку відносних коефіцієнтів

Факторні показники	Відносні коефіцієнти у загальному вигляді
Капітальні інвестиції	$K_i^+ = \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}}$
Прямі іноземні інвестиції	
Індекси промислової продукції	
Номинальна заробітна плата	
Доходи	
Житловий фонд та інші	
Безробіття	$K_i^- = \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}}$
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та інші	

Умовні позначення: x_{ij} – факторний показник i-го регіону за j-й рік;

$\max x_{ij}$ – максимальне значення факторного показника;

$\min x_{ij}$ – мінімальне значення факторного показника.

З використанням запропонованого показника та за розробленим алгоритмом здійснено оцінювання ефективності економічного розвитку регіонів України. Беручи до уваги методологічний підхід [8; 15] до поділу регіонів на умовні групи з урахуванням рейтингу, визначено рейтинг ефективності економічного розвитку:

$$R_i = \frac{x_{ij}}{\max(x_{ij})}, \quad (4)$$

де R_i – рейтинг ефективності економічного розвитку i-го регіону.

Запропоновано шкалу поділу регіонів на умовні групи з урахуванням рейтингу ефективності економічного розвитку та отримано наступний розподіл регіонів України на три основні групи за рівнем розвитку (табл. 3).

Надалі буде проведено детальний аналіз ефективності економічного розвитку окремого регіону, зокрема Дніпропетровської області з використанням запропонованого показника та визначено динаміку змін у розвитку регіональної економіки на основі побудованої інформаційної бази.

З використанням сучасного програмного забезпечення та економіко-математичних методів побудовано декілька трендових моделей і обрано адекватну трендову модель, про що свідчить отриманий коефіцієнт детермінації. На рис. 2 у графічному вигляді наведено результати моделювання ефективності економічного розвитку на прикладі Дніпропетровської області.

Таблиця 3

Класифікація регіонів України за рейтингом економічної ефективності розвитку

Групи за рівнем розвитку	Регіони
Високий рівень ($0,6 < R_i < 1$)	Дніпропетровська, Київська, Донецька і Полтавська області
Середній рівень ($0,3 < R_i < 0,6$)	Харківська, Одеська, Запорізька, Миколаївська, Луганська, Черкаська, Львівська, Кіровоградська, Сумська, Чернігівська, Житомирська, Херсонська, Вінницька, Волинська області, Автономна Республіка Крим
Низький рівень ($0 < R_i < 0,3$)	Рівненська, Хмельницька, Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька області

Результати досліджень свідчать, що Дніпропетровська область у 2012 році перевищила попередні значення за 2011 рік за багатьма звітними показниками, водночас загальний показник економічної ефективності розвитку регіону знизився на 0,7 %, хоча й залишається достатньо високим порівняно з іншими регіонами. Детальні дослідження дозволили пояснити причину цього явища – індекс промислової продукції зменшився з 105,4 до 95,1 % та рівень зареєстрованого безробіття зріс з 1,6 до 1,8 %. При цьому ВРП на одну особу в Дніпропетровській області складає 37 103 грн, надалі в порядку зменшення: Полтавська область – 31 697 грн, Донецька область – 30 986 грн, Київська область – 27 943 грн.

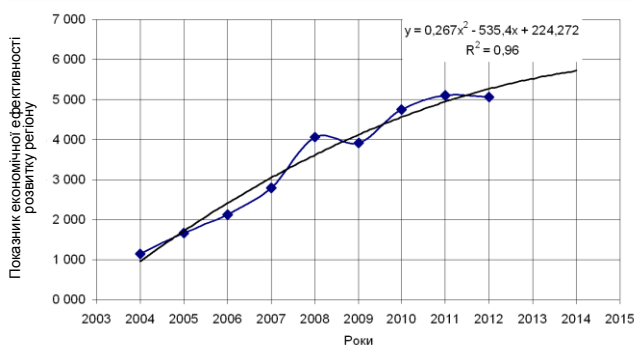

Рис. 2. Моделювання ефективності економічного розвитку Дніпропетровської області

За результатами аналізу темпів зростання показника ефективності економічного розвитку Дніпропетровської області (рис. 3) встановлено факт уповільнення темпів зростання.

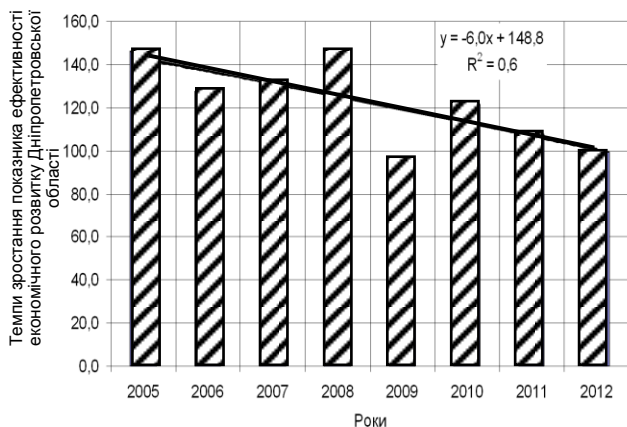

Рис. 3. Темпи зростання показника ефективності економічного розвитку Дніпропетровської області

На основі отриманої моделі економічної ефективності розвитку виконано прогнозування розвитку Дніпропетровської області та встановлено як очікуване зростання за кількісним значенням показника економічної ефективності розвитку, так і збільшення темпів зростання до 10 % на наступні два роки.

Враховуючи запропоновану методику оцінювання, можна констатувати, що покращити становище регіону можна в тому разі, якщо суттєво змінити становище за такими чинниками, як: інвестиції в основний капітал, індекс промислової продукції та викиди забруднюючих речовин в атмосферу. Також необхідно поліпшити стан за чинниками забезпечення населення житловими умовами та рівня зареєстрованого безробіття.

До основних позитивних аспектів запропонованого інтегрального показника ефективності економічного розвитку регіону можна віднести:

зручність у порівнянні регіонів за результатами інтегрального оцінювання ефективності економічного розвитку; віддзеркалення внутрішньорегіональних особливостей розвитку регіонів;

можливість факторного аналізу отриманого значення інтегрального коефіцієнта ефективності економічного розвитку регіону;

можливість урахування комплексу показників за соціальними, економічними та екологічними складовими;

можливість індивідуального підходу до вагових коефіцієнтів для кожної складової інтегрального показника з урахуванням особливостей регіону;

простота розрахунку і можливість застосування розробленої методики та алгоритму в системах підтримки прийняття стратегічних рішень.

Сформована методологічна основа інтегральної оцінки економічної ефективності регіонального розвитку дозволяє визначити рівень розвитку регіонів України з урахуванням економічних, соціальних та екологічних аспектів. Розроблена методика та алгоритм проведення інтегральної оцінки ефективності економічного розвитку регіону, а також сформована інформаційна база складають основу для розробки системи підтримки прийняття стратегічних рішень.

Література: 1. Задорожнева Ю. В. Многофакторная оценка эффективности реализации социально-экономической политики региона / Ю. В. Задорожнева, А. Э. Калинина // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 4. – С. 61–72. 2. Морозов С. И. Методический подход к оценке эффективности региональных инновационных программ / С. И. Морозов // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 3 (43). – С. 118–127. 3. Самаруха В. И. Критериальные подходы к оценке социально-экономической эффективности региона / В. И. Самаруха, Т. Г. Краснова, Т. Н. Плотнокова // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2005. – № 1. – С. 44–52. 4. Медвідь В. Ю. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Ю. Медвідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 48–51. 5. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / редкол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр "Академія", 2000. – 951 с. 6. Парето В. Компендіум по общей социологии / В. Парето; пер. с итал. А. А. Зонова; Гос. ун-т Высш. шк. экономики. – М.: ГУ ВШЭ, 2007. – 511 с. 7. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д. С. Синк; пер. с англ. и общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с. 8. Леміш К. М. Підходи до оцінки ефективності регіонального управління [Електронний ресурс] / К. М. Леміш. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_1_2/Lemish.pdf. 9. Фурсін О. О. Управління соціально-орієнтованою економікою регіонів України / О. О. Фурсін // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 248–257. 10. Савченко О. Р. Управління змінами в сучасних соціально-економічних системах / О. Р. Савченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (129). – С. 19–25. 11. Human Development Report 2011 Sustainability and Equity: A Better Future for All [Electronic resource]. – Access mode: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf. 12. Social Infrastructure: A Key Factor In Harnessing Demographic Dividend // [SSRN] / Date posted: January 01, 2008; Last revised: January 31, 2008. [Electronic resource]. – Access mode: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3212. 13. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций – 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarationsl.shtml. 14. Оценка результатов Встречи на высшем уровне в Йоханнесбурге: что нового она принесла [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.un.org/russian/conferen/wssd/story.htm>. 15. Аниміца П. Е. Типология как метод исследования социально-экономического развития регионов / П. Е. Аниміца, Н. В. Новикова, В. В. Ходус // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2009. – Т. 23, № 1. – С. 52–59. 16. Волобуев С. В. Сравнительная оценка социально-экономической эффективности развития некоторых областей центрального федерального округа / С. В. Волобуев // Вестник Сыктывкарского государственного университета. – 2004. – № 12. – С. 48–52. 17. Пашнанов Э. Л. Методика оценки развития региональных социально-экономических систем / Э. Л. Пашнанов // Региональная экономика. УЭК. – 2012. – № 6 (42). – С. 68–77. 18. Сафин А. И. Методика оценки социально-экономической эффективности региональной промышленной политики / А. И. Сафина // Эксперт. – 2009. – № 14. – С. 32–37. 19. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів : Постанова Кабінету Міністрів України № 476 від 20 травня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF>. 20. Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244046960. 21. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References: 1. Zadorozhneva Yu. V. Mnogofaktornaya otsenka effektivnosti realizatsii sotsialno-ekonomicheskoy effektivnosti politiki regiona / Yu. V. Zadorozhneva, A. E. Kalinina // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2012. – No. 4. – P. 61–72. 2. Morozov S. I. Metodicheskiy podkhod k otsenke effektivnosti regionalnykh innovatsionnykh programm / S. I. Morozov // Problemy sovremennoy ekonomiki. – 2012. – No. 3 (43). – P. 118–127. 3. Samarukha V. I. Kriterialnye podkhody k otsenke sotsialno-ekonomicheskoy effektivnosti regiona / V. I. Samarukha, T. G. Krasnova, T. N. Plotnikova // Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii. – 2005. – No. 1. – P. 44–52. 4. Medvid V. Yu. Stratehiia terytorialnoho ekonomichnoho rozvytku: teoretychnyi aspekt [Strategy of Territorial Economic Development: Theoretic Aspects] / V. Yu. Medvid // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 48–51. 5. Ekonomichna entsyklopediia : u trokh tomakh. Vol. 2 / redkol. V. Mochernyi (vidp. red.) et al. – K. : Vyd. tsentr "Akademiia", 2000. – 951 p. 6. Pareto V. Compendium po obshchey sotsiologii / V. Pareto ; per. s ital. A. A. Zotova ; Gos. un-t Vyssh. shk. ekonomiki. – M. : GU VShE, 2007. – 511 p. 7. Sink D. S. Upravlenie proizvoditel'nostyu: planirovanie, izmerenie i otsenka, control i povyshenie / D. S. Sink ; per. s angl. i obshch. red. V. I. Danilova-Danilyana. – M. : Progress, 1989. – 528 p. 8. Lemish K. M. Podkhody do otsinky efektyvnosti rehionalnoho upravlinnia / K. M. Lemish [Electronic resource]. – Access mode : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_1_2/Lemish.pdf. 9. Fursin O. O. Upravlinnia sotsialno-orientovanoi ekonomikoi rehioniv Ukrainy / O. O. Fursin // Humanitarnyi visnyk ZDIA. – 2012. – No. 51. – P. 248–257. 10. Savchenko O. R. Upravlinnia zminamy v suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh systemakh / O. R. Savchenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 3 (129). – P. 19–25. 11. Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All [Electronic resource]. – Access mode : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf. 12. Social Infrastructure: A Key Factor In Harnessing Demographic Dividend // [SSRN] / Date posted: January 01, 2008; Last revised:

January 31, 2008 [Electronic resource]. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3212. 13. Deklaratsiya tsysyachetiya Organizatsii Obedinennykh Natsiy – 2000. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarationsl.shtml. 14. Otsenka rezultatov Vstrechi na vysshem urovne v Yokhannesburge: chtu novogo ona prinesla [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/story.htm>. 15. Animitsa P. E. Tipologiya kak metod issledovaniya sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regionov / P. E. Animitsa, N. V. Novikova, V. V. Khodus // Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta. – 2009. – Vol. 23, No. 1. – P. 52–59. 16. Volobuyev S. V. Sravnitel'naya otsenka sotsialno-ekonomicheskoy effektivnosti razvitiya nekotorykh oblastey tsentralnogo federalnogo okruga / S. V. Volobuyev // Vestnik Syktyvkar'skogo gosudarstvennogo universiteta. – 2004. – No. 12. – P. 48–52. 17. Pashnanov E. L. Metodika otsenki razvitiya regionalnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem [Methods of Evaluation of Regional Social and Economic System Development] / E. L. Pashnanov // Regional'naya ekonomika. UEK. – 2012. – No. 6 (42). – P. 68–77. 18. Safin A. I. Metodika otsenki sotsialno-ekonomicheskoy effektivnosti regionalnoy promyshlennoy politiki / A. I. Safin // Expert. – 2009. – No. 14. – P. 32–37. 19. Pro zaprovadzhennia otsinky mizhrehionalnoi ta vnutrishnorehionalnoi dyferentsiatsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 476 vid 20 travnia 2009 roku [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF>. 20. Kompleksna otsinka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy. Uryadovi portal [Electronic resource]. – Access mode : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244046960. 21. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Інформація про автора

Паршин Юрій Іванович – канд. техн. наук, доцент кафедри економічної кібернетики Державного вищого навчального закладу "Український державний хіміко-технологічний університет" (49005, Україна, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 8, e-mail: parschina@ukr.net).

Інформація об авторе

Паршин Юрій Іванович – канд. техн. наук, доцент кафедри економічної кібернетики Государственного высшего учебного заведения "Украинский государственный химико-технологический университет" (49005, Украина, г. Днепропетровск, пр. Гагарина, 8, e-mail: parschina@ukr.net).

Information about the author

I. Parshyn – PhD in Engineering, Associate Professor of Economic Cybernetics Department of State Higher Education Institution "Ukrainian State Chemical and Technology University" (8 Gagarin Ave., 49005, Dnipropetrovsk, Ukraine, e-mail: parschina@ukr.net).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Гавкалова Н. Л.

Стаття надійшла до ред.
12.11.2013 р.

ДЕТЕРМІНАНТИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРИНЦИПИ, МЕХАНІЗМИ, ЕФЕКТИВНІСТЬ

УДК 330.142:620.9

Охріменко О. О.
Манаєнко І. М.

Обґрунтовано та конкретизовано основні детермінанти, що визначають інвестиційне забезпечення підприємств електроенергетики. Визначено місце механізму інвестиційного забезпечення в системі економічного, фінансового, інвестиційного механізмів підприємства. Обґрунтовано форми та інструменти реалізації механізму інвестиційного забезпечення. Запропоновано перелік принципів інвестиційного забезпечення, що створюють базис для його ефективного функціонування. Здійснено оцінювання ефективності механізму інвестиційного забезпечення інноваційних проектів підприємств електроенергетики для трьох джерел інвестиційних коштів: IPO (Initial Public Offering), випуск облигацій, кредитні кошти.

Ключові слова: детермінанти, електроенергетика, ефективність, інвестиційний механізм, інвестиційне забезпечення.

ДЕТЕРМИНАНТЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ: ПРИНЦИПЫ, МЕХАНИЗМЫ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ

УДК 330.142:620.9

Охрименко О. О.
Манаенко И. Н.

Обоснованы и конкретизированы основные детерминанты, определяющие инвестиционное обеспечение предприятий электроэнергетики. Определено место механизма инвестиционного обеспечения в системе экономического, финансового, инвестиционного механизмов предприятия. Обоснованы формы и инструменты реализации механизма инвестиционного обеспечения. Предложен перечень принципов инвестиционного обеспечения, создающих базис для его эффективного функционирования. Осуществлено оценивание эффективности механизма инвестиционного обеспечения инновационных проектов предприятий электроэнергетики для трех источников инвестиционных средств: IPO (Initial Public Offering), выпуск облигаций, кредитные средства.

Ключевые слова: детерминанты, электроэнергетика, эффективность, инвестиционный механизм, инвестиционное обеспечение.

**DETERMINANTS OF INVESTMENT SUPPORT:
PRINCIPLES, MECHANISMS, EFFICIENCY**

UDC 330.142:620.9

**O. Okhrimenko
I. Manaenko**

The major determinants of the investment support of the electric power industry were justified and specified. The place of the investment support mechanism in the economic, financial and investment mechanisms of an enterprise was determined. Forms and instruments of implementation of the investment support mechanism were substantiated. A list of principles of investment support, creating the basis for its efficient operation was proposed. The effectiveness of the investment support mechanism of innovation projects at electric power plants was evaluated for three investment sources: IPO (Initial Public Offering), issue of bonds, credit means.

Keywords: determinants, electric power engineering, efficiency, investment mechanism, investment security.

Інвестування виступає рушійною силою розвитку економічних процесів від мікро- до мегарівнів. В умовах обмеженого доступу до інвестиційних ресурсів та їх високої вартості актуальним питанням є оцінка ефективності реалізації інвестиційних проектів. Уся сукупність форм та інструментів інвестиційного забезпечення здійснює безпосередній вплив на реалізацію його функцій, що проявляються через здійснення основних та забезпечувальних процесів інвестиційної діяльності на різних етапах проекту. Саме повнота їх втілення та результативність дають уявлення про ефективність механізму інвестиційного забезпечення для конкретних видів економічної діяльності. Особливого значення ця оцінка набуває відносно стратегічно значущих підприємств, від діяльності яких залежить функціонування багатьох галузей. Електрогенеруючі підприємства потребують реконструкції, модернізації та технічного переоснащення на інноваційній основі. Саме від ефективності якісних та кількісних перетворень залежатиме енергоефективність національної економіки.

Піднятій тематичі присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них слід відзначити таких, як: Бень Т. О., Дергачова В. В., Затонацька Т. Г., Кузьмін О. Є., Денисенко М. П., Шидловський А. К., Однорог М. А., Карачина Н. П., Недін І. В., Серебреников Б. С. [1 – 10]. Доробки науковців в основному присвячені інноваційно-інвестиційним складовим розвитку економіки в цілому [3; 4; 7] та енергетики зокрема [2; 6; 9; 11], особливостям економічного ефекту інвестицій [1; 7], обґрунтуванню вартості джерел залучення інвестиційних ресурсів в енергетику [10]. З огляду на значні напрацювання вчених та актуальність піднятої тематики існує необхідність у поглибленні наукових досліджень у даному напрямі. З-поміж значної кількості ґрунтовних наукових праць слід відзначити, що детермінанти інвестиційного забезпечення потребують детальнішого дослідження, існує доцільність визначення його основних

складових, чинників та підходів до оцінювання ефективності інвестиційного забезпечення.

Метою статті є конкретизація детермінант інноваційного забезпечення інноваційних проектів підприємств електроенергетики на основі формулювання принципів інвестування, обґрунтування механізмів залучення інвестицій та оцінювання їх ефективності.

Оцінювання результативності функціонування механізму інвестиційного забезпечення базується на розумінні його сутності та взаємозв'язку окремих елементів. Безперечним є факт діалектичного взаємозв'язку між економічним та фінансовим механізмами підприємства, інвестиційним механізмом та механізмом інвестиційного забезпечення (рис. 1). Інвестиційний механізм є функціональною складовою економічного механізму через призму фінансового механізму, в якому інвестиції виступають як важіль, а інвестування – як функціональна підсистема. Інвестиційний механізм підприємства – складна економічна система, що супроводжує його інвестиційну діяльність, реагує на зміни макро- та мікросередовища й інвестиційні важелі через реалізацію функцій управління у центрах відповідальності на всіх етапах інвестиційного процесу.

Реагування підприємства на мінливі фактори макро- та мікросередовища створює підґрунтя для посилення його конкурентної стійкості як суб'єкта підприємництва. Інвестиційна діяльність підприємства знаходить свій прояв через сукупність інвестиційних процесів та процедур, що підвладні тенденціям циклічності й підпорядковуються функціональності окремих компонентів взаємопов'язаних механізмів: економічного, фінансового, інвестиційного тощо. Інвестиційний механізм на рівні підприємства – це комплекс взаємодіючих факторів, принципів, цілей, завдань, важелів впливу на соціально-економічний та інноваційний розвиток органічно взаємопов'язаних елементів системи функціонування підприємства.

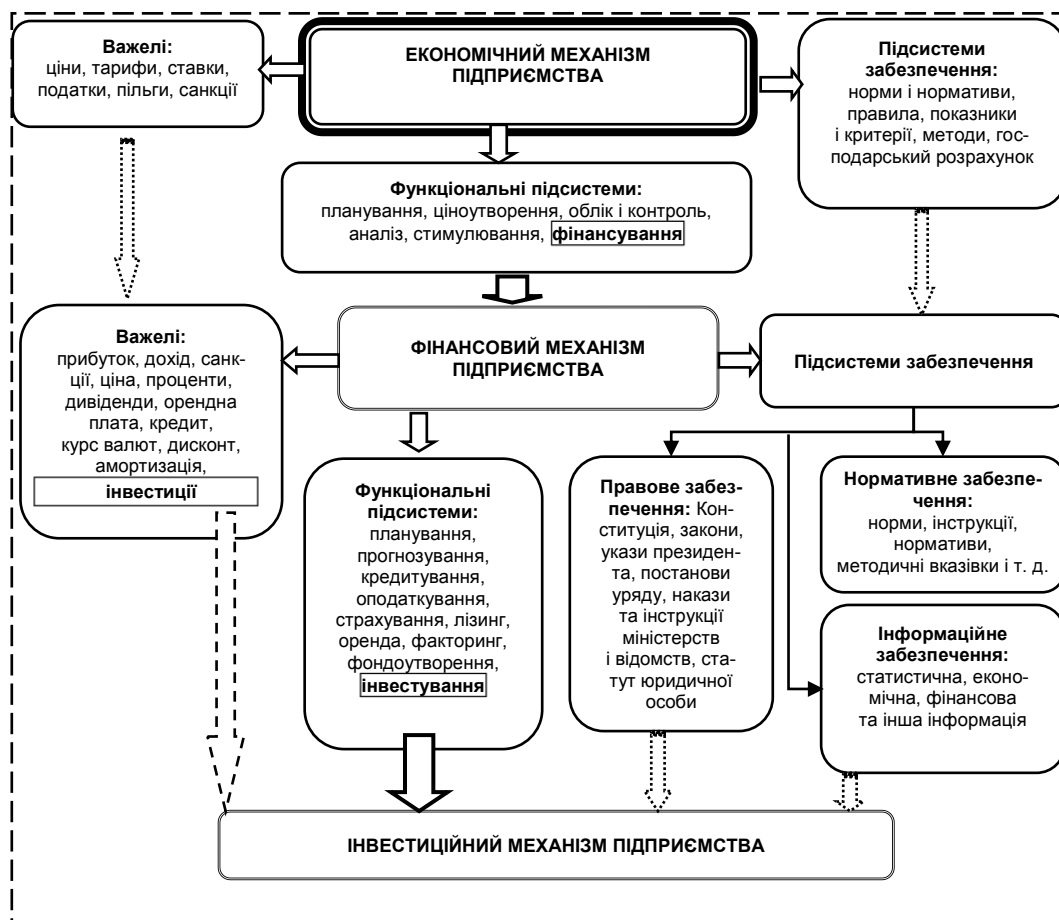

Рис. 1. Місце інвестиційного механізму в системі економічного механізму підприємства (складено авторами)

Механізму інвестиційного забезпечення відводиться особливе місце в межах інвестиційного механізму підприємства, оскільки в даному центрі відповідальності концентруються специфічні форми реалізації інвестиційних проектів через залучення конкретних джерел інвестицій за допомогою спеціального інструментарію (рис. 2). Для трансформації механізму інвестиційного забезпечення в інвестиційний механізм підприємств необхідний такий компонент, як управління інвестиціями, що виконує функції: визначення обсягів інвестиційних ресурсів; складання графіків погашення кредиту та його пролонгації; страхування, гарантування тощо.

Механізм інвестиційного забезпечення може реалізуватися в таких формах, як: самоінвестування, кредитування, державне інвестування, венчурне інвестування та у формі грантів. Самоінвестування може бути провідною формою виключно за умови високого рівня прибутковості підприємства. Інструментами реалізації механізму інвестиційного забезпечення виступають: кредитний договір, депозитний договір, цінні папери та сертифікати.

Функціонування механізму інвестиційного забезпечення базується на таких принципах:

узгодженості цілей Енергетичної стратегії країни, інвесторів та членів трудового колективу;

відповідності інвестиційних потреб наявним джерелам інвестиційних ресурсів;
оптимізації співвідношення дохідності проекту та ризиків, що його супроводжують.

Наведені принципи здійснюють безпосередній вплив на критерії ефективності механізму інвестиційного забезпечення, оскільки виступають основними постулатами його функціонування й містять вбудовані важелі реагування на фактори зовнішнього та внутрішнього оточення.

Механізм інвестиційного забезпечення як частина інвестиційного механізму становить системний процес вкладення інвестиційних ресурсів задля досягнення прогресивних структурних економічних зрушень у діяльності підприємства та його розвитку.

Розвиток підприємств електроенергетики полягає в підготовці й реалізації інноваційних проектів із модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основних засобів. Тож механізм інвестиційного забезпечення інноваційного проекту пропонується розглядати як системний процес вкладення інвестиційних ресурсів у формі фінансових, матеріальних, нематеріальних та трудових ресурсів, які спрямовуються на реалізацію інноваційного проекту з метою розробки та реалізації інноваційного продукту задля досягнення прогресивних структурних економічних зрушень.

Рис. 2. Компонентна структура інвестиційного механізму підприємства (складено авторами)

До основних детермінант інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики відносять:

- прийняті на рівні держави та закріплені на рівні підприємства стратегічні орієнтири інноваційного розвитку;
- наявність розвинутої інвестиційної інфраструктури, представленої спеціальними фондами фінансових ресурсів;
- достатні за обсягом джерела інвестування, здатні забезпечити інноваційні проекти довгостроковим, прийнятним за ціною капіталом;

розширення джерел інвестиційних ресурсів шляхом закріплення у стратегічній перспективі інвестиційної складової у тарифах на електроенергію та посилення контролю за її цільовим використанням;

обґрунтовані інвестиційні потреби, що є рушійною силою інноваційного розвитку підприємства і ґрунтуються на необхідності та доцільності здійснення модернізації основних засобів;

наявність інноваційного потенціалу, котрий визначає здатність підприємства до впровадження в дію механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку; формування інноваційної культури, спрямованої на посилення інноваційної компоненти на рівні керівного складу підприємства.

Реалізація інноваційних проектів може здійснюватись за рахунок різних джерел залучення інвестицій. Проведемо порівняльний аналіз залучення інвестицій шляхом продажу акцій на міжнародних фондових біржах (IPO), випуску облігацій та відкриття кредитної лінії в банку.

Ефективність механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики запропоновано розраховувати наступним чином:

$$E = K_{\text{вп.пр.}} \cdot \frac{I_{\text{інв}}}{C_{\text{інв}}}, \quad (1)$$

де $K_{\text{вп.пр.}}$ – коефіцієнт впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства;

$I_{\text{інв}}$ – необхідний обсяг інвестицій для інноваційного розвитку;

$C_{\text{інв}}$ – вартість залучення інвестицій залежно від джерела (IPO, випуск облігацій, кредитні кошти).

В основу розрахунку ефективності механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку покладено формулу розрахунку коефіцієнта впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства ($K_{\text{вп.пр.}}$). Даний показник показує, наскільки конкретний інноваційний проект здійснює вплив на інноваційний розвиток компанії. Коефіцієнт впливу реалізації проекту на розвиток підприємства пропонується обчислювати за формулою:

$$K_{\text{вп.пр.}} = 1 + \frac{\Delta\Pi_{\text{ч}} + \Delta\Pi_{\text{е}}}{I_{\text{інв}}}, \quad (2)$$

де $\Delta\Pi_{\text{ч}}$ – приріст чистого прибутку підприємства, що отриманий внаслідок збільшення його потужності;

$\Delta\Pi_{\text{е}}$ – приріст прибутку підприємства, отриманий внаслідок зменшення плати за екологію;

$I_{\text{інв}}$ – необхідний обсяг інвестицій на реалізацію проекту з інноваційного оновлення основних засобів.

Механізм регулювання економіки

38

В умовах функціонування підприємств електроенергетики реалізується прямо пропорційна взаємозалежність "прибуток ↔ потужність", тож доцільно розраховувати обсяг приросту прибутку підприємства внаслідок збільшення його потужності як результату реалізації інноваційного проекту з модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основних засобів таким чином:

$$\Delta Пч = \frac{Пч}{P} \cdot \Delta P, \quad (3)$$

де $Пч$ – чистий прибуток підприємства;
 P – загальна потужність;
 ΔP – зміна потужності внаслідок реалізації проекту.

Вихідні дані для розрахунку подано в табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства у 2012 р.

№ п/п	Показники	Умовне позначення	Назва енергогенеруючої компанії			
			Дніпроенерго	Донбасенерго	Західенерго	Центренерго
1	Необхідний обсяг інвестицій на реалізацію проекту з інноваційного оновлення основних засобів, млн грн	$I_{\text{інв}}$	492,2	480,8	576,2	386,9
2	Чистий прибуток, млн грн	$Пч$	285,5	0,031	1,9	233,5
3	Загальна потужність, МВт	P	8 185	2 750	4 600	7 600
4	Приріст потужності внаслідок реалізації проекту, МВт	ΔP	+15	–	+11	+25
5	Приріст прибутку підприємства внаслідок зменшення плати за екологію, млн грн	$\Delta Пе$	5,5	15,7	4,7	34

Примітка. Складено авторами на основі проектів із модернізації, реконструкції та технічного переоснащення досліджуваних підприємств і їх річної звітності.

У результаті розрахунку коефіцієнта впливу реалізації проекту на розвиток енергогенеруючих компаній, який здійснювався на основі формули 2, отримано такі значення: ПАТ "Дніпроенерго" – 1,0122; ПАТ "Донбасенерго" – 1,0326; ПАТ "Західенерго" – 1,07; ПАТ "Центренерго" – 1,088.

Основні прямі витрати підприємства наведено в табл. 2 для IPO, табл. 3 – для випуску облігацій і табл. 4 – для кредитних коштів.

Таблиця 2

Основні прямі витрати підприємств на IPO

№ п/п	Назва операції	Вартість операції	Середнє значення, %
1	Послуги фінансового консультанта	до 1 % від вартості розміщеного капіталу	0,05
2	Організація реєстрації випуску акцій	0,2 – 0,3 % від вартості розміщеного капіталу	0,025
3	Послуги номадо	1 % щорічно	
4	Послуги платіжного агента з акцій	0,1 % від сплаченої суми або не менше 2 тис. грн з кожної виплати дивідендів	0,1
5	Проведення IPO	до 3 % від суми розміщення	2
6	Термін розміщення	4 роки	
Усього (вартість виходу на IPO), C_{IPO}: 6,2 % від вартості розміщеного капіталу			

Таблиця 3

Основні прямі витрати підприємств на випуск облігацій

№ п/п	Назва операції	Вартість операції	Середнє значення, %
1	2	3	4
1	Послуги фінансового консультанта	до 0,2 % від вартості розміщеного капіталу	0,2
2	Організація реєстрації випуску публічних облігацій	0,2 – 0,3 % від вартості розміщеного капіталу	0,25
3	Послуги рейтингового агенства	від 0,3 %, але не більше 50 тис. грн	0,25
4	Послуги маркет-мейкера, підтримка ліквідності облігацій	0,2 % від суми купівлі-продажу, + додаткові витрати, але не менше 2 000 тис. грн на місяць	0,1 % + 2 тис. грн

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
5	Послуги платіжного агента з облігацій	0,1 % від сплаченої суми або не менше 2 тис. грн	2 тис. грн
6	Розміщення облігацій на ринку, послуги андеррайтингу	до 1 %	0,05 %
7	Ставка купона облігацій	8 %	
8	Термін емісії облігацій	4 роки	
Усього (вартість випуску облігацій), $C_{обл.}$: 8 %·4 роки + 4 тис. грн + 2,65 % від вартості розміщеного капіталу			

Таблиця 4

Основні прямі витрати підприємств на залучення кредитних коштів

№ п/п	Назва операції	Вартість операції	Середнє значення, %
1	Річна ставка за кредит	10 – 17 %	13
2	Оцінка застави та послуги фінансового консультанта	до 0,5 %	0,5
3	Послуги поруки за кредит	від 0,2 до 0,5 % за рік	0,25
Усього (вартість залучення кредитних коштів), $C_{кред.}$: 13,75 % від вартості розміщеного капіталу			

Результати розрахунків щодо вартості залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел та ефективність інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Значення ефективності механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики

Назва компанії	$K_{вл.пр.}$	$I_{інв.}$ млн грн	Значення ефективності залежно від джерела залучення інвестицій					
			IPO		Випуск облігацій		Кредитні кошти	
			$C_{інв/IPO}$	E_{IPO}	$C_{інв/обл.}$	$E_{обл.}$	$C_{інв/кред.}$	$E_{кред.}$
ПАТ "Дніпроенерго"	1,0122	492,2	30,5	16,3	174,1	2,8	27,1	18,4
ПАТ "Донбасенерго"	1,0326	480,8	29,8	16,6	170,5	2,9	26,4	18,6
ПАТ "Західенерго"	1,07	576,2	35,7	17,3	203,6	3,1	31,7	19,4
ПАТ "Центренерго"	1,088	386,9	23,9	17,6	138,0	3,1	21,3	19,8

Умовні позначення: E – ефективність механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку, разів;

$K_{вл.пр.}$ – коефіцієнт впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства;

$I_{інв.}$ – необхідний обсяг інвестицій для інноваційного розвитку;

$C_{інв}$ – вартість залучення інвестицій залежно від джерела (IPO, випуск облігацій, відкриття кредитної лінії в банку), млн грн.

Аналіз практики інвестиційного забезпечення підприємств електроенергетики України свідчить про надання переваги останніми кредитним ресурсам як основному джерелу інвестиційного забезпечення. Такий підхід є виправданим з точки зору процедурних моментів, пов'язаних із залученням та обслуговуванням фінансових ресурсів шляхом випуску облігацій чи IPO.

Функціонування механізму інвестиційного забезпечення здійснюється шляхом поєднання окремих компонентів фінансового та інвестиційного механізмів підприємства, що, у свою чергу, є невіддільними елементами єдиного економічного механізму. Така діалектична єдність дозволяє не тільки розглядати окремі господарські процеси на підприємстві у їх взаємозв'язку, але й виділяти саме ті, що беруть безпосередню участь у формуванні інвестиційних ресурсів та активізації інвестиційної діяльності. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підпри-

ємств електроенергетики реалізується в рамках основних детермінант. Оцінювання ефективності механізму інвестиційного забезпечення здійснювалось для трьох джерел залучення інвестицій: IPO, випуск облігацій та залучення кредитних коштів. Результати розрахунків показують, що найефективнішим є механізм на основі залучення кредитних коштів та залучення інвестицій шляхом виходу на IPO, які у 6,4 та 5,6 разів відповідно перевищують ефективність залучення коштів методом випуску облігацій. Це пояснюється різною вартістю інвестицій, що закономірно формується основі прямих витрат, які стосуються залучення інвестицій із різних джерел. Так, наприклад, для ПАТ "Дніпроенерго" вартість залучення інвестицій методом виходу на ринок IPO становить 30,5 млн грн, методом випуску облігацій – 174,1 млн грн, методом залучення кредитних коштів – 27,1 млн грн. Тож зазначені результати розрахунків очевидно підтверджують ефективність за-

лучення інвестицій методом відкриття кредитної лінії в банку. Перспективами подальших досліджень можуть бути деталізація запропонованих детермінант інвестиційного забезпечення та на їх основі обґрунтування методів підвищення ефективності інвестиційного забезпечення розвитку підприємств електроенергетики.

Література: 1. Бень Т. Методи визначення економічної ефективності інвестицій: порівняльний аналіз / Т. Бень // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 41–46. 2. Дергачова В. В. Інноваційно-інвестиційна складова устійливого розвитку енергетики України / В. В. Дергачова // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2012. – № 9. – С. 15–23. 3. Затонацька Т. Г. Підвищення ефективності реалізації державних інвестиційних програм в Україні / Т. Г. Затонацька, О. А. Шименська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4 (130). – С. 86–94. 4. Інвестиційна та інноваційна діяльність: монографія / О. С. Кузьмін, С. В. Князь, Н. В. Тувакова та ін. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с. 5. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М. П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко та ін. – Суми: Університетська книга, 2008. – 1 050 с. 6. Інноваційні пріоритети паливно-енергетичного комплексу України / під ред. А. К. Шидловського. – К.: Українські енциклопедичні знання, 2005. – 512 с. 7. Однорог М. А. Методика визначення ефективності інвестиційного забезпечення на сучасному етапі / М. А. Однорог // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 11. – С. 7–11. 8. Карачина Н. П. Організаційно-економічні заходи сприяння інвестиційній діяльності підприємств / Н. П. Карачина, А. В. Вітюк // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 93–100. 9. Недін І. В. Науково-інноваційний потенціал – інвестиційний ресурс електроенергетики / І. В. Недін, О. В. Шестеренко, В. В. Дергачева // Розвідка і розробка нафтових і газових родовищ: зб. наук. пр. Серія: Економіка підприємств і організація виробництва. – Івано-Франківськ: ІФДТУНГ, 1999. – Т. 7, № 36. – С. 54–60. 10. Сребреніков Б. С. Оцінка варіантів залучення зовнішнього фінансування в енергетику України / Б. С. Сребреніков, Є. Ніколайчук // Наука молода. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 115–121.

References: 1. Ben T. Metody vyznachennia ekonomichnoi efektyvnosti investytsii: porivnialnyi analiz [Methods of Determining Economic Efficiency of Investments: a Comparative Analysis] / T. Ben // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – No. 6. – P. 41–46. 2. Dergachova V. V. Ynnovatsionno-investitsionnaya sostavlyayushchaya ustoychivogo razvitiya energetiki Ukrainy [An Innovation and Investment Component of Ukraine's Power Engineering Sustainable Development] / V. V. Dergachova // Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI". – 2012. – No. 9. – P. 15–23. 3. Zatonatska T. H. Pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii derzhavnykh investytsiinykh prohran v Ukraini [Enhancement of Efficiency of State Investment Programmes in Ukraine] / T. H. Zatonatska, O. A. Shymenska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 4 (130). – P. 86–94. 4. Investytsiina ta innovatsiina diialnist: [monohrafiia] [Investment and Innovative Activity: monograph] / O. Ye. Kuzmin, S. V. Kniaz, N. V. Tuvakova et al. – Lviv: LBI NBU, 2003. – 233 p. 5. Investytsiino-innovatsiina diialnist: teoriia, praktyka, dosvid: [monohrafiia] [Investment and Innovative Activity: Theory, Practice, Experience: monograph] / M. P. Denysenko, L. I. Mykhailova, I. M. Hryshchenko et al. – Sumy: Universytetska knyha, 2008. – 1 050 p. 6. Innovatsiini priorytety palyvno-enerhetychnoho kompleksu Ukrainy / pid red. A. K. Shydlovskoho. – K.: Ukrainski entsyklopedychni znannia, 2005. – 512 p. 7. Odnoroh M. A. Metodyka vyznachennia

efektyvnosti investytsiinoho zabezpechennia na suchasnomu etapi [Methods of Determining Current Investment Support Efficiency] / M. A. Odnoroh // Ekonomika. Finansy. Pravo. – 2009. – No. 11. – P. 7–11. 8. Karachyna N. P. Orhanizatsiino-ekonomichni zakhody sprianniia investytsiini diialnosti pidpriemstv [Organizational and Economic Measures for Promotion of Company Investment Activity] / N. P. Karachyna, A. V. Vitiuk // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 93–100. 9. Nedin I. V. Naukovo-innovatsiiniyi potentsial – investytsiiniyi resurs elektroenerhetyky / I. V. Nedin, O. V. Shesterenko, V. V. Derhacheva // Rozvidka i rozrobka naftovykh i hazovykh rodovysch: zb. nauk. pr. Seria: Ekonomika pidpriemstv i orhanizatsiia vyrobnytstva. – Ivano-Frankivsk: IFDTUNH, 1999. – Vol. 7, No. 36. – P. 54–60. 10. Serebrenikov B. S. Otsinka variantiv zaluchennia zovnishnoho finansuvannia v enerhetyku Ukrainy / B. S. Serebrenikov, Ye. Nikolaichuk // Nauka moloda. – Ternopil: TNEU, 2008. – P. 115–121.

Інформація про авторів

Охріменко Оксана Онуфрїївна – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" (03057, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 37, корпус 1, к. 244, e-mail: goth12@mail.ru).

Манаснко Ірина Миколаївна – асистент кафедри менеджменту факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" (03057, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 37, корпус 1, к. 244, e-mail: verholjad@ukr.net).

Інформація об авторах

Охріменко Оксана Онуфрїївна – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки факультета менеджменту та маркетингу Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" (03057, Україна, г. Київ, пр. Перемоги, 37, корпус 1, к. 244, e-mail: goth12@mail.ru).

Манаснко Ірина Николаевна – асистент кафедри менеджменту факультета менеджменту та маркетингу Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" (03057, Україна, г. Київ, пр. Перемоги, 37, корпус 1, к. 244, e-mail: verholjad@ukr.net).

Information about the authors

O. Okhrimenko – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of International Economics Department of Management and Marketing Faculty of National Technical University "Kyiv Polytechnic Institute" (37 Peremohy Ave., building 1, room 244, 03057, Kyiv, Ukraine, e-mail: goth12@mail.ru).

I. Manaenko – Assistant of Management Department of Management and Marketing Faculty of National Technical University "Kyiv Polytechnic Institute" (37 Peremohy Ave., building 1, room 244, 03057, Kyiv, Ukraine, e-mail: verholjad@ukr.net).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Орлов П. А.

Стаття надійшла до ред.
30.01.2014 р.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ "ІНСТИТУТ"

УДК 330:837

Мазур О. Є.

Висвітлено проблему тлумачення змісту засадничої категорії інституціоналізму – "інституту". Визначено причини наукової неузгодженості щодо сутності інститутів, яка є притаманною сучасній дослідницькій спільноті. Різновиди тлумачення інститутів, які зустрічаються в літературі, згруповано у два підходи – змістовно-детермінований і комплексно-розширювальний, показано відмінності в зазначених підходах. Наведено авторську позицію щодо наукової цінності кожного з них, обґрунтовано переваги застосування комплексно-розширювального підходу. Проаналізовано джерела розмежування інститутів та інституцій, викладено мотивацію щодо переважного вживання категорії "інститут".

Ключові слова: інституціоналізм, інститут, інституція, правила, комплекс правил, організації.

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ "ИНСТИТУТ"

УДК 330:837

Мазур Е. Е.

Освещена проблема толкования содержания основополагающей категории институционализма – "института". Определены причины научной несогласованности относительно определения сущности институтов, которая свойственна современному научному сообществу. Разновидности толкования институтов, которые встречаются в литературе, сгруппированы в два подхода – содержательно-детерминированный и комплексно-расширительный, показаны отличия в указанных подходах. Представлена авторская позиция касательно научной ценности каждого из них, обоснованы преимущества использования комплексно-расширительного подхода. Проанализированы источники разграничения институтов и институций, изложены мотивы относительно преимущественного употребления категории "институт".

Ключевые слова: институционализм, институт, институция, правила, комплекс правил, организации.

SYSTEMATIZATION OF APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CATEGORY "INSTITUTION"

UDC 330:837

O. Mazur

Interpretation of institution is highlighted as a fundamental category of institutionalism. The cause of the current scientific mismatch as to the nature of institutions has been determined. Varieties of interpretation of institutions, which are found in the

literature have been grouped into two approaches – a content-determined one and a comprehensive approach. The differences between these approaches have been disclosed. The author's position regarding the scientific value of each of them has been presented and advantages of the comprehensive approach have been justified. The sources of institutional differentiation have been analyzed. The reasons for preferential use of the category "institution" have been given.

Keywords: institutionalism, institute, institution, rules, the complex of rules, organizations.

Дослідження суспільних явищ з інституціональних позицій відбувається в руслі теорії інституціоналізму, що зародилася в США на рубежі XIX – XX ст. як певна альтернатива неокласичній теорії економіки, проте згодом стала однією з провідних парадигм сучасної економічної науки. Основоположниками інституціоналізму вважають Т. Веблена, Дж. Коммонса та У. Мітчелла, а серед вчених, які протягом XX ст. розвивали та збагачували цей науковий напрям, слід назвати Дж. Гелбрейта, К. Поланьї, Г. Мюрдала, Р. Коуза, Дж. Бьюкенена, Г. Беккера, Д. Норта, Я. Тінбергена, К. Ерроу, Г. Саймона, Дж. Акерлофа, Дж. Стигліца, А. Алчіана, Д. Демсеца та ін.

Інституціоналізм є міждисциплінарною дисципліною, яка досліджує економічні проблеми на засадах поєднання теоретико-методичних підходів, запозичених з різних суспільних наук (філософії, соціології, антропології, психології, юриспруденції та ін.), і синтезує на цій основі нове, більш реалістичне та прикладно-орієнтоване економічне знання.

Водночас найперша складність, яка виникає в цьому випадку, – це ідентифікація предмета дослідження, тобто інституту. У науковій літературі досі не вироблена єдина позиція щодо змістовного наповнення цього неоднозначного терміна, хоча є значна кількість публікацій, присвячених цьому питанню. Серед авторів, які піднімають та висвітлюють вказану проблему, слід назвати Е. Остром, Д. Норта, Т. Гайдая, А. Гриценка, В. Мандибуру, О. Іншакова, Д. Фролова, А. Аузана та інших, імена яких будуть згадуватися під час викладу основного матеріалу.

Метою статті є з'ясування причин змістовної розмитості терміна "інститут" та систематизація наявних у науковій літературі підходів до тлумачення цього поняття.

Неоднозначність тлумачення змісту інститутів, як показав аналіз відповідних літературних джерел, пояснюється двома основними причинами.

Першою причиною є різноманіття наукових шкіл і течій, які становлять структуру інституціоналізму, і відповідна багатогранність предметів наукового дослідження, що склалася в процесі комплементарного синтезу канонів економіки із закономірностями та принципами, загальноприйнятими в інших наукових сферах. Так, сьогодні виділяються напрями "старого" (Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, Дж. Гелбрейт, Дж. Ходжсон) та нового інституціоналізму (Р. Коуз, Д. Норт, О. Уільямсон, Е. Фуруботн, Р. Ріхтер), школа нової інституціональної економіки (Дж. Ходжсон, Д. Канеман) та неоінституціоналізму (Р. Коуз, Дж. Стиглер, Дж. Стигліц, О. Уільямсон, Д. Норт), теорія трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Уільямсон, С. Чен), теорія прав власності (Р. Коуз, А. Алчіан, Д. Демсец), нова економічна історія (Д. Норт, Р. Фогель), теорія агентських угод (Дж. Стигліц, Г. Мінц, А. Берль), теорія суспільного вибору (Дж. Бьюкенен, Г. Таллок, М. Олсон), еволюційна економіка (Дж. Ходжсон) та ін.

Друга причина пов'язана із впливом цілого комплексу специфічних онтологічних і гносеологічних факторів,

які ускладнили понятійно-категоріальне сприйняття сутності інститутів. Як справедливо зазначено в роботі Т. Гайдая [1, с. 62–64], до них належать: по-перше, поліморфність природи самих інститутів як об'єктів наукового дослідження, що відбивається в існуванні різноманіття форм прояву інститутів (політичних, правових, соціальних, етнонаціональних, соціокультурних, економічних, етичних, моральних, релігійних та ін.) та в одночасній належності одних і тих же інститутів до різних сфер соціальної життєдіяльності людини; по-друге, особливості гносеологічної еволюції поняття "інститут", яка тривалий час (починаючи з традиційного інституціоналізму) характеризувалася переважно концептуальними, а не категоріальними розробками, позаяк теоретична побудова інститутів відбувалася без суворої аналітики, відрізнялася категоріальною розмитістю і сприймалася в наукових колах переважно конвенційно.

Аналіз наукових трактувань інституту як основного об'єкта дослідження інституціональної економіки дав змогу авторові виявити існування двох найбільш поширених підходів до тлумачення цього терміна, які умовно можна назвати змістовно-детермінованим і комплексно-розширювальним.

Згідно зі *змістовно-детермінованим* підходом, інститути трактуються виключно як норми поведінки, традиції, звички, усталені правила, що характеризують відносини між людьми. Цю традицію ввів у науковий обіг Д. Норт, який у своїй фундаментальній праці "Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки" визначив інститути як "правила гри" в суспільстві, або "...створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми... задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії – чи то в політиці, соціальній сфері чи в економіці" [2, с. 17]. За Д. Нортом, інститути структурують людське життя, полегшуючи взаємодію між індивідами та зменшуючи невизначеність, а також передбачають зовнішній механізм, що забезпечує їх примусове виконання. Вони поділяються на формальні (писані правила поведінки) та неформальні (усталені, проте незадокументовані кодекси поведінки). Отже, інститути тлумачаться і розглядаються окремо від індивідів і організацій (за метафорою Д. Норта, інститути – це правила гри, а організації чи індивіди – гравці, котрі діють в рамках цих правил).

Цю точку зору поділяють прихильники різних відгалужень нової інституціональної теорії (Е. Остром [3; 4], Е. Фуруботн і Р. Ріхтер [4, с. 6], В. Каспер [6, с. 30], Дж. Кампбелл [7, с. 1] та ін.), і вона є найбільш поширеною серед українських і російських вчених-інституціоналістів (Ю. Ольсевич [8, с. 37], Р. Пустовіт [9, с. 27], А. Чухно [10, с. 5], О. Яременко [11] та ін.).

Наприклад, Е. Остром трактує інститути на основі "чинних правил, які визначають того, хто має приймати рішення у визначених сферах, те, яких спільних правил, яких процедур необхідно дотримуватись, яку інформацію

слід або не слід продукувати, які остаточні наслідки матимуть для індивідів ті чи інші їхні дії" [3, с. 51]. Правила визначають, які дії або ситуації для учасників взаємовідносин є необхідними, забороненими чи дозволеними. Мета правил – впорядкувати конкретні взаємини і зробити їх передбачуваними. Цим видатним вченим, що є першою і поки що єдиною жінкою – Нобелівським лауреатом з економіки, розроблено класифікацію правил і поділено їх на такі види [4]: можливі позиції, або ролі учасників (члена організації, агента, підлеглого тощо); порядок зайняття і залишення учасниками цих позицій; дії, які співробітники організації можуть, повинні й не повинні вчиняти; результати, яких учасники можуть, повинні й не повинні прагнути.

Ю. Ольсевич вважає, що категорія "інститут" означає "обмеження, вигадані людьми, які спрямовують людську взаємодію у певне русло та структурують стимули в процесі обміну" [8, с. 37], а Р. Пуустовіт тлумачить інституції як "звички і стереотипи мислення, притаманні значній спільноті людей" [9, с. 27]. О. Яременко доповнює зміст даного поняття тим, що інституція "як традиція, норма, як безумовний спосіб господарської поведінки є чимось стійким, незмінним, стабільним" [11, с. 3].

У руслі комплексно-розширювального підходу інститути тлумачаться як усталені соціальні правила (норми, стереотипи мислення, звички, ритуали та ін.) і угоди, а також різні типи організаційних структур (фірми, банки, профспілки тощо). Традиція розуміння інститутів в зазначеному широкому сенсі виходить з праці основоположника інституціоналізму Т. Веблена, за міркуваннями якого інститути – це "поширений спосіб мислення стосовно окремих відносин між суспільством і особистістю та окремих виконуваних ними функцій" [12, с. 201], "регулятивні суспільні відносини, сталі соціальні правила й угоди", до яких він відносив мову спілкування, гроші, право, системи мір і ваг, а також фірми та інші види організацій [13].

Представник юридично-правового відгалуження інституціоналізму Дж. Коммонс визначав інститути двоюко: як систему законів чи природних прав, що встановлюють межі індивідуальних дій, а також як колективну діяльність з контролю індивідуальної діяльності [14]. Інакше кажучи, він включав до інститутів правові норми, неорганізовані звичаї, а також організовані структури (наприклад, сім'ї, корпорації, холдинги, торговельні асоціації, профспілки, державу та ін.) на тій підставі, що всі вони здійснюють певний колективний контроль за діяльністю окремих осіб.

Лідером відродженої і розвиненої концепції "старого" інституціоналізму, що ґрунтується на широкій інтерпретації інститутів, вважають Дж. Ходжсона – автора зазначеної монографії "Економічна теорія та інститути: Маніфест сучасної інституціональної економічної теорії". У передмові до цього видання Дж. Ходжсон тлумачить інститути як "довготривалі системи усталених та вкорінених правил, які надають структури соціальним взаємодіям... Інститути – системи соціальних правил. Термін "правило" тут трактується в широкому сенсі – як припис чи установка в ситуації X робити Y" [15, с. 11]. Далі автор уточнює, що інститути охоплюють норми поведінки, соціальні конвенції, формальні та юридичні правила. Відтак, за Дж. Ходжсоном, мовні, грошові, правові системи, правила дорожнього руху чи поведінки за столом, а також фірми й інші організації – усе це інститути.

На базі розширювального підходу розгортаються наукові дослідження багатьох вчених сучасності. Так, В. Мандибурга стверджує, що інститути включають увесь спектр надбудованих соціальних відносин. Інститути як елементи системно-організаційної структури суспільства поділяють на такі види [16, с. 111]:

1) владно-організаційні інститути (інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування);

2) базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення);

3) господарсько-асоціативні інститути (домогосподарство, фірма, держава);

4) асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації).

А. Гриценко зазначає, що "в суспільстві немає нічого, що б не становило інституцій. Інституції – це не просто елементи суспільства, це все суспільство, розглянуте в певному аспекті" [17, с. 21].

Активні дискусії, особливо в українській літературі, точаться навколо співвідношення понять "інститут" та "інституція": у деяких роботах ці терміни вживаються як синоніми [16; 18; 19], інші автори доводять необхідність їх чіткого розмежування [1; 20 – 23]. Найбільш поширеним аргументом прихильників розмежування є посилання на неточний переклад російською мовою терміна *institution*, який був використаний у першому російськомовному виданні головної праці Т. Веблена "Теорія бездіяльного класу" (1984 р.) [12]. Тоді слово *institution*, яке містилося в оригінальній назві книги ("Теорія бездіяльного класу: Економічне дослідження інституцій", англ. "The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions"), було з неї вилучено: книга отримала скорочену назву, а в тексті було вжито переклад "інститут" (англ. *institute*). Відтоді термін "інститут" набув значного поширення серед російських вчених, усі подальші роботи іншомовних інституціоналістів перекладалися в такому ж руслі, а до української літератури цей термін був внесений за зразком русифікованої кальки. Водночас, як зазначається в деяких роботах [1; 21], етимологічні значення цих слів вказують на їхній різний зміст: інституція (від лат. *institutio* – порядок, поведінка, звичай, спосіб дії, настанова, вчення, вказівка, а інститут (лат. *institutum*) – встановлення, установка, певна організаційна структура. Автори підкреслюють, що саме інституція як закріплюваний нею спосіб дії, похідним від якого є спосіб мислення її агентів, має бути основним об'єктом дослідження і базовою категорією інституціональної теорії. На відміну від інституції, інститут є структурою, за допомогою якої інституції реалізують свій зміст, тобто інститути треба розглядати як "тверді структури" певного функціонального вигляду, а інституції – як "м'які", котрі передаються і зберігаються лише "затвердівши" [21, с. 60–61]. Тому інституції – це підприємництво, кредит, страхування, трейдинг, наука, інноваційний бізнес, фермерство, християнство, а відповідні їм інститути – підприємство, банк, страхова компанія, біржа, інноваційне підприємство, ферма, церква.

На думку автора, недоцільно здійснювати розподіл понять "інститут" та "інституція", аргументуючи це помилками літературного перекладу Т. Веблена, адже під час перекладу не було жодним чином змінено (викривлено чи спотворено) теоретичне і змістовне наповнення даного поняття. За справедливою оцінкою Т. Гайдая [1, с. 67], "вчений (тобто Веблен – О. М.) не стільки конкретизує (уточнює) сутність даної категорії, скільки поступово розгортає її зміст концептуально і контекстуально... Розкриття предметного змісту інституції розчинено в сукупності інших досліджуваних ним аспектів... тому дане поняття набуває змістовної ваги тільки в загальному контексті даного твору". А з контексту однозначно впливає, що Т. Веблен трактував інститути (тобто "інституції") дуже широко – як вкорінені навички мислення, котрі є продуктом тривалого попереднього історико-соціального досвіду людства. На думку автора, розмежовуючи певні терміни на підставі неточності перекладу, можна дійти не лише до штучного подвоєння (чи навіть кратного примноження) кількості

самих термінів, а й до відповідного збільшення кількості варіантів їх змістовного наповнення. Тому, на переконання автора, терміни "інститут" та "інституція" доцільно вважати синонімами, водночас надаючи перевагу "інституту" як найбільш уживаному, звичному й популярному у вітчизняній науковій спільноті – як серед економістів-інституціоналістів, так і серед соціологів, філософів, правознавців та ін.

Щодо смислового навантаження поняття "інститут", то автор дотримується комплексно-розширювального підходу і визначає інститути як усталені, структуровані й самовід-творювальні форми соціальної взаємодії людей, як-от: правила, норми, стандарти, зразки та ін., а також організаційні структури. Автор переконаний, що важливо відділити інститути лише від індивідів, а не від організацій. Якщо виходити із загальноприйнятої тези, що всі інститути виражаються в системі вкорінених правил і норм, то з інституціональної точки зору організація – це комплекс інститутів, тобто впорядкована сукупність рутинізованих дій, які виконуються індивідами в процесі функціонування організації. Інститут завжди організовується, відтак організацію теж цілком справедливо тлумачити як інститут, оскільки утворюється й працює як об'єднання людей на основі системи взаємопогоджувальних ролей, стандартів, норм поведінки. У такому розумінні інститут як зразок регулярно повторюваних дій чітко відмежований тільки від суб'єкта, який його продукує, – людини. Інститути виникають не через механізм оптимізації у стилі "економічної людини", а через процедуру не завжди раціонального (!) узгодження ліній поведінки, що немовби вкорочує і спрощує шлях учасників до синхронних спільних дій.

Інститути слід, як це прийнято, поділяти на формальні (задокументовані) й неформальні (що існують як звички, традиції, негласні правила). При цьому потрібно усвідомлювати, що ці два типи діалектично пов'язані й обумовлені: спочатку людська діяльність породжує первинний досвід певної дії в певних обставинах. Якщо ця дія сприймається принаймні кількома індивідами, вона починає повторюватися. Поступово ця дія стає рутинізованою, поширюється на все суспільство і вкорінюється як неформальна норма, або інститут. З часом виникає потреба в її офіційному закріпленні, тобто документуванні. Відтоді норма стає формальним інститутом. Дотримання формальних інститутів породжує комплекс пов'язаних із цим неформальних правил і норм, котрі згодом можуть трансформуватися у формальні, і процес повторюється нескінченно.

Проведений у статті аналіз показав, що тлумачення сутності інститутів вирізняється різноманітністю, яка не сприяє науковій узгодженості дослідницької спільноти. Було виявлено існування двох "течій", одна з яких окреслює інститути лише як правила, а друга – додає до правил і організаційні структури. Також була показана певна штучність, а відтак недоцільність розмежування інститутів та інституцій. Усі правила і норми, включно з організаціями як втіленням комплексу норм, слід вважати за інститути, розмежовуючи лише формальні та неформальні інститути. Подальші напрями наукових досліджень у рамках тематики статті вбачаються в пошуку типових умов і факторів, за яких неформальні інститути стають формалізованими.

Література: 1. Гайдай Т. В. Институция как инструмент институционального экономического анализа / Т. В. Гайдай // Экономическая теория. – 2006. – № 2. – С. 53–64. 2. Норт Д. Институ-

туты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; [пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера]. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с. 3. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action / E. Ostrom. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 276 p. 4. Ostrom E. An Agenda for the Study of Institutions / E. Ostrom // Public Choice. – 1986. – Vol. 48. – P. 3–25. 5. Furubotn E. G. Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New Institutional Economics / E. G. Furubotn, R. Richter. – Ann-Arban: The University of Michigan Press, 1998. – 672 p. 6. Kasper W. Institutional economics: social order and public policy / W. Kasper. – Cornwall: Bodmin, 1999. – P. 30. 7. Campbell J. L. Institutional Change and Globalization / J. L. Campbell. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. – P. 1. 8. Ольсевич Ю. Институционализм – новая панацея для России? / Ю. Ольсевич // Вопросы экономики. – 1999. – № 6. – С. 35–39. 9. Пустовийт П. Институциональна теорія та економічний розвиток: генезис і сучасність / П. Пустовийт // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. – № 2. – С. 26–33. 10. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значения / А. Чухно // Экономика Украины. – 2008. – № 6. – С. 4–13. 11. Яременко О. Л. Механизм институционных zmian / О. Л. Яременко // Экономическая теория. – 2006. – № 1. – С. 3–12. 12. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с. 13. Veblen T. Why Is Economics Not an Evolutionary Science? / T. Veblen // Quarterly Journal of Economics. – 1898. – Vol. 12, No. 4. – P. 373–397. 14. Commons R. John. Institutional Economics / R. John Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 648–657. 15. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон; [пер. с англ.] – М.: Дело, 2003. – 464 с. 16. Мандибура В. О. Институционная архитектура собственности та закономірності її функціонування / В. О. Мандибура // Институционная архитектура та механизмы экономического развития: материалы научного симпозиума. – Х.: ХНУ, 2005. – С. 110–116. 17. Гриценко А. Наука и искусство институционального строительства / А. Гриценко // Институционная архитектура та механизмы экономического развития: Материалы научного симпозиума. – Х.: ХНУ, 2005. – С. 20–31. 18. Аузан А. А. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: учебник / А. А. Аузан. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 416 с. 19. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значения / А. Чухно // Экономика Украины. – 2008. – № 6. – С. 4–13. 20. Катигрובה О. В. Сутнісна характеристика понять "інститут" та "інституція" в теорії інновацій [Електронний ресурс] / О. В. Катигрובה // Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития: сборник научных трудов SWorld по материалам Международной научно-практической конференции, октябрь 2011 года. – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnsna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>. 21. Іншаков О. В. Институция – ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Экономическая теория. – 2011. – № 1. – С. 52–62. 22. Довгань Л. Є. Корпоративне управління: институциональні аспекти / Л. Є. Довгань, І. П. Малик. – К.: б. в., 2006. – С. 128. 23. Гордиенко Л. Ю. Трансформационный менеджмент как теоретическая и методологическая база управления институциональными преобразованиями на предприятии / Л. Ю. Гордиенко // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2008. – Вып. 34–2. – С. 152–153. 24. Остапенко Н. В. Сутність і структура институционально-економічного механізму підтримки малого підприємництва / Н. В. Остапенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 86–93. 25. Ким А. А. Институциональные аспекты формирования внешнеэкономиче-

скої стратегії України / А. А. Ким // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (76). – С. 30–35. 26. Липов В. В. Структурная комплементарность институциональных блоков в Украине: диффузия вместо трансформации / В. В. Липов // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 5–10.

References: 1. Gayday T. V. Institutsiya kak instrument institutsionalnogo ekonomicheskogo analiza [Institution as an Instrument of Institutional Economic Analysis] / T. V. Gayday // *Ekonomicheskaya teoriya*. – 2006. – No 2. – P. 53–64. 2. Nort D. Instituty, institutsionalnye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, Institutional Change and Economic Performance] / D. Nort ; [per. s angl. A. N. Nesterenko; predisl. i nauch. red. B. Z. Milnera]. – M. : Fond ekonomicheskoy knigi "Nachala", 1997. – 180 p. 3. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action / E. Ostrom. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 276 p. 4. Ostrom E. An Agenda for the Study of Institutions / E. Ostrom // *Public Choice*. – 1986. – Vol. 48. – P. 3–25. 5. Furubotn E. G. Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New Institutional Economics / E. G. Furubotn, R. Richter. – Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1998. – 672 p. 6. Kasper W. Institutional economics: social order and public policy / W. Kasper. – Cornwall : Bodmin, 1999. – P. 30. 7. Campbell J. L. Institutional Change and Globalization / J. L. Campbell. – Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2004. – P. 1. 8. Olsevich Yu. Institutsionalizm – novaya panatseya dlya Rossii? [Institutionalism – a New Paracea for Russia?] / Yu. Olsevich // *Voprosy ekonomiki*. – 1999. – No. 6. – P. 35–39. 9. Pustovii R. Instyutsionalna teoriia ta ekonomichni rozvytok: henezys i suchasnist [Institutional Theory and Economic Development Genesis and the Present] / R. Pustovii // *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. – 2003. – No. 2. – P. 26–33. 10. Chukhno A. Instyutsionalizm: teoriia, metodolohiia, znachennia [Institutionalism: Theory, Methods, Meaning] / A. Chukhno // *Ekonomika Ukrainy*. – 2008. – No. 6. – P. 4–13. 11. Yaremenko O. L. Mekhanizm instyutsionalnykh zmin [Mechanism of Institutional Change] / O. L. Yaremenko // *Ekonomichna teoriia*. – 2006. – No. 1. – P. 3–12. 12. Veblen T. Teoriya prazdnogo klassa [The Theory of the Leisure Class] / T. Veblen. – M. : Progress, 1984. – 367 p. 13. Veblen T. Why Is Economics Not an Evolutionary Science / T. Veblen // *Quarterly Journal of Economics*. – 1898. – Vol. 12, No. 4. – P. 373–397. 14. Commons R. John. Institutional Economics / R. John Commons // *American Economic Review*. – 1931. – Vol. 21. – P. 648–657. 15. Khodzhsion Dzh. Ekonomicheskaya teoriya i instituty: Manifest sovremennoy institutsionalnoy ekonomicheskoy teorii [Economic Theory and Institutions: A Manifesto of Modern Institutional Economics] / Dzh. Khodzhsion ; [per. s angl.]. – M. : Delo, 2003. – 464 p. 16. Mandybura V. O. Instyutsiina arkhitektonika vlasnosti ta zakonirnosti ii funktsionuvannia / V. O. Mandybura // *Instyutsiina arkhitektonika ta mekhanizmy ekonomichnoho rozvytku : Materialy naukovooho sympoziumu*. – Kh. : KhNU, 2005. – P. 110–116. 17. Gritsenko A. Nauka i iskusstvo institutsionalnogo stroitelstva / A. Gritsenko // *Institutsiina arkhitektonika ta mekhanizmy ekonomichnoho rozvytku : materialy naukovooho sympoziumu [Institutional Mechanisms Architectonics and Economic Development : Proceedings of the Symposium]*. – Kh. : KhNU, 2005. – P. 20–31. 18. Auzan A. A. Institutsionalnaya ekonomika: novaya institutsionalnaya ekonomicheskaya teoriya : uchebnik / A. A. Auzan. – M. : INFRA-M, 2005. – 416 p. 19. Chukhno A. Institutsionalizm: teoriia, metodolohiia, znachennia / A. Chukhno // *Ekonomika Ukrainy*. – 2008. – No. 6. – P. 4–13.

20. Katyhrobova O. V. Sutnisna kharakterystyka poniat "instytut" ta "instyutsiia" v teorii innovatsii [Electronic resource] / O. V. Katyhrobova // *Nauchnye issledovaniya i ikh prakticheskoe primenenie. Sovremennoe sostoyanie i puti razvitiya : sbornik nauchnykh trudov SWorld po materialam mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, oktyabr 2011 goda*. – Access mode : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnisna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>. 21. Inshakov O. V. Instyutsiia – kluch do rozuminnia ekonomichnykh instytutiv [Institution – Key to Understanding of Economic Institutes] / O. V. Inshakov, D. P. Frolov // *Ekonomichna teoriia*. – 2011. – No. 1. – P. 52–62. 22. Dovhan L. Ye. Korporativne upravlinnia : instyutsionalni aspekty [Corporate governance : institutional aspects] / L. Ye. Dovhan, I. P. Malik. – K. : s. n, 2006. – P. 128. 23. Gordienko L. Yu. Transformatsionnyy menedzhment kak teoreticheskaya i metodologicheskaya baza upravleniya institutsionalnymi preobrazovaniyami na predpriyatii / L. Yu. Gordienko // *Nauchnye trudy DonNTU. Seriya ekonomicheskaya*. – Vol. 34-2. – 2008. – P. 152–153. 24. Ostapenko N. V. Sutnist i struktura instyutsionalno-ekonomichnoho mekhanizmu pidtrymky maloho pidpriemnytstva [The Essence and Structure of Institutional and Economic Mechanism of Supporting Small Businesses] / N. V. Ostapenko // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2012. – No. 7. – P. 86–93. 25. Kim A. A. Institutsionalnye aspekty formirovaniya vneshneekonomicheskoy strategii Ukrainy [Institutional Aspects of Ukrainian Foreign Economic Strategy] / A. A. Kim // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 3 (76). – P. 30–35. 26. Lipov V. V. Strukturnaya komplementarnost institutsionalnykh blokov v Ukraine: diffuziya vmesto transformatsii [Structural Complementarity of Institutional Blocks in Ukraine : Diffusion Instead of Transformation] / V. V. Lipov // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 4 (68). – P. 5–10.

Інформація про автора

Мазур Олена Євгенівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та управління Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2, e-mail: mazur_elena@mail.ru).

Информация об авторе

Мазур Елена Евгеньевна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и управления Одесского национального университета имени И. И. Мечникова (65082, Украина, г. Одесса, ул. Дворянская, 2, e-mail: mazur_elena@mail.ru).

Information about the author

O. Mazur – PhD in Economics, Associate Professor of Economics and Management Department of I. I. Mechnikov Odesa National University (2 Dvorianska St, 65082, Odesa, Ukraine, e-mail: mazur_elena@mail.ru).

*Рецензент
докт. екон. наук,
професор Попов О. Є.*

*Стаття надійшла до ред.
21.01.2014 р.*

ОСНОВНЫЕ СХЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ

УДК 338.48

*Джуха В. М.
Погосян Р. Р.*

Обоснована значимость и эффективность института государственно-частного партнерства в решении социальных задач, стоящих перед государством, в том числе в спортивной сфере. Предложен механизм разработки проектов государственно-частного партнерства с выделением основных этапов при осуществлении проекта в спортивной сфере: от замысла до построения финансовой модели и написания бизнес-плана. Рассмотрены наиболее распространенные модели и инструменты государственно-частного партнерства. Исследованы основные преимущества и законодательная применимость данных форм партнерства. Предложена концептуальная схема формирования проекта государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, этапы, инвестиционный проект, законодательство, механизм, спорт.

ОСНОВНІ СХЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧІЙ СФЕРІ

УДК 338.48

*Джуха В. М.
Погосян Р. Р.*

Обґрунтовано значущість і ефективність інституту державно-приватного партнерства у вирішенні соціальних завдань, що стоять перед державою, у тому числі в спортивній сфері. Запропоновано механізм розробки проектів державно-приватного партнерства з виділенням основних етапів у процесі здійснення проекту в спортивній сфері: від задуму до побудови фінансової моделі й написання бізнес-плану. Розглянуто найбільш поширені моделі та інструменти державно-приватного партнерства. Досліджено основні переваги й законодавчу застосовність цих форм партнерства. Запропоновано концептуальну схему формування проекту державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, етапи, інвестиційний проект, законодавство, механізм, спорт.

BASIC SCHEMES OF REALIZATION OF PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP IN SPORTS AND RECREATION

UDC 338.48

V. Dzhukha
R. Pogosyan

The importance and efficiency of the institute of public and private partnership in solving social tasks facing the state, including the sports sphere was justified. A mechanism of project development of public and private partnership with separation of the main stages of project implementation in the sports sphere was offered: from designing to making a financial model and writing a business plan. The most widespread models and instruments of public and private partnership were considered. The main advantages and legislative applicability of these forms of partnership were investigated. A conceptual scheme of the project formation of public and private partnership was suggested.

Keywords: public and private partnership, stages, investment project, legislation, mechanism, sport.

В Концепции долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации до 2020 года указана цель – создание условий для здорового образа жизни граждан, Правительством Российской Федерации также приняты Федеральная целевая программа (ФЦП) "Развитие физической культуры и спорта в Российской Федерации до 2015 года", Стратегия развития физической культуры и спорта в Российской Федерации на период до 2020 года. ФЦП и Стратегия ориентируют, в первую очередь, на повышение доступности и качества спортивной инфраструктуры. По этой причине одним из приоритетных направлений финансирования отрасли является строительство и реконструкция объектов спорта. Аналогичные цели преследуют и другие проекты по развитию физической культуры и спорта, в том числе совместный проект ВПП "Единая Россия" и Минспорттуризма России "Строительство физкультурно-оздоровительных комплексов" [1].

Финансирование развития массового спорта осуществляется из средств федерального бюджета в соответствии с Федеральной целевой программой "Развитие физической культуры и спорта в Российской Федерации на 2006 – 2015 годы".

Государство обеспечивает поддержку физической культуры и спорта на всех уровнях от федерального до муниципального, однако для своевременной модернизации спортивной инфраструктуры только государственных мер недостаточно. Основная проблема в реализации указанных программ – это, конечно, нехватка бюджетного финансирования как для строительства новых спортивных объектов, так и для модернизации существующих.

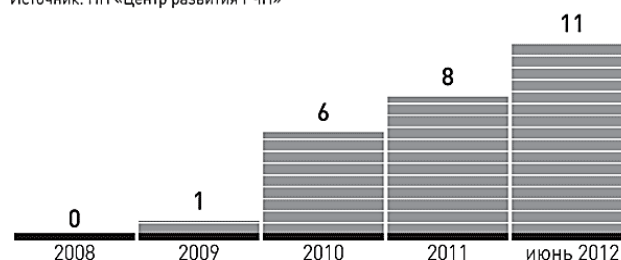
В этой ситуации для реализации значимых социальных задач государству необходимо привлекать бизнес, а основным механизмом является государственно-частное партнерство (ГЧП). Большое внимание исследованию этих вопросов в своих работах уделяли такие ученые, как: А. Сорокин, В. Сазонов, М. Дерябина, Я. Овсянникова [2 – 5] и другие [1; 6; 7].

Данный механизм активно применяется в мировой практике [5; 7], однако в России еще не получил такого широкого распространения, хотя динамика данного про-

цесса положительна, так, в 2008 году не был реализован ни один проект, а в первом полугодии 2012 года – уже 11 проектов (рисунок).

Поэтому цель данной статьи – обоснование наиболее оптимальных форм государственно-частного партнерства и разработка практических рекомендаций в спортивно-оздоровительной сфере.

КОЛИЧЕСТВО РЕАЛИЗОВАННЫХ И НАХОДЯЩИХСЯ В СТАДИИ РЕАЛИЗАЦИИ ГЧП - ПРОЕКТОВ В СФЕРЕ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА, ЕД.
Источник: НП «Центр развития ГЧП»

Рис. Динамика реализации проектов государственно-частного партнерства в сфере физической культуры и спорта [2]

В странах Европы, где механизмы ГЧП применяются уже свыше 20 лет, доля ответственности бизнеса в спорте составляет более 50 %. На Западе отношения государства и бизнеса не ограничиваются созданием или реконструкцией спортивных объектов с применением частного капитала, а распространяются также на подготовку специалистов в спортивной сфере, профессиональных спортсменов и тренеров, разработку национальных спортивных стандартов, организацию спортивных мероприятий, производство спортивного инвентаря [2].

Итак, механизмы государственно-частного партнерства широко используются в мировой практике для привлечения частного капитала с целью развития и дальнейшего управления общественной инфраструктурой [5; 7]. Во всем мире идеологическое понимание самого термина

государственно-частного партнерства базируется на следующих ключевых принципах [6]:

1. Государственно-частное партнерство предполагает официальные отношения между государственными и частными участниками, которые фиксируются в официальных документах, в частности в нормативных правовых актах, то есть образуют особые правовые институты.

2. Органы государственного и муниципального управления выступают в проектах государственно-частного партнерства не столько регулятором, сколько равноправным для частного инвестора партнером, который не стремится реализовать свои властные полномочия в отношении него.

3. Проекты государственно-частного партнерства призваны, прежде всего, реализовывать публичные интересы, которые формируются на основе общегосударственных общественно полезных целей.

4. Государственно-частному партнерству присущ характер совместных действий, когда государство и частный инвестор совместно привлекают ресурсы, принимают решения в процессе финансирования и управления проектом [3].

Итак, все перечисленное указывает на то, что государственно-частное партнерство должно стать полноправным механизмом, применяемым при реализации проектов в спортивной сфере, при этом данные проекты должны осуществляться не только на федеральном, но и на региональном уровне.

По мнению авторов, основными этапами при разработке проекта государственно-частного партнерства в спортивной сфере должны стать следующие:

экспертиза региональной правовой применимости существующих механизмов государственно-частного партнерства;

экспертиза проектов государственно-частного партнерства, аналогичных планируемому проекту применения государственно-частного партнерства в спортивной сфере;

обоснование социальной значимости и бюджетной эффективности проекта государственно-частного партнерства в спорте;

разработка алгоритма построения государственно-частного партнерства при строительстве и эксплуатации объектов спортивной инфраструктуры;

определение вариантов конкретных моделей государственно-частного партнерства при строительстве и эксплуатации спортивных объектов;

определение и расчет социального и экономического эффекта от реализации моделей государственно-частного партнерства при строительстве спортивных объектов;

идентификация и оценка рисков для государства и частного инвестора при реализации моделей государственно-частного партнерства при строительстве спортивных объектов.

Итак, если обратиться к правовой применимости существующих механизмов государственно-частного партнерства при планировании проектов, можно заметить, что тщательное рассмотрение федерального и регионального законодательства выявило ряд проблем в осуществлении данных проектов.

Во-первых, понятие "государственно-частное партнерство" не закреплено в нормативных актах Российской Федерации. О сущности государственно-частного партнерства нет единого мнения и в экономической литературе. Под государственно-частным партнерством предлагается понимать официально оформленные формы взаимодействия представителей государства и бизнеса по вопросам финансирования, управления, эксплуатации определен-

ных ресурсов в рамках инвестиционного проекта в целях реализации публичных интересов.

Авторы считают принцип юридического равенства участников гражданско-правовых отношений (ч. 1 ст. 1 ГК РФ) определяющим в сфере ГЧП, а социально-политическую значимость инвестиционных проектов и присутствие публично-правового образования в качестве партнера – основными специфическими чертами государственно-частного партнерства, отличающими эти отношения от обычных гражданско-правовых отношений.

В настоящее время можно выделить ряд нормативных актов, которые регулируют вопросы государственно-частного партнерства в рамках спортивной сферы: это как федеральные нормативно-правовые акты, например, Федеральный закон от 21.07.2005 г. № 94-ФЗ "О размещении заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд"; Федеральный закон от 21.07.2005 г. № 115-ФЗ "О концессионных соглашениях" и другие, так и региональные – Областной закон Ростовской области от 22.07.2010 г. № 448-ЗС "Об основах государственно-частного партнерства" (в редакции областного закона от 09.12.2011 г. № 764-ЗС); Постановление Правительства Ростовской области от 27.02.2012 г. № 128 "О порядке участия сторон государственно-частного партнерства в реализации инвестиционного проекта на территории Ростовской области" и другие.

Однако во всех перечисленных нормативно-правовых актах остается не ясной конкретная правовая схема применения государственно-частного партнерства в сфере физкультуры и спорта. Эта проблема достаточно актуальна и на сегодняшний день. По мнению авторов, утверждение конкретной схемы позволит увеличить количество проектов государственно-частного партнерства в сфере спорта.

Если обратиться к мировому опыту государственно-частного партнерства и инструментария его реализации, можно выделить следующие схемы. Во-первых, это схемы простых контрактов, к которым относятся:

lease contract (аренда с правом реконструкции);

service contract (контракт на обслуживание объекта);

turnkey (проектирование, строительство за бюджетные средства под ключ, управление);

management contract (доверительное управление).

Далее, ко второй группе относятся модели, основанные на праве частной собственности – это создание акционерных обществ с участием государства; продажа государственного имущества; инвестиционные контракты (земельные аукционы).

К третьей группе можно отнести сложные контрактные модели, используемые при реализации проектов государственно-частного партнерства, действующие в международной практике, – это модели:

LCC (контракты жизненного цикла);

ВТО (строительство, передача права собственности, эксплуатация);

ВОТ (строительство, управление, передача права собственности);

ВОО (строительство, владение, управление);

ВООТ (строительство, владение, управление, передача права собственности);

ДВООТ – то же, что и модель ВООТ, но инвестор

также организует проектирование объекта;

BOL (строительство, владение, передача в аренду);

BOLT (строительство, владение, передача в аренду, передача в собственность);

ДВОЛТ – то же, что и модель BOLT, но инвестор

также организует проектирование объекта;

DBFO (проектирование, строительство, финансирование, управление).

В качестве основных форм государственно-частного партнерства в ст. 2 Областного закона Ростовской области от 22.07.2010 г. № 448-ЗС "Об основах государственно-частного партнерства" (в редакции областного закона от 09.12.2011 г. № 764-ЗС) указаны следующие соглашения (договоры):

об участии сторон государственно-частного партнерства в реализации инвестиционных проектов;

об участии Ростовской области в уставных (складочных) капиталах юридических лиц;

о предоставлении государственного имущества Ростовской области в аренду;

безвозмездное пользование,

доверительное управление;

концессионные и иные формы.

По мнению авторов, наиболее оптимальными и оправданными формами партнерства государства и частного капитала в свете согласования их экономических интересов при создании и эксплуатации спортивных объектов на территории Ростовской области представляются следующие.

Во-первых, это концессионное соглашение, которое обеспечивает следующие основные преимущества:

предусматривает денежные отношения (передачу муниципального имущества за определенную концессионную плату);

пополнение за счет отчислений концессионной платы налоговых и неналоговых доходов бюджета;

распределительный характер отношений по концессионному договору, так как налоговые доходы, поступающие от деятельности концессионера, перераспределяются в наименее рентабельные отрасли;

законодательное закрепление в Конституции РФ, ГК РФ, БК РФ, Федеральном законе "О концессионных соглашениях" № 115-ФЗ, Федеральном законе "Об организации местного самоуправления" № 131-ФЗ, Областном законе Ростовской области от 22.07.2010 г. № 448-ЗС "Об основах государственно-частного партнерства", статье 45 Устава города Ростова-на-Дону, "Положении о порядке управления и распоряжения имуществом, находящимся в муниципальной собственности города Ростова-на-Дону", принятом решением Ростовской-на-Дону городской Думы от 28.02.2006 г. № 106, Постановлении Администрации города от 07.04.2011 г. № 202 "О порядке подготовки концессионных соглашений, реализуемых на территории города Ростова-на-Дону", а также жесткая регламентация отношений между концессионером и концедентом заключенным концессионным договором.

Во-вторых, это модель строительства "под ключ" (turnkey), основанная на законодательстве о государственных и муниципальных закупках.

Следующей моделью можно назвать строительство и передачу в аренду публичному партнеру (DBOLT), основанные на законодательстве о конкуренции и о государственных и муниципальных закупках.

Основные концептуальные черты данной модели следующие:

объект инфраструктуры сооружается инвестором за свой счет, закрепляется за ним на праве собственности, после чего передается в аренду оператору с последующим (после полного возмещения инвестиционных затрат) переходом права собственности на объект к публичному партнеру;

после завершения строительства объект передается в аренду оператору; возмещение инвестиционных затрат инвестора осуществляется посредством арендных платежей оператора;

эксплуатация объекта осуществляется оператором; инвестор не несет рисков эксплуатации и коммерческих рисков оказания платных услуг с использованием объекта;

публичный партнер участвует в проекте в качестве стороны Соглашения о ГЧП, в том числе выступает гарантом по обязательству оператора.

Также можно выделить модель, основанную на создании государственно-частных предприятий, которая предполагает акционирование (корпоратизацию) и создание совместных предприятий.

Последняя модель – это конструкция государственно-частного партнерства в соответствии с "контрактом жизненного цикла", которая предполагает формирование единого контракта с подрядчиком на предоставление сервиса (услуги) доступной и качественной инфраструктуры в течение всего срока жизни объекта.

Каждая из этих моделей и форм проектов ГЧП имеет практику применения в России при строительстве социальных, инфраструктурных, но обязательно общественно значимых объектов.

К регионам, имеющим региональное законодательство и опыт реализации успешных проектов ГЧП, относятся: г. Москва, г. Санкт-Петербург, Московская область, Ленинградская область, Кировская область, Челябинская область, Ставропольский край, Ивановская область, Ханты-Мансийский автономный округ, Нижегородская область, Республика Тыва, Республика Дагестан, Республика Хакасия.

Следует сказать, что при строительстве и эксплуатации спортивных объектов на территории Ростовской области достаточно затруднительна или практически невозможна реализация одной из указанных моделей и одного из механизмов государственно-частного партнерства, поэтому на этапе определения концепта проектов необходима разработка комбинированной, адаптированной финансово-организационной схемы (модели) ГЧП, основанной на смешанном финансировании проекта, позволяющей оптимально согласовать социальные и экономические интересы государства и частного капитала.

Итак, можно сделать вывод, что эффективное взаимодействие между государством и частным бизнесом распространяется, прежде всего, в инфраструктурных отраслях, таких, как спортивная инфраструктура, где исторически сложились и потребности, и возможности такого взаимодействия при реализации крупномасштабных социально-экономических задач. При этом принципиально важен комплекс вопросов, связанных с перераспределением правомочий собственности, неизбежно возникающих в процессе перерастания преимущественно административно-властных отношений между государством и бизнесом в отношения партнерства, закрепляемые соответствующими соглашениями сторон [4]. И при реализации проектов государственно-частного партнерства для каждого планируемого проекта необходимо разработать схему механизма реализации данного проекта.

Литература: 1. Стратегия социально-экономического развития страны до 2020 года. Группа 11. Здоровье и среда обитания человека : отчет экспертной группы № 11 за февраль – март 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://2020strategy.ru/g11/documents/32581511.html>. 2. Сорокин А. Инвестиции в чемпионов [Электронный ресурс] / А. Сорокин // Государственно-частное партнерство : Российская Бизнес-газета. – 2012. – № 853. – 3 июля. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2012/07/03/sports.html>. 3. Сазонов В. Е. Государственно-частное партнерство: гражданско-правовые, административно-правовые

и финансово-правовые аспекты / В. Е. Сазонов / предисл. докт. юр. наук, проф. А. Б. Зеленцова. – М. : б. и., 2012. – 492 с. 4. Дерябина М. А. Доклад на секционном ученом совете научного направления "Теория экономики": "Теоретические и практические проблемы государственно-частного партнерства" [Электронный ресурс] / М. А. Дерябина. – Режим доступа : <http://www.inecon.ru/ru/index.php?go=Content&id=29>. 5. Овсянникова Я. О. Особенности определения ставки дисконтирования в контексте оценки эффективности проектов публично-частного партнерства / Я. О. Овсянникова // Экономика развития. – 2013. – № 1. – С. 100–104. 6. Результаты исследовательского проекта "Развитие государственно-частного партнерства в регионах Центрального федерального округа : инвестиции и инфраструктура" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pppcenter.ru/ru/activities/analytics/28052010Research-1037>. 7. Hofmeister A. Public-private partnerships in Switzerland: Crossing the bridge with the aid of a new governance approach / A. Hofmeister, H. Borchert // International Review of Administrative Sciences. – 2004. – No. 70 (2). – P. 217–232.

References: 1. Strategiya sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya strany do 2020 goda. Gruppy 11. Zdorove i sreda obitaniya cheloveka : otchet ekspertnoy gruppy No. 11 za fevral-mart 2011 g. [Electronic resource]. – Access mode : <http://2020strategy.ru/g11/documents/32581511.html>. 2. Sorokin A. Investitsii v chempionov [Electronic resource] / A. Sorokin // Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo : Rossiyskaya biznes-gazeta. – 2012. – No. 853. – 3 iyulya. – Access mode : <http://www.rg.ru/2012/07/03/sports.html>. 3. Sazonov V. E. Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: grazhdansko-pravovye, administrativno-pravovye i finansovo-pravovye aspekty / V. E. Sazonov ; predisl. dokt. yur. nauk, prof. A. B. Zelentsova. – М. : [s. n.], 2012. – 492 p. 4. Deryabina M. A. Doklad na sektsyonnom uchenom sovete nauchnogo napravleniya "Teoriya ekonomiki": "Teoreticheskie i prakticheskie problemy gosudarstvenno-chastnogo partnerstva" [Electronic resource] / M. A. Deryabina. – Access mode : <http://www.inecon.ru/ru/index.php?go=Content&id=29>. 5. Ovsyannikova Ya. O. Osobennosti opredeleniya stavki diskontirovaniya v kontekste otsenki effektivnosti projektov publichno-chastnogo partnerstva [Peculiarities of Determining Discount Rates when Evaluating the Efficiency of Public and Private Partnership Projects] / Ya. O. Ovsyannikova // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1. – P. 100–104. 6. Rezultaty issledovatelskogo projekta "Razvitie gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v regionakh Tsentralnogo federalnogo okruga: investitsii i infrastruktura" [Electronic resource]. – Access mode : <http://pppcenter.ru/ru/activities/analytics/28052010Research-1037>. 7. Hofmeister A. Public-private partnerships in Switzerland: Crossing the bridge with the aid of a new governance approach / A. Hofmeister, H. Borchert // International Review of Administrative Sciences. – 2004. – No. 70 (2). – P. 217–232.

Информация об авторах

Джуха Владимир Михайлович – докт. экон. наук, профессор, заведующий кафедрой инновационного менеджмента и предпринимательства, проректор по учебно-методической работе Ростовского государственного экономического университета (РИНХ) (344002, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул. Большая Садовая, 69, e-mail: dvm58@yandex.ru).

Погосян Рузанна Робертовна – канд. экон. наук, доцент кафедры инновационного менеджмента и предпринимательства Ростовского государственного экономического университета (РИНХ) (344002, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул. Большая Садовая, 69, e-mail: RuzannaRP@mail.ru).

Інформація про авторів

Джуха Володимир Михайлович – докт. экон. наук, професор, завідувач кафедри інноваційного менеджменту і підприємництва, проректор з навчально-методичної роботи Ростовського державного економічного університету (РІНГ) (344002, м. Ростов-на-Дону, вул. Большая Садовая, 69, e-mail: dvm58@yandex.ru).

Погосян Рузанна Робертівна – канд. экон. наук, доцент кафедры інноваційного менеджменту і підприємництва Ростовського державного економічного університету (РІНГ) (344002, Росія, м. Ростов-на-Дону, вул. Большая Садовая, 69, e-mail: RuzannaRP@mail.ru).

Information about the authors

V. Dzhukha – Doctor of Science in Economics, Professor, Head of Innovative Management and Entrepreneurship Department, Vice Rector for Educational and Methodical Work of Rostov State Economic University (RINH) (69 Bolshaya Sadovaya St, 344002, Rostov-on-Don, Russia, e-mail: dvm58@yandex.ru).

R. Pogosyan – PhD in Economics, Associate Professor of Innovative Management and Entrepreneurship Department of Rostov State Economic University (RINH) (69 Bolshaya Sadovaya St, 344002, Rostov-on-Don, Russia, e-mail: RuzannaRP@mail.ru).

Рецензент

докт. экон. наук,
професор Гавкалова Н. Л.

Стаття надійшла до ред.
13.02.2014 р.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО КОМПОНУВАННЯ ЕТАПІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 65.016.7

Рубан В. М.

Досліджено теоретичні підходи вчених-економістів до компонування етапів антикризового управління підприємством. Проведено аналіз, узагальнення та систематизацію підходів, досліджено та визначено концептуальні особливості у фор-

муванні етапів антикризового менеджменту в працях різних вчених і їх імовірні причини. З метою створення уніфікованого підходу до виведення підприємства з кризи незалежно від форми власності, сфери діяльності та причин настання кризи запропоновано авторський підхід до побудови етапів антикризового управління.

Ключові слова: антикризове управління, криза, етапи антикризового управління.

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К КОМПОНОВКЕ ЭТАПОВ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

УДК 65.016.7

Рубан В. Н.

Исследованы теоретические подходы ученых-экономистов к компоновке этапов антикризисного управления предприятием. Проведены анализ, обобщение и систематизация подходов, исследованы и определены концептуальные особенности в формировании этапов антикризисного менеджмента в трудах различных ученых и их вероятные причины. С целью создания унифицированной методологической схемы вывода предприятия из кризиса независимо от формы собственности, сферы деятельности и причин наступления кризиса предложен авторский подход к построению этапов антикризисного управления.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис, этапы антикризисного управления.

SYSTEMATIZATION OF APPROACHES TO THE LAYOUT OF THE CRISIS MANAGEMENT STAGES

UDC 65.016.7

V. Ruban

Theoretical approaches of economists to the layout of the stages of crisis management were studied. The approaches were analysed, generalized and systematized. The conceptual features in of the crisis management stages described in the works of various scholars were researched and their probable causes were identified. An author's sequence of stages of crisis management was offered in order to form a unified methodological scheme of a company's getting over crisis regardless of ownership, scope and causes of the crisis.

Keywords: crisis management, crisis, crisis management stages.

Упровадження антикризового менеджменту (АМ) – універсальний захід для вирішення проблем у діяльності організації, незважаючи на те, що у кожного підприємства своя історія, а шлях оздоровлення його стану – унікальний

у кожному конкретному випадку. Завдяки працям вітчизняних та зарубіжних науковців існує досить чітке уявлення стосовно їх поглядів на сутність антикризового управління (АУ), його цілей, принципів та форм. У процесі

дослідження змісту, ролі, основних принципів, методик та інструментів АУ автором було відзначено, що погляди науковців стосовно етапів перебігу цього процесу зазвичай різняться [1].

Метою цього дослідження є аналіз, узагальнення та систематизація підходів до компонування етапів АУ, а також формування власного бачення компонування етапів АУ.

Проведене дослідження ґрунтується на наукових доробках Грязнової А. Г., Лігоненко Л. О., Родіонової Н. В., Бланка І. О., Короткова Е. М., Жарковської О. П., Бродського Б. Є., Василенко В. О., Попова Р. О., Іванюти С. М., Асаула А. М., Покритана П. А. та інших авторів.

У контексті подальшого дослідження автори спираються на визначення поняття АУ, запропоноване Грязною А. Г.: "АУ – це така система управління підприємством, яка має комплексний системний характер і спрямована на запобігання та усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки й реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, яка дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись в основному на власні ресурси" [2].

Слід проаналізувати підходи до побудови послідовності етапів АУ українськими та зарубіжними науковцями. Необхідно зауважити, що науковці по-різному позиціонують етапи АУ. Найбільш лаконічними серед досліджених авторами, є етапи, що сформульовані вченими Жарковською О. П., Бродським Б. Є., Демчук О. М., Сфремовою Т. О.:

I етап. Усунення неплатоспроможності.

II етап. Відновлення фінансової стійкості організації в середньостроковому періоді.

III етап. Забезпечення фінансової стабільності (рівноваги) в тривалому періоді [3; 4].

Родіонова Н. В. пропонує в цілому одинадцять етапів АУ, в яких уточнено не лише фінансові та організаційні аспекти антикризового менеджменту, а й соціально-політичні та психологічні, як-от: етап подолання конфліктів та етап мотивації й регулювання виконання рішень.

Слід зауважити, що більшість науковців визначають аналіз та діагностику першими етапами АУ. Відмінність у поглядах вчених полягає у визначенні об'єктів аналізу, тривалості та призначення, а саме:

Лігоненко Л. О. рекомендує провести діагностику кризових явищ і загрози банкрутства підприємства [5; 6];

Іванюта С. М. пропонує провести діагностику, виявити форми розвитку кризового процесу [6; 7];

Грязнова А. Г. поділяє перші етапи на внутрішній та зовнішній аналіз стану підприємства [2];

Большаков О. С. виділив два типи діагностики за глибиною аналізу: експрес- та фундаментальну діагностику [8];

Скібіцький О. М. у якості перших двох етапів пропонує діагностику стану інформаційно-вирішувальних центрів та ідентифікацію глибини кризи на підприємстві [6; 9];

Коротков Е. М., у першу чергу, пропонує визначити масштаби кризового стану підприємства, а вже потім вивчати основні фактори, що обумовили (і обумовлюють у майбутньому періоді) кризовий розвиток підприємства [6; 10].

Василенко В. О. першим етапом АУ пропонує створення спеціалізованої робочої групи (команди) фахівців, що володіють знаннями з теорії криз, прогнозування, конфліктології, розробки управлінських рішень, мікро- та макроекономіки. Іванюта С. М. на першому етапі рекомендує визначитись із об'єктом та суб'єктом АУ [7; 11].

Аналізуючи праці Короткова Е. М. і Бланка І. О. стосовно перебігу етапів АУ, можна дійти висновку, що вони рекомендують здійснювати моніторинг стану підприємства для своєчасного запобігання або передбачення настання кризи [3; 10].

Необхідно відзначити, що Родіоною Н. В. наступними етапами після етапу діагностики запропоновано антикризове прогнозування та планування. Метою даних етапів є виявлення науково обґрунтованих тенденцій змін фінансового та техніко-економічного стану підприємства і ймовірних шляхів його розвитку. Прогнозування та планування – взаємопов'язані процеси, що надають можливість визначити конкретний стан підприємства за певних умов та за використання певних ресурсів, які забезпечують досягнення цілей АУ в разі найбільш раціонального використання ресурсів [12].

Наступними етапами в більшості досліджуваних праць науковців є етапи: формування стратегії та розробки антикризових заходів. На відміну від інших авторів, Коротковим Е. М. наступними етапами після моніторингу та визначення масштабів кризового стану підприємства запропоновано етап: внутрішнього відтворення підприємством рівноваги, а в разі неспроможності внутрішнього відтворення – вибору ефективних форм санації підприємства [10].

Після етапу реалізації антикризових заходів наступними етапами АУ є регулювання виконання рішень, подолання конфліктів, оцінка ефективності та ін. Проте, як зауважила Родіонова Н. В., процес АУ – детермінований та циклічний [12]. Оскільки АУ триватиме, доки підприємство не буде виведене з кризи, етапи необхідно буде повторювати, деякі з них можуть здійснюватись одночасно, якщо структура бізнесу складна і масштабна.

Большаков О. С. пропонує кардинально інший шлях для відновлення рівноваги на підприємстві. На відміну від інших науковців, ним запропоновано після етапу аналізу стану та діагностики за фінансовими показниками – індикаторами кризового поля, що здійснюється з метою визначення глибини кризи (легка, глибока, фінансова катастрофа), проведення оперативних, тактичних і стратегічних процедур. А отже, вчений рекомендує застосувати оперативні механізми "відсікання зайвого", перш ніж сформувати антикризову стратегію підприємства, що суперечить ієрархії та етапам компонування стратегії підприємства загалом [8].

Російський вчений Покритан П. А. вважає, що основою антикризового управління є стосунки, пов'язані з недієздатністю підприємства – банкрутством. На думку науковця, "процедури банкрутства" – спостереження, фінансове оздоровлення, зовнішнє управління, конкурсне виробництво, мирова угода – фактично і є етапами АУ, оскільки цей процес розпочинається не тоді, коли підприємство втратило платоспроможність, а коли воно вже визнане банкрутом [13].

У результаті цього дослідження етапи АУ, визначені вітчизняними та зарубіжними науковцями, були узагальнені за спільними ознаками у вигляді таблиці.

Систематизація етапів АУ за спільними ознаками

Спільна ознака етапу АУ	Зміст етапу АУ	Автор
Діагностика	Діагностика стану підприємства	Родіонова Н. В., Скібіцький О. М.
	Внутрішній аналіз стану підприємства	Грязнова А. Г.
	Зовнішній аналіз стану підприємства	Родіонова Н. В., Грязнова А. Г.
	Збір, аналіз інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище організації, а також діагностика стадії кризового процесу	Асаул А. М.
	Діагностика та оцінка параметрів кризи (ідентифікація глибини кризи)	Чернявський А. Д., Іванюта С. М., Лігоненко Л. О., Коротков Е. М., Скібіцький О. М.
	Фінансова експрес-діагностика підприємства	Большаков О. С.
	Фундаментальна фінансова діагностика підприємства	Большаков О. С.
Вивчення основних факторів, що обумовили (і обумовлюють у майбутньому періоді) кризовий розвиток підприємства	Коротков Е. М.	
Розробка антикризової програми	Вибір методів і напрямів боротьби з кризою	Асаул А. М.
	Розробка тактичних заходів щодо подолання кризи	Асаул А. М.
	Розробка концепції подолання кризи (розробка управлінських рішень антикризового характеру)	Чернявський А. Д., Скібіцький О. М., Коротков Е. М., Грязнова А. Г., Василенко В. О., Родіонова Н. В., Іванюта С. М., Лігоненко Л. О.
	Складання кошторису витрат	Грязнова А. Г.
	Створення механізму контролю за витратами, їх ефективністю	Грязнова А. Г.
	Створення кризового плану	Грязнова А. Г.
	Організація виконання антикризових управлінських рішень	Родіонова Н. В., Василенко В. О.
Реалізація антикризової програми	Впровадження внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства	Коротков Е. М.
	Вибір ефективних форм санації підприємства	
	Здійснення антикризових процедур (реалізація прийнятої концепції)	Родіонова Н. В., Василенко В. О., Скібіцький О. М., Чернявський А. Д., Іванюта С. М., Лігоненко Л. О., Асаул А. М.
	Контроль за ходом виконання рішень	Родіонова Н. В.
Оцінка ефективності реалізації антикризової програми	Оцінка ефективності реалізації обраного плану	Асаул А. М.
	Оцінка і аналіз якості виконання управлінських рішень за показниками діяльності організації	Василенко В. О.
	Облік результатів здійснення антикризових процедур	Родіонова Н. В.
	Контроль за результатами	Скібіцький О. М.
Превентивні заходи АУ	Розробка і реалізація превентивних заходів щодо запобігання кризи	Коротков Е. М., Іванюта С. М., Лігоненко Л. О., Василенко В. О., Большаков О. С.

Результати дослідження виявили не лише суттєву відмінність у поглядах науковців стосовно перебігу етапів АУ, але й спільні ознаки для класифікації, що дозволило скомпонувати підходи вчених та запропонувати власний варіант. Висновком за результатами дослідження є наступна послідовність побудови етапів АУ, запропонована автором:

I етап. Діагностика та оцінка параметрів кризи.

II етап. Антикризове прогнозування, планування.

III етап. Вибір напрямів стабілізації підприємства, адекватних масштабам його кризового стану.

IV етап. Розробка та реалізація комплексної програми виведення підприємства з кризи.

V етап. Контроль за реалізацією програми виведення підприємства з кризи.

VI етап. Оцінка ефективності реалізації обраного плану.

У подальших дослідженнях автор планує провести деталізацію, поглиблене роз'яснення запропонованої послідовності етапів АУ.

Проведене дослідження спонукає до подальшого пошуку та оцінки результатів наукової роботи з АУ для

формування уніфікованої методологічної схеми виведення підприємства з кризи незалежно від форми власності, сфери діяльності та причин настання кризи, що забезпечить не тільки реагування на негативні тенденції та виклики ринку, а й позитивне планування бізнесу в довгостроковому періоді.

Література: 1. Чернишов В. В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління / В. В. Чернишов // Економіка розвитку. – 2011. – № 2 (58). – С. 21. 2. Антикризисный менеджмент / под ред. проф. Грязновой А. Г. – М. : Ассоциация авторов и издателей "Тандем" ; Издательство "Экмос", 1999. – 368 с. 3. Жарковская Е. П. Антикризисное управление : учебник / Е. П. Жарковская, Б. Е. Бродский. – М. : Омега-Л, 2004. – 336 с. 4. Демчук О. Н. Антикризисное управление : учеб. пособ. / О. Н. Демчук, Т. А. Ефремова. – М. : ФЛИНТА : МПСИ, 2009. – 256 с. 5. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с. 6. Колмакова О. М. Теоретичні аспекти прогнозування кризових явищ / О. М. Колмакова // Економіка розвитку. – 2011. – № 2 (58). – С. 40. 7. Іванюта С. М. Антикризове управління : навч. посіб. / С. М. Іванюта. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с. 8. Большаков А. С. Антикризисное управление: финансовый аспект / А. С. Большаков. – СПб. : СПбГУП, 2005. – 132 с. 9. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : навч. посіб. / О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с. 10. Антикризисное управление : учебник / под ред. Э. М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 432 с. 11. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. – Вид. 2-ге, виправл. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с. 12. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент : учебное пособие для вузов / Н. В. Родионова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 223 с. 13. Покрытан П. А. Теория антикризисного управления : учеб.-практ. пособ. / П. А. Покрытан. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2007. – 325 с. 14. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2003. – 496 с. 15. Асаул А. Н. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / А. Н. Асаул, И. П. Князь, Ю. В. Коротаева ; под ред. засл. строит. РФ, д-ра экон. наук, проф. А. Н. Асаула. – СПб. : АНО "ИПЭВ", 2007. – 224 с. 16. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с. 17. Кривов'язюк І. В. Інноваційний підхід до вибору стратегії антикризового управління підприємством / І. В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11 (149). – С. 77. 18. Краузе Й. Підходи до стратегічної орієнтації фірм та їх розвитку в умовах фінансової кризи / Й. Краузе // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 311.

References: 1. Chernyshov V. V. Suchasne rozuminnia poniattia antykrizovoho upravlinnia [Current Understanding of the Concept of Crisis Management] / V. V. Chernyshov // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 2 (58). – P. 21. 2. Antikrizisnyy menedzhment / pod red. prof. A. G. Gryaznovoy. – M. : Assotsiatsiya avtorov i izdateley "Tandem" ; Izdatelstvo Ekmos, 1999. – 368 p. 3. Zharkovskaya E. P. Antikrizisnoe upravlenie : uchebnik / E. P. Zharkovskaya, B. E. Brodskiy. – M. : Omega-L, 2004. – 336 p. 4. Demchuk O. N. Antikrizisnoe upravlenie : ucheb. posob. / O. N. Demchuk, T. A. Efremova. – M. : FLINTA : MPSI, 2009. – 256 p. 5. Lihonenko L. O. Antykrizovoye upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady

ta praktychnyi instrumentarii / L. O. Lihonenko. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2001. – 580 p. 6. Kolmakova O. M. Teoretychni aspekty prohnozuvannia kryzovykh yavysch [Theoretical Aspects of Forecasting the Crisis Phenomena] / O. M. Kolmakova // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 2 (58). – P. 40. 7. Ivaniuta S. M. Antykrizovoye upravlinnia : navch. posib. / S. M. Ivaniuta. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2007. – 288 p. 8. Bolshakov A. S. Antikrizisnoe upravlenie: finansovyy aspekt / A. S. Bolshakov. – SPb. : SPbGUP, 2005. – 132 p. 9. Skibitskiy O. M. Antykrizovyi menedzhment navch. posib. / O. M. Skibitskiy. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2009. – 568 p. 10. Antikrizisnoe upravlenie : ucheb. / pod red. E. M. Korotkova. – M. : INFRA-M, 2003. – 432 p. 11. Vasylenko V. O. Antykrizovoye upravlinnia pidpriemstvom : navch. posib. / V. O. Vasylenko. – Vyd. 2-he, vypravl. i dop. – K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2005. – 504 p. 12. Rodionova N. V. Antikrizisnyy menedzhment : uchebnoye posobie dlya vuzov / N. V. Rodionova. – M. : YUNITI-DANA, 2002. – 223 p. 13. Pokrytan P. A. Teoriya antikrizisnogo upravleniya : ucheb.-prakt. posob. / P. A. Pokrytan. – M. : Izd. Tsentri EAOI, 2007. – 325 p. 14. Blank I. A. Upravlenie finansovoy stabilizatsiyey predpriyatiya / I. A. Blank. – K. : Nika-Tsentri, Elga, 2003. – 496 p. 15. Asaul A. N. Teoriya i praktika prinyatiya resheniy po vykhodu organizatsiy iz krizisa / A. N. Asaul, I. P. Knyaz, Yu. V. Korotaeva ; pod red. zasl. stroit. RF, d-ra ekon. nauk, prof. A. N. Asaula. – SPb. : ANO "IPEV", 2007. – 224 p. 16. Cherniavskiy A. D. Antykrizovoye upravlinnia pidpriemstvom : navch. posib. – K. : MAUP, 2006. – 256 p. 17. Kryvoviazuk I. V. Innovatsiyniy pidkhid do vyboru stratehii antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [An Innovative Approach to Choosing a Strategy of Crisis Management] / I. V. Kryvoviazuk // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 11 (149). – P. 77. 18. Krauze Y. Pidkhody do stratehichnoi oriyentatsiyi firm ta yikh rozvytku v umovakh finansovoi kryzy [Approaches to the Strategic Orientation of Firms and Their Development in the Financial Crisis] / Y. Krauze // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 5 (143). – P. 311.

Інформація про автора

Рубан Віра Миколаївна – аспірант кафедри менеджменту Київського національного університету харчових технологій (01601, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 68, e-mail: rubanvera@gmail.com).

Інформація об авторе

Рубан Вера Николаевна – аспірант кафедри менеджменту Київського національного університету харчових технологій (01601, Україна, г. Киев, ул. Владимирская, 68, e-mail: rubanvera@gmail.com).

Information about the author

V. Ruban – postgraduate student of Management Department of Kyiv National University of Food Technologies (68 Volodymyrska St, 01601, Kyiv, Ukraine, e-mail: rubanvera@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
11.12.2013 р.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

УДК 33.053

Козарезенко Л. В.

Досліджено розвиток людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення. Узагальнено результати досліджень, присвячених аналізу дефініції "людський потенціал" у вітчизняних та зарубіжних наукових роботах, що прямо або побічно стосуються державного регулювання розвитку людського потенціалу в даному контексті. Використано методи історичного, логічного та порівняльного аналізу, графічний і табличний методи. На основі узагальнення результатів досліджень автором сформульовано визначення категорії людського потенціалу як ресурсу, що складається з ряду важливих для людства складових, в першу чергу таких, як здоров'я, вміння і здатність засвоювати і створювати нові знання і технології, наявність свободи економічного вибору, що за певних можливості й обставин може перетворюватися в творчу роботу, спрямовану на розвиток суспільства і отримання корисного соціально-економічного результату. Галузю застосування результатів визнано державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення. Зроблено висновок про те, що індекс розвитку людського потенціалу, розроблений ООН, а також методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена в НАН України, можуть вважатися досить інформативними показниками стану соціального розвитку України щодо інших країн світової спільноти, а також для оцінок у регіональному аспекті. Встановлено необхідність вивчення можливих механізмів державного регулювання тих сфер суспільного розвитку, які в майбутньому могли б істотно підвищити інтегральну величину індексу людського потенціалу нашої країни.

Ключові слова: людський потенціал, розвиток людського потенціалу, регулювання розвитку людського потенціалу, якість життя, рівень доходів, рівень освіти, охорона здоров'я, показники рівня розвитку людського потенціалу, встановлення цілей, економічна політика, фінансова політика, державне регулювання економіки.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

УДК 33.053

Козарезенко Л. В.

Исследовано развитие человеческого потенциала в контексте политики повышения качества жизни населения. Обобщены результаты исследований, посвященных анализу дефиниции "человеческий потенциал" в отечественных и зарубежных научных работах, которые прямо или косвенно касаются государ-

ственного регулирования развития человеческого потенциала в данном контексте. Использованы методы исторического, логического и сравнительного анализа, графический и табличный методы. На основе обобщения результатов исследований автором сформулировано определение категории человеческого потенциала как ресурса, состоящего из ряда важных для человечества составляющих, в первую очередь таких, как здоровье, умение и способность усваивать и создавать новые знания и технологии, наличие свободы экономического выбора, что при определенной возможности и обстоятельствах может превращаться в творческую работу, направленную на развитие общества и получение полезного социально-экономического результата. Областью применения результатов признано государственное регулирование развития человеческого потенциала в контексте политики повышения качества жизни. Сделан вывод о том, что индекс развития человеческого потенциала, разработанный ООН, а также методика расчета Регионального индекса человеческого развития, разработанная в НАН Украины, могут считаться достаточно информативными показателями состояния социального развития Украины относительно других стран мирового сообщества, а также для оценок в региональном аспекте. Установлена необходимость изучения возможных механизмов государственного регулирования тех сфер общественного развития, которые в будущем могли бы существенно повысить интегральную величину индекса человеческого потенциала нашей страны.

Ключевые слова: человеческий потенциал, развитие человеческого потенциала, регулирование развития человеческого потенциала, качество жизни, уровень доходов, уровень образования, здравоохранение, показатели уровня развития человеческого потенциала, постановка целей, экономическая политика, финансовая политика, государственное регулирование экономики.

STATE REGULATION OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN TERMS OF IMPROVEMENT OF LIFE QUALITY

UDC 33.053

L. Kozarezenko

Development of human potential was studied in terms of improvement of human life quality. The results of research into the analysis of the definition "human potential" in national and foreign scientific works dealing directly or indirectly with the regulation of human potential development in terms of improvement of human life quality were generalized. The methods of historical, logical and comparative analysis, graphic and table methods were used. Based on the research results, the category of human potential was defined as a resource with several important constituents, such as health, ability to master and create new knowledge and technologies, freedom of economic choice which, provided certain opportunities and circumstances, may transform into creative work directed at the development of society and achievement of a beneficial social and economic result. A possible application of research was found to be state regulation of human potential development directed at the improvement of human life quality. Conclusions were drawn that the index of human potential development created by the UNO, as well as methodology for calculation of the human development regional index developed by the National Academy of Sciences of Ukraine constitute informative indicators of the condition of social development of Ukraine in comparison with other countries of the world community and may be applied for regional evaluations. Further research was found to be necessary into

possible mechanisms of state regulation of social development spheres which in the future could sufficiently increase the integral value of the human potential index in our country.

Keywords: human potential, human potential development, regulation of human potential development, quality of life, level of income, level of education, health protection, human potential development indicators, goal-setting, economic policy, financial policy, state regulation of economy.

Центральним елементом концепції людського розвитку є розвиток людського потенціалу, від ступеня реалізації якого залежить соціально-економічний розвиток країни. В українській науці сьогодні не існує загального підходу до визначення категорії "розвиток людського потенціалу". Тому з метою поглиблення розуміння сутності цієї категорії автором узагальнено результати відповідних досліджень, проаналізовано ряд вітчизняних та зарубіжних наукових робіт, що прямо або побічно стосуються даної проблематики.

Людський потенціал і державне регулювання його розвитку є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед російських вчених цими питаннями займаються С. Солодовников, Н. Синицька, І. Фролов, А. Генісаретський, І. Соболева. У працях Л. Михайлової, В. Порохні, Л. Семів, С. Злупко, О. Стефанишин, І. Щербини також висвітлюються питання складових людського потенціалу, умов його формування та реалізації. Автори не розглядають людський потенціал як об'єкт встановлення цілей у процесі державного регулювання, що й визначило спрямованість статті, її основний зміст і висновки.

Одним з основних завдань статті є визначення тих методик розрахунку рівня розвитку людського потенціалу, відомих у світі та Україні, які можуть бути використані для цілей державного регулювання. Також завданням статті є формулювання авторського визначення дефініції "людський потенціал".

Категорія "потенціал" зі сфери природознавства давно ввійшла в лексикон гуманітарних наук і публіцистики. Не винятком є і сфера економіки та фінансів. Латинський термін *potential* означає дослівно "можливий у разі виконання (існування чи наявності) необхідних умов". У вузькому розумінні "потенціал" можна трактувати як синонім можливостей, які можуть реалізуватися для певної сфери діяльності. У розширеному тлумаченні "потенціал" означає "джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення певного завдання або досягнення певної мети". Таким чином, у загальному сенсі потенціал – це наявність якогось ресурсу, який за певних можливостей й обставин може бути перетворений на корисну роботу, корисний результат.

В економіці "потенціал" часто трактують як "можливість і готовність суб'єктів ринку спеціалізуватися на тих видах діяльності та виробництві, для яких у кожен момент часу є абсолютні або порівняльні переваги" [1, с. 50–51]. Трактують категорію "потенціал", що наведено Гаврилишиним Б. Д. – [2, с. 13], близьке до попереднього, згідно з яким "потенціал" – це наявні у суб'єкта економіки ресурси, їх оптимальна структура і менеджмент, що дозволяють раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети. В останньому визначенні автори [2, с. 13] концентрують увагу на ефективності використання наявних економічних ресурсів для досягнення поставленої мети.

У сучасній науковій літературі відсутнє загальноприйняте визначення категорії "людський потенціал". Наяв-

ні тлумачення надзвичайно різноманітні, але враховують, як правило, два аспекти: ресурсну складову людського потенціалу – сукупність певних ресурсів, які можна використовувати для досягнення певних цілей, і наявність певних обставин, можливостей, за відсутності яких віддача від наявних у суб'єкта ресурсів знижується. Для ретельного аналізу наявних визначень поняття "людський потенціал" слід розглянути деякі з них.

Так, колектив авторів на чолі з С. Мочерним [3, с. 216] розглядають людський потенціал у контексті надбання нації. Людський потенціал розуміють як рівень втілених у людині природних здібностей, талантів, рівня освіти, кваліфікації та їх здатності давати дохід. За висновками науковців, у сучасному світі саме високий рівень розвитку людського потенціалу, а не ресурси, технології та матеріальні цінності, є головною рушійною силою економічного зростання. Вплив людського потенціалу на процес економічного зростання здійснюється через використання людських ресурсів (кількості, кваліфікації, якості менеджменту, вартості робочої сили) та ресурсу знань (суми наукової, технічної та іншої інформації). Нейтралізувати ж вплив людського потенціалу на економічне зростання в країні, на думку автора, можуть несприятливі економічні та соціальні умови в країні, відсутність коштів для людського вдосконалення та реалізації на практиці людських ресурсів і ресурсів знань [3, с. 216].

Л. Алімова під людським потенціалом розуміє сукупність основних компетенцій, реалізація яких підвищує (або знижує) продуктивність суспільного виробництва. Складовими людського потенціалу, за визначенням автора, є потенціал здоров'я, освітній потенціал, культурний потенціал, інтелектуальний потенціал, трудовий потенціал і соціальний потенціал [4, с. 9].

Р. Доров людським потенціалом вважає системативну характеристику макроекономічного розвитку, що виражає рівень реалізації та гуманізації економічного життя суспільства, людський вимір соціально-економічних процесів. Розширення можливостей людей щодо забезпечення належного рівня життя для всіх, рівний доступ до результатів ринкового господарювання, що гарантує право на вільний розвиток особистості, забезпечення особистої та економічної безпеки громадян є умовами розвитку людського потенціалу [5, с. 6].

І. Щербина людський потенціал розглядає як сукупність показників, що відображають чисельність населення, його гендерну й вікову збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень економічної активності, освіти, професіоналізму та кваліфікації, соціокультурні характеристики нації та інше. Автор пропонує ці характеристики об'єднувати в такі компоненти – складові людського потенціалу як соціально-демографічний і соціокультурний потенціал [6, с. 23].

О. Стефанишин людським потенціалом вважає сукупність здібностей (наявних чи природних), придбаних або втрачених внаслідок соціальної та духовної деградації, до інтелектуальної, творчої, розумової економічної,

культурної діяльності з метою індивідуального та суспільного розвитку. Автор виділяє кількісні та якісні ознаки людського потенціалу. Якісними він вважає здоров'я, інтелектуальну, екологічну, культурну, творчу, освітню, інформаційну складові, мобільність, політичну діяльність. Кількісними, на думку автора, є такі компоненти, як біологічний, демографічний, економічний потенціал, використання часу, громадський порядок і безпека [7, с. 90]. У монографії "Людський потенціал економіки України" автор робить висновок про те, що "пріоритетним компонентом економічного потенціалу суспільства є людський потенціал". Розмір людського потенціалу автором визначається як гранична кількість і якість праці, якими володіє суспільство на певному етапі співробітництва, довіри, розвитку науки і технології, інформації знань. Складовими людського потенціалу ринкового суспільства є людський потенціал аграрної економіки, людський потенціал індустріальної економіки, людський потенціал інформаційної економіки. Формами функціонування людського потенціалу є робоча сила, людський капітал економічного індивіда, людський інтелектуальний капітал. Враховуючи те, що в національній економіці України людський потенціал суспільства недовикористовується, вченим запропоновано умови, що, на його думку, можуть змінити ситуацію. Ними є забезпечення необхідних рівнів і темпів накопичення технологічного капіталу та нематеріальних форм багатства (наприклад, інформаційних благ) [8, с. 33].

С. Злупко необхідними умовами нарощування людського потенціалу вважає розвиток освіти, охорони здоров'я, підвищення рівня матеріального добробуту. В основі таких процесів, на думку автора, лежить економічне зростання, фактором якого, насамперед, є людська праця [9, с. 185].

Л. Семів людським потенціалом вважає здібності людини, що не залежать від рівня їх використання в матеріальному або нематеріальному виробництві. Людський потенціал не є людськими ресурсами, тому автор вважає помилковим ототожнення людських ресурсів з людським потенціалом, оскільки людський потенціал – це можливість, надані людськими ресурсами, які можуть бути використані або не використовуватися для досягнення певної мети [10, с. 31].

В. Порожня розглядає людський потенціал як можливий рівень досягнення економікою країни бажаних темпів економічного зростання з використанням наявного людського та інтелектуального капіталу. Мірою обсягу людського потенціалу є потенційна можливість економіки задовольняти бажані темпи економічного зростання, що задається вектором середньорічних темпів зростання сукупного випуску продукції галузей національної економіки. Обсяг людського потенціалу держави не є постійною величиною і залежить від обраної стратегії економічного зростання, як стверджує автор [11, с. 58–60].

С. Солодовніков у монографії "Людський потенціал Республіки Білорусь" дефініцію "людський капітал" ототожнює із "соціальним капіталом" і вважає, що найбільш повно його оцінити на рівні суспільства і окремого індивіда можна через, по-перше, розгляд децильних коефіцієнтів і кривої Лоренца, по-друге, через ступінь державного (насамперед, податкового) регулювання господарської діяльності і, по-третє, через виробничий ефект від даної форми капіталу [12, с. 133].

В. Никифоренко економічною сутністю суспільства і системотвірною основою розвитку економіки знань вважає людський ресурс, що капіталізується. Основою розвитку людських ресурсів є знання та їх інформаційне забезпечення. Саме знання значною мірою збільшують додану вартість створеного валового внутрішнього продукту й національного багатства в цілому [13, с. 64].

Як сукупність людського капіталу та соціально-економічних умов його формування, розвитку і використання розглядає людський потенціал Н. Синицька. Автор враховує не тільки економічний аспект вкладень у людину, а й характеристику соціального середовища, яке формує особистість, систему цінностей людини, структуру інтересів і якість життя населення, що характеризується рівнем охорони здоров'я, станом системи освіти, рівнем зайнятості, добробуту населення, станом економічної безпеки, дотриманням прав людини [14, с. 176].

Людський потенціал автор роботи [15, с. 3–10] розглядає як результат епохи становлення інформаційного та інтелектуального суспільства, заснованого на інформаційно- й інтелектуально-містких технологіях, коли в якості основного ресурсу розвитку починає виступати людський капітал, а визначальним фактором виробництва стають знання. Поняття людського потенціалу ґрунтується на двох базових поняттях, а саме "людський капітал" і "якість життя". У процесі оцінювання людського потенціалу автор вважає важливими як економічні аспекти капіталовкладень в людину, так і характеристику соціального середовища, що формує особистість даної людини, систему її цінностей.

Л. Михайлова вказує на те, що потенціал людини значною мірою залежить від здоров'я, здатності робочої сили задовольняти необхідні потреби, рівня працездатності людини. Першим важливим фактором розвитку людського потенціалу, на думку автора, є зміцнення здоров'я та ведення здорового способу життя. Другим чинником розвитку потенціалу людини автор вважає рівень знань як окремої особистості, так і населення в цілому, що формує якість і величину людського потенціалу. Третім фактором розвитку людського потенціалу автор вважає добробут населення у вираженні через ВВП на особу [16, с. 40–41].

Колектив авторів на чолі з А. Генісаретським поняття "людський потенціал" розглядають через призму таких чотирьох складових, як: людські ресурси, людський капітал, життєвий потенціал і особистісний потенціал. Також людський потенціал, на думку авторів, ґрунтується на двох інших базових поняттях – людські ресурси як втілення людського капіталу і рівень життя як відображення його якості [17, с. 6].

О. Мазіна вважає, що рівень розвитку економіки країни залежить від ефективної діяльності підприємств та організації, успішність яких пов'язана з рівнем людського капіталу як основного ресурсу. У свою чергу, збереження та зростання людського капіталу країни вирішується через створення сприятливих умов, у яких живе, розвивається навчається і працює її населення [18, с. 10].

Колектив авторів на чолі з І. Фроловим людський потенціал вважають однією з оцінних і прогнозних характеристик суспільства або країни, інструментом вимірювання її соціально-економічного становища. Також важливим висновком авторів є те, що наявність певного рівня людського потенціалу в країні не гарантує повної його реалізації. Не тільки для формування, на думку авторів, а й для реалізації потенціалу потрібні умови, які можуть бути як сприятливими, так і несприятливими. Серед низки умов, перш за все, виділяються фінансові ресурси, що дозволяють людині ефективно діяти в суспільстві. Якщо фінансових ресурсів не вистачає, людський потенціал не видозмінюється, не зменшується, але повною мірою реалізуватися не може, що відразу позначається на рівні розвитку країни в цілому [19, с. 70].

І. Соболева людським потенціалом вважає накопичений населенням запас фізичного і морального здоров'я, загальнокультурної та професійної компетенції, творчої,

підприємницької та громадянської активності, що реалізується в різних сферах діяльності, а також у рівні та структурі потреб. Сфера реалізації людського потенціалу включає крім різних видів діяльності, пов'язаних із працею і міжособистісними відносинами, також сферу споживання. Але, як стверджує автор, в економічній науці людський потенціал підлягає аналізу не в усьому різноманітті його характеристик, а лише тією мірою, якою його розвиток і реалізація визначають соціальну та економічну ефективність виробничих процесів у країні [1, с. 12–13].

Таким чином, узагальнивши, можна стверджувати, що людський потенціал – це ресурс, що складається з ряду важливих для людства складових, у першу чергу, таких, як здоров'я, вміння і здатність засвоювати і створювати нові знання та технології, наявність свободи економічного вибору, що за певних можливостей й обставин може перетворюватися в творчу роботу, спрямовану на розвиток суспільства і отримання корисного соціально-економічного результату.

Із цим висновком узгоджується розуміння сутності процесу розвитку людського потенціалу фахівцями ООН як процесу забезпечення людей більш широким вибором шляхів поліпшення свого існування. Принципово такий вибір може бути нескінченним і змінюватися з часом. Головними аспектами розвитку людського потенціалу вважаються можливість прожити довге і здорове життя, отримати важливі для свого існування знання і мати доступ до ресурсів, які необхідні для забезпечення належного рівня життя. У випадку відсутності цих трьох складових людина не буде мати доступу до інших можливостей.

Сьогодні, на жаль, доводиться констатувати, що в міжнародних рейтингах, які відображають стан розвитку людського потенціалу, експерти розміщують Україну серед країн із середнім рівнем розвитку, в основному в другій половині загальних рейтингових списків.

Наприклад, у рейтингу країн світу за якістю життя *The World's Best Countries*, який включає ряд показників, що відображають у тому числі рівень розвитку людського потенціалу (освіти, охорону здоров'я, рівень доходу), за версією газети *The Newsweek*, Україна посіла у 2011 році 49-те місце серед 100 країн світу. Трійкою лідерів у рейтингу є Фінляндія, Швейцарія і Швеція. Замикають рейтинг Камерун, Нігерія і Буркіна-Фасо. Місце країни в рейтингу визначається на основі аналізу стану освіти в країні (2 показники), охорони здоров'я (1 показник), семи показників, що характеризують "якість життя", економічної ситуації в країні (7 показників) та політичної ситуації (3 показники). Функціонує даний рейтинг у вигляді інформаційного он-лайн-графіка, де країни розміщені в 12 групах (усі країни, G7, G20, Латинська Америка та Карибський регіон, країни Євросоюзу, Європа і Центральна Азія, Східна Азія і Океанія, ASEAN, Південна Азія, Близький Схід і Північна Африка, країни Центральної Африки, BRICS). Залежно від рівня ВВП на особу країни також поділені на три групи: з ВВП на особу в \$3 946, ВВП на особу від \$3 946 до \$12 195, ВВП на особу більше \$12 196. Країни групуються також за кількістю населення. За цим показником існує три групи країн: з населенням менше 20 млн осіб, з населенням від 20 до 50 млн осіб, з населенням більше 50 млн осіб.

Індекс якості життя *The Quality of Life Index* є комбінованим показником, який вимірює досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їх здатності забезпечити своїм жителям благополучне життя. Його розраховують за методикою британського дослідницького центру *The Economist Intelligence Unit* (аналітичний підрозділ британського журналу *The Economist*), заснованою на комбінації статистичних даних і результатів опитувань громадської думки. Дослідження було розпочато в 2005 році і охопило

111 країн, для яких на той момент були достовірні статистичні дані. Індекс якості життя вимірює результати суб'єктивної задоволеності життям громадян різних країн світу у співвідношенні їх з об'єктивними показниками соціально-економічного благополуччя жителів країн, що взяли участь у дослідженні. Індекс складається на основі статистичного аналізу дев'яти ключових показників, що відображають різні аспекти якості життя населення (охорону здоров'я, інститут сім'ї, активність громадян, рівень політичної стабільності і безпеки, клімат і географічне положення країни, стан ринку праці, політичну свободу в країні, гендерну рівність). За кожною групою показників експертами виставляється оцінка в балах – від 1 до 10 (з використанням тисячних часток). Чим більше балів, тим вище оцінюється країна за кожним із критеріїв. За результатами глобального дослідження 2005 року і супровідного рейтингу країн світу за показником *The Quality of Life Index* за версією *The Economist Intelligence Unit* Україна посіла 98-ме місце серед 111 країн. Лідерами рейтингу є Ірландія, Швейцарія, Норвегія. Замикають рейтинг Танзанія, Гаїті та Зімбабве.

У світовому рейтингу за індексом якості життя *The Quality of Life Index* за версією журналу *The International Living* 2011 року Україна посіла 73-тє місце серед 192 країн світу. Якість життя розглядається в кожній країні за 9-ма категоріями і оцінюється за шкалою від 0 до 100 (де 0 – результат найгірший, 100 – найкращий). У підсумковому рейтингу визначається питома вага кожного індексу. Вагу кожної категорії експерти визначають так: прожитковий мінімум (1 показник) – 20 %; культура і дозвілля (5 показників) – 10 %; економіка (6 показників) – 15 %; навколишнє середовище (4 показники) – 5 %; цивільна і політична свобода (1 опитування) – 10 %, здоров'я (7 показників) – 10 %; інфраструктура (2 показники) – 10 %, умови життя (3 показники) – 10 %; клімат (3 показники) – 10 %. Лідерами рейтингу є США, Нова Зеландія, Мальта. Замикають рейтинг Ємен, Чад і Сомалі.

Всесвітній індекс щастя – *The Happy Planet Index*, запропонований організацією *New Economics Foundation* (NEF) у 2006 році, відображає якість життя людей з урахуванням стану навколишнього середовища. За всесвітнім індексом щастя Україна перебувала у 2011 році на 100-му місці серед 151 країни. Слід зауважити, що даний рейтинг і індекс, за якими встановлюється місце країни в ньому, визначається такими показниками, як стан навколишнього середовища (викиди CO₂, ВВП на особу, ступінь індустріалізації та урбанізації, щільність населення, географічне положення країни), суб'єктивним опитуванням населення щодо оцінювання ними свого добробуту за шкалою від 0 до 10, де 0 – найгірший результат, 10 – найкращий (опитування інституту Gallup) і тривалості життя (дані ПРООН).

За індексом глобальної конкурентоспроможності за версією *The World Economic Forum* у 2011 році Україна перебувала на 82-му місці серед 144 країн світу, а серед 144 країн у 2012 році зайняла 73-тє місце. Індекс глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*) – глобальне дослідження і супровідний рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності – розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (*World Economic Forum*), заснованою на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – щорічного дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті. Дослідження проводиться з 2004 року і на даний момент становить найбільш повний комплекс показників конкурентоспроможності для різних

країн світу. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається зі 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити найбільшу кількість факторів, що впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичних даних та результатів досліджень, що регулярно проводяться міжнародними організаціями). Усі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність. Але серед змінних, що визначають глобальну конкурентоспроможність країни, є ряд показників, які відображають і рівень розвитку людського потенціалу в країні.

Щорічне Всесвітнє дослідження якості життя за версією Інституту *Gallup* проводиться у вигляді обстеження добробуту на основі опитувань населення щодо того, як люди оцінюють життя на даний момент і їх очікувань у наступні п'ять років. Інститут *Gallup* класифікує благополуччя респондентів як таке, що "процвітає", "бореться" або "страждає", відповідно до того, як вони оцінюють своє сьогодення і майбутній стан за шкалою від 0 до 10 (на основі шкали *Cantril Self – Anchoring Striving Scale*). У разі відповіді "процвітання" респонденти позитивно оцінюють свою життєву ситуацію (7+) і мають позитивний погляд на найближчі п'ять років (8+). Вони повідомляють, що мають набагато менше проблем зі здоров'ям, невелику кількість днів на рік, коли хворіють, менше турбуються, перебувають у стані стресу, суму, гніву і переважно щасливі, радісні. У разі відповіді "боротьба" благополуччя респондентів є помірним або непослідовним. Ці особи мають помірковані погляди на їх нинішню життєву ситуацію та негативне уявлення про своє майбутнє. Вони частіше повідомляють про щоденний стрес, неспокій щодо свого фінансового стану, ніж респонденти, які "процвітають". У разі відповіді "страждання" респонденти мають низькі рейтинги своєї поточної життєвої ситуації і негативні погляди на найближчі п'ять років (4 і нижче). Вони частіше повідомляють про брак їжі та місця проживання. Вони мають менший доступ до медичного страхування та допомоги і більш ніж у два рази довше хворіють порівняно з часткою респондентів, що "процвітає". Результати отримуються шляхом телефонного інтерв'ювання з надійністю 95 % і статистичною похибкою від 1,7 до 5,7 %. Україна згідно з опитуваннями має 16 % населення, яке повідомило про "процвітання", 63 % – про "боротьбу", і 21 % – про "страждання" у 2011 році.

Одним з індексів, що також певною мірою характеризує рівень розвитку людського потенціалу, є *The Full Revolving Index* за версією *The Wall Street Journal*. В основу індексу лягли наступні критерії: політична ситуація, соціальне середовище, розрив у доходах, структура населення, рівень безробіття, ВВП на особу. Перший із них визначається за Індексом сприйняття корупції, другий – за Індексом розвитку людського потенціалу, підготовленого Програмою розвитку ООН, і коефіцієнтом Джині, що відображає ступінь розшарування населення за рівнем доходів. Розробники індексу великого значення надають саме коефіцієнту Джині, відзначаючи, що визначальним є показник добробуту населення, тобто те, що найбільше впливає на бунтівні настрої в країні. Україна в рейтингу 2012 року із 85 країн знаходиться на 22-му місці.

Індекс задоволеності життям (*Satisfaction With Life Index*) – комбінований показник, який вимірює рівень суб'єктивного благополуччя людей у країнах світу. Розроблений у 2006 році Едріаном Уайтом (*Adrian G. White*), соціальним психологом з Університету Лечестера у Вели-

кобританії. На сучасному етапі вважається, що поняття щастя або задоволеності життям – один з найважливіших напрямів досліджень у галузі соціології, психології, економіки та державного управління. Показники задоволеності життям стали особливістю нинішнього політичного дискурсу і часто розглядаються як альтернатива показникам економічного зростання, оскільки в цілому мають більше спільного з життям реальних людей, ніж деякі абстрактні економічні теорії. Індекс задоволеності життям позиціонується як глобальна проекція суб'єктивного благополуччя людей на планеті і ґрунтується на статистичному аналізі даних з метою дослідження різних опитувань, індексів та інших показників за рівнем благополуччя громадян відповідних країн. У ході дослідження проаналізовано дані, опубліковані спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Всесвітньої торгової організації, *Gallup*, *Economist Intelligence Unit*, *New Economics Foundation*, інших міжнародних організацій та національних інститутів – усього понад 100 різних досліджень у всьому світі. Отримані дані також проаналізовані щодо здоров'я, економічного добробуту і доступу до освіти. У 2006 році серед 178-ми країн світу Україна в рейтингу зайняла 174-те місце.

Слід зауважити, що існує ряд інших світових рейтингів, які в розрахунках своїх індексів враховують показники стану розвитку людського потенціалу, такі, як, наприклад, обстеження якості життя від Єв्रोфонду EQLS серед країн-членів Євросоюзу, рейтинг якості життя ОЕСР "*Better Life Initiative*" та інші. На жаль, в них Україна участі не бере, на відміну від Російської Федерації та Білорусі, які хоч і не є членами Організації економічного співробітництва та розвитку, але щорічно беруть участь у дослідженнях.

Зазначені рейтинги і показники, як показав аналіз, мають ряд недоліків щодо можливостей їх застосування в якості основи для формування управлінських рішень щодо розвитку людського потенціалу. Насамперед, відсутня систематичність спостережень, рейтинги є або достатньо новими, або формуються раз на кілька років. Наступними негативними моментами є ті, що ряд даних, які в них використовуються, є досить умовними, отриманими або шляхом опитування громадян, або шляхом експертних оцінок, що певною мірою може спотворювати результати. Крім того, різними є державний і адміністративний устрій у країнах, рівень централізації управлінських функцій та інші проблеми, що також, на думку автора, може впливати на кінцевий результат.

Щодо державного регулювання в Україні, заслуговує на увагу методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена у 2000 році спеціалістами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України за участю фахівців Державної служби статистики України. У розрахунок Індексу включено 33 показники, об'єднаних у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку. Ними є показники, що характеризують відтворення населення (5 показників), соціальний стан (6 показників), комфортність життя (6 показників), добробут (5 показників), гідну працю (6 показників) і науку (5 показників). Характеристики, що обрані фахівцями для розрахунку Індексу, підпадають під ряд критеріїв, а саме: придатність для щорічних розрахунків, забезпеченість інформацією Державної служби статистики України, надійність оцінок на регіональному рівні, відповідність специфіці проблем людського розвитку в Україні (диференціація окремих показників за віком, статтю та типом місцевості), однозначність трактування за впливом на розвиток суспільства, відсутність високої кореляції між окремими показниками, достатність статичної та динамічної варіації. Автор вважає важливим

те, що в індексі враховані адміністративний поділ України, наявність регулярних спостережень і, власне, те, що можна побачити розшарування регіонів за рівнем розвитку людського потенціалу, а отже, врахувати цей факт у реалізації регуляторної політики держави.

У процесі формування цілей державного регулювання в Україні може також використовуватися Індекс розвитку людського потенціалу (далі – ІРЛП), розроблений експертами ООН у 90-ті роки минулого століття. Цей індекс слугує для порівняльної оцінки бідності, грамотності, середньої тривалості життя та інших показників. Він сприятливий міжнародною спільнотою і вважається таким, що найбільш адекватно відображає рівень розвитку людського потенціалу країн, які досить сильно відрізняються, насамперед, за рівнем економічного розвитку.

Індекс ґрунтується на узагальненні таких трьох основних кількісно вимірюваних параметрів розвитку людської особистості, як:

довголіття / тривале і здорове життя (вимірюється показниками очікуваної тривалості життя при народженні для обох статей);

отримання знань / освіта (вимірюється показниками рівня грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом осіб, що вступили на навчання в початковій, загальні середні та вищі навчальні заклади, або доступності освіти);

підтримання належного рівня добробуту (вимірюється показником валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності на особу).

Переваги ІРЛП очевидні: відносна простота розрахунку, зручність у використанні, доступність даних для розрахунків, можливість зіставлення з максимально можливою кількістю країн (у Звітах ООН 2004 – 2012 років порівнюється 187 країн світу).

У таблиці відображена динаміка основних складових ІРЛП для України протягом 1990 – 2012 років.

Таблиця 1

**Розвиток людського потенціалу України
в 1990 – 2012 роках***

Рік	Місце України в рейтингу за ІРЛП (порівняно з попереднім роком)	Очікувана тривалість життя, років	Доступність освіти (охоплення населення початковою, загальною і вищою освітою), %	ВВП на особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС), тис. дол. США
1990/91	45	70,5	71,0	5,18
1992	54 (-9)	69,4	70,0	5,01
1993	80 (-26)	69,3	76,0	3,25
1994	95 (-5)	68,4	76,0	2,72
1995/96	102 (-7)	68,5	76,0	2,36
1997	91 (+11)	68,8	77,0	2,19
1998	78 (+13)	69,1	78,0	3,19
1999	74 (+4)	68,1	77,0	3,46
2000	80 (-6)	68,1	77,0	3,82
2001	75 (+5)	69,2	81,0	4,35
2002	70 (+5)	69,5	84,0	4,87
2003	78 (-8)	66,1	86,0	5,49
2004	77 (+1)	66,1	85,0	6,39
2005/06	76 (+1)	67,7	86,5	6,85
2007/08	85 (-9)	68,2	90,0	6,91
2009/10	69 (+16)	68,6	89,0	6,54
2011	76 (-7)	68,5	89,0	6,18
2012	78	68,8	89,1	6,43

*Складено автором.

Починаючи з 1990 року спостерігалася тенденція до поступового зниження ІРЛП України. За останній час, а саме у 2005 – 2012 роках, Україна в середньому перебувала на 77-му місці зі 187 країн, тоді як у 1990 році вона займала 45-те місце зі 177 країн. Це відбулося, в першу чергу, за рахунок відносного погіршення порівняно з іншими країнами показника тривалості здорового життя і низьких темпів зростання ВВП на особу за ПКС.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі щодо індексу розвитку людського потенціалу часто висловлюються критичні зауваження, що стосуються як у цілому принципів його побудови, так і параметрів, що входять до його складу. Головним недоліком індексу є те, що він охоп-

лює тільки частину можливих характеристик рівня людського розвитку і не відображає інших актуальних проблем у країні, зокрема пов'язаних зі станом здоров'я населення, інформативністю показника ВВП на особу за ПКС для суспільства з високим рівнем монополізації і т. д. Показники освітньої діяльності, що відображаються в індексі, а саме рівень грамотності дорослого населення і доступність освіти (частина осіб, що вступили в початковій, загальні середні та вищі навчальні заклади), також є досить умовними. Наприклад, в Україні майже 100 % населення освічене і за цим показником ситуація виглядає благополучно, але не враховується якість знань, яка, зокрема, могла б оцінюватися за кількістю випускників, які після

закінчення навчальних закладів не можуть знайти роботу, найчастіше з огляду на свою профнепридатність тощо.

Таким чином, незважаючи на окремі недоліки, індекс розвитку людського потенціалу, розроблений ООН, а також методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена в НАН України, можуть вважатися досить інформативними показниками стану соціального розвитку України щодо інших країн світової спільноти, а також для оцінок в регіональному аспекті. Науковою проблемою є вивчення можливих механізмів державного регулювання тих сфер суспільного розвитку, які в майбутньому могли б істотно підвищити інтегральну величину індексу людського потенціалу нашої країни, що і є предметом наступних досліджень.

Література: 1. Козенков Д. Є. Інноваційний розвиток та людський потенціал: оцінка та стимулювання: [монографія] / Д. Є. Козенков, В. Вашкелевич, К. М. Солошенко. – Дніпропетровськ: Системні технології, 2004. – 156 с. 2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – Т. 2: К (концентрація капіталу) – П (портфельний аналіз) / відп. ред. С. В. Мочерний. – [Б. м.]: [б. в.], 2001. – 848 с. 3. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – Т. 3: П (порушництво) – Я (японський центр продуктивності) / відп. ред. С. В. Мочерний. – [Б. м.]: [б. в.], 2002. – 951 с. 4. Алімова Л. М. Активизация человеческого потенциала как фактора экономического развития: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Л. М. Алімова. – Саратов, 2010. – 18 с. 5. Доров Р. А. Управление развитием человеческого потенциала: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Р. А. Доров. – М., 2007. – 24 с. 6. Щербина І. Ф. Забезпечення людського розвитку через механізми бюджетного регулювання: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.07 / І. Ф. Щербина. – К., 2009. – 248 с. 7. Гринів Л. С. Економіка України: національна стратегія розвитку: [монографія] / Л. С. Гринів [та ін.]. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 444 с. 8. Стефанишин О. Людський потенціал економіки України / О. Стефанишин. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 316 с. 9. Злупко С. М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб. / С. М. Злупко, Й. І. Радецький; ред. М. М. Мартиняк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 192 с. 10. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір: монографія / Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАНУ, 2004. – 392 с. 11. Порохня В. М. Моделирование людського потенціалу держави: монографія / В. М. Порохня, В. В. Бирський. – Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2008. – 192 с. 12. Человеческий потенциал Республики Беларусь: монографія / С. Ю. Солодовников [и др.]; под науч. ред. акад. НАН Беларуси, д-ра экон. наук, проф. П. Г. Никитенко. – Мн.: Беларуская навука, 2009. – 716 с. 13. Никифороенко В. Г. Сучасні підходи до оновлення поняття щодо розвитку людських ресурсів / В. Г. Никифороенко // Економіка розвитку. – № 2 (66). – С. 60–65. 14. Синицкая Н. Я. Развитие человеческого потенциала как стратегическая цель региональной социальной политики: монографія / Н. Я. Синицкая. – Северодвинск: Поморский государственный университет, 2004. – 296 с. 15. Абдусаламова М. М. К вопросу о развитии человеческого потенциала как стратегической цели повышения социальной активности в регионе / М. М. Абдусаламова // Актуальные проблемы экономического развития: сб. докл. Междунар. науч.-практ. конф., Белгород, апрель 2012 г.; Белгор. гос. технол. ун-т. – Белгород: Изд-во БГТУ, 2012. – Ч. 2. – С. 3–10. 16. Михайлова Л. І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах: монографія / Л. І. Михайлова. – К.: Центр учбової літератури,

2008. – 338 с. 17. Генисаретский О. И. Концепция человеческого потенциала / О. И. Генисаретский, Н. А. Носов, Б. Г. Юдин // Человек. – 1996. – № 4. – С. 5–12. 18. Мазіна О. І. Людський капітал: проблеми оцінювання і збереження / О. І. Мазіна // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 95–104. 19. Авдеева Н. Н. Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода / Н. Н. Авдеева. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 175 с.

References: 1. Kozenkov D. Ye. Innovatsiyni rozvytok ta liudskiy potentsial: otsinka ta stymulivannia: monohrafiia [Innovative Development and Human Potential: Evaluation and Promotion: monograph] / D. Ye. Kozenkov, V. Vaskelievych, K. M. Soloshenko. – Dnipropetrovsk: Systemni tekhnologii, 2004. – 156 p. 2. Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. / hol. red. B. D. Havrylyshyn. – K.: Vydavnychi tsestr "Akademiia", 2000. – T. 2: K (kонтсентратсиа капіталу) – P (portfelnyi analiz) / vidp. red. S. V. Mochernyi. – [S. I.]: [s. n.], 2001. – 848 p. 3. Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. / hol. red. B. D. Havrylyshyn. – K.: Vydavnychi tsestr "Akademiia", 2002. – T. 3: P (poruchnytstvo) – Ya (yaponskyi tsentr produktyvnosti) / vidp. red. S. V. Mochernyi. – [S. I.]: [s. n.], 2002. – 951 p. 4. Alimova L. M. Aktivizatsiya chelovecheskogo potentsiala kak faktora ekonomicheskogo razvitiya: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 "Ekonomicheskaya teoriya" / L. M. Alimova. – Saratov, 2010. – 18 p. 5. Dorov R. A. Upravlenie razvitiem chelovecheskogo potentsiala: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 "Ekonomicheskaya teoriya (Obshchaya ekonomicheskaya teoriya)" / R. A. Dorov. – M., 2007. – 24 p. 6. Shcherbina I. F. Zabezpechennia liudskoho rozvytku cherez mekhanizmy biudzhethetnoho rehulivannia: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07 / I. F. Shcherbina. – K., 2009. – 248 p. 7. Hryniv L. S. Ekonomika Ukrainy: natsionalna stratehiia rozvytku: monohrafiia [Economy of Ukraine: National Development Strategy: monograph] / L. S. Hryniv [et al.]. – L.: Vyd. tsestr LNU im. I. Franka, 2009. – 444 p. 8. Stefanyshyn O. Liudskiy potentsial ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [Human Potential of the Economy of Ukraine: monograph] / O. Stefanyshyn. – Lviv: Vydavnychi tsestr LNU im. Ivana Franka, 2006. – 316 p. 9. Zlupko S. M. Liudskiy potentsial, zainiatist i sotsialnyi zakhyst naselennia v Ukraini: navch. posib. [Human Development, Employment and Social Protection in Ukraine: textbook] / S. M. Zlupko, Y. I. Radetskyi; red. M. M. Martyniak. – Lviv: Vydavnychi tsestr LNU im. I. Franka, 2001. – 192 p. 10. Semiv L. K. Rehionalna polityka: liudskiy vymir: monohrafiia [Regional Policy: the Human Dimension: monograph] / L. K. Semiv. – Lviv: IRD NANU, 2004. – 392 p. 11. Porokhnia V. M. Modelivannia liudskoho potentsialu derzhavy: monohrafiia [Modeling State Human Potential: monograph] / V. M. Porokhnia, V. V. Byrskiy. – Zaporizhzhia: Kласичний приватний ун-т, 2008. – 192 p. 12. Chelovecheskiy potentsial Respubliki Belarus: monografiya [Human Potential of the Republic of Belarus: monograph] / S. Yu. Solodovnikov [et al.]; pod nauch. red akad. NAN Belarus, d-ra ekon. nauk, prof. P. G. Nikitenko. – Mn.: Belaruskaya navuka, 2009. – 716 p. 13. Nykyforenko V. H. Suchasni pidkhody do onovlennia poniat shchodo rozvytku liudskyykh resursiv [Current Approaches to Updating the Concepts of Human Resource Development] / V. H. Nykyforenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2 (66). – P. 60–65. 14. Sinitskaya N. Ya. Razvitie chelovecheskogo potentsiala kak strategicheskaya tsel regionalnoy sotsialnoy politiki: monografiya [Human Development as a Strategic Objective of Regional Social Policy: monograph] / N. Ya. Sinitskaya. – Severodvinsk: Pomorskiy gosudarstvennyy universitet, 2004. – 296 p. 15. Abdusalomova M. M. K voprosu o razvitiі chelovecheskogo potentsiala kak strategicheskoy tseli povysheniya sotsialnoy aktivnosti v regione [On the Issue of Human Development as a Strategic Goal of Increasing Social Activity in the Region] / M. M. Abdusalomova // Aktualnye problemy ekonomicheskogo razvitiya: sb. dokl. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Belgorod, aprel 2012 g.; Belgor. gos. tekhnol. ut-t. – Belgorod: Izd-vo BGTU, 2012. – Ch. 2. – P. 3–10. 16. Mykhailova L. I. Liudskiy kapital: formuvannia

ta rozvytok v silskykh rehionakh : monohrafiia [Human Capital: the Formation and Development in Rural Areas : monograph] / L. I. Mykhailova. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2008. – 338 p.
17. Genisaretskiy O. I. Kontsepsiya chelovecheskogo potentsiala [The Concept of Human Development] / O. I. Genisaretskiy, N. A. Nosov, B. G. Yudin // Chelovek. – 1996. – No. 4. – P. 5–12.
18. Mazina O. I. Liudskiy kapital: problemy otsiniuvannia i zberezhenia [Human capital: Problems of // Assessment and Conservation]. O. I. Mazina // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 8 (146). – P. 95–104.
19. Avdeeva N. N. Chelovecheskiy potentsial: opyt kompleksnogo podkhoda [Human potential: the Experience of an Integrated Approach] / N. N. Avdeeva. – M. : Editorial URSS, 1999. – 175 p.

Інформація про автора

Козарезенко Людмила Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства та економічної теорії Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" (08400, Україна, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Інформація об авторе

Козарезенко Людмила Владимировна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства і економічної теорії Государственного высшего учебного заведения "Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди" (08400, Україна, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 30, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Information about the author

L. Kozarezenko – PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics and Economic Theory Department of State Higher Educational Establishment "Pereiaslav-Khmelnytskyi SPU named after Hryhorii Skovoroda" (30 Sukhomlynskyi St, 08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до ред.
19.02.2014 р.

THE INFLUENCE OF THE MODERN INFORMATIONAL REVOLUTION ON THE DEVELOPMENT OF VALUE AND RATIONAL MEGATRENDS IN THE POST-SOCIALISTIC ECONOMY

UDC 330.341.13

A. Artemenko

The results of investigation are described as to the influence of the informational revolution on the formation of post-industrial megatrends in the post-socialistic economy and conclusions are drawn about the transformation of the industrial economy in post-socialistic countries into the science-intensive post-industrial economy. Especial attention is paid to the justification of the following megatrends: "Spiritual and Creative Activity" (as a most important prerequisite and a consequence of the informational revolution), "Innovation and Information Development" (as the main direction of the economy) and "Socialization of Economic Relations" (as a way to the formation of value characteristics of the post-industrial development stage). The influence of the informational revolution on the formation of the megatrends in the post-socialistic economy is proved to depend on the chosen model of transformational changes, the involvement of the country's economy into the global one, the level of scientific and technological development of the economy during the pretransformational period and the rate of socialization of economic relations.

Keywords: informational revolution, megatrend, value and rational, knowledge economy.

**ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-РАЦІОНАЛЬНИХ МЕГАТРЕНДІВ
ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ**

УДК 330.341.13

Артеменко А. В.

Відображено результати дослідження впливу сучасної інформаційної революції на становлення мегатрендів постсоціалістичного господарства та зроблено висновки щодо перетворення індустріального господарства постсоціалістичних країн на наукоємне постіндустріальне. Особливу увагу звернуто на обґрунтування таких мегатрендів, як "Духовно-творча діяльність" (як найважливіша передумова і наслідок інформаційної революції), "Інноваційно-інформаційний розвиток" (як головний напрям господарювання) та "Соціалізація економічних відносин" (як шлях до становлення ціннісних характеристик постіндустріальної стадії розвитку). Підтверджено, що вплив інформаційної революції на становлення мегатрендів постсоціалістичного господарства залежить від обраної моделі трансформаційних перетворень, включення економіки країни в глобальне господарство, рівня науково-технічного розвитку в дотрансформаційний період, а також ступеня соціалізації економічних відносин.

Ключові слова: інформаційна революція, мегатренд, ціннісно-раціональний, економіка знань.

.....

**ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ РЕВОЛЮЦИИ
НА СТАНОВЛЕНИЕ ЦЕННОСТНО-РАЦИОНАЛЬНЫХ МЕГАТРЕНДОВ
ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

УДК 330.341.13

Артеменко А. В.

Отражены результаты исследования влияния современной информационной революции на становление мегатрендов постсоциалистического хозяйствования и сделаны выводы относительно преобразования индустриального хозяйства постсоциалистических стран в наукоёмкое постиндустриальное. Особое внимание обращено на обоснование таких мегатрендов, как "Духовно-творческая деятельность" (как важнейшая предпосылка и следствие информационной революции), "Инновационно-информационное развитие" (как главное направление хозяйствования) и "Социализация экономических отношений" (как путь к становлению ценностных характеристик постиндустриальной стадии развития). Подтверждено, что влияние информационной революции на становление мегатрендов постсоциалистического хозяйствования зависит от выбранной модели трансформационных преобразований, включения экономики страны в глобальное хозяйство, уровня научно-технического развития в дотрансформационный период, а также степени социализации экономических отношений.

Ключевые слова: информационная революция, мегатренд, ценностно-рациональный, экономика знаний.

The impact of the modern informational revolution on the formation of megatrends in the post-socialistic economy has been mainly studied in the context of methodological conclusions about the content and consequences, which were drawn during the second half of the twentieth century by Daniel Bell, Peter Drucker, Alvin Toffler and other western theorists. According to the logic of these findings, the researchers in the formation of postindustrial society in Ukraine such as V. Golikov, G. Zadorozhnyy, S. Mochernyy, A. Chukhno [1 – 4] and others note that the informational component gradually becomes a major determinant of the economic, social and cultural development of the post-socialistic Ukrainian economy. Apart from the works mentioned above and those by other authors, the following sources were used in the article: analytical reports of Razumkov Center "Innovative Development in Ukraine: Existing Potential and Key Problems of Its Realization" [5], materials of the analytical report "Prospects for Innovative Development of Ukraine" [6], as well as regulations [7] and concept papers [8] which define innovative development of the country until 2020.

One of our articles (devoted to the justification of the content of value and rational megatrends of economic development in post-socialistic countries) [9], concludes that most of the megatrends are influenced by the informational revolution or become its consequence. This is evidenced by the names of these megatrends which reflect the integration into the transformational processes and consequences of the informational revolution. The following categories, such as "knowledge economy", "informational economy", "informational society", "intellectual capital" and other categories which reflect various components of industrial development, have already been studied in the domestic scientific literature. At the same time the initial condition of economic studies, which summarize megatrends in the post-socialistic economy, has the effect of lack of researches devoted to the influence of the informational revolution on the formation of megatrends' value and rational components. According to the information given above this article seeks to fill this gap and draw conclusions on improving the efficiency of this process with respect to Ukraine.

Thus, the megatrend of the post-socialistic economy "Spiritual and Creative Activity" reflects the transformation of the worker executive into a creative managing person. It is obvious that the formation of such a personality contributes to the transformation of the educational system in socialistic times into its current value, which can be characterized by greater availability, better informational provision and democratization that has a positive effect on the formation of citizens' spiritual and creative potential. The extent of this process can be illustrated by the following data: 2.2 million students were studying in Ukrainian universities of all accreditation levels during 2012 – 2013 academic years [10]. The share of the employed educated population has increased up to 13 %, even though it has been two times lower in comparison with the post-industrial countries. For instance in the EU educated people account for only a quarter of all the employed population, in the USA their share is 36 % and in Japan it amounts to 38 % [5].

New possibilities in the formation of a spiritual and creative personality during this period have appeared due to the computer and network informational technologies, which have opened unlimited access to scientific, professional, spiritual, aesthetic and other types of information to a vast number of people. Owing to this, the conditions for the implementation of the "lifelong learning" idea have been created. The scale and dynamics of this process are reflected by the statistics: there were 13.6 million Internet users in Ukraine in 2011 and their numbers throughout this year has increased

by 19.3 % [11]. However, these conditions have been mainly implemented by self-study, while the distance learning system is mainly developed with private initiative. Because of the limited volume of the article the rate of citizens' access to spiritual, intellectual, professional resources and informational networks cannot be highlighted in the research. Though, it should be noted that individual's spiritual and creative abilities are not only formed but are constantly maintained and developed supplementing and exceeding primary levels of intellectual training obtained at school or university.

The information outlined above shows that the formal level of spiritual and creative personal development allows the formation of other megatrends in the post-industrial economy, which are called "Innovation and Information Development" and "Knowledge Economy". Nevertheless, according to the Razumkov Center studies, innovational development is determined not only by the availability of an educated workforce but especially by the steadily increasing influence of science and technology for socio-economic development and structural changes in the economy, which are relevant for post-industrial environment. The analysis of these indicators in the Ukrainian national economy shows that only 0.01 % of the world high technology market accounts for Ukraine, while more than 20 % accounts for the U.S., 14 % for Japan and more than 10 % for Germany. In terms of technological development Ukrainian and Russian post-socialistic economies take 69th and 84th places among all the countries respectively, while Hungary and Poland, which are integrated into the EU's economic structure, take 32nd and 34th places [5]. This comparison reveals a peculiar feature of the innovative development in post-Soviet countries. This peculiarity states the fact that the implementation of the economic transformation policy in post-socialistic countries is mainly subordinated by the support of inferior technological structures (raw materials extraction and its primary processing), while the production of knowledge-intensive industries has declined or ceased at all. For example, half of the budgetary funds for household purposes in Ukraine are directed to the development of fuel and steel industries. At the same time, the volume of production in electronic industry declined by more than 100 times in 2004 in comparison with 1991 [5]. It happened not only because there had not been material and intellectual backgrounds in the country, but also as a consequence of the chosen model of transformational changes, which does not require innovations, does not envisage investment in human capital and is based on low-tech forms of economy and remains competitive by only using cheap labor. Therefore, the most important feature of the informational revolution's influence on the transformation of the post-socialistic economy is insufficient severity of the post-industrial focus of economic processes and the lack of preconditions for the introduction of innovative development as the main trends in the economy. The conclusions of the analytical materials made by Razumkov Center in 1994 are worth pointing out, as they are even more relevant for the present stage of economic transformations, which is characterized by a further gap between scientific and technological levels of production in Ukraine and in post-industrial countries. Raw materials are mainly exploited in the Ukrainian economy as well as in most other post-Soviet countries while high-technology production can be observed only as a barely noticeable inclusion.

The statement of this fact gives rise to the famous question – "What should be done?" It is obvious that the answer to it may be found through the studying of researches on the post-industrial development of advanced capitalistic and post-socialistic countries. These countries have made significant progress while transiting to "knowledge economy" that provides the space for individual's spiritual and

creative activity and is the main source of further social progress. The works by John Naisbitt, who investigates the megatrends of the postindustrial development in the U.S. and the megatrends of the post-socialistic economy in China, are the most relevant in this aspect. Particularly, he justifies the fact that the most important megatrends of the post-industrial development in the U.S. are the transition from commodity to information production, connection between the technical progress and the service sector and globalization of economy [12, p. 22, 62, 84]. Summing up the experience of post-socialistic China, he described eight "pillars" of its modern development, the most significant of which are "Balancing Top-Down and Bottom-Up" (democratic planning), "Joining the World" (integration into the global economy), "Freedom and Fairness" (socialization of economic relations) and "From Olympic Medals to Nobel Prizes" (scientific research development) [13, p. 12]. John Naisbitt's generalizations match the megatrends of the post-socialistic economy which have been outlined by us in the previous articles. They are: "Transformational Development Is the Way to a Global "World-economy", "Environmental Housekeeping" and "Socialization of Economic Relations". In our opinion these megatrends blaze a trail to the formation of value characteristics of post-industrial megatrends which are innovation and creative activity of an economic entity.

As it has already been noted above, post-socialistic Poland and Hungary had a weaker starting background for innovation development than Ukraine and Russia, but due to the economic integration in the EU they surpassed the latter in terms of innovation and technological development at the beginning of this century. Consequently it is evident that the integration of the post-socialistic economies into the global one is the main condition of their transition to the post-industrial stage which is based on the achievements of the informational revolution.

It is well-known that the informational revolution has resulted in the disappearance of the society's class structure and the assertion of priority of intellectual property over all of its other kinds. Due to the fact that all the employees in the informational society have ownership of knowledge, intelligence, discoveries and improvements made by them, the informational revolution contributes to socialization of economic relations where the differences between people are determined by their valuable wealth rather than the intellectual one. In post-socialistic societies, where the proper conditions for individual's creative activity have not been established yet because of insufficient development of knowledge economy, the socialization of economic relations allows creating financial incentives for employees and increases their creative character. Because of this the United States implement the program of democratization of economic relations, which aims to transform private economic relations into the collective ones by the middle of the XXI century [14].

Investigation of the influence of the modern informational revolution on the formation of the megatrends of the post-socialistic economy leads to the conclusion that this process depends on a number of factors and conditions. Firstly, it depends on the level of scientific and technological development of the economy during the pretransformational period. Secondly, it is influenced by the chosen model of transformational changes and its orientation to the interests of society or certain social groups. Thirdly, it is connected with the involvement of the country's economy into the global one. Finally it is affected by the rate of socialization of economic relations and the creation of incentives for employees to enhance labour creativity. At the same time, a successful solution to all of these problems does not only depend on the objective prerequisites for the development, but also largely

relies on the ability of political elites to give preference to national interests and put them above the interests of certain social groups.

References: 1. Голиков В. Информатизация как фактор постиндустриального развития / В. Голиков // Экономика і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 9–22. 2. Задорожный Г. В. Глобализирующееся знание хозяйство: проблемы ренты и квазиренты / Г. В. Задорожный, О. В. Кацуба : монография. – Х. : Точка, 2013. – 236 с. 3. Мочерный С. К вопросу о постиндустриальном обществе / С. Мочерный // Экономика України. – 2002. – № 9. – С. 52–58. 4. Чухно А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины / А. Чухно // Экономика України. – 2001. – № 12. – С. 49–54. 5. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – 25 с. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf 6. Перспективи інноваційного розвитку України : зб. наук. статей за матеріалами круглого столу "Безпека економічних трансформацій", 24 жовтня 2002 року ; Центр антикризових досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>. 7. Про національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98 // Інформаційно-аналітичний центр "Ліґа". – [К.], 2010 – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z980074.html. 8. Геєць В. М. Концепція "Стратегії інноваційного розвитку України до 2020 року" [Електронний ресурс] / В. М. Геєць. – Режим доступу : <http://innovation.16mb.com>. 9. Артеменко А. В. Теоретико-методологическое обоснование ценностно-рациональных мегатрендов постсоциалистического хозяйства / А. В. Артеменко // Социальная экономика. – 2013. – № 2–3. – С. 27–42. 10. В Україні в 2012 – 2013 навчальному році кількість ВНЗ зменшилася на 23 // Освітній портал : матеріали РБК-Україна. – К., [2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/news/68833.html>. 11. Количество интернет-пользователей в Украине достигло 13,6 млн // Інформаційний портал "ІТС online". – К., [2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://its.ua/news/kolichestvo-internet-polzovateley-v-ukraine-dostiglo-13-6-mln>. 12. Нейсбит Дж. Мегатренды / Дж. Нейсбит ; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М. : ООО "Издательство АСТ"; ЗАО НПЦ "Ермак", 2003. – 380 с. 13. Нейсбит Дж. Китайские мегатренды: 8 столпов нового общества / Джон и Дорис Нейсбит ; [пер. с англ. А. Лактионова]. – М. : Астрель, 2012. – 315 с. 14. Комах Е. Право коллективной собственности в Украине / Е. Комах // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 6. – С. 5–8.

References: 1. Golikov V. Informatizatsiya kak faktor postindustrialnogo razvitiya [Informatization As a Factor of Post-Industrial Development] / V. Golikov // Ekonomika i prognozuvannya. – 2003. – No. 1. – P. 9–22. 2. Zadorozhnyy G. V. Globaliziruyushcheesya znaniemnoe khozyaystvo: problemy renty i kvazirenty : monografiya. [Globalizing Knowledge Economy: Problems of Rent and Quasi-Rent] : monograph / G. V. Zadorozhnyy, O. V. Katsuba. – Kh. : Tochka, 2013. – 236 p. 3. Mochernyy S. K voprosu o postindustrialnom obshchestve [On the Issue of Post-Industrial Society] / S. K. Mochernyy // Ekonomika Ukrainy. – 2002. – No. 9. – P. 52–58. 4. Chukhno A. Postindustrialnaya ekonomika: teoriya, praktika i ikh znachenie dlya Ukrainy [Post-Industrial Economy: Theory, Practice and Its Importance for Ukraine] / A. Chukhno // Ekonomika Ukrainy. – 2001. – No. 12. – P. 49–54. 5. Innovatsiyniy rozvytok v Ukraini: naiavnyi potentsial i kliuchovi problemy yoho realizatsii [Innovation Development in Ukraine: Existing Potential and Key Problems of Its Development] [Electronic resource] // Tsentrazumkova. Natsionalna bezpeka i oborona. – 2004. – No. 7. –

25 p. – Access mode : http://razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf. 6. Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [Propects of Innovation Development of Ukraine] : zb. nauk. statei za materialamy kruhloho stolu "Bezpeka ekonomichnykh transformatsii", 24 zhovtnia 2002 roku ; Tsentr antykrizovykh doslidzhen. [Electronic resource] – Access mode : <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>. 7. Pro natsionalnu prohramu informatyzatsii : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine On the National Informatization Program] vid 4 liutoho 1998 roku No. 74/98 // Informatsiino-analitychnyi tsentr "Liha". – [K.], 2010 – 2013 [Electronic resource]. – Access mode : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/Z980074.html. 8. Heiets V. M. Kontseptsia "Stratehii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy do 2020 roku" [The Concept of Innovation Development of Ukraine until 2020] [Electronic resource] / V. M. Heiets. – Access mode : <http://innovation.16mb.com>. 9. Artemenko A. V. Teoretiko-metodologicheskoe obosnovanie tsennostno-ratsionalnykh megatrendov postsotsialisticheskogo khozyaystva [Theoretical and Methodological Background for Value and Rational Megatrends of Post-Industrial Economy] / A. V. Artemenko // Sotsialnaya ekonomika. – 2013. – No. 2–3. – P. 27–42. 10. V Ukraini v 2012 – 2013 navchalnomu rotsi kilkist VNZ zmenshyasia na 23 [The Number of Higher Educational Establishments Has Decreased by 23 During 2012 – 2013 Academic Years In Ukraine] // Osvitnii portal : materialy RBK-Ukraina.– K., [2013] [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osvita.org.ua/news/68833.html>. 11. Kolichestvo internet-polzovateley v Ukraine dostiglo 13,6 mln. [The Number of Internet Users Has Reached 13.6 Million People in Ukraine] // Informatsiyni portal "ITC online". – K., [2013] [Electronic resource]. – Access mode : <http://itc.ua/news/kolichestvo-internet-polzovateley-v-ukraine-dostiglo-13-6-mln>. 12. Naisbitt J. Megatrendy [Megatrends] / J. Naisbitt ; [per. s angl. M. B. Levina]. – M. : OOO "Izdatelstvo AST"; ZAO NPP "Ermak", 2003. – 380 p. 13. Naisbitt J. Kitayskie megatrendy: 8 stolpov

novogo obshchestva [China's Megatrends: Eight Pillars of A New Society] / John i Doris Naisbitt ; [per. s angl. A. Laktionova]. – M. : Astrel, 2012. – 315 p. 14. Komakh E. Pravo kollektivnoy sobstvennosti v Ukraine [The Right for Collective Property in Ukraine] / E. Komakh // Predprinimatelstvo, khozyaystvo i pravo. – 1997. – No. 6. – P. 5–8.

Information about the author

A. Artemenko – postgraduate student of International Economics Department of Higher Educational Establishment of Ukoopsilka "Poltava University of Economics and Trade" (3 Koval St, 36011, Poltava, Ukraine, e-mail: arty.anya@yandex.ru).

Інформація про автора

Артеменко Анна Вікторівна – аспірант кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі" (36011, Україна, м. Полтава, вул. Ковалю, 3, e-mail: arty.anya@yandex.ru).

Информация об авторе

Артеменко Анна Викторовна – аспірант кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Укоопсоюзу "Полтавський університет економіки і торгівлі" (36011, Україна, г. Полтава, ул. Ковалю, 3, e-mail: arty.anya@yandex.ru).

A double-blind peer review has been held.

Стаття надійшла до ред. 25.02.2014 р.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДУ ДО МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 005.330.101.3

Грузіна І. А.

Розглянуто основні проблеми, пов'язані із формуванням інформаційної економіки в Україні, що змінює вимоги до працівників, ставлення до бізнесу, систему управління підприємствами, мотиви та методи прийняття рішень. Досліджено вплив даного процесу на основні категорії, моделі та інструменти менеджменту і, перш за все, його невід'ємну складову – менеджмент персоналу. Обґрунтовано необхідність трансформації існуючого підходу до мотивації праці персоналу на основі використання моделі компетентностей, що дозволить сформувати високо-професійного працівника, здатного жити та працювати в інформаційному середовищі.

Ключові слова: інформаційна економіка, мотивація персоналу, компетентність, модель компетентностей.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОДХОДА К МОТИВАЦИИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

УДК 005.330.101.3

Грузина И. А.

Рассмотрены основные проблемы, связанные с формированием информационной экономики в Украине, что меняет требования к работникам, отношение к бизнесу, систему управления предприятиями, мотивы и методы принятия решений. Исследовано влияние данного процесса на основные категории, модели и инструменты менеджмента, и, прежде всего, его неотъемлемую составляющую – менеджмент персонала. Обоснована необходимость трансформации существующего подхода к мотивации труда персонала на основе использования модели компетентностей, что позволит сформировать высокопрофессионального работника, способного жить и работать в информационной среде.

Ключевые слова: информационная экономика, мотивация персонала, компетентность, модель компетентностей.

TRANSFORMATION OF THE APPROACH TO PERSONNEL MOTIVATION IN INFORMATION ECONOMY

UDC 005.330.101.3

I. Gruzina

The main issues related to the creation of the information economy in Ukraine were investigated which changes the requirements to workers, attitude to business, company management, motives and methods of decision-making. The effect of the mentioned process on the main categories, models and instruments of management, and, above all, personnel management as its integral part was analyzed. The necessity of transforming the approach to motivation of staff based on the use of competency models that will form a highly professional worker able to live and work in the information environment was justified.

Keywords: information economy, staff motivation, competence, competency model.

Інформатизація суспільства та економіки передбачає перенесення акценту з традиційних науково-технічних рішень на використання принципово нових прогресивних технологій, орієнтацію на випуск високотехнологічної продукції, формування нових організаційних форм діяльності. Вона стимулює якісний стрибок у сфері інформаційної техніки, технологій та організації комунікацій, обумовлює нову ситуацію не тільки в житті людей, а й в економіці. На сьогодні більше половини ВВП сучасних економічно розвинутих країн припадає на інформаційну продукцію, їхня могутність визначається тепер не лише рівнем розвитку військового та економічного потенціалу, а й міцним інформаційним підґрунтям, наявним комплексом аналітико-обчислювальних засобів, здатних у найкоротший термін

обробляти значні масиви інформації та забезпечувати її своєчасну доставку зацікавленим користувачам [1]. Отже, цілком природним стало формування нового типу економіки – інформаційної, під якою можна розуміти процес становлення та розвитку інформаційного бізнесу, що передбачає виробництво специфічного економічного блага – інформаційних продуктів та послуг, систем і технологій, їхнє залучення в економічний оборот та формування і розвиток на цій основі інформаційного ринку.

Розвиток інформаційної економіки є вкрай важливим, адже, змінюючи характер взаємодії суб'єктів економіки й підвищуючи її ефективність, він прямо впливає на бізнес, підвищує інноваційний потенціал підприємств, обумовлює здорову конкуренцію між виробниками, що

призводить до зростання продуктивності праці й покращення якості продуктів та послуг. Однак, надаючи незаперечні переваги, даний процес актуалізує перелік питань, що вимагають негайного вирішення. Так, характерною особливістю сучасного етапу розвитку економіки є неймовірна швидкість накопичення, обробки й передавання величезних обсягів інформації, яка на сьогодні, на рівні з працею та капіталом, є важливим джерелом стратегічних управлінських ресурсів. Отже, діяльність окремих людей, колективів, підприємств та організацій все більше залежить від їхньої інформованості, можливості і здатності раціонально використовувати наявну інформацію у процесі пошуку та обґрунтування ефективних рішень в усіх життєво важливих сферах світового суспільства. Це обумовлює постійне зростання питомої ваги інформаційного сектору економіки, що безпосередньо впливає і на звичайне життя суспільства у процесі взаємодії фізичних осіб, організацій та суспільних інститутів. Змінюються вимоги до людини, її необхідних якостей – важливими стають високий рівень інформаційної культури, розвинутий інтелект, ерудиція, знання, вміння продуктивно працювати з будь-якою інформацією, використовувати накопичений інформаційний потенціал. Тобто професіоналізм стає головною характеристикою людини, здатною жити та працювати в інформаційному середовищі.

Зазначені процеси вимагають переосмислення основних категорій, моделей та інструментів менеджменту, й, перш за все, його невід'ємної складової – менеджменту персоналу, чому сприяє безліч наукових праць, присвячених дослідженню методологічних положень формування сучасної парадигми менеджменту відповідно до особливостей інформаційного середовища [2 – 5]. Відповідним чином має трансформуватися існуючий підхід до мотивації персоналу в напрямі стимулювання розвитку найцінніших в умовах інформаційної економіки якостей, вмінь та навичок працівників.

Проблеми управління персоналом, зокрема, його мотивації в сучасних умовах глобальної інформатизації, сьогодні намагається вирішити велика кількість науковців [6], і деякі з них вже успішно подолані. Однак постійна динаміка зовнішнього середовища обумовлює необхідність перебудови всієї системи управління персоналом відповідно до нових умов інформаційної економіки та ринку праці, що дозволить вітчизняним підприємствам отримати вагому конкурентну перевагу.

Метою статті є обґрунтування напрямів трансформації існуючого підходу до мотивації персоналу відповідно до вимог інформаційної економіки.

Не є таємницею, що забезпечити поступовий розвиток підприємства в умовах інформатизації можливо лише шляхом ефективного використання персоналу, вивільнення його творчої енергії. Практика потребує від працівників результатів професійної освіти у вигляді не лише отриманих знань, а й їхньої готовності та здатності до вирішення завдань як у типових, так і в нестандартних ситуаціях професійного життя. Інакше кажучи, управління персоналом на підприємствах, що прагнуть до успішного розвитку, має бути спрямоване більшою мірою на виявлення й ефективне використання вмінь та навичок працівників, їхніх особистих якостей, творчих здібностей. На жаль, на вітчизняних підприємствах й досі існує значний розрив між потенціалом співробітників та ступенем його використання, і в більшості випадків це пояснюється відсутністю зацікавленості в максимальному застосуванні наявних здібностей у процесі трудової діяльності. Фактором, що сприяє вирішенню даної проблеми, є мотивація

праці, важливими складовими якої є оцінювання та розвиток персоналу, відсутність яких дезорієнтують людину, знижують її активність та продуктивність діяльності [7].

Вивчення досвіду українських та зарубіжних підприємств щодо вирішення питань оцінювання й розвитку персоналу, побудови систем мотивації праці [2; 3; 6 – 9] в умовах інформаційної економіки дозволило відзначити, що більшість із них схильні поєднувати різні методи, застосування яких колись було ефективним. Так, вони децю використовують для оцінювання, децю – для мотивації, децю – для встановлення розміру заробітної плати, але не завжди замислюються над тим, наскільки вдало застосовувані методи узгоджуються між собою і задовольняють наявні потреби співробітників та роботодавців.

Сьогодні в якості інструменту вирішення зазначеної проблеми доцільно застосовувати систему управління персоналом на основі компетентностей, на якій має базуватися не тільки оцінювання персоналу, але й його розвиток, процедури планування, відбору та наймання, адаптаційні заходи та мотиваційні програми. Високий рівень компетентності співробітників визнано важливою конкурентною перевагою не тільки підприємств, але й одних країн перед іншими. Ось чому компетентісний підхід практично в усіх розвинутих країнах відображений у цільових загальнонаціональних програмах та реалізований на рівні національних освітніх стандартів.

На українських підприємствах донедавна звертали увагу переважно на результати діяльності співробітників, незважаючи на їхні особисті якості, та й оцінювали їх за допомогою показників, що було розроблено 10 – 15 років тому. Навіть той факт, що діяльність деяких категорій працівників (спеціалістів та керівників) не завжди можна оцінити за допомогою чітких кількісних показників, не змушував більшість підприємств відмовитися від застосовуваних методик оцінювання. Зазначений підхід вкрай негативно відбивався на ефективності використання персоналу й відповідно на результативності функціонування підприємства в цілому, що змушувало керівництво вишукувати можливості для вдосконалення існуючих методів оцінювання і всієї системи мотивації персоналу. Саме завдяки появі поняття "компетентності" все частіше в кадровій політиці сучасних підприємств з'являються новітні технології оцінювання та мотивації персоналу, які поступово займають провідні місця. Інтенсифікація даного процесу сприяла також кардинальні зміни у виробництві: його висока наукомісткість, значна увага до питань якості продукції, перехід від традиційної технології до гнучких виробничих комплексів, робототехніки, тобто прагнення до інноваційності. Вони підвищили значущість творчої праці та високого професіоналізму, аналітичних здібностей персоналу, інформаційної сприйнятливості, комунікабельності, здібностей до навчання, що, у свою чергу, призвело до усвідомлення важливості розвитку компетентностей персоналу як пріоритетного напрямку вдосконалення всієї системи управління ним.

Для досягнення конкурентоспроможних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах інформаційної економіки будь-якому підприємству, незалежно від сфери діяльності та форми власності, вкрай важливо забезпечити конкретні посади співробітниками, які володіють певним набором відповідних компетентностей. Відповідно слід не тільки чітко усвідомлювати сутність і зміст даного поняття, а й розрізняти конкретні види компетентностей з метою вибору найбільш актуальних для працівників у даний момент часу. Розуміння сутності компетентностей, усвідомлення різноманітності їхніх видів та

практичне застосування існуючих типологій з обов'язковою адаптацією до особливостей діяльності конкретного підприємства допоможе розробити цілісну систему компетентностей персоналу та на її основі приймати оптимальні управлінські рішення щодо ефективної мотивації його праці. Компетентності необхідні для оцінювання ефективності людини в роботі, її знань та вмінь, для створення програм навчання та розвитку працівника з метою вдосконалення його навичок для кар'єрного зростання, для оцінювання внеску в кінцевий продукт підприємства. Модель компетентностей є критерієм відбору необхідних співробітників, що дозволяє мінімізувати витрати часу та коштів у процесі їхнього наймання; слугує критерієм оцінювання персоналу, підґрунтям для вибору напрямів навчання та розвитку працівників, обґрунтованого оголошення їм догани або заохочення. Отже, можна сказати, що на сьогодні компетентності є ефективним інструментом керівника та основою всієї системи управління персоналом.

Література: 1. Карминский А. М. Информационные системы в экономике : в 2-х ч. Ч. 1. Методология создания : учеб. пособ. / А. М. Карминский, Б. В. Черников. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с. 2. Винарик Л. С. Информационная экономика: становление, развитие, проблемы / Л. С. Винарик, А. Н. Щедрин, Н. Ф. Васильева. – Донецк : НАН Украины ; Ин-т экономики промышленности, 2002. – 312 с. 3. Концептуальні засади менеджменту в інформаційній економіці : монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Т. І. Лепейко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 252 с. 4. Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / И. А. Стрелец. – М. : Изд. "Экзамен", 2003. – 256 с. 5. Porat M. The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape) / M. Porat, M. Rubin. – Washington : Office of Telecommunications, 1977. – 63 p. 6. Лутай Л. А. Дослідження ефективності системи управління персоналом на підприємстві / Л. А. Лутай, В. О. Шпандарук // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 82–85. 7. Грузина І. А. Розвиток працівників як невід'ємний елемент стратегії управління персоналом / І. А. Грузина, В. І. Дериховська // Економіка розвитку. – 2010. – № 4 (56). – С. 104–107. 8. Koroutchev K. The Social Environment as a Determinant for the Impact of the Big Five Personality Factors and the Group's Performance / K. Koroutchev, Silvia T. Acuña, M. Gómez // International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals. – Athens : National Technical University of Athens, 2013. – Vol. 10, No. 1. – P. 1–8. 9. Nikolaos P. Preve Investment in Human Capital as a Means to Preserve IT Strategic Advantage in an Organization: A Case Study of Greece / P. Preve Nikolaos // International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals. – Athens : National Technical University of Athens, 2012. – Vol. 3, No. 2. – P. 18–26.

References: 1. Karminskiy A. M. Informatsionnye sistemy v ekonomike : v 2-kh ch. Ch. 1. Metodologiya sozdaniya : ucheb. posob. / A. M. Karminskiy, B. V. Chernikov. – M. : Finansy i statistika,

2006. – 336 p. 2. Vinarik L. S. Informatsionnaya ekonomika: stanovlenie, razvitiye, problemy / L. S. Vinarik, A. N. Shchedrin, N. F. Vasileva. – Donetsk : NAN Ukrainy ; In-t ekonomiki promyshliennosti, 2002. – 312 p. 3. Kontseptualni zasady menedzhmentu v informatsiini ekonomitsi : monografiya [Conceptual Basics of Management in Informational Economics : monograph] / za zah. red. dokt. ekon. nauk, prof. T. I. Lepeyko. – Kh. : Vyd. KhNUE, 2010. – 252 p. 4. Strelets I. A. Novaya ekonomika i informatsionnye tekhnologii / I. A. Strelets. – M. : Izd. "Ekzamen", 2003. – 256 p. 5. Porat M. The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape) / M. Porat, M. Rubin. – Washington : Office of Telecommunications, 1977. – 63 p. 6. Lutai L. A. Doslidzhennia efektyvnosti systemy upravlinnia personalom na pidpriemstvi / L. A. Lutai, V. O. Shpandaruk // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3 (67). – P. 82–85. 7. Gruzina I. A. Rozvytok pratsivnykiv yak nevidiemnyi element stratehii upravlinnia personalom / I. A. Gruzina, V. I. Derykhovska // Ekonomika rozvytku. – 2010. – No. 4 (56). – P. 104–107. 8. Koroutchev K. The Social Environment as a Determinant for the Impact of the Big Five Personality Factors and the Group's Performance / K. Koroutchev, Silvia T. Acuña, M. Gómez // International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals. – Athens : National Technical University of Athens, – 2013. – Vol. 10, No. 1. – P. 1–8. 9. Nikolaos P. Preve Investment in Human Capital as a Means to Preserve IT Strategic Advantage in an Organization: A Case Study of Greece / P. Preve Nikolaos // International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals. – Athens : National Technical University of Athens, 2012. – Vol. 3, No. 2. – P. 18–26.

Інформація про автора

Грузина Інна Анатоліївна – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: gruzina1979@mail.ru).

Інформація об авторе

Грузина Інна Анатоліївна – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: gruzina1979@mail.ru).

Information about the author

I. Gruzina – PhD in Economics, Associate Professor of Management and Business Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: gruzina1979@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до ред.
27.02.2014 р.

*Чем более точна наука, тем больше можно
из нее извлечь точных предсказаний.*

А. Франс

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 005.412:658

Гонтарева И. В.

Обоснована необходимость использования конструктивного и дескриптивного определений при раскрытии семантики терминов. Представлен семантический анализ терминов "эффект" и "эффективность". Доказано, что эффект в основном определяется действием определенных сил, а эффективность описывает возможную степень проявления этих сил, то есть определяет условия осуществления процесса получения эффекта. Проведен анализ причинно-следственных связей возникновения и воспроизводства экономических эффектов и эффективности на основе взаимосвязи между экстенсивными и интенсивными факторами. Определено, что интенсивность проявления эффектов зависит от трех условий – качества потенциала, организации деятельности и уровня заинтересованности стейкхолдеров, а степень реализации этих условий предлагается считать эффективностью развития предприятия.

Ключевые слова: эффект, эффективность, семантика, условия, интенсивные факторы, экстенсивные факторы.

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 005.412:658

Гонтарева І. В.

Обґрунтовано необхідність використання конструктивного і дескриптивного визначень у процесі виявлення семантики термінів. Наведено семантичний аналіз термінів "ефект" і "ефективність". Доведено, що ефект в основному визначається дією певних сил, а ефективність описує можливий ступінь прояву цих сил, тобто визначає умови здійснення процесу отримання ефекту. Проведено аналіз причинно-наслідкових зв'язків виникнення і відтворення економічних ефектів та ефективності на основі взаємозв'язку між екстенсивними й інтенсивними факторами. Визначено, що інтенсивність прояву ефектів залежить від трьох умов – якості

потенціалу, організації діяльності та рівня зацікавленості стейкхолдерів, а ступінь реалізації цих умов пропонується вважати ефективністю розвитку підприємства.

Ключові слова: ефект, ефективність, семантика, умови, інтенсивні фактори, екстенсивні фактори.

SEMANTIC ANALYSIS OF THE EFFICIENCY GROWTH FACTORS OF A COMPANY DEVELOPMENT

UDC 005.412:658

I. Gontareva

The necessity of using constructive and descriptive definitions in disclosing the semantics of terms was justified. A semantic analysis of the terms "effect" and "efficiency" was made. Effect is proved to be mainly determined by the action of certain forces, while efficiency describes a possible degree of manifestation of these forces, that is, determines the conditions of the process of obtaining the effect. Cause-and-effect relations of economic effect reproduction and efficiency were analysed based on the relationship between extensive and intensive factors. The intensity of the effect was proved to depend on three conditions – the quality of potential, organization of activities and the level of interest of stakeholders, while the extent to which these conditions are realized is offered to be considered as the company efficiency.

Keywords: effect, efficiency, semantics, conditions, intensive factors, extensive factors.

Переход на інноваційний, інтенсивний шлях розвитку економіки давно знаходиться в центрі уваги учених і практиків. Особливо ця проблема актуальна для підприємств України. С однієї сторони, на українських підприємствах продуктивність праці набагато нижче, ніж в більшості країн Європи і це знаходить своє інтегральне відображення в ВВП на душу населення (таблиця). С другої – привертати додаткові ресурси стає все складніше.

Серед досліджень в області впливу інтенсивних факторів на суцільне виробництво особливо слід

відзначити роботи Нобелівських лауреатів по економіці Дж. Стигліца і А. Сена, а в Україні А. Амоші, В. Гейца, В. Пономаренко [1 – 4] і др. Вони отримали значимі результати, во багато визначають сучасну економічну думку. Тем не менше, наука повинна постійно уточнювати існуючі методи і шукати нові підходи. В частині, не до кінця вирішеної слід вважати проблему співвідношення екстенсивних і інтенсивних факторів при формуванні ефективності розвитку підприємства.

Таблиця

ВВП на душу населення*, дол.

Годи	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Назва країни								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Люксембург	78 383	84 494	84 393	79 352	84 764	88 781	88 318	77 935
Норвегія	53 778	55 807	61 342	54 783	57 452	61 046	62 767	55 398
США	44 623	46 349	46 760	45 305	46 616	48 113	49 965	52 839
Австрія	36 535	38 053	39 783	38 888	40 401	42 172	43 324	42 553
Швеція	35 658	38 457	39 615	37 257	39 251	41 453	42 217	40 870
Німеччина	33 503	35 538	37 119	35 631	37 652	39 456	40 394	39 467

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Великобритания	35 066	35 877	36 062	34 386	35 294	35 586	35 819	37 298
Франция	31 274	33 007	34 041	33 666	34 276	35 366	35 845	35 680
Испания	30 333	32 212	33 158	32 002	31 575	32 087	32 129	30 127
Италия	30 359	32 039	33 372	32 216	32 085	32 648	32 512	29 597
Чехия	23 231	25 415	25 885	25 645	25 300	26 209	26 426	27 214
Греция	26 733	27 743	29 604	29 201	27 539	25 859	24 667	23 631
Польша	15 053	16 748	18 021	18 796	20 036	21 133	21 903	21 118
Россия	14 949	16 743	20 276	19 227	20 770	22 408	23 549	18 083
Болгария	11 063	12 344	13 915	13 617	13 892	15 091	15 933	14 439
Украина	6 226	6 954	7 311	6 312	6 691	7 215	7 418	7 422

*[http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_future_GDP_\(PPP\)_per_capita_estimates](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_future_GDP_(PPP)_per_capita_estimates)

Целью данной статьи является выделение основных групп интенсивных факторов, позволяющих повысить системную эффективность развития предприятия.

В соответствии с этимологией (наукой о происхождении и исходном значении слов) термин эффект обозначает результат действия каких-либо факторов, эффективность – производительность, способность более полно использовать действие этих факторов, а сам фактор – движущую силу или необходимые условия протекания процесса получения эффекта [5]. Соответственно, экономический эффект представляет собой потребительскую стоимость, полученную в результате использования производительных сил; эффективность – степень использования, коэффициент полезного действия производительных сил в процессе их реализации [6].

Данные определения являются дескриптивными (описательными), то есть задают объект через его внешние проявления, признаки. Как и каждое определение, они обладают: а) содержанием – множеством признаков, отличающих данное понятие от другого; б) объемом – совокупностью объектов, явлений, отражаемых в самом понятии. Согласно известному принципу информатики, чем больше в определении заложено признаков, тем для меньшего количества объектов оно подходит. В связи с тем, что в приведенных ранее определениях эффекта, эффективности и фактора учтен только один признак, они применимы к широкому кругу объектов и явлений. Это удобно для информационного поиска и постановки методологических задач высокого уровня абстракции, но затрудняет их использование, в частности, при анализе сложных многоаспектных категорий. Для этого потребуется увеличить количество квалификационных признаков и, соответственно, определить ситуационные границы их применимости. Чем разнообразнее семантика набора определений и чем строже описание отношений между ними, тем более полный анализ объектов можно выполнить с их помощью.

Дескрипторы образуют смысловые связи типа: часть – целое, род – вид, объект – атрибут (значимый признак объекта). В то же время для синтеза новых объектов или тех же объектов в новых ситуациях требуются связи типа: причина – следствие, ситуация – действие – результат. Для этого служат конструктивные определения, связывающие предназначение объекта, его внешнюю функцию с составом и структурой его внутренних свойств. Так, для потребителя продукции предприятия главным будет ее качество, способность наиболее полно удовлетворять конкретную потребность. Для пред-

приятия же более важным представляется создание такого количества меновой стоимости, которое позволит обеспечить непрерывный, желательный расширенный воспроизводственный цикл. Другими словами, в экономическом эффекте превалирует количественная сторона, а качественная сторона становится ограничительным условием получения необходимого количественного уровня. Роль такого условия и выполняет эффективность, причем с двух сторон сразу – делать вещи правильно и делать правильные вещи. Первое условие вытекает из базового определения экономической эффективности, так как повышение уровня использования производительных сил можно получить только за счет: а) использования более качественных производительных сил, потенциала получения экономического эффекта; б) качества организованности процесса их использования. Второе ограничение вытекает из сущности самого понятия "условие" применительно к социально-экономическим системам.

Особенностью условий является то, что они сами по себе не могут превращаться в действующую силу, а только создают возможности, предпосылки, тенденции к реализации события. В социально-экономических, производственных системах превращение возможности в действительность чаще всего опосредствуется сознательным выбором стейкхолдеров – групп или индивидуумов, которые могут влиять или на которых влияет достижение организационных целей. Соответственно, чтобы превратиться в действительность, возможность должна стать не просто потребностью, а доминирующей потребностью стейкхолдеров. Сама доминирующая потребность проявляется как компромисс между несовпадающими потребностями стейкхолдеров. Этот компромисс должен обеспечить хотя бы минимально приемлемый уровень удовлетворения для всех стейкхолдеров, иначе неизбежен конфликт. Достижение компромисса базируется на экономических и властных отношениях как внутри, так и вне организации, а также – социальных нормах и ограничениях. Собственно соблюдение этого компромисса, выполнение всех его требований и будет выполнением правила "делать правильные вещи". Там, где договорились, что главное – имидж, потребители будут покупать швейцарские часы, чем дороже, тем лучше, а производители будут производить их в небольшом количестве. Там, где договорились, что главное – знать время, будут покупать товары массового производства. Можно предположить, что эффект в основном определяется действием каких-либо сил, а эффективность описывает возможную степень проявления этих сил, предпосылки для

конечного значения эффекта, то есть определяют условия осуществления процесса получения эффекта. В качестве физической аналогии можно представить рефлектор маяка, собирающего энергию источника рассеянного света в луч. Чем точнее фокусировка, тем ярче полученный свет. Однако без источника система работать не будет.

Факторы, участвующие в процессе получения экономических эффектов, общепринято разделять на: а) экстенсивные факторы, которые изменяют количество ресурсов, материализующих действие этих факторов; б) интенсивные, которые качественно меняют как условия протекания процессов получения эффекта, так и характеристики результата этих процессов [7]. Указанные группы факторов взаимосвязаны между собой непрерывным спиралевидным процессом перехода количества в качество и существуют как две неразрывные характеристики одного явления.

Усиление воздействия экстенсивных факторов путем наращивания потока ресурсов, проходящих через производственную систему, приводит помимо увеличения объема готовой продукции к ряду сопутствующих эффектов, взаимосвязанных с интенсифицирующими факторами. В частности: а) ускоряется движение по кривой опыта, которая связывает снижение себестоимости продукции с объемом ее выпуска; б) меняется топология – взаиморасположение и отношение в пространстве и во времени связей между факторами. В результате изменяются удельные расходы ресурсов и снижается себестоимость продукции за счет условно-постоянных издержек; в) возрастает процент использования производственной мощности, что повышает отдачу от инвестиций на их создание.

В конечном счете, это позволяет на первоначальном этапе повышать эффективность одновременно с ростом эффекта. Но воздействие сопутствующих интенсивных факторов на эффективность при экстенсивном росте имеет вид логической зависимости. По мере увеличения потоков перерабатываемых ресурсов исчерпываются запасы производственных мощностей, резко возрастают условно-постоянные издержки, в зону насыщения выходит кривая опыта. В такой ситуации тенденции роста эффекта и эффективности становятся разнонаправленными, так как из-за напряженности процесса производства любые внутренние и внешние флуктуации приводят к потере устойчивости. Появляется потребность в изменении условий протекания процесса получения конечного экономического результата и, следовательно, использования интенсивных факторов как основных, а не просто сопутствующих экстенсивным.

Исходя из вышеизложенной логики, интенсивные факторы можно разделить на три группы. К первой группе интенсивных факторов относятся те, которые влияют на качество потенциала, повышают его возможности. Под качеством потенциала будет пониматься уровень соответствия потенциала предприятия требованиям потребителей относительно объемов и свойств выпускаемой продукции. В качестве основных интенсивных факторов первой группы выступают повышение качества продукции, улучшение средств труда, повышение квалификации персонала и технологичности предметов труда. Вторая группа интенсивных факторов состоит из факторов, влияющих на качество процесса использования потенциала и его воспроизводства. Под качеством процесса использования потенциала будет пониматься уровень соответствия процесса требованиям функциональной готовности к долгосрочной, бесперебойной и ритмичной работе. К числу основных интенсивных факторов второй группы относятся улучшение организации труда, повышение ритмичности производств и своевременности принятия решений.

Первая группа интенсивных факторов отражает необходимые условия развития предприятия. Условия являются необходимыми, но недостаточными, так как плохая организация процесса реализации потенциала может свести на нет все преимущества его обновления. Более того, любые изменения в материально-технической базе предприятия требуют внесения изменений в регламенты его деятельности.

Вторая группа интенсивных факторов является необходимым условием повышения эффективности работоспособного и востребованного потенциала, но только в кратко- или среднесрочной перспективе. Устаревший потенциал теряет возможность производить нужный эффект.

Реально полученный результат (совокупность эффектов) определяется в основном заинтересованностью всех субъектов процессов создания и использования потребительской стоимости, поэтому желание и согласие стейкхолдеров будет представлять третью группу необходимых факторов. Именно допустимый компромисс в уровнях удовлетворения стейкхолдеров текущим потреблением и расчетами на будущее является основным необходимым условием эффективности любой хозяйственной деятельности на уровне производственных отношений.

Соотношение согласованности интересов субъектов, взаимосвязанных процессом создания экономических эффектов, влияет на оценку эффективности любой хозяйственной деятельности. Каждый субъект ранжирует важность показателей, входящих в единый комплекс, исходя из собственных приоритетов, соответственно получает личное впечатление о деятельности хозяйствующего субъекта и выражает индивидуальное мнение относительно способов ведения этой деятельности.

В системном подходе наличие нескольких наблюдателей, ставящих различные цели, рассматривающих несопадающие аспекты его деятельности и имеющих отличающуюся семантику терминов, говорит о сложности системы. При своем описании такая система требует применения конфигуратора. Конфигуратор представляет собой правила, алгоритм или модель, которые соотносят различные аспекты и подходы к определению эффективности.

Таким образом, анализ причинно-следственных связей возникновения и воспроизводства экономических эффектов и эффективности показал следующее: а) на различных стадиях хозяйственной (производственно-коммерческой) деятельности возникает комплекс экономических эффектов; б) интенсивность проявления эффектов зависит от трех условий – качества потенциала, организации деятельности и уровня заинтересованности стейкхолдеров; в) степень реализации этих условий предлагается считать эффективностью. В дальнейших исследованиях предлагается разработка конфигуратора оценивания системной эффективности предприятия.

Литература: 1. Stiglitz J. E. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 2. Амоша А. И. Основы конструирования экономических систем. Кн. 2. Производственно-экономические системы : монография / А. И. Амоша, Е. Т. Иванов. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2008. – 312 с. 3. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Інститут економіки прогнозування, 2000. – 344 с. 4. Нанотехнологія та її інноваційний розвиток : монографія / В. С. Пономаренко, Ю. Ф. Назаров, В. П. Свідерський та ін. – Х. :

ВД "ІНЖЕК", 2008. – 280 с. 5. Толковый словарь экономических терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bibliotekar.ru/biznes-15/index.htm>. 6. Гонtareва І. В. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія / І. В. Гонtareва. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 480 с. 7. Гонtareва І. В. Соотношение экономических эффектов и эффективности / И. В. Гонtareва, А. В. Дорохов // Economics & Economy. – 2013. – Vol. 1, № 1. – С. 197–205.

References: 1. J. E. Stiglitz. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 2. Amosha A. I. Osnovy konstruirovaniya ekonomicheskikh sistem. Kn. 2. Proizvodstvenno-ekonomicheskie sistemy : monografiya [Basics of Economic Systems Design. Book 2. Production and economic systems : monograph] / A. I. Amosha, Ye. T. Ivanov. – Donetsk : IEP NAN Ukrainy, 2008. – 312 p. 3. Heiets V. M. Nestabilnist ta ekonomichne zrostannia [Instability and Economic Growth] / V. M. Heiets. – К. : Instytut ekonomiky prohnozuvannia, 2000. – 344 p. 4. Nanotekhnolohiya ta yii innovatsiyni rozvytok : monohrafiia [Nanotechnology and Its Innovative Development : monograph] / V. S. Ponomarenko, U. F. Nazarov, V. P. Sviderskyi et al. – Kh. : VD "ІNZhEK", 2008. – 280 p. 5. Tolkovyy slovar ekonomicheskikh terminov [Electronic resource]. – Access mode : <http://bibliotekar.ru/biznes-15/index.htm>. 6. Gontareva I. V. Otsiniuvannia systemnoi efektyvnosti funktsionuvannia i rozvytku promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia [Evaluation of System Efficiency Functioning and Development of Industrial Enterprises : monograph] / I. V. Gontareva. – Kh. : VD "ІNZhEK", 2011. – 480 p.

7. Gontareva I. V. Sootnoshenie ekonomicheskikh effektov i effektivnosti [Relationship Between Economic Effects and Efficiency] / I. V. Gontareva, O. V. Dorokhov // Economics & Economy. – 2013. – Vol. 1, No. 1. – P. 197–205.

Информация об авторе

Гонtareва Ірина Вячеславовна – докт. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства і менеджмента Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: lider.06@mail.ru).

Информация про автора

Гонtareва Ірина Вячеславівна – докт. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: lider.06@mail.ru).

Information about the author

I. Gontareva – Doctor of Science in Economics, Associate Professor of Enterprise Economy and Management Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: lider.06@mail.ru).

Рецензент

докт. екон. наук,
профессор Пономаренко В. С.

Стаття надійшла до ред.
20.01.2014 р.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

УДК 336.63

Медведева І. Б.

Розглянуто теоретичні засади формування системи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання як структурного елемента системи національної безпеки у фінансовій сфері. Обґрунтовано необхідність інтеграції системи фінансового моніторингу в систему управління фінансовою безпекою суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Деталізовано компонентний склад механізму управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання через визначення його мети, завдань, критеріїв, принципів, функцій, методів, важелів та інструментів. Конкретизовано сутність загальноуправлінських функцій у контексті управління фінансовою безпекою. Визначено мету, завдання та інформаційні зв'язки локальних механізмів діагностування, моніторингу та контролінгу як структурних складових механізму управління фінансовою безпекою.

Ключові слова: фінансова безпека, управління фінансовою безпекою, національна безпека у фінансовій сфері, механізм управління, суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

**ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ
В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ**

УДК 336.63

Медведева И. Б.

Рассмотрены теоретические основы формирования системы управления финансовой безопасностью субъекта хозяйствования как структурного элемента системы национальной безопасности в финансовой сфере. Обоснована необходимость интеграции системы финансового мониторинга в систему управления финансовой безопасностью субъектов первичного финансового мониторинга. Детализирован компонентный состав механизма управления финансовой безопасностью субъекта хозяйствования через определение его цели, заданий, критериев, принципов, функций, методов, рычагов и инструментов. Конкретизирована сущность общеуправленческих функций в контексте управления финансовой безопасностью. Определены цель и задачи локальных механизмов диагностирования, мониторинга и контроллинга как структурных составляющих механизма управления финансовой безопасностью, а также их информационные связи.

Ключевые слова: финансовая безопасность, управление финансовой безопасностью, национальная безопасность в финансовой сфере, механизм управления, субъекты первичного финансового мониторинга.

**FINANCIAL SECURITY OF A BUSINESS ENTITY AS A STRUCTURAL
ELEMENT OF THE NATIONAL SECURITY IN THE FINANCIAL SECTOR**

UDC 336.63

I. Medvedieva

Theoretical principles of formation of the financial security management system of a business entity were considered as a structural element of the national security system in the financial sector. The necessity for integration of the financial monitoring system into the financial security control system of an entity subject to primary financial monitoring was substantiated. Component composition of the financial security management mechanism of a business entity was presented in detail through determination of its purpose, tasks, criteria, principles, functions, methods, levers and instruments. The essence of management functions was specified in the context of the financial security management. The purpose, tasks and information communications, of the local mechanisms of diagnosing, monitoring and controlling were identified as structural constituents of the financial security management mechanism.

Keywords: financial security, financial security management, national security in the financial sphere, management mechanism, entities subject to primary financial monitoring.

В умовах протистояння світової економіки кризовим явищем проблема управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання (ФБСГ) набуває все більшої актуальності, оскільки захист фінансових інтересів учасників суспільного відтворення потребує адаптування до швид-

козмінних умов, готовності протистояти раптовим ударам, і відночас не відступати від досягнення стратегічних цілей, що в контексті основної тематики Всесвітнього економічного форуму (Давос, 2013) звучало як "гнучкий динамізм" (Resilient Dynamism [1]).

Питання фінансової безпеки, з одного боку, є відносно новим аспектом управлінської діяльності, а з іншого – вітчизняна наука вже має достатню кількість науково-методологічних та методичних розробок, присвячених означеній проблематиці [2 – 11]. Проте нові виклики, що постають перед вітчизняною фінансовою системою, потребують подальших досліджень формування механізмів нейтралізації та мінімізації впливу загроз національній безпеці у фінансовій сфері.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання як структурного елементу національної безпеки у фінансовій сфері.

Відповідно до роботи [12], розбудова системи національної безпеки у фінансовій сфері має бути спрямована на забезпечення ефективного функціонування національної економіки та економічне зростання держави через на-

буття ознак збалансованості, стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз її складових. Структурування передумов виникнення загроз, чинників, що становлять загрозу, та шляхів їх нейтралізації за складовими системи національної безпеки у фінансовій сфері подано в табл. 1 (розроблено на основі роботи [12]).

Основою діяльності суб'єкта господарювання кожної із зазначених у табл. 1 фінансових сфер щодо забезпечення його фінансової безпеки є прийняття низки управлінських рішень щодо ідентифікації та прогнозування загроз фінансовим інтересам підприємницької одиниці, вибору найбільш ефективних напрямів та механізмів їх нейтралізації. Вирішення цього комплексу питань реалізується через управління ФБСГ, без якого унеможливується оцінювання перспектив зростання, розроблення тактики і стратегії його розвитку.

Таблиця 1

Шляхи нейтралізації чинників, що становлять загрозу національній безпеці України у фінансовій сфері

Передумови виникнення загроз	Чинники, що становлять загрозу	Шляхи нейтралізації
1	2	3
Бюджетна сфера		
Накопичення системних проблем у бюджетній сфері, проведення популістської бюджетної політики; ігнорування викликів світової фінансово-економічної кризи	Розбалансування системи державних фінансів	Забезпечення відповідності цілей бюджетної політики фінансовим можливостям держави; посилення контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів; дотримання індикативних прогнозних показників державного бюджету на середньострокову перспективу; завершення пенсійної реформи з метою збалансування бюджету Пенсійного фонду України та забезпечення його бездефіцитності; припинення надання державної підтримки державним монополіям
Сфера управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору		
Кризові явища у світовій економіці; зростання рівня дефіциту сектору загальнодержавного управління	Зростання навантаження на державний бюджет, що негативно впливає на рівень відсоткових ставок та розвиток реального сектору економіки; нарощення валового зовнішнього боргу; недосконала структура зовнішнього боргу	Запобігання виникненню пікових навантажень на державний бюджет, що пов'язані зі здійсненням платежів за державним боргом; забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів; використання державних гарантій виключно як інструменту підтримки реалізації проектів, які відповідають державним завданням і пріоритетам, визначеним Програмою економічних реформ; зменшення залежності від зовнішніх фінансових ринків і запозичень короткострокового капіталу; створення умов для розвитку та функціонування внутрішнього ринку капіталу, підвищення його конкурентоспроможності; розроблення механізмів та інструментів, що сприятимуть спрямуванню вітчизняного капіталу на розвиток реального сектору економіки
Податкова сфера		
Недосконалість податкової реформи	Виведення фінансового капіталу з України та приховування суб'єктами господарювання значних сум доходів від оподаткування	Аналіз економічної співпраці українських резидентів із суб'єктами підприємницької діяльності, які зареєстровані в офшорних зонах; інвентаризація міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, що не відповідають сучасним стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку; удосконалення системи податкового адміністрування
Фінанси реального сектору економіки		
Невиважена стратегія управління підприємствами в частині взяття ними зобов'язань; застарілість основних засобів і технологій; здійснення спекулятивних операцій із земельними ділянками	Фінансова неспроможність більшості вітчизняних підприємств промисловості	Запровадження системи здійснення постійного моніторингу за збалансованістю активів і пасивів підприємств реального сектору економіки
	Банкрутство сільськогосподарських виробників	Запобігання можливій концентрації сільськогосподарських земель у власності осіб, що не провадять сільськогосподарської діяльності

1	2	3
Банківська сфера		
Залежність банківського сектору від зовнішніх джерел запозичень; орієнтація банків на швидке отримання прибутків; недостатня ефективність заходів щодо попередження кредитних ризиків банків	Незадовільна якість кредитного портфеля значної кількості банків; недовіра населення до ринків фінансових послуг	Стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів на розвиток реального сектору економіки; удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором та посилення ризик-менеджменту в банках; переорієнтація банківської системи на внутрішні ринки фінансових ресурсів; підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення
Валютний ринок		
Непрогнозованість зміни у валютних курсах світових валют і напрямках потоків капіталу	Значне коливання курсу гривні	Підтримка рівня резервних активів НБУ на економічно обґрунтованому рівні; збереження адекватної системи валютного регулювання щодо руху капіталу
	Значний рівень доларизації економіки	Встановлення рівних умов участі резидентів та нерезидентів на ринку інвестиційних операцій України; мінімізація використання готівкової іноземної валюти на території України; запобігання нелегальному використанню іноземної валюти як засобу платежу на території України
Низька товарна й географічна диверсифікованість експорту товарів, робіт та послуг переважно сировинного характеру	Залежність вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків	Запровадження механізмів підтримки вітчизняних експортерів високотехнологічної продукції
Фондовий ринок		
Нерозвиненість фондового ринку України	Низький рівень капіталізації і ліквідності, низький рівень захисту прав інвесторів, недосконалість депозитарної системи, системи клірингу і проведення розрахунків за договорами щодо цінних паперів, а також недостатня протидія маніпулюванню на ринку цінних паперів	Збільшення капіталізації та ліквідності фондового ринку; удосконалення ринкової інфраструктури та засад саморегулювання, забезпечення їх надійного й ефективного функціонування; удосконалення механізмів захисту прав інвесторів; удосконалення умов і правил державного регулювання та нагляду на фондовому ринку
Небанківський фінансовий сектор		
Відсутність системи запобіжних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки	Недостатня стійкість, прозорість та конкурентоспроможність небанківських фінансових установ	Створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг; посилення прозорості та відкритості в діяльності фінансових установ і органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами; підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ; забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг; запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон

Як теоретичний базис управління ФБСГ відомий український науковець І. Бланк [5] пропонує використовувати сукупність базових теоретичних концепцій та моделей фінансового менеджменту. Погоджуючись з ученим, слід додати, що означені концепції та моделі мають бути активно застосовані, коли суб'єкт господарювання вступає у відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, та стає суб'єктом фінансових відносин, що формуються не тільки на мікро-, а й на мезо- і макрорівнях. Виокремлення таких рівнів є принципово важливим, оскільки форми прояву загроз мають різний характер на макро-, мезо- й мікрорівнях і становлять складну динамічну систему, що визначає вкладеність кризових соціально-економічних ситуацій та потребує врахування інтенсивності впливу загроз на різ-

них рівнях ієрархії соціально-економічних систем [13]. А тому управління ФБСГ передбачає формування системи принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень [5], що мають бути покладені в основу побудови відповідного механізму, спрямованого на захист його пріоритетних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Отже, наявність означених відносин системи управління ФБСГ дозволяє визначити: як мету управління фінансовою безпекою – забезпечення стійкого розвитку суб'єкта господарювання; як об'єкт управління фінансовою безпекою – фінансові відносини суб'єкта господарювання; як предмет управління фінансовою безпекою – рівень фінансової безпеки.

Слід зазначити, що фінансові відносини як об'єкт управління ФБСГ мають достатньо розгалужену сферу, до якої належать: організація грошових потоків, формування і використання капіталу, грошових доходів і фондів задля досягнення підприємницькою одиницею стратегічних і тактичних цілей її розвитку. Фінансове управління у контексті відносин системи управління ФБСГ з іншим суб'єктом національної безпеки у фінансовій сфері країни спрямоване на процеси акумуляції, перерозподілу і використання фінансових ресурсів. Тому об'єкт управління фінансовою безпекою не є "константою", а має відповідати змінам як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі функціонування суб'єкта господарювання, тобто бути актуальним.

Актуальність, а отже, її конкретизація об'єкта управління фінансовою безпекою визначається сукупністю таких чинників, як: особливість діяльності суб'єкта господарювання, тобто того, до якої фінансової сфери національної безпеки він належить; стан фінансової безпеки суб'єкта господарювання; загрози фінансовим інтересам суб'єкта господарювання; завдання національної безпеки у фінансовій сфері країни.

Так, суб'єкти первинного фінансового моніторингу (СПФМ), а саме суб'єкти господарювання банківської сфери, сфер валютного і фондового ринків та небанківського фінансового сектору, завжди ризикують через "небезпеку (загрозу) ... бути використаними клієнтами в разі надання ними послуг відповідно до характеру їхньої діяльності з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму" [14]. У такому випадку об'єктом фінансового моніторингу, а отже, її управління фінансовою безпекою, є "дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умов наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників" [14].

Важливість інтеграції системи фінансового моніторингу в систему управління фінансовою безпекою СПФМ наголошується у працях [12; 15], де зазначається, що виявлення фактів приховування чи маскування незаконного походження доходів, визначення джерел їх походження, місцезнаходження й переміщення, напрямів використання (зокрема, для провадження підприємницької, інвестиційної, іншої господарської та благодійної діяльності, здійснення розрахункових і кредитних операцій) є завданнями фінансового моніторингу, вирішення яких надзвичайно важливі для забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, оскільки ухилення від сплати податків, відплив капіталу за кордон, тінізація економіки є чинниками, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз її стану.

Отже, система управління ФБСГ має бути динамічною, тобто своєчасно запобігати появі загроз та адекватно реагувати на них, що досягається шляхом формування відповідного механізму. Під механізмом управління ФБСГ автор розуміє сукупність управлінських рішень, спрямованих на гармонізацію його фінансових інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, у результаті чого, враховуючи специфіку діяльності, уможливується отримання прибутку, розмір якого дозволяє суб'єкту господарювання підтримувати свою фінансову безпеку на достатньому для нормального функціонування та розвитку рівні [16]. У процесі деталізації механізму управління ФБСГ

автор спирався на структурно-компонентний підхід [17], відповідно до якого виділяється компонентний і структурний аспекти формування будь-якого механізму управління (табл. 2).

Таблиця 2

Деталізація компонентного складу механізму управління ФБСГ

Компонента механізму	Сутність
Мета	Попередження загроз стійкому розвитку суб'єкта господарювання
Завдання	Формування системи пріоритетних фінансових інтересів, що потребують захисту з огляду на мету управління фінансовою безпекою; ідентифікування і прогнозування загроз зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання його фінансовим інтересам; забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансовим інтересам
Критерії	Значення індикаторів, що кількісно визначають ступінь вирішеності завдання
Основні принципи	Системність, оптимальна поінформованість, урахування імовірних наслідків, попередження, своєчасність, інтегрованість [7]
Функції	Прогнозування, планування, організація, регулювання, мотивування
Методи	Методи управління: фінансове прогнозування, фінансове планування, фінансове регулювання; методи організації фінансових відносин: самофінансування, інвестування, кредитування, страхування, трастові, трансфертні, заставні, орендні, лізингові, факторингові операції і т. ін.
Важелі	Прибуток, доходи, амортизаційні відрахування, орендна плата, процентні ставки, фінансові пільги та санкції, форми розрахунків, види і форми кредиту і т. ін.
Інструменти	Платіжні, депозитні та кредитні інструменти, інструменти інвестування та страхування і т. ін.

У механізмі управління мета є системоювірною компонентою: спочатку формулюється мета, а потім інші компоненти механізму управління. Як першочергові щодо формулювання мети є вимоги її конкретності та вимірності, що забезпечується через формування відповідних завдань та критеріїв їх вирішення.

Щодо функцій механізму управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання, то вони є загальними, але стосовно фінансової безпеки вони мають містити "інтегровані елементи" (підфункції), сутність яких подано в табл. 3.

Важливим є те, що функції організації та мотивування (табл. 3) мають бути спрямовані не тільки на суб'єктів управління фінансовою безпекою, а й на увесь їх персонал. Саме такий принцип сповідує реінжиніринг бізнес-процесів [18], що є однією із прогресивних методологій проведення змін у будь-яких управлінських системах.

Таблиця 3

**Конкретизація загальних управлінських функцій
у механізмі управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання**

Функція управління	Сутність у контексті управління фінансовою безпекою
Прогнозування	Визначення тенденцій стану фінансової безпеки за умови різних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання
Планування	Визначення параметрів руху грошових потоків суб'єкта господарювання в системі фінансових відносин за критерієм стану його фінансової безпеки
Організація	Встановлення взаємовідносин між усіма центрами прийняття фінансових управлінських рішень з урахуванням "вертикально-ієрархічних та функціонально-горизонтальних зв'язків" [7] суб'єкта господарювання
Регулювання	Реалізація заходів впливу на стан фінансової безпеки через усунення диспропорцій у запланованих параметрах руху грошових потоків суб'єкта господарювання у системі його фінансових відносин
Мотивування	Розроблення системи мотивацій щодо зацікавленості персоналу в сприянні покращенню стану ФБСГ як елементу їх персональної безпеки

З позиції сприйняття управління як сукупності методів та важелів цілеспрямованої дії на об'єкт задля вирішення поставлених завдань, методи управління ФБСГ розкривають шляхи протидії виявленим та прогнозованим небезпекам, загрозам і ризикам у конкретних умовах та у встановлений термін [8].

Далі охарактеризовано основні фінансові методи (див. табл. 3) у контексті управління ФБСГ (табл. 4).

Показники фінансових планів, а отже, й реалізація управлінських рішень, можуть бути досягнуті за умови застосування адекватних методів організації фінансових відносин суб'єкта господарювання. Методи організації фінансових відносин активуються відповідними фінансовими важелями та інструментами (див табл. 4).

За структурою механізм управління ФБСГ містить сукупність локальних механізмів, основними з яких, на думку автора, є такі: механізм діагностування фінансової безпеки; механізм моніторингу фінансової безпеки; механізм контролю фінансової безпеки; механізм забезпечення фінансової безпеки (нормативно-правове, інформаційно-аналітичне, методичне, кадрове, технологічне і т. ін.) як такий, що забезпечує функціонування системи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання.

За структурою механізм управління ФБСГ містить сукупність локальних механізмів, основними з яких, на думку автора, є такі: механізм діагностування фінансової безпеки; механізм моніторингу фінансової безпеки; механізм контролю фінансової безпеки; механізм забезпечення фінансової безпеки (нормативно-правове, інформаційно-аналітичне, методичне, кадрове, технологічне і т. ін.) як такий, що забезпечує функціонування системи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання.

Таблиця 4

Призначення фінансових методів механізму управління ФБСГ

Фінансовий метод	Призначення
Фінансове прогнозування	Визначення можливих ФБСГ у майбутньому та розроблення основних напрямів стратегії його фінансових відносин із суб'єктами фінансової сфери національної безпеки. В означеному аспекті фінансове прогнозування створює основу для оперативного та стратегічного фінансового планування на період, для якого можна сформулювати достовірний план. Тобто фінансове прогнозування передуює плануванню та генерує альтернативні можливості управління рухом фінансових ресурсів суб'єкта господарювання
Фінансове планування	Розроблення системи фінансових планів, що забезпечують взаємозв'язок показників стану ФБСГ та його розвитку. Результатом фінансового планування є такі фінансові плани: перспективний (стратегічний або бізнес-план – від 2-х до 5-ти років), що містить прогнозні показники стану фінансової безпеки відповідно до сформованої системи пріоритетних фінансових інтересів суб'єкта господарювання та стратегічних напрямів його розвитку; поточний (річний), що конкретизує стратегічний та відповідно містить скориговані параметри формування, розподілу й використання грошових коштів суб'єкта господарювання, що забезпечують досягнення запланованих показників стану його фінансової безпеки з урахуванням конкретизації поточних фінансових інтересів та відповідних загроз; оперативний, що деталізує поточний за кварталами і декадами та враховує реальний рівень загроз фінансовим інтересам суб'єкта господарювання і фінансового збитку, якщо загрози були реалізовані
Фінансове регулювання	Вплив на стан фінансової безпеки, через який досягається заданий її рівень у випадку виникнення відхилення від запланованих параметрів. Регулювання охоплює, головним чином, поточні заходи щодо усунення поточних відхилень від графіків, планових завдань, установлених норм і нормативів [11]

Безумовно, структурний склад механізму управління фінансовою безпекою може різнитися залежно від особливостей сфери функціонування суб'єкта господарювання, стану зовнішнього середовища та його фінансової безпеки, з тих самих причин можуть різнитися і безпе-

редньо компоненти локальних механізмів. Проте основна мета та основні завдання трьох означених локальних механізмів, на думку автора, полягають у такому (табл. 5).

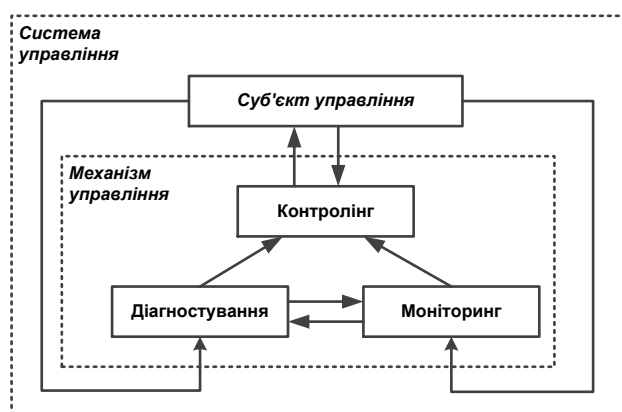
На рис. 1 подано інформаційні зв'язки локальних механізмів системи управління ФБСГ.

Компоненти локальних механізмів системи управління ФБСГ

Механізм	Мета	Завдання
Механізм діагностування	Раннє попередження загроз стану ФБСГ	Актуалізація даних про стан фінансової безпеки; визначення величини відхилення характеристик фінансової безпеки від рівня, що є оптимальним з огляду на сформовану систему фінансових інтересів суб'єкта господарювання на поточний та перспективний моменти часу; аналіз можливих причин виявлених відхилень; прогнозування та аналіз можливих змін у стані фінансової безпеки за умови різних змін параметрів зовнішнього (мезо- і макрорівні фінансових сфер національної безпеки) та внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання у коротко- й довгостроковій перспективах
Механізм моніторингу	Попередження загроз стану ФБСГ у режимі реального часу	Визначення параметрів та критеріїв діагностування стану фінансової безпеки; встановлення періодичності спостереження визначених критеріїв; формування та підтримання в актуальному стані бази даних щодо руху грошових потоків суб'єкта господарювання в системі його фінансових відносин; відстеження динаміки фінансового середовища суб'єкта господарювання з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз його фінансовим інтересам [10]; формування оперативних даних щодо стану фінансової безпеки (день, тиждень, місяць)
Механізм контролінгу	Запобігання відхиленням стану ФБСГ від встановлених критеріїв	Інформаційно-аналітична підтримка процесу прийняття управлінських рішень щодо тенденцій стану фінансової безпеки; перевірка виконання завдань управління фінансовою безпекою; формування системи заходів щодо нейтралізації реальних та запобігання можливим загрозам реалізації фінансових інтересів суб'єкта господарювання

Відповідно до рисунка, системи діагностування та моніторингу є підтримуючими для системи контролінгу, що забезпечує зв'язок із суб'єктами управління фінансовою безпекою шляхом інформаційно-аналітичної підтримки процесу прийняття ними управлінських рішень. У сукупності локальні механізми діагностування, моніторингу і контролінгу сприяють реалізації функцій механізму управління ФБСГ.

Рис. Інформаційні зв'язки структурних складових механізму управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання

Отже, узагальнення теоретичних засад управління ФБСГ як структурного елемента національної безпеки у фінансовій сфері дозволило сформуванню теоретичний базис розбудови відповідної системи управління, а саме: встановлено компонентний склад механізму управління ФБС через визначення його мети, завдань, критеріїв,

принципів, функцій, методів, важелів та інструментів; конкретизовано сутність загальноуправлінських функцій у контексті управління фінансовою безпекою; визначено мету і завдання локальних механізмів діагностування, моніторингу та контролінгу як структурних складових механізму управління фінансовою безпекою, а також їх інформаційні зв'язки. Дієвість системи управління ФБСГ значною мірою залежить від механізму її забезпечення, розроблення компонентів і структури якого передбачається в подальших дослідженнях за аналізованою проблематикою.

Література: 1. Давос-2013: в пошуках источников роста [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.interfax.ru/business/txt.asp?id=286484>. 2. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект / О. Ю. Амосов // Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 76–80. 3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 760 с. 4. Біломістна І. І. Механізм забезпечення фінансової безпеки промислових підприємств / І. І. Біломістна, В. Є. Хоречко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6 (32). – С. 305–307. 5. Бланк І. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с. 6. Кириченко О. А. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О. А. Кириченко, С. В. Мелесик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 223–232. 7. Мартюшева Л. С. Методологічні основи організації фінансової безпеки підприємства / Л. С. Мартюшева // Фінансовий простір. – 2011. – № 1 (1). – С. 85–90. 8. Мойсеєнко І. П. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко,

О. О. Шолок // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 141–146. 9. Пойда-Носик Н. Н. Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Спецвипуск 33. – С. 158–163. 10. Пойда-Носик Н. Н. Система забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання: теоретико-методологічний аспект / Н. Н. Пойда-Носик // Вісник УБС НБУ. – 2012. – № 1 (13). – С. 87–91. 11. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 296 с. 12. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.09.2012 р. № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>. 13. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / за ред. В. М. Гейця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с. 14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.11.2002 р. № 249-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>. 15. Про затвердження плану заходів на 2013 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 11.03.2013 р. № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155-2013-%D0%BF>. 16. Медведєва І. Б. Діагностування як складова процесу управління фінансовою безпекою підприємства / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова // Економіка розвитку. – 2008. – № 1 (45). – С. 75–78. 17. Раєвцева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвцева. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – С. 240. 18. Hammer M. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution / M. Hammer, J. Champy, M. Champy. – N. Y. : HarperBusiness, 2003. – 272 p.

References: 1. Davos-2013: v poiskakh istochnikov rosta [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.interfax.ru/business/txt.asp?id=286484>. 2. Amosov O. Yu. Finansova bezpeka pidpriemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh: teoretychny aspekt / O. Yu. Amosov // Problemy ekonomiky. – 2011. – No. 4. – P. 76–80. 3. Baranovskiy O. I. Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial Security in Ukraine (Assessment Methodology and Support Tools)] / O. I. Baranovskiy. – K. : KNTEU, 2004. – 760 p. 4. Bilomistna I. I. Mekhanizm zabezpechennia finansovoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv / I. I. Bilomistna, V. Ye. Khorechko // Innovatsiina ekonomika. – 2012. – No. 6 (32). – P. 305–307. 5. Blank I. A. Upravlenie finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya [Management of the Enterprise Financial Security] / I. A. Blank. – K. : Elga, Nika-Tsent, 2004. – 784 p. 6. Kyrychenko O. A. Ekonomichna bezpeka bankivskoi systemy Ukrainy v umovakh globalnoi finansovoi kryzy [Economic Security of Ukraine's Banking System in the Global Financial Crisis] / O. A. Kyrychenko, S. V. Melesky // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 8. – P. 223–232. 7. Martiusheva L. S. Metodolohichni osnovy orhanizatsii finansovoi bezpeky pidpriemstva / L. S. Martiusheva // Finansovyi prostir. – 2011. – No. 1 (1). – P. 85–90. 8. Moiseienko I. P. Mekhanizm upravlinnia finansovo-ekonomichnoi bezpekoiu pidpriemstva / I. P. Moiseienko, O. O. Sholok // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2011. – Issue 21.2. – P. 141–146. 9. Poida-Nosyk N. N. Vykorystannia systemnoho pidkhodu v upravlinni finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva / N. N. Poida-Nosyk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. – 2011. – Sp. issue 33. – P. 158–163. 10. Poida-Nosyk N. N. Systema

zabezpechennia finansovoi bezpeky subiektiv pidpriemnystva aktsioneranoi formy hospodariuvannia: teoretyko-metodolohichniy aspekt / N. N. Poida-Nosyk // Visnyk UBS NBU. – 2012. – No. 1 (13). – P. 87–91. 11. Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov : monohrafiia [Financial Security of Companies and Banking Institutions : monograph] / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. O. Yepifanova. – Sumy : DVNZ "UABS NBU", 2009. – 296 p. 12. Pro skhvalennia Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi bezpeky u finansovii sferi : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15. 09. 2012 r. No. 569-r [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>. 13. Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo : monohrafiia [Simulation of Economic Security: State, Region, Enterprise : monograph] / za red. V. M. Heitsia. – Kh. : INZHEK, 2006. – 240 p. 14. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, abo finansuvanniu teroryzmu : Zakon Ukrainy vid 28.11.2002 r. No. 249-IV [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>. 15. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2013 rik iz zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, abo finansuvanniu teroryzmu : Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy i Natsionalnoho banku Ukrainy vid 11.03.2013 r. No. 155 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155-2013-%D0%BF>. 16. Medvedieva I. B. Diahnostuvannia iak skladova protsesu upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva [Diagnosis As a Component of the Company Financial Security Management] / I. B. Medvedieva, M. Yu. Pogosova // Ekonomika rozvytku. – 2008. – No. 1 (45). – P. 75–78. 17. Raievnieva O. V. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli : monohrafiia [Managing the Development of an Enterprise: Methodology, Mechanisms, Models : monograph] / O. V. Raievnieva. – Kh. : INZHEK, 2006. – 240 p. 18. Hammer M. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution / M. Hammer, J. Champy, M. Champy. – N. Y. : HarperBusiness, 2003. – 272 p.

Інформація про автора

Медведєва Ірина Борисівна – канд. екон. наук, доцент кафедри управління фінансовими послугами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: lunca@mail.ru).

Інформація об авторе

Медведєва Ірина Борисівна – канд. екон. наук, доцент кафедри управління фінансовими послугами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: lunca@mail.ru).

Information about the author

I. Medvedieva – PhD in Economics, Associate Professor of Financial Services Management Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: lunca@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Отенко І. П.

Стаття надійшла до ред.
18.12.2013 р.

ЗАДАЧИ ПОДСИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВОМ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

УДК 330.1

Полуянова Е. И.

Доказано, что повышение эффективности использования основных средств предприятия является одним из главных вопросов в любой отрасли народного хозяйства, поскольку износ основных средств достиг критического состояния. Определена типовая модель воспроизводства основных средств, которая характеризует особенности их воспроизводства, а также адаптивная модель процесса воспроизводства основных средств предприятия на принципах капитализации. Сформулированы основные задачи управления воспроизводством основных средств, способствующие улучшению состояния и использования основных фондов, на выполнение которых должна быть ориентирована подсистема управления воспроизводством.

Ключевые слова: воспроизводство, основные средства, управление, капитализация, инвестиционная привлекательность, износ, подсистема.

.....

ЗАВДАННЯ ПІДСИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 330.1

Полуянова О. І.

Доведено, що підвищення ефективності використання основних засобів підприємства є одним із головних питань у будь-якій галузі народного господарства, оскільки знос основних засобів досяг критичного стану. Визначено типову модель відтворення основних засобів, яка характеризує особливості їх відтворення, а також адаптивну модель процесу відтворення основних засобів підприємства на принципах капіталізації. Сформульовано основні завдання управління відтворенням основних засобів, що сприяють поліпшенню стану і використання основних фондів, на виконання яких має бути орієнтована підсистема управління відтворенням.

Ключові слова: відтворення, основні засоби, управління, капіталізація, інвестиційна привабливість, знос, підсистема.

THE TASKS OF THE FIXED ASSETS REPRODUCTION MANAGEMENT SUBSYSTEM AT AN ENTERPRISE IN MODERN ECONOMY

UDC 330.1

O. Poluianova

More efficient use of the company fixed assets is proved to be one of the main issues in any sector of the economy, as the depreciation of the fixed assets has reached a critical state. A standard model of reproduction of fixed assets, which characterizes the reproduction features, as well as an adaptive model of the company fixed assets reproduction on the principles of capitalization were identified. The main tasks of the fixed assets reproduction management were set for the reproduction management subsystem, to help improve the condition and use of fixed assets.

Keywords: reproduction, fixed assets, management, capitalization, investment attractiveness, depreciation, subsystem.

Основные фонды предприятий – это важнейшая часть национального богатства любой страны. Они имеют определяющее значение в экономике государства и являются важнейшим фактором его экономического развития. Поэтому повышение эффективности использования основных фондов предприятия является одним из главных вопросов в настоящее время. За годы независимости в Украине накопилось множество проблем, связанных с состоянием и использованием основных фондов. Из-за недостаточности внимания к данной проблеме со стороны руководителей предприятия имеют как физические, так и морально устаревшие основные фонды. А это, в свою очередь, приводит к ухудшению процесса производства и снижению конкурентоспособности продукции и увеличению убыточности предприятий. Так, по данным Государственного комитета статистики Украины, на конец 2000 года первоначальная (переоцененная) стоимость основных фондов в фактических ценах составляла 828 822 млн грн, степень износа – 43,7 %. В 2005 году, при стоимости основных фондов 1 276 201 млн грн, износ составил 49,0 %, а к концу 2010 года степень износа достигла 74,9 % (стоимость основных фондов – 6 648 861 млн грн) [1].

Проблема состояния и воспроизводства основных фондов превращается не только в экономическую проблему, но и в социальную, затрагивает безопасность окружающей среды Украины, поскольку большей частью замены и ремонта требуют основные фонды сферы жилищно-коммунального хозяйства, химической, металлургической и других отраслей народного хозяйства.

Исследованием проблем эффективности использования основных фондов и источников их воспроизводства занимались многие известные отечественные и зарубежные ученые в области экономики, такие, как Кантор Л. М., Лапидус Б. М., Орлов П. А., Чистов Л. М., Шеремет А. Д. и другие. Теоретические основы процесса капитализации предприятия изложены в работах отечественных ученых: Беновской Л. Я., Брюховецкой Н. Е., Булеева И. П., Гейца В. М., Кузьмина О. Е. и других.

В данной работе использованы труды таких украинских и российских экономистов, как Алескерова Ю. В., Андрушків Б. М., Мельник Л. М., Погайдак О. Б., Бойчик И. М., Эрфорт И. Ю., Эрфорт Ю. О., Мустеца И. В., Таньков К. М., Щирская О. В. [2 – 8].

Однако система управления воспроизводством основных фондов остается еще недостаточно изученной и нуждается в углубленном исследовании.

Цель работы – определить основные задачи управления воспроизводством основных средств, способствующие улучшению состояния и использования основных фондов, на выполнение которых должна быть ориентирована подсистема управления воспроизводством.

Состояние основных фондов на большинстве предприятий Украины вызывает обоснованную тревогу специалистов. Вместе с тем далеко не на всех предприятиях созданы системы управления воспроизводством основных средств. Достаточно часто замена устаревшего оборудования производится стихийно, на предприятиях отсутствуют научно обоснованные планы замены устаревшей техники.

Необходимым условием эффективного функционирования предприятия является целенаправленное управление процессами воспроизводства основных средств. Под воспроизводством основных средств понимают "сложный процесс, который включает такие взаимосвязанные стадии, как: потребление, амортизация, воспроизводство и замещение средств труда" [4, с. 167]. Фаза создания находится за пределами предприятия в отраслях, производящих объекты основных средств. Все остальные фазы воспроизводства находятся в пределах системы управления предприятием.

Различают полное и частичное воспроизводство или восстановление основных средств. Частичное воспроизводство заключается в восстановлении технико-эксплуатационных свойств основных средств за счет текущих и капитальных ремонтов. При полном воспроизводстве (реновации) происходит приобретение нового оборудования взамен вышедшего, капитальное строительство зданий, сооружений и т. д.

Пользуясь определением, приведенным в работе Кондратовой Е. П., "политика управления воспроизводством основных фондов представляет собой часть финансовой стратегии предприятий, заключающуюся в формировании его необходимого объема и состава, рационализации и оптимизации структуры и источников его покрытия" [9, с. 2].

Воспроизводство основных средств является необходимым условием постоянного возобновления процесса производства в достаточно длительной перспективе. Однажды авансированный в производство капитал в процессе своего движения приносит прибыль собственнику и возвращает его затраты. Сложность организации процесса воспроизводства основных средств состоит в нескольких моментах:

во-первых, принципиальным является то, что авансирование средств в основные фонды происходит одновременно и в значительных суммах, в то время как их возврат – на протяжении длительного времени по мере производства и реализации изготавливаемой с помощью данных основных средств продукции;

во-вторых, собственник должен обеспечить максимально эффективную эксплуатацию основных средств, в том смысле, чтобы наиболее полно использовать их мощность и производительность за отведенный период эксплуатации;

в-третьих, потребность в основных средствах должна удовлетворяться в пределах производственной программы; снижение объемов производства, изменение конкурентоспособности продукции, конъюнктуры рынка и многие другие факторы неизменно приводят к снижению эффективности использования основных средств;

в-четвертых, потребление основных средств в процессе производства приводит к их физическому старению, а темпы научно-технического прогресса отражаются на моральном старении, в результате чего необходима одна из форм воспроизводства утраченного потенциала.

"Износ (обесценение) – уменьшение стоимости актива, которое возникает в результате его использования или естественного старения" [10, с. 63].

"Физический износ основных фондов – материальное изнашивание элементов основных фондов, постепенная утрата ими потребительской стоимости в процессе производства и под влиянием естественных условий природы" [10, с. 227].

"Моральный износ основных фондов – потеря фондами потребительской стоимости вследствие удешевления средств труда прежней конструкции (первый вид морального износа) и вытеснения старых средств труда более производительными (второй вид износа)" [10, с. 117].

Необходимо отметить, что в практике существует понятие "моральное устаревание", которое означает ситуацию или процесс, ограничивающий полноценное использование основных фондов по причине появления более совершенного аналогичного оборудования или более прогрессивных технологий, используемых при его эксплуатации. Сложность может заключаться в обеспечении запасными частями, специалистами, эксплуатирующими и ремонтирующими такое оборудование, и т. п.

Весь этот комплекс проблем говорит о том, что процесс воспроизводства основных средств не стоит рассматривать изолированно от общего процесса предпринимательской деятельности, поскольку он не ограничивается учетом износа и поиском необходимых источников финансирования для замены старых фондов на новые. Процесс воспроизводства – это органическая составляющая всего процесса производства, и управление им должно осуществляться в комплексном взаимодействии с управлением всеми остальными подсистемами предприятия.

В целом типовая модель процесса воспроизводства основных средств может выглядеть так, как это представлено на рис. 1.

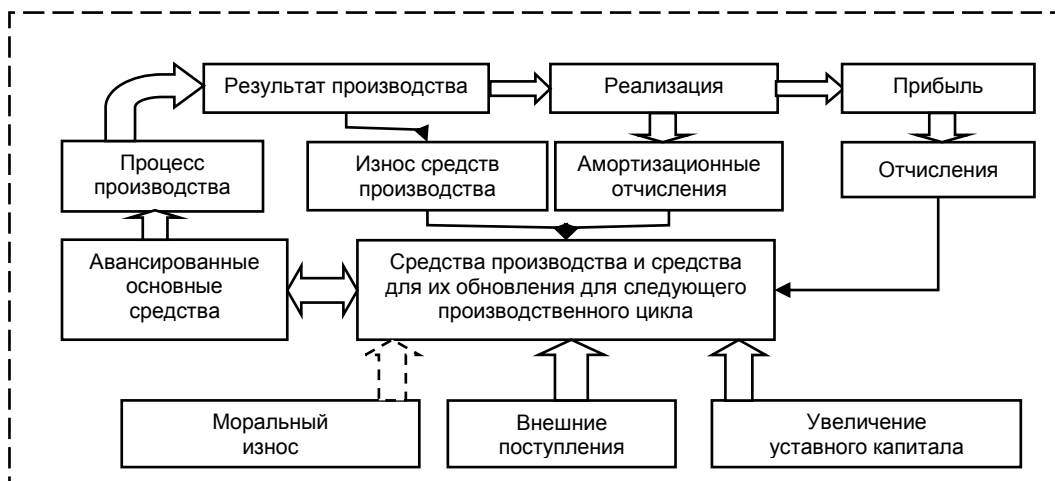

Рис. 1. Типовая модель процесса воспроизводства основных средств предприятий (доработано автором на основе работы [2, с. 8])

Эту модель характеризуют три особенности воспроизводства основных средств: цикличность; одновременность авансирования и постепенность износа; наличие двух групп источников финансирования воспроизводства: внутренней и внешней.

Цикличность воспроизводства обусловлена цикличностью самого процесса производства и образуется тремя контурами оборота: производства (средства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла – авансированные основные

средства – процесс производства – результат производства – износ средств производства – средства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла); компенсации износа (средства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла – авансированные основные средства – процесс производства – результат производства – амортизационные отчисления – средства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла) и капитализации (сред-

ства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла – авансированные основные средства – процесс производства – результат производства – реализация – прибыль – отчисления – средства производства и средства для их обновления для следующего производственного цикла).

Под капитализацией прибыли понимают, кроме остальных толкований определения данного термина, "расходование прибыли на увеличение капитала фирмы, превращение ее в капитал посредством вложения в дело, создание за счет прибыли капитала основного" [11, с. 190].

Модель, представленная на рис. 1, дает только общее представление о возможных контурах оборота основных средств. Управление воспроизводством основных средств предполагает, что в определенной пропорции происходит восстановление изношенной или обеспеченной части основных средств за счет определенных источников. В данном случае речь идет о капитализации вложенных в воспроизводство основных средств ресурсов.

В работе [3] предложена адаптивная модель управления процессом воспроизводства хозяйственного капитала машиностроительного предприятия на принципах повышения капитализации (рис. 2).

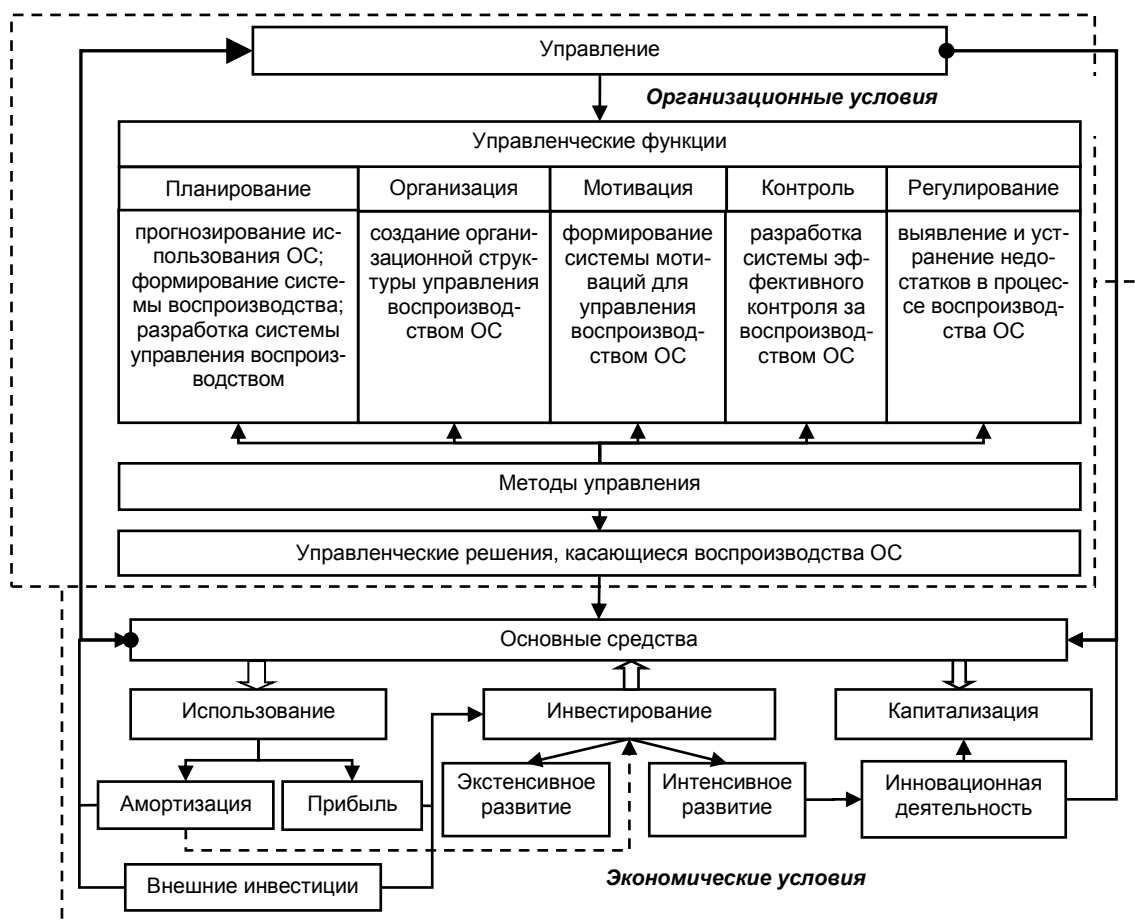

Рис. 2. Адаптивная модель управления процессом воспроизводства основных средств предприятия на принципах капитализации (приводится по [3, с. 76])

При этом термин "капитализация" трактуется как "превращение прибыли в капитал; исчисление ценности имущества, главным образом ценных бумаг, по приносимому им доходу" [10, с. 76].

Как указывается в работе [3, с. 77], адаптивность данной модели заключается в ее возможности управлять параметрами хозяйственных процессов таким образом, чтобы достигать увеличения капитализации. Организационная часть модели обеспечивает реализацию управленческих решений, а экономическая – отвечает за формирование соответствующих финансовых ресурсов для их реализации.

В процессе производства происходит старение основных средств и в новый цикл возвращаются те же основные средства, но уже с меньшей остаточной стоимостью.

Это может быть компенсировано на сумму амортизационных отчислений, если цикл компенсации износа будет работать в нормальном режиме, а также расширено за счет цикла капитализации (при условии прибыльности предпринимательской деятельности) и за счет внешних поступлений. Однако никаким образом не удастся компенсировать моральный износ. Поэтому в общем плане задачами управления воспроизводством основных средств должны быть:

- обеспечение эффективного использования имеющихся основных средств;
- контроль за ритмичностью потоков в контуре компенсации износа;
- обеспечение ритмичности функционирования и оптимизации отчислений из прибыли на капитализацию;

управление научно-техническим прогрессом для своевременного предупреждения и компенсации морального износа;

управление инвестиционной привлекательностью для максимизации привлечения внешних поступлений;

управление структурой финансирования инвестиций в основной капитал.

Именно на выполнение поставленных задач и должна быть ориентирована подсистема управления воспроизводством.

Данная модель может быть использована в процессе воспроизводства капитала не только машиностроительного предприятия, но и предприятий иных видов деятельности различного назначения, так и оказанием услуг. Причем ее действие не ограничивается рамками отраслевой принадлежности предприятий и их размером, поскольку классификационные факторы, определяющие отношение предприятия к малому, среднему или крупному, не влияют ни на экономические, ни на организационные условия управления деятельностью.

На основании изучения подходов различных авторов к управлению воспроизводством основных средств установлено, что его целесообразно рассматривать в рамках механизма инвестирования воспроизводства основных средств. Такой подход позволяет учесть динамичность процессов формирования и функционирования предприятия на различных стадиях его жизни, рассматривать процесс воспроизводства основных средств не как самоцель, а в рамках достижения цели функционирования предприятия по различным стратегическим направлениям. Он также позволяет использовать различные внутренние и внешние механизмы регулирования деятельности предприятия во взаимосвязи и взаимосбалансированности, используя при этом инструменты финансовой, инвестиционной, амортизационной, ценовой и налоговой политики в рамках инвестиционно-технологической и организационно-производственных подсистем.

Важно также подчеркнуть, что решение основных задач инвестиционного управления воспроизводством основных средств (обеспечение эффективного использования имеющихся основных средств, контроль за ритмичностью потоков в контуре компенсации износа, обеспечение ритмичности функционирования и оптимизации отчислений из прибыли на капитализацию, управление научно-техническим прогрессом для своевременного предупреждения и компенсации морального износа, управление инвестиционной привлекательностью для максимизации привлечения внешних поступлений, управление структурой финансирования инвестиций в основной капитал предприятия) невозможно без комплексного учета информации о процессах в рассматриваемых подсистемах системы управления предприятием. Невозможны они также без соответствующего ресурсного обеспечения, однако в совокупности представленных задач отсутствует упоминание об источниках финансирования. Объясняется это тем, что ресурсное обеспечение, хотя и играет важную роль, однако не ставится самоцелью, как не ставится самоцелью и воспроизводство основного капитала. Смысл механизма инвестиционного управления состоит в том, чтобы сформировать портфель инвестиционных ресурсов, обладающих различной эффективностью, таким образом, чтобы максимально эффективные темпы и параметры воспроизводства обеспечивались набором максимально дешевых ресурсов, обеспечивая тем самым повышение эффективности функционирования самого механизма.

Поэтому на следующем этапе следует рассмотреть подходы к управлению формированием инвестиционных ресурсов по различным источникам.

Литература: 1. Вартість основних засобів у 2000 – 2010 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ibd/vozed/vozed_u.htm. 2. Алескерова Ю. В. Кредитне забезпечення відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. В. Алескерова ; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2008. – 20 с. 3. Андрушків Б. М. Формування адаптивної моделі управління процесом відтворення господарського капіталу на засадах підвищення капіталізації підприємства [Електронний ресурс] / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, О. Б. Погайдак // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 5. – С. 71–78. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_5/71.pdf. 4. Бойчик І. М. Економіка підприємства. : [навч. посіб.] / І. М. Бойчик. – [Вид. 2-ге, доповн. і переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 528 с. 5. Єрфорт І. Ю. Аналіз системи амортизації основних засобів в Україні / І. Ю. Єрфорт, Ю. О. Єрфорт // Економіка розвитку. – 2011. – № 2. – С. 50–53. 6. Мустеця І. В. Особливості аналізу ефективності відтворення основних засобів готельних господарств / І. В. Мустеця // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11. – С. 148–153. 7. Таньков К. М. Економічне обґрунтування формування системи управління експлуатацією устаткування / К. М. Таньков // Економіка розвитку. – 2009. – № 4. – С. 74–77. 8. Щирська О. В. Відтворення і новий підхід до амортизації основних засобів / О. В. Щирська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 298–305. 9. Кондратова Е. П. Функционирование внутрипроизводственной системы управления воспроизводством основных фондов на предприятиях железнодорожного транспорта [Электронный ресурс] / Е. П. Кондратова. – Режим доступа: www.dvags.ru/download/rio/j2008-1/12.doc. 10. Бичик С. В. Словарь экономических терминов / С. В. Бичик, А. С. Даморацкая, И. В. Даморацкая. – Мн. : Высшая школа, 2009. – 271 с. 11. Золоторов В. Г. Экономика : энциклопедический словарь / В. Г. Золоторов. – Мн. : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2003. – 720 с.

References: 1. Vartist osnovnykh zasobiv u 2000 – 2010 rokakh [The Cost Of Fixed Assets in 2000 – 2010] [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ibd/vozed/vozed_u.htm. 2. Aleskerova Yu. V. Kredytnе zabezpechennia vidtvorennia osnovnykh zasobiv silskohospodarskykh pidpryemstv [Credit Providing of Reproduction of the Fixed Assets of Agricultural Enterprises] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08 / Yu. V. Aleskerova ; Nats. nauk. tsentr "In-t ahar. ekonomiky" UAAN. – K., 2008. – 20 p. 3. Andrushkiv B. M. Formuvannia adaptivnoi modeli upravlinnia protsesom vidtvorennia hospodarskoho kapitalu na zasadakh pidvyshchennia kapitalizatsii pidpryemstva [Formation of an Adaptive Model of the Economic Capital Reproduction Management on the Principles of the Company Capitalization Improvement] [Electronic resource] / B. M. Andrushkiv, L. M. Melnyk, O. B. Pohaidak // Stalyi rozvytok ekonomiky. – 2012. – No. 5. – P. 71–78. – Access mode : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_5/71.pdf. 4. Boichyk I. M. Ekonomika pidpryemstva [Enterprise Economy] : navch. posib. / I. M. Boichyk. – [Vyd. 2-he, dopovn. i pererobl.]. – K. : Atika, 2007. – 528 p. 5. Yerfort I. Yu. Analiz systemy amortyzatsii osnovnykh zasobiv v Ukraini [Analysis of Depreciation of Fixed Assets in Ukraine] / I. Yu. Yerfort, Yu. O. Yerfort // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 2. – P. 50–53. 6. Mustetsia I. V. Osoblyvosti analizu efektyvnosti vidtvorennia osnovnykh zasobiv hotelnykh gospodarstv [Features of the Analysis of Hotel Business Fixed Assets Reproduction Efficiency] / I. V. Mustetsia // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 11. – P. 148–153. 7. Tankov K. M. Ekonomichne obgruntuvannia formuvan-

nia systemy upravlinnia ekspluatatsiiei ustatkuvannia [The Economic Justification for the Formation of the Equipment Operation Management System] / K. M. Tankov // Ekonomika rozvytku. – 2009. – No. 4. – P. 74–77. 8. Shchyrskaya O. V. Vidtvorenna i novyi pidkhd do amortyzatsii osnovnykh zasobiv [Reproduction and a New Approach to Fixed Assets Depreciation] / O. V. Shchyrskaya // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 5. – P. 298–305. 9. Kondratova E. P. Funktsionirovanie vnutriproizvodstvennoy systemy upravleniya vosproizvodstvom osnovnykh fondov na predpriyatiyakh zheleznodorozhnogo transporta [Functioning of the In-plant System of Fixed Assets Reproduction Management at Enterprises of Railway Transport] [Electronic resource] / E. P. Kondratova. – Access mode: www.dvags.ru/downLoad/rio/j2008-1/12.doc. 10. Bichik S. V. Slovar ekonomicheskikh terminov [Dictionary of Economic Terms] / S. V. Bichik, A. S. Damoratskaya, I. V. Damoratskaya. – Mn.: Vysheyschaya shkola, 2009. – 271 p. 11. Zolotogorov V. G. Ekonomika: entsyklopedicheskiy slovar [Economy: Encyclopedic Dictionary] / V. G. Zolotogorov. – Mn.: Interpresservis; Knizhnyy Dom, 2003. – 720 p.

Информация об авторе

Полюянова Елена Ивановна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и финансов Автомобильно-дорожного института Государственного высшего учебного заведения "Донецкий национальный технический университет" (84605, Украина,

на, Донецкая обл., г. Горловка, ул. Кирова, 51, e-mail: PoluyanovaEI@rambler.ru).

Информация про автора

Полюянова Елена Ивановна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и финансов Автомобильно-дорожного института Государственного высшего навчального закладу "Донецкий национальный технический университет" (84605, Украина, Донецкая обл., м. Горлівка, вул. Кірова, 51, e-mail: PoluyanovaEI@rambler.ru).

Information about the author

O. Poluianova – PhD in Economics, Associate Professor of Economy and Finance Department of Automobile and Road Institute of Public Higher Education Institution "Donetsk National Technical University" (51 Kirov St, 84605, Horlivka, Donetsk region, Ukraine, e-mail: PoluyanovaEI@rambler.ru).

Рецензент

докт. экон. наук,
профессор Орлов П. А.

Стаття надійшла до ред.
24.12.2013 р.

ЦЕНОЛОГИЧЕСКИЕ ИМПЕРАТИВЫ УПРАВЛЕНИЯ КРУПНОМАСШТАБНЫМИ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ СИСТЕМАМИ

УДК 65.01:658

Кузьминов А. Н.

Обосновано, что дескриптивное определение системы должно проводить четкую границу между системными и несистемными объектами, рассматривая систему в целом, а конструктивное – базироваться на общих принципах выделения системы из среды и предоставлять возможность идентификации конкретной системы.

Обобщены подходы к исследованию сложных систем – экономических ценозов, определены основные направления прикладного ценологического анализа как перспективного направления смены управленческой парадигмы, опирающейся на самоорганизационные и эволюционные закономерности. Рассмотрены математические и инструментальные основания ценологического анализа. Обозначены основные прикладные направления исследований. Показаны результаты использования ценологической теории в управлении региональными и территориальными структурами предпринимательства, реструктуризации естественных монополий, управлении затратами предприятия.

Ключевые слова: экономические системы ценологического типа, управление структурой, самоорганизация, междисциплинарные теории.

ЦЕНОЛОГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ УПРАВЛІННЯ ВЕЛИКОМАСШТАБНИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

УДК 65.01:658

Кузьмінов О. М.

Обґрунтовано, що дескриптивне визначення системи має проводити чітку межу між системними і несистемними об'єктами, розглядаючи систему в цілому, а конструктивне – базуватися на загальних принципах виділення системи із середовища і надавати можливість ідентифікації конкретної системи.

Узагальнено підходи до дослідження складних систем – економічних ценозів, визначено основні напрями прикладного ценологічного аналізу як перспективного напряму зміни управлінської парадигми, що спирається на самоорганізаційні й еволюційні закономірності. Розглянуто математичні та інструментальні підстави ценологічного аналізу. Означено основні прикладні напрями досліджень. Показано результати використання ценологічної теорії в управлінні регіональними й територіальними структурами підприємництва, реструктуризації природних монополій, управлінні витратами підприємства.

Ключові слова: економічні системи ценологічного типу, управління структурою, самоорганізація, міждисциплінарні теорії.

THE COENOSES THEORY IMPERATIVES OF MANAGING LARGE-SCALE ECONOMIC SYSTEMS

UDC 65.01:658

A. Kuzminov

A descriptive definition of a system is proved to draw a clear boundary between the system and non-system objects, considering the system as a whole, while a constructive definition should be based on general principles of separation of the system from the environment and provide the ability to identify a particular system.

Approaches to the study of complex systems – economic coenoses are summarized. The main directions of applied coenoses analysis as a promising area of changing the management paradigm based on self-organization and evolutionary patterns are identified. Mathematical and instrumental grounds of the coenoses analysis are considered. Main application fields of research are outlined. The results of using the coenoses theory in managing regional and territorial structures of business, restructuring of natural monopolies, managing company costs are shown.

Keywords: the coenoses type economic systems, structure management, self-organization, interdisciplinary theories.

Глобальный характер современных проблем менеджмента общепризнан, и, вполне очевидно, что их преодоление лежит в новом модельном ряде инновационных технологий управления, потенциал которых определен, с одной стороны, привлечением коммуникационных достижений последнего времени, с другой – совершенствованием принципов управления на основе нового массива междисциплинарных теорий управления.

Ценологическая научная школа управления экономическими системами Ростовского государственного

экономического университета (РИНХ), развивающая идеи Кудрина Б. И. [1], представляет собой практический пример реализации таких синтетических моделей. Они охватывают макро- и микроуровни экономики и показывают высокий прикладной результат в таких областях исследований, как: инновационное развитие [2], управление региональными и территориальными структурами предпринимательства [3], реструктуризация естественных монополий [4], совершенствование моделей выравнивания территориального развития, управление затратами пред-

приятия, формирование ассортиментной политики и производственной программы промышленного предприятия [5], совершенствование налоговой политики и т. п.

Идеология исследований экономических систем заключается в рассмотрении их в двух аспектах: дескриптивном (описательном) и конструктивном, дающем ответ на вопрос о том, как строить систему путем выделения ее из среды [6]. По мнению автора, дескриптивное определение системы должно проводить четкую границу между системными и несистемными объектами, рассматривая систему в целом, а конструктивное – базироваться на общих принципах выделения системы из среды и предоставлять возможность идентификации конкретной системы.

Не все реальные системы могут быть адекватно описаны в рамках перечисленных допущений. Многие из теории систем не применимо к сложным системам природного и искусственного происхождения, имеющим сложную структуру и состоящим из большого числа разнообразных, не связанных элементов, которые изучаются разрабатываемой теорией ценозов (coenoses).

Ценологическая теория в настоящее время представляет собой вполне завершенную концепцию, которая обладает соответствующими теоретическим, методологическим и философским основаниями и исследовательским аппаратом. В рамках научной школы выходит журнал "Общая и прикладная ценология", создан ученый совет по ценологии, проводятся конференции, защищены десятки диссертаций и т. д.

Следует обратить внимание на использование термина "система". Хотя экономический ценоз, безусловно, – система техногенного происхождения, и предприятия (регионы) можно исследовать как системы определённого типа, может быть предложена иная точка зрения на такие объекты – ценологическая, поскольку сам ценоз не является системой.

Экономический ценоз вообще не делится на части, а образуется неделимыми элементами, каждый из которых выполняет единичное количество функций, и эти функции слабо определяются другими (отсутствует статистическая связанность). Для ценоза отсутствуют (неприменимы) ключевые понятия теории систем: вход, выход, обратная связь, когда, например, технологические процессы и агрегаты представляются как множественные объекты управления, для которых характерно использование нескольких регулирующих воздействий для поддержания требуемого значения одной выходной переменной. Возможность разбивки и вхождения специфична, а то и отсутствует вовсе.

Ключевым для начала ценологического исследования любой реальности и вида деятельности являются одномоментные, не мыслимые друг без друга концептуальные определения (выделения): 1) собственно ценоза; 2) семейства далее не делимых элементарных единиц-особей; 3) понятия экономического вида.

Сложность концептуальной задачи исследования состоит в ограничении ценоза и связана с тем фактом, что системные подходы не могут исчерпывающе объяснить формирование и функционирование экономических ценозов. Ценоз выделяется в пространстве и времени как некоторая система (целостность) – понятие, которое принципиально не может быть описано на формальном языке, поскольку оно фиксирует не только и не столько актуальное знание, сколько неполноту этого знания [7]. Сложность указанной задачи проиллюстрирована в работах [7 – 9]. Трудность формализации связана с проблемой конвенционности границ и фрактальностью видообразования.

Менее сложная проблема – выделение элемента ценоза. Выделяется особь экономического ценоза с уче-

том возможности ее идентификации названием, ИНН, ОКВЭД и др. (предприятие, домашнее хозяйство и т. д.), которая может быть отнесена к тому или иному виду. Так, можно рассматривать, например, различные промышленные предприятия Ростова-на-Дону, понимая, что в данном случае особь ($u \in U$; unus) – каким-то образом выделенный объект: ОАО "Ростсельмаш", ОАО "Роствертол", ОАО "АОМЗ" и т. д.

Экономический вид – основное понятие классификации, служащее для выражения отношений между экономическими классами при их делении на семейства и роды. Вид предпринимательской деятельности – структурная единица в систематике предприятий: предприятия двух разных видов отличаются количественной и обязательно качественной характеристиками; предприятия одного вида создаются по единой схеме. К общим признакам вида относятся: определенная численность, тип организации, способность в процессе работы и воспроизводства сохранять качественную определенность, дискретность, экологическая, экономическая и географическая определенность, устойчивость, целостность. Примерами видовой классификации могут служить выделяемая для статистических исследований группа малых предприятий, отраслевая классификация и т. п.

Говоря о показателях, следует иметь в виду аксиоматику Кудрина Б. И.:

1) ценоз не может быть адекватно описан системой показателей, любая система не четкая и не полная, увеличение количества показателей и повышение точности (достоверности) каждого не приближает или мало приближает к самому акту выделения ценоза; 2) два ценоза, описанных одной системой показателей, совпадающих в пределах принятой точности для данного класса измерений, могут различаться по существу (другими характеристиками, параметрами, представлениями) сколь угодно сильно; 3) ценологическое время – время феноменологическое; оно необратимо; ценоз, даже описываемый не изменившимися качественно и количественно показателями, через время Δt уже иной; но это время $t < \Delta t$ не измеряется малыми промежутками; 4) ценологическая фрактальность проявляется такой вложенностью ценозов, которая иерархически ограничена 5 – 7 уровнями; 5) ценологическое пространство неоднородно, в отличие от конечного евклидова.

Ключевой в системе математического описания структуры ценозов является формула распределения имеет следующий вид имеет следующий вид:

$$\Omega(x) = AS / xas = Wo/x1 + a. \quad (1)$$

Получаемая в результате преобразования функция устойчивого распределения имеет следующий вид:

$$g(x, \alpha, \beta) = \frac{1}{\pi} \operatorname{Re} \left\{ \int_0^{\infty} -itx - t^{\alpha} \exp(-i\frac{\pi}{2}\beta K(\alpha)) \right\} dt \quad (2)$$

где $K(\alpha) = \alpha - 1 + \operatorname{sign}(1 - \alpha)$, дающий график плотностей устойчивых законов с различными значениями α и β , одно из которых – это широко известное распределение Парето, которое в различных областях научного технического знания называют гиперболическим N-распределением [7].

Универсальный характер ценологических моделей позволяет описывать структуру множества разнородных элементов (субъектов предпринимательства, затраты предприятия и т. п.), образующих по некоторому функциональному признаку своеобразное сообщество, в терминах родовидовой классификации – семейство элементов

(малое предпринимательство), которое наблюдаемо и непосредственно измеряемо разными величинами.

Управление реальными экономическими системами требует не только понимания закономерностей эволюционных процессов развития технологии и экономики, но и разработки универсального инструментария для прогноза и принятия системных решений [8]. Подобного, удовлетворяющего всем требованиям, не обладающего недостатками метода прогнозирования не существует. В мировой экономической литературе количество таких методов исчисляется многими десятками. В целом они базируются либо на корреляционно-регрессионных моделях, либо на трендовых подходах, для представления которых выбираются наиболее подходящие экстраполяционные зависимости.

Структуру же ценозов можно описывать статистическими распределениями. Рассматривают видовое распределение – зависимость числа видов от количества особей в виде, ранговидовое распределение (ранг – номер по порядку) – расположение видов в порядке уменьшения численности – и ранговое по параметру – расположение видов в порядке уменьшения какого-либо параметра. Для моделирования невозрастающей функции всех трех распределений применяется гипербола вида:

$$N(r) = A / rG, \quad (3)$$

где для рангового видового распределения $N(r)$ – количество особей в виде с рангом r , шт.;

A, G – постоянные распределения.

Идеи ценозов напрямую связаны с понятием самоорганизации систем, которое является одним из самых актуальных в экономической науке. С синергетической точки зрения монетаристская, как и классическая теория, опирается на процессы самоорганизации экономической системы вообще и рыночного механизма в частности. Но при этом забывается тот непреложный факт, что такая система не является целиком самоорганизующейся, другими словами, она не может полностью регулировать себя. Современные теоретические представления и выявленные ранее взаимосвязи энтропии и внешнего воздействия, напротив, подчеркивают необходимость внешней организации, вмешательства государства в регулирование рынка с целью создания конкурентной среды.

Существование и поддержание спонтанного порядка на рынке можно объяснить с помощью кибернетического принципа отрицательной обратной связи, впервые примененного биологами, заметившими глубокое сходство между функционированием рынка и жизнедеятельностью организмов. Подобно тому, как живые организмы поддерживают состояние гомеостаза, то есть динамического сохранения важнейших жизненных параметров, так и рынок может поддерживать динамическое равновесие между спросом и предложением. Между тем возникновение спонтанного порядка и специфику закономерностей в сложных организованных и развивающихся системах невозможно объяснить ни с помощью принципов механического детерминизма, ни посредством методов классической индукции.

По мнению автора, ценология дополняет этот методологический пробел и концептуально развивает идеи самоорганизации, говоря о геометрическом представлении фрактальности и идеях самоподобия систем.

Свойство изменчивости позволяет системе варьировать на эволюционной стадии ее поведение, а на бифуркационной – структуру. В точке бифуркации происходит отбор элементов, который носит тотальный характер – ему подлежат системы, их компоненты от верхнего до низового уровня, структуры, взаимосвязи и взаимоотношения,

способы функционирования, а в промежутке между точками бифуркации он происходит в основном на микроуровне, впоследствии приближаясь к мезо- и макроуровням.

Отбор осуществляется в процессе конкуренции, которая обуславливается ограниченностью ресурсов и всегда приводит к нелинейным процессам [9], позволяет любую систему, в которой имеют место явления конкуренции, рассматривать с точки зрения ценологической теории.

Устойчивость структуры экономического ценоза, описываемая моделью H -распределения, является результатом действия информационного отбора эволюции [10]. В основе исследования структуры лежит понимание развития, указанное ранее, диалектически противоречивого единства изменчивости и устойчивости, ведущей и стабилизирующей форм отбора. Ведущий отбор контролирует новообразования, на основе которых возрастает разнообразие, стабилизирующий – выработку устойчивости, которая выступает основой для дальнейшей эволюции [11].

Закономерности динамических изменений в крупномасштабных системах со свойствами ценозов формализуются определенными постулатами.

Во-первых, устойчивость структуры ценоза во времени проявляется гиперболической плоскостью H -распределения, закон изменения которой в пределах характеристического показателя определяет параметры эволюции каст и не определяет параметров эволюции видов и особой ценоза.

Во-вторых, для эволюции структуры ценоза существует баланс сменяемости видов по кастам, отражающийся структурно-топологической динамикой разнонаправленного движения видов по плоскости H -распределения, которая, в свою очередь, синтезирует характеристики эволюции особей по повторяемости видов.

В-третьих, движущей силой эволюции структуры мегаценоза, описываемой фрактально внутренней и внешней структурно-топологической динамикой, является внутри- и межвидовой отбор, делящий информационный отбор на две составляющие ведущего и стабилизирующего отбора [12].

Колебания кривой H -распределения ограничено характеристическим параметром α . Любое изменение в структуре предприятий приводит к перераспределению видов по поверхности H -распределения или потребителей ресурсов по ранговой поверхности и находит математическое подтверждение в изменениях основных показателей модели H -распределения.

Исследование и моделирование структурно-топологической динамики H -распределений позволяет оценить устойчивость структуры искусственно создаваемых ценозов, видовую надежность, параметры и эффективность целенаправленного воздействия, осуществить прогноз (в пределах устойчивости) численного состава определенных видов.

Роль регулирования в рыночной среде сводится к усилению, упорядочению, в конечном итоге – к синхронизации структурно-топологической динамики встречно-направленных процессов. Действие внутривидового и межвидового отбора есть не что иное, как две взаимосвязанные стороны сложного процесса конкуренции в естественной предпринимательской среде. Следовательно, опираясь на объективную закономерность структурно-топологической динамики инфраструктуры ценозов в мегаценозе, возможно управление конкуренцией, то есть осуществление антимонопольной политики и развитие предпринимательской среды в целом. На основе этого постулата логично создавать методы воздействия на структуру рыночной экономической среды.

Взаимодействие механизмов развития предпринимательства и развития конкуренции является достаточно сложным и противоречивым процессом, отражающим, с одной стороны, интересы предпринимателя, а с другой стороны – государства, но оптимум может быть найден в воздействии на структуру множества предприятий ценоза посредством экономических методов [13].

Так, оценка структуры предпринимательства территорий Ростовской области показала, что исследуемый экономический ценоз находится за пределами оптимальных ограничений. Численность часто встречаемых предприятий превышает оптимальные 60 % и фактически составляет 78 %, что свидетельствует о структурной несбалансированности распределения предприятий и необходимости проведения номенклатурной оптимизации ценоза, то есть целенаправленного изменения набора видов, устремляющего видовое распределение ценоза по форме к каноническому (образцовому, идеальному).

Особенностью структуры ценозов является то, что она формируется в результате процессов самоорганизации элементов и может за счет дополнительных импульсов извне изменяться. Управление предпринимательской структурой в данном случае заключается в увеличении степени разнообразия элементов в равнооптимальных границах характеристического показателя распределения от 0 до 0,5. При этом производится целенаправленная замена часто встречающихся элементов в ценозе аналогичными по характеристикам и находящимися в области однородных каст.

Изменяя условия функционирования предприятий инструментами государственного воздействия, представляется возможным повышать привлекательность видов деятельности, необходимых в структуре региона, но не характеризующихся высокой нормой прибыли.

Показало высокий прикладной характер исследование ценозов более высокого порядка, таких, как отрасли. Процессы реформирования отдельных из них, таких, как железнодорожная, осуществляются без соответствующего стратегического обоснования. Не предложен механизм обеспечения целеориентации самих предприятий – субъектов отрасли – на решение задач структурной перестройки, отсутствуют обоснованные мотивы связанной с этим инвестиционной активности. Вызывает вопрос также постановка задач преодоления кризисных явлений исключительно на региональном уровне.

Интерпретация результатов анализа распределения выявила неустойчивость структуры исследуемого ценоза, которая продолжает нарастать. Очевидно, причины формирования диспропорций связаны с резким ростом новых центров прибыли в структуре РЖД, таких, как объекты обслуживания пассажиров. При этом наблюдается тенденция к сокращению объектов инфраструктуры (общезжитий, медицинских и образовательных учреждений и т. д.).

Без создания условий для отделения инфраструктуры и перевозок невозможны: обеспечение недискриминационных условий для вновь создаваемых частных компаний; развитие конкуренции между перевозчиками; создание адекватной тарифной политики по доступу к инфраструктуре и, последнее, если уж принято решение о выделении пассажирского перевозчика, то по логике такие же методологические подходы должны быть представлены и для грузовых перевозчиков. В основе же построения структуры региональной железной дороги должен лежать принцип устойчивости, оценить которую возможно только на основе ценологического анализа.

В качестве конкретных мероприятий рекомендуются следующие:

1) не выводить из структуры СКЖД объекты инфраструктуры;

2) предоставить возможность создания конкурирующих предприятий по видам деятельности "Образование", "Диагностика", "Информация", "Материально-техническое обеспечение", "Питание";

3) сократить число стационарных объектов продажи билетов за счет введения более технологичных пунктов.

Следует рассмотреть в качестве объекта исследования микроуровня промышленное предприятие по показателям издержек за период. Очень часто в экономической литературе понятие "издержки" отождествляют с понятием "затраты", однако автор исходит из того, что затраты являются более емким понятием и они охватывают совокупность всех материальных, трудовых и финансовых ресурсов, потребление которых направлено на осуществление финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Понятие "издержки" имеет различные значения и зависит от того, какие цели исследования и характер решаемых экономических задач они преследуют. Известны подходы Карповой Т. П., Керимова В. Э., К. Друри, Ч. Хорнгрена, Дж. Форстера и Ш. Датара, Бахрушина М. А., Кужера М. И., Ивашкевича В. Б., которые в большей степени имеют значение для целей управленческого учета. Наиболее адекватны данному исследованию идеи Р. Энтони и Дж. Риса, которые определяют издержки (стоимость) как денежное измерение суммы ресурсов, используемых с какой-то целью [14].

Такой подход позволяет абстрагироваться от временной и бухгалтерско-аналитической классификации и рассматривать издержки во всем их многообразии. Одной из фундаментальных закономерностей целостных систем и одновременно информационным показателем структурной сложности является ранговое распределение по параметру ресурсопотребления, от которого зависят как абсолютный рост совокупных затрат, так и их сбережение. В качестве объекта рассмотрены ранговые распределения следующих ценозов: роспись финансовых затрат в разрезе "Производственные" и "Хозяйственные" за 2009 – 2011 гг.

Анализ проведен на основе указанной методологии с использованием программного комплекса Mathcad. В качестве исходных данных использовались статистические данные по затратам предприятия за 3 года.

Расчетное значение характеристического показателя β составило 1,193, что свидетельствует о развитости рассматриваемого ценоза ($0,5 \leq \beta \leq 2,0$).

Визуализация результатов оценивания ценоза представлена на рисунке.

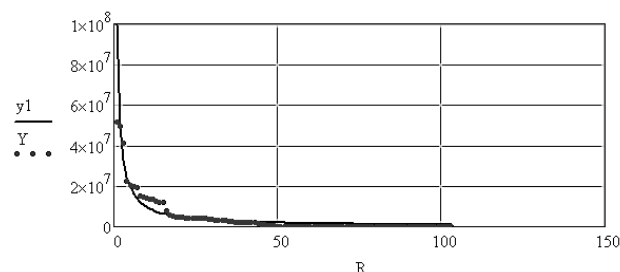

Рис. Ранговое параметрическое распределение экономического ценоза

Условные обозначения:

абсцисса – ранг объекта;

ордината – ресурсопотребление, руб.;

точки – эмпирические данные;

сплошная линия – аппроксимационная кривая, полученная методом наименьших модулей.

С использованием специальной расчетной подпрограммы, определен номер объекта (столбца) в начальной базе данных затрат предприятия. В итоге получен список очередности аудита (коррекции) на объектах (в результирующем векторе указан их номер на графике):

$$SPISOK^T = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 & 12 & 13 & 14 & 15 & 16 & 17 & 18 & 19 & 20 \\ 1 & 54 & 48 & 47 & 53 & 49 & 51 & 52 & 46 & 55 & 58 & 60 & 56 & 50 & 61 & 45 & 0 & 0 & 44 & 43 & \dots \end{bmatrix}$$

В рассматриваемом распределении это следующие статьи затрат: "Расходы будущих периодов", "Расчеты с подотчетными лицами", "Расходы с персоналом по оплате труда", "Расчеты с разными дебиторами".

Использованная методика позволила разработать рекомендации по снижению затрат предприятия на 14,95 %, не приводящие к нарушению технологической устойчивости предприятия в целом.

Методика оптимального управления экономическими ценозами позволяет в процессе оптимизации задействовать системный уровень оперативного и структурного управления, который ранее не использовался. При этом в реальном масштабе времени осуществляются процедуры формирования базы данных по элементам, выявления аномальных объектов, прогнозирования и нормирования. Интервальное оценивание выявляет в динамике и наглядно представляет объекты с аномальными характеристиками. Прогнозирование динамики отдельных объектов и экономического ценоза в целом осуществляется с использованием гауссовых и цифровых методов. Кластерный анализ позволяет разбить объекты по группам и осуществить нормирование объектов в каждой группе с подробным статистическим описанием норм.

Последующее оптимальное внедрение ресурсосберегающих технологий и технических решений еще больше увеличивает экономию средств. В свою очередь, менеджмент предприятия получает инструментарий, позволяющий эффективно управлять финансовым комплексом в условиях динамично развивающейся промышленности и инфраструктурных изменений.

Литература: 1. Кудрин Б. И. Классика технических ценозов. Общая и прикладная ценология. Вып. 31. "Ценологические исследования" / Б. И. Кудрин. – Томск : ТГУ – Центр системных исследований, 2006. – 220 с. 2. Кузьминов А. Н. Институционализация управления инновационным развитием региона на основе производственной концепции / А. Н. Кузьминов, Н. С. Шелепова // Статьи участников 1-й Международной научно-практической конференции "Мировой кризис и перспективы российской экономики в условиях глобализации". – Новочеркасск : ЮРГТУ (НПИ), 2011. – С. 113–118. 3. Кузьминов А. Н. Ценологические особенности моделирования регионального рынка как механизма распределения ресурсов / А. Н. Кузьминов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Т. 5, № 4. – Ч. 2. – С. 127–131. 4. Колесников М. В. О концепции структурно сбалансированного реформирования железнодорожной отрасли России / М. В. Колесников, А. Н. Кузьминов // Вестник МГТУ. – 2011. – № 3. – С. 23–27. 5. Джуха В. М. Инструментарий обеспечения технико-экономической устойчивости производственных систем / В. М. Джуха, А. Н. Кузьминов, С. В. Филиппов // Вестник Донского государственного технического университета. – 2012. – № 1 (62). – Вып. 2. – С. 173–181. 6. Кориков А. М. Основы системного анализа и теории систем : учеб. пособ. / А. М. Кориков, Е. Н. Сафьянова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. – 207 с. 7. Садовский В. Н. Системный подход и общая теория систем: статус, основные проблемы и перспективы развития / В. Н. Садовский

// Системные исследования. – М. : б. и., 1980. – С. 173. 8. Teng C.-Y. Coevolution of network structure and content / C.-Y. Teng, L. Gong, A. Livne et. al. // Proceedings of the 3rd Annual ACM Web Science Conference, WebSci'12. – 2012. – P. 288–291. 9. Кудрин Б. И. Введение в технетику / Б. И. Кудрин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Томск : ТГУ, 1993. – 552 с. 10. Фрост А. Полный курс по Закону волн Эллиота / А. Фрост, Р. Претчер. – М. : [б. и.], 2001. – 256 с. 11. Костюк В. Н. Теория эволюции и социальноэкономические процессы / В. Н. Костюк. – 2-е изд. – М. : Изд-во Едиториал УРСС, 2004. – 176 с. 12. Фуфаев В. В. Основы теории динамики структуры техноценозов / В. В. Фуфаев // Математическое описание ценозов и закономерности технетики. Ценологические исследования. – Абакан : Центр системных исследований, – 1996. – Вып. 1. – 353 с. 13. Занегин А. Г. Государственно-рыночные отношения как эволюционные игры / А. Г. Занегин // Экономика развития. – 2012. – № 2 (62). – С. 56–60. 14. Энтони Р. Учет: ситуация и примеры / Р. Энтони, Дж. Рис ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 558 с.

References: 1. Kudrin B. I. Klassika tekhnicheskikh tsenozov. Obshchaya i prikladnaya tsenologiya. Issue 31. "Tsenologicheskie issledovaniya" / B. I. Kudrin. – Tomsk : TGU – Tsentri sistemnykh issledovaniy, 2006. – 220 p. 2. Kuzminov A. N. Institutizatsiya upravleniya innovatsionnym razvitiem regiona na osnove vosproizvodstvennoy kontseptsii / A. N. Kuzminov, N. S. Shelepova // Stati uchastnikov 1-y Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii "Mirovoy krizis i perspektivy rossiyskoy ekonomiki v usloviyakh globalizatsii". – Novocherkassk : YuRGTU (NPI), 2011. – P. 113–118. 3. Kuzminov A. N. Tsenologicheskie osobennosti modelirovaniya regionalnogo rynka kak mekhanizma raspredeleniya resursov / A. N. Kuzminov // Ekonomicheskiy vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2007. – Vol. 5, No. 4. – Part 2. – P. 127–131. 4. Kolesnikov M. V. O kontseptsii strukturno sbalansirovannogo reformirovaniya zheleznodorozhnoy otrasli Rossii / M. V. Kolesnikov, A. N. Kuzminov // Vestnik MGTU, 2011. – No. 3. – P. 23–27. 5. Dzhlukha V. M. Instrumentarii obespecheniya tekhniko-ekonomicheskoy ustoychivosti proizvodstvennykh sistem / V. M. Dzhlukha, A. N. Kuzminov, S. V. Filippov // Vestnik Donskogo gosudarstvennogo tehnikeskogo universiteta. – 2012. – No. 1 (62). – Issue. 2. – P. 173–181. 6. Korikov A. M. Osnovy sistemnogo analiza i teorii sistem : ucheb. posob. / A. M. Korikov, E. N. Safyanova. – Tomsk : Izd-vo Tomskogo un-ta, 1989. – 207 p. 7. Sadovskiy V. N. Sistemnyy podkhod i obshchaya teoriya sistem: status, osnovnye problemy i perspektivy razvitiya / V. N. Sadovskiy / Sistemnye issledovaniya. – M. : [s. n.], 1980. – P. 173. 8. Teng C.-Y. Coevolution of network structure and content / C.-Y. Teng, L. Gong, A. Livne et al. // Proceedings of the 3rd Annual ACM Web Science Conference, WebSci'12. – 2012. – P. 288–291. 9. Kudrin B. I. Vvedenie v tekhnietiku / B. I. Kudrin. – 2-e izd., pererab. i dop. – Tomsk : TGU, 1993. – 552 p. 10. Frost A. Polnyy kurs po Zakonu voln Elliota / A. Frost, R. Pretcher. – M. : [s. n.], 2001. – 256 p. 11. Kostyuk V. N. Teoriya evolyutsii i sotsioekonomicheskie protsessy / V. N. Kostyuk. – Izd. 2-e. – M. : Izd-vo Editorial URSS, 2004. – 176 p. 12. Fufaev V. V. Osnovy teorii dinamiki struktury tekhnotsenozov / V. V. Fufaev // Matematicheskoe opisanie tsenozov i zakonmernosti tekhnietiki. Cenologicheskie issledovaniya.– Abakan : Tsentri sistemnykh issledovaniy, 1996. – Issue 1. – 353 p. 13. Zanegin A. G. Gosudarstvenno-rynochnye otosheniya kak evolyutsionnye igry [State and Market Relations As Evolutionary Games] / A. G. Zanegin // Ekonomika razvitiya. – 2012. – No. 2 (62). – P. 56–60. 14. Entoni R. Uchet: situatsiya i primery / R. Entoni, Dzh. Ris ; pod red. Ya. V. Sokolova. – M. : Finansy i statistika, 1996. – 558 p.

Информация об авторе

Кузьминов Александр Николаевич – докт. экон. наук, доцент, профессор кафедры инновационного менеджмента и предпринимательства ФГБОУ "Ростовский государственный

экономический университет (РИНХ)" (344002, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул. Большая Садовая, 69, e-mail: azs@aport.ru).

Інформація про автора

Кузьмін Олександр Миколайович – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри інноваційного менеджменту та підприємництва ФДБОУ "Ростовський державний економічний університет (РІНГ)" (344002, Росія, м. Ростов-на-Дону, вул. Большая Садовая, 69, e-mail: azs@aport.ru).

Information about the author

A. Kuzminov – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Innovative Management and Business of FSBUE "Rostov State Economic University (RINH)" (69 Bolshaya Sadovaya St, 344002, Rostov-on-Don, Russia, e-mail: azs@aport.ru).

Рецензент

докт. екон. наук,
профессор Попов А. Е.

Стаття надійшла до ред.
16.01.2014 р.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО ЛІДЕРСТВА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.46.338.36.65.01.007

Шевчук О. А.

Наведено авторське бачення проблеми становлення лідерства промислових підприємств на ринку на основі системно-структурного підходу. Запропоновано розглядати підприємство як систему, що складається із сукупності структур, які взаємодіють між собою певним чином. Визначено основні принципи, що характеризують системно-структурний підхід як конкретний науковий метод, на основі яких розглянуто мету системи, опис структури моделі та функціональне призначення структурних складових підсистем внутрішнього контуру й компонент зовнішнього оточення промислового підприємства у логічній послідовності їх взаємодії. Визначено основні підсистеми внутрішньої структури підприємства, кожна з яких реалізує певний вид діяльності в межах наявних видів ресурсів. Запропоновано модель формування лідерства промислового підприємства на основі системного підходу.

Ключові слова: лідерство, промислове підприємство, система, системно-структурний підхід, підсистеми внутрішньої структури підприємства, модель формування лідерства.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ ПОДХОД К ЛИДЕРСТВУ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

УДК 330.46.338.36.65.01.007

Шевчук Е. А.

Представлено авторское видение проблемы становления лидерства промышленных предприятий на рынке на основе системно-структурного подхода. Предложено рассматривать предприятие как систему, состоящую из совокупности структур, взаимодействующих между собой определенным образом. Определены основные принципы, характеризующие системно-структурный подход как конкретный научный метод, на основе которых рассмотрены цель системы, описание структуры модели и функциональное назначение структурных составляющих подсистем внутреннего

контур и компонент внешнего окружения промышленного предприятия в логической последовательности их взаимодействия. Определены основные подсистемы внутренней структуры предприятия, каждая из которых реализует определенный вид деятельности в пределах имеющихся видов ресурсов. Предложена модель формирования лидерства промышленного предприятия на основе системного подхода.

Ключевые слова: лидерство, промышленное предприятие, система, системно-структурный подход, подсистемы внутренней структуры предприятия, модель формирования лидерства.

A SYSTEMIC AND STRUCTURAL APPROACH TO THE LEADERSHIP OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

UDC 330.46.338.36.65.01.007

O. Shevchuk

The author's vision of the problem of formation of the leadership of industrial enterprises in the market is provided on the basis of the structural approach. An enterprise is offered to be considered as a system consisting of a set of structures that interact in a certain way. The basic principles characterizing the systemic and structural approach as a concrete scientific method are defined to make a basis for consideration of the system purpose, the description of the model structure and the functional purpose of the subsystem structural components of the internal contour and the components of the company external environment in the logical sequence of their interaction. The main subsystems of the internal structure of an enterprise are identified, each of which realizes a certain kind of activity within the available types of resources. A model of an industrial enterprise leadership formation is offered on the basis the system approach.

Keywords: leadership, industrial enterprise, system, systemic and structural approach, subsystems of the enterprise internal structure, a model of leadership formation.

В умовах економічних, екологічних, технічних, соціальних змін, які відбуваються внаслідок розповсюдження процесів глобалізації, основним імперативом розвитку промислових підприємств стає не тільки підвищення конкурентоспроможності, а й отримання високого економічного статусу на ринку. У зазначеному контексті йдеться про позиціонування підприємства на ринку як лідера, претендента на лідера або послідовника лідера.

Останнім часом спостерігається посилення уваги до проблематики лідерства підприємств на ринку серед вчених. Можна виділити роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Білоуса, З. Борисенка, Ф. Котлера, М. Книша, О. Паршиної, О. Попова, М. Портера, Г. Саймона, І. Смачило, Р. Фатхутдинова [1 – 6], де розглянуті основні конкурентні стратегії, що надають можливості для отримання високого економічного статусу підприємства як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Водночас дотепер не запропоновано цілісної конструктивної теорії та технології використання системно-структурного підходу до наукового дослідження лідерства промислових підприємств, що й визначило мету написання статті.

Слід зазначити, що складність та багатогранність проблем формування лідерства промислових підприємств

в умовах глобалізації потребує розробки комплексного підходу до їх вирішення через аналіз формування початкових гіпотез, концепцій, вибір підходів та принципів дослідження.

У якості робочої гіпотези дослідження можна прийняти три основні взаємопов'язані постулати.

По-перше, в умовах економічних, екологічних, технічних та соціальних змін, які відбуваються внаслідок розповсюдження процесів глобалізації, основним імперативом розвитку промислових підприємств стає не тільки підвищення конкурентоспроможності, а й отримання високого економічного статусу на ринку.

По-друге, зміна економічного статусу підприємства на ринку досягається за рахунок синергетичного ефекту від інтеграції та диференціації інтенсивних факторів виробництва, в першу чергу, корпоративного людського капіталу.

По-третє, розвиток корпоративного людського капіталу та корпоративної культури є основним системотвірним фактором, який визначає імперативи розвитку підприємства.

Взаємообумовленість означеного кола питань багато в чому простежується в концепціях теорії корпоративного людського капіталу, стратифікації та конкурентоспро-

можності. Це стало основою для комплексного підходу, що базується на принципах системно-структурного дослідження лідерства промислових підприємств.

Означений підхід має наступні переваги:

можливість для опису взаємозв'язків структури, властивостей та процесів з кінцевими результатами;

створення передумов для підвищення економічного статусу промислового підприємства на ринку шляхом ініціювання цілеспрямованих корпоративних змін усередині підприємства;

формування ключових індикаторів, що дозволяють здійснювати моніторинг реалізації цих змін, перш за все, з точки зору визначення взаємозв'язку підприємства з гео-економічним та національним зовнішнім середовищем.

Для досягнення означеної мети запропоновано вирішити такі завдання, як: пошук одиниць аналізу – елементів системи; дослідження взаємозв'язків між різними елементами системи; аналіз взаємозв'язків, що виникають між рівнями дослідження.

Перш ніж охарактеризувати системно-структурний підхід до імперативів розвитку промислових підприємств, слід розкрити дефініцію "система" в методологічному розумінні.

Зазвичай у літературі наводять різні варіанти визначення системи.

Так, засновник теорії систем Л. фон Берталанфі визначає систему як сукупність елементів, що перебувають у взаємозв'язку один з одним та із середовищем [7]. У стандарті ДСТУ ISO 9000:2000 система визначається як сукупність елементів, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою шляхом перетворення вхідних параметрів у вихідні [8]. С. Бір визначає систему як комплекс динамічно пов'язаних між собою елементів [9, с. 6].

На думку Акоффа Р. Л., система є множиною взаємопов'язаних елементів, що задовольняють три основні умови [10]: 1) поведінка кожного окремого елемента системи здійснює вплив на загальну поведінку системи; 2) існує взаємозалежність між поведінкою кожного окремого елемента системи та цілою системою; 3) кожний елемент системи поєднаний з іншими елементами певним зв'язком.

У сукупності визначені підходи дають можливість розглядати систему як сукупність пов'язаних у єдине ціле елементів, що взаємодіють і характеризуються функціональними зв'язками (структурою). З цієї позиції будь-яке підприємство становить систему, що складається із сукупності структур, які взаємодіють між собою певним чином задля досягнення встановленої мети.

Слід зазначити, що складність та багатогранність проблеми формування лідерства промислового підприємства потребує не тільки виділення основних елементів системи та їх місії, внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що відображають результати функціонування системи.

Необхідною умовою формування методології лідерства підприємств на ринку є визначення основних принципів, що характеризує системно-структурний підхід як конкретний науковий метод. До складу таких принципів зазвичай відносять [11]:

принцип мети. У процесі дослідження об'єкта необхідно насамперед виявити мету (місію) його функціонування;

принцип подвійності. Кожна система розглядається з двох сторін – як самостійна частина та як частина системи вищого рівня. При цьому кожен елемент системи має власну структуру, що дозволяє розглядати його як окрему систему;

принцип цілісності (ємерджентності). Кожний об'єкт дослідження виступає цілим відносно навколишнього середовища, тобто має свої специфічні функції і розвивається за властивими йому законами;

принцип множинності. Опис об'єкта дослідження здійснюється на трьох основних рівнях: морфологічному, що надає уявлення про ієрархічну будову системи; функціональному та інформаційному;

принцип інерційності, згідно з яким незначні відхилення входів системи не супроводжуються якісними змінами поведінки всієї системи;

принцип моніторингу. З метою визначення стану системи виникає необхідність у спостереженні за вхідними та вихідними факторами;

принцип моделювання (чорної скрині). Реакція системи є функцією не тільки зовнішніх впливів, а й внутрішньої структури, характеристик і станів складових її елементів.

Слід зазначити, що схема моделі формування лідерства є складною структурою, елементи якої взаємопов'язані між собою двома контурами – замкненим контуром підсистем функціонування та контуром зовнішнього оточення.

Необхідно розглянути мету системи, опис структури моделі та функціональне призначення структурних складових підсистем внутрішнього контуру та компонент його зовнішнього оточення в логічній послідовності їх взаємодії.

В основі формування концептуальної моделі лідерства підприємства на ринку лежить місія підприємства. Метою визначення місії стає забезпечення єдності цілей; забезпечення основи для ефективного використання інтенсивних факторів виробництва; створення організаційного клімату та корпоративної культури на підприємстві, які в сукупності визначають можливість для підвищення економічного статусу підприємства.

У якості прикладу можна навести місію підприємств, що вже мають високий рейтинг позиціонування у світовому гео-економічному просторі (табл. 1).

Таблиця 1

Місії найкращих компаній
(побудовано на основі даних сайтів компаній)

Компанія	Місія
1	2
Місії найкращих компаній за версією Fortune Global 500	
Exxon Mobil	Вирішуємо найскладніші завдання світової енергетики

1	2
<i>Chevron</i>	Шеврон – це, перш за все, люди, які шанують традиції компанії і прагнуть до спільної мети
<i>Phillips</i>	Покращення життя завдяки важливим інноваціям
<i>Apple</i>	Пропонувати найкращі технології для персональних комп'ютерів і передавати їх якомога більшій кількості людей
<i>General Electric</i>	Прагнути до досконалості й не допускати бюрократії; бути відкритим для будь-яких ідей і готовим у них розібратися; підвищувати якість і швидкість та скорочувати витрати для отримання конкурентної переваги; бути впевненим у своїх силах, залучати до вирішення проблем усіх без обмежень; створювати чітке, просте, засноване на реальності бачення майбутнього й ознайомлювати з ним усіх зацікавлених осіб; бути дуже енергійним і заражати енергією інших; прикладати всіх сил, встановлювати складні цілі, винагороджувати успіх, але розуміти, що таке відповідальність і відданість справі; бачити у змінах можливості, а не загрозу; думати глобально та створювати різноманітні й глобальні команди
<i>Ford Motor</i>	Ми глобальна сім'я і пишаємося своєю спадщиною, надаючи персональну свободу пересування людям по всьому світу
<i>Hewlett Packard (HP)</i>	Створювати продукти, які прискорюють розвиток знань і підвищують ефективність людей і організацій. Це означає – творити. Ми робимо власний внесок у галузях, що нас цікавлять. Ми не компанія, що займається копіюванням. Новаторські продукти: ми маємо в розпорядженні широкий вибір устаткування для вимірювань, обчислень і комунікацій, а також обслуговування й підтримку. Розвиток знань: ми розширюємо людські можливості в розумінні світу. Фундаментальні поліпшення: те, що ми робимо, призводить до реальних і позитивних змін у житті наших споживачів. Ефективність людей і організацій: ми націлені на поліпшення умов життя і роботи людей. Ми сконцентровані на нашому бізнесі, але переваги, що надаються нами, охоплюють екологію, охорону здоров'я і побут
Місії найкращих компаній України за версією журналу <i>Forbes</i>	
Група "Метінвест"	Зробити металоконструкції переважним матеріалом вибору для будівництва
Індустріальний союз Донбасу (ІСД)	Розвиток компанії шляхом лідерства і конкурентоспроможності у виробництві сталі за рахунок впровадження кращих світових практик у сфері виробництва сталі
ДТЕК	Ми працюємо в ім'я прогресу та процвітання суспільства. Наша енергія несе людям світло і тепло
АрселорМіттал	Сталий розвиток. Якість. Лідерство. Мета підприємств корпорації по всьому світу – виробляти безпечну екологічну сталь. Комфортне робоче середовище без виробничих ризиків для співробітників та підрядників – ось що відображає обіцянку нашого бренда: "змінюючи майбутнє"
Укрнафта	Наша місія – збудувати національного лідера з ефективності та корпоративного управління, який би забезпечував акціонерам компанії максимальну ринкову вартість

З одного боку, визначення місії підприємства дає можливість для ефективного розподілу ресурсів з метою довгострокового забезпечення результативності виробництва. Визначення цінностей та принципів, що покладені в основу місії, орієнтує підприємство на досягнення стратегічних переваг за рахунок вирішення основних проблем управління. Це, у свою чергу, є основою для розгляду промислового підприємства як відкритої соціально-економічної системи. А з іншого – місія є результатом позиціонування підприємства на ринку.

Для опису лідерства як складної системи необхідно знайти компроміс між описом системи та особливостями поведінки агентів цієї системи, що здійснюється на основі множини моделей, кожна з яких описує поведінку системи з точки зору різних рівнів абстрагування.

Водночас сутність концептуальної моделі лідерства промислового підприємства можна простежити на основі дослідження її результативного компонента (виходу системи), який характеризує цільову орієнтацію системи, що має бути реалізованою як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

У якості такої орієнтації виступає рівень позиціонування підприємства, що дозволяє збільшити вхідні грошові потоки, підвищити ефективність бізнес-процесів, покращити інноваційну привабливість та підвищити бар'єри входження в галузь.

Слід зазначити, що необхідною умовою отримання означених результатів є комплексний потенціал промислового підприємства (вхід системи), який, з одного боку, є індикатором існуючого стану, тобто визначає можливості підприємства та межі його існування у певних зовнішніх умовах, а з іншого – є досить стійким у часовому просторі.

Матеріали наукових досліджень вітчизняних та закордонних авторів свідчать про неоднозначність та багатогранність визначення потенціалу підприємства. У контексті даного дослідження основними компонентами комплексного потенціалу підприємства виступають: інституціональний, когнітивний, техніко-технологічний, організаційно-управлінський та фінансовий потенціал підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Основні компоненти комплексного потенціалу підприємства

Потенціал підприємства	Характеристика	Складові
інституціональний потенціал	інституційне середовище, в рамках якого відбувається формування корпоративної культури	формальні та неформальні норми, правила, традиції, стиль відносин та поведінки окремих підрозділів
когнітивний потенціал	кадровий (професійно-кваліфікаційний) та творчий потенціал	статовіковий склад, освітній рівень персоналу, кваліфікаційний рівень персоналу; частка тих, хто працює в інтелектуальній сфері, у загальній кількості працюючих; кількість патентів, ліцензій, винаходів, промислових зразків; питома вага нової продукції у загальному обсязі
техніко-технологічний потенціал	механізми інформаційного, технічного та технологічного управління	обсяг основних фондів; коефіцієнт оновлення, вибуття та приросту основних фондів; виробничі потужності підприємства; величина нематеріальних активів підприємства
організаційно-управлінський потенціал	організаційна структура, технологія процесів; менеджмент та маркетинг підприємства	Система існуючих форм суспільного розподілу праці (спеціалізація підрозділів); стилі та методи управління; способи делегування повноважень
фінансовий потенціал	вартісна оцінка потенціалу підприємства	Інвестиції в НДДКР; фінансова стійкість; величина власного та позичкового капіталу; платоспроможність

Необхідно підкреслити, що елементи комплексного потенціалу підприємства завжди перебувають у просторових та ієрархічних взаємозв'язках, що залишаються незмінними протягом тривалого часу. Ці зв'язки є підсистемами внутрішньої структури підприємства.

Слід зазначити, що будь-яке підприємство має універсальну внутрішню системну структуру. Згідно з неокласичною теорією фірми, основною складовою внутрішньої структури є технології; в основі інституціональних теорій провідне місце посідають контрактні відносини;

в теорії менеджменту – взаємодія між менеджерами та працівниками; в теорії культури – корпоративна культура, в когнітивній теорії – компетенції та знання; в "теорії влади" – центри влади всередині підприємства [12].

Зважаючи на мету поставленої роботи, слід визначити основні підсистеми внутрішньої структури підприємства, кожна з яких реалізує певний вид діяльності в межах наявних видів ресурсів. Автор вважає за необхідне виділити інституціонально-культурну, когнітивну, техніко-технологічну та організаційно-управлінську підсистеми (рис. 1).

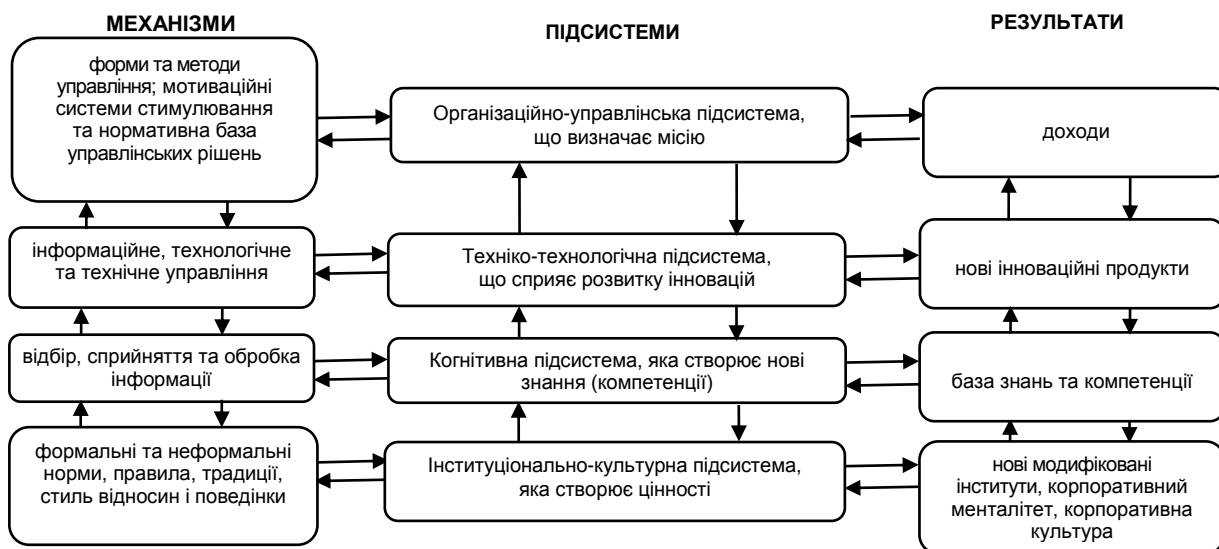

Рис. 1. Основні підсистеми внутрішньої структури підприємства

Інституціонально-культурна підсистема охоплює інституціональну та культурну діяльність підприємства. Вона складається з формальних та неформальних норм, правил, традицій, певного стилю відносин і поведінки як усього підприємства, так і окремих підрозділів.

Когнітивна підсистема включає механізми відбору, сприйняття та обробки інформації для генерації ідей та

подальшого розвитку знань, що сприяють підвищенню компетенції працівників.

Техніко-технологічна підсистема є набором правил, що визначають послідовність процесів виробництва. Вона складається з механізмів інформаційного, технологічного та технічного управління, за рахунок яких здійснюється безпосереднє виробництво продукції.

Необхідно підкреслити, що інституціонально-культурна, когнітивна та техніко-технологічна підсистеми мають специфічний характер, оскільки більшою частиною залежать від галузевої належності підприємства.

На відміну від означених підсистем, організаційно-управлінська підсистема має більш загальний характер, оскільки до її складу входять механізми, що притаманні всім без винятку суб'єктам господарської діяльності, а саме: форми та методи управління; мотиваційні системи стимулювання і нормативна база управлінських рішень.

Слід зазначити, що результати діяльності означених підсистем є, у свою чергу, вхідними параметрами для міжорганізаційної взаємодії цих підсистем.

Так, результатом функціонування інституційно-культурної підсистеми є: нові (модифіковані) інститути, що існують всередині підприємства та формують корпоративний менталітет; становлення корпоративної культури, що забезпечує певну внутрішню атмосферу діяльності. Як наслідок такої діяльності, формується певна база знань і компетенцій у когнітивній підсистемі. Ця база, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня компетенції у працівників підприємства.

Рівень компетенції визначає можливості для застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій та техніко-технологічних рішень у виробництві і сприяє появі нових інноваційних продуктів.

А результативність механізмів управління відображається на доходах. У якості складових частин отриманого доходу можна визначити наступні види капіталу: інституціональний, культурний, когнітивний (капітал знань) та технологічний капітал.

Кожна з означених підсистем у процесі функціонування підприємства взаємодіє не тільки з іншими підсистемами, а й із зовнішнім середовищем, що може здійснювати як прямий, так і опосередкований вплив на діяльність підприємств [13].

Зазвичай прямий вплив пов'язують із факторами, що безпосередньо впливають на операції підприємства, як-от: постачальники, трудові ресурси, закони й установи державного регулювання, споживачі та конкуренти.

До непрямих факторів впливу належать такі, що не відображаються на результатах діяльності підприємства і не здійснюють безпосереднього впливу на виробничі операції. Серед них: стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні та політичні зміни, вплив групових інтересів і суттєві для організації події в інших країнах.

Так, наприклад, на підприємство "Індустріальний союз Донбасу", що входить до найкращих компаній України, здійснюють прямий вплив постачальники матеріалів, що використовуються у металургійній продукції, закони, що регулюють ціноутворення та оподаткування, переваги споживачів металургійної продукції, стан ринку праці в Україні, а також основні конкуренти підприємства, наприклад, українська компанія "АрселорМіттал", російська компанія "Северсталь", німецька компанія *RSJ Erste* тощо. Слід зазначити, що опосередковано на роботу підприємства впливають такі чинники, як сучасна криза, поява нових технологій та соціокультурні та політичні зміни.

Отже, наочно модель позиціонування промислового підприємства на ринку можна подати наступним чином (рис. 2).

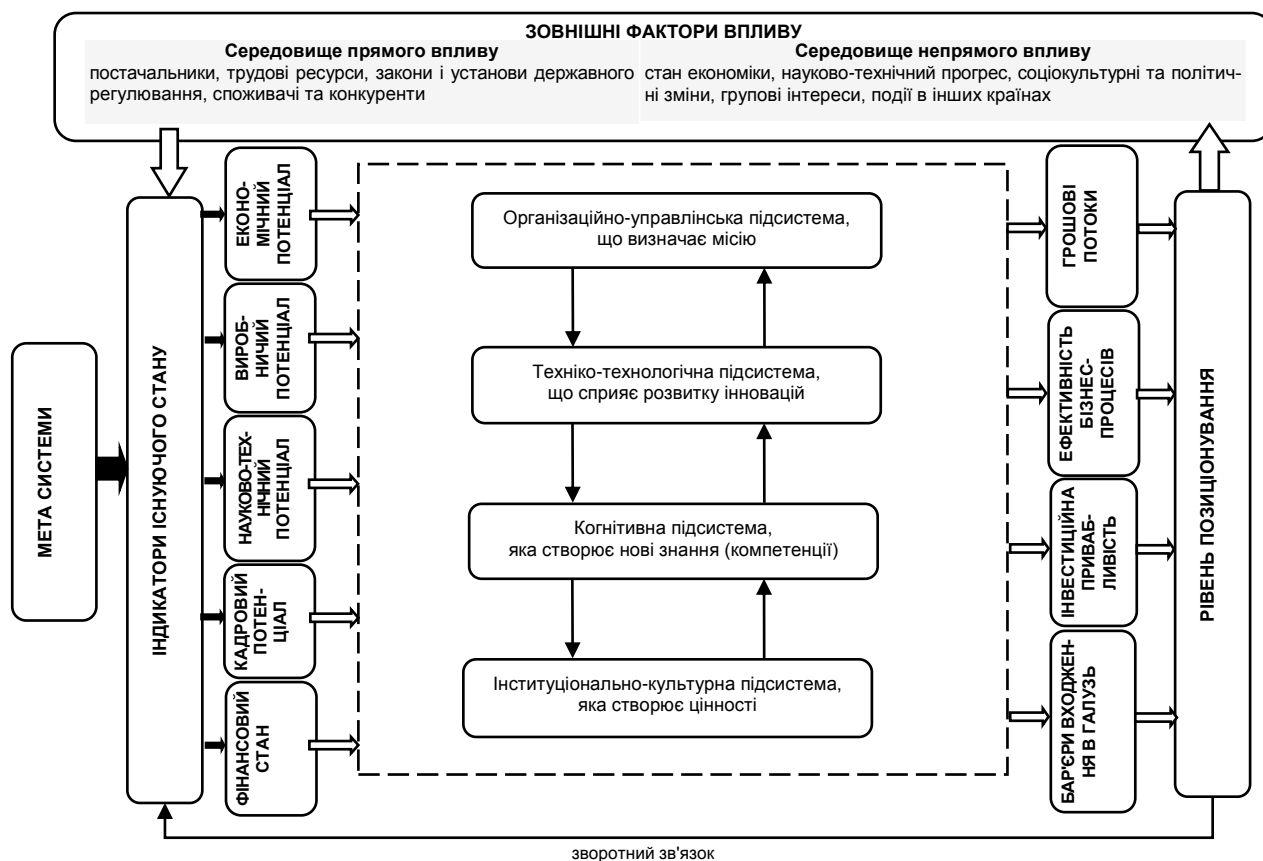

Рис. 2. Модель формування лідерства промислового підприємства

Узагальнюючи результати наукового обґрунтування формування системи економічного позиціонування підприємства на ринку, слід підкреслити, що основні принципи її розробки повинні відповідати умовам системно-структурного підходу. А саме:

система економічного позиціонування підприємства на ринку є підсистемою системи національного розвитку, яка, у свою чергу, є підсистемою подібної системи світової рівня;

структура стратегії лідерства підприємства визначається деревом цілей імперативів розвитку підприємства;

створення передумов для підвищення статусу підприємства здійснюється шляхом ініціювання інноваційних змін його управління;

підвищення ймовірності отримання статусу лідера базується на проведенні змін, що спрямовані на підвищення рівня корпоративного людського капіталу, корпоративної культури та ефективності корпоративного управління.

Надалі отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення та розвитку наукових підходів до формування необхідності забезпечення механізму реалізації управління, а також визначення можливої реакції такої системи на інструменти впливу.

Література: 1. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент: Анализ, планирование, внедрение, контроль / Ф. Котлер ; пер. с англ. М. Бугаева и др. – 2-е изд., испр. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 887 с. 2. Паршина О. А. Стратегия развития промышленного предприятия в условиях ограниченных производных ресурсов / О. А. Паршина // Экономика развития. – 2011. – № 2 (58). – С. 100–102. 3. Popov O. The Objective Laws of Enterprise Innovative and Investment Economic Development under Conditions of Forming the New Technological Mode / O. Popov, Y. Kalinina // Экономика развития. – 2013. – № 2 (66). – С. 65–71. 4. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учеб. пособ. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во "Эксмо", 2004. – 544 с. 5. Саймон Г. Скрытые чемпионы. Уроки 500 лучших в мире неизвестных компаний / Г. Саймон ; пер. с нем. – М. : Дело, 2005. – 230 с. 6. Смачило И. И. Методы управления сталим развитием предприятий / И. И. Смачило // Экономика развития. – 2012. – № 2 (62). – С. 120–123. 7. Берталанфи Л. Общая теория систем: Критический обзор [Электронный ресурс] / Л. Берталанфи // Исследования по общей теории систем. – М. : Прогресс, 1969. – Режим доступа : http://grachev62.narod.ru/bertalanffy/bertalanffy_1.html. 8. ДСТУ ISO 9000:2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник (ISO 9000:2000, IDT) [Електронний ресурс]. – К. : Держстандарт України, 2001. – Режим доступу : <http://document.ua/docs/tdoc3058.php>. 9. Бир С. Кибернетика и менеджмент [Текст] / С. Бир ; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2006. – 274 с. 10. Акофф Р. Л. О менеджменте / Р. Л. Акофф ; пер. с англ. под ред. Волковой А. Л. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с. 11. Месарович М. Общая теория систем: математические основы / М. Месарович, Я. Такахара. – М. : Мир, 1978. – 311 с. 12. Минцберг Г. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. – СПб. : Питер, 2001. – 336 с. 13. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – 3-е изд. – М. : Вильямс, 2008. – 672 с.

References: 1. Kotler F. Marketing. Menedzhment: Analiz, planirovanie, vnedrenie, control / F. Kotler ; per. s angl. M. Bugaeva et al. – 2-e izd, ispr. – SPb. : Piter Kom, 1999. – 887 p. 2. Parshina O. A. Stratehiia rozvytku promyslovoho pidpriemstva v umovakh obmezhenykh vyrobnychkh resursiv [Industrial Enterprise Development Strategy with Limited Resource] / O. A. Parshina // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 2 (58) – P. 100–102. 3. Popov O. The Objective Laws of Enterprise Innovative and Investment Economic Development under Conditions of Forming the New Technological Mode / O. Popov, Y. Kalinina // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2 (66) – P. 65–71. 4. Fatkhutdinov P. A. Upravlenie konkurentosposobnostyu organizatsii : ucheb. posob. / P. A. Fatkhutdinov. – M. : Izd-vo "Eksmo", 2004. – 544 p. 5. Saymon G. Skrytye chempiony. Uroki 500 luchshikh v mire neizvestnykh kompaniy / G. Saymon ; per. s angl. – M. : Delo, 2005. – 230 p. 6. Smachylo I. I. Metody upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstv [Methods of Company Sustainable Development Management] / I. I. Smachylo // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 2 (62). – P. 120–123. 7. Bertalanfi L. Obshchaya teoriya sistem: Kriticheskii obzor [Electronic resource] / L. Bertalanfi // Issledovaniya po obshchey teorii sistem. – M. : Progress, 1969. – Access mode : http://grachev62.narod.ru/bertalanffy/bertalanffy_1.html. 8. DSTU ISO 9000:2001. Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk (ISO 9000:2000, IDT) [Electronic resource]. – K. : Derzhstandart Ukrainy, 2001. – Access mode : <http://document.ua/docs/tdoc3058.php>. 9. Bir S. Kibernetika i menedzhment [Tekst] / S. Bir ; per. s angl. – 2-e izd. – M. : KomKniga, 2006. – 274 p. 10. Akoff R. L. O menedzhmente / R. L. Akoff ; per s angl. pod red. Volkovoy A. L. – SPb. : Piter, 2002 – 448 p. 11. Mesarovich M. Obshchaya teoriya sistem: matematicheskie osnovy / M. Mesarovich, Ya. Takakbara. – M. : Mir, 1978. – 311 p. 12. Mintsberg G. Shkoly strategiy. Strategicheskoe safari: erkskursiya po debryam strategiy menedzhmenta / G. Mintsberg, B. Alstrend, Dzh. Lempel. – SPb. : Piter, 2001. – 336 p. 13. Meskon M. Kh. Osnovy menedzhmenta / M. Kh. Meskon, M. Albert, F. Khedouri. – 3-e izd. – M. : Viliams, 2008. – 672 p.

Інформація про автора

Шевчук Олена Анатоліївна – канд. екон. наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки факультету менеджменту та маркетингу НТУУ "КПІ" (02232, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 37, e-mail: shevchuk_oa@mail.ru).

Информация об авторе

Шевчук Елена Анатольевна – канд. экон. наук, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики факультета менеджмента и маркетинга НТУУ "КПИ" (02232, Украина, г. Киев, пр. Победы, 37, e-mail: shevchuk_oa@mail.ru).

Information about the author

O. Shevchuk – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Economy of the Faculty of Management and Marketing of NTUU "KPI" (37 Peremohy Ave., 02232, Kyiv, Ukraine, e-mail: shevchuk_oa@mail.ru).

*Рецензент
докт. екон. наук,
професор Дороніна М. С.*

*Стаття надійшла до ред.
21.02.2014 р.*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПОКРАЩЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

УДК 005.591.6:35.08

Єрмоленко О. А.
Мордовець А. В.

Розглянуто основні інноваційні методи покращення кадрового потенціалу державних органів влади, що обумовлено необхідністю вдосконалення діяльності системи управління персоналом з метою раціоналізації та оптимізації органів державної влади. Проаналізовано сутність та особливості реалізації сучасних методів з метою наближення рівня наявного кадрового потенціалу державних органів влади до необхідного, що обумовлено в першу чергу реалізацією адміністративної реформи. Обґрунтовано доцільність впровадження у практику державного управління технології аутсорсингу як одного з інноваційних методів, що дозволяє досягти цілей покращення кадрового потенціалу, а саме підвищення якості адміністративно-управлінських процесів та вдосконалення системи управління персоналом державних органів влади.

Ключові слова: інноваційні методи, кадровий потенціал, система управління персоналом, державні органи влади, аутсорсинг, адміністративно-управлінські процеси.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ УЛУЧШЕНИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ

УДК 005.591.6:35.08

Єрмоленко А. А.
Мордовець А. В.

Рассмотрены основные инновационные методы улучшения кадрового потенциала государственных органов власти, что обусловлено необходимостью совершенствования функционирования системы управления персоналом с целью рационализации и оптимизации органов государственной власти. Проанализированы сущность и особенности реализации современных методов с целью приближения уровня существующего кадрового потенциала государственных органов власти к необходимому, что обусловлено в первую очередь реализацией административной реформы. Обоснована целесообразность внедрения в практику государственного управления технологии аутсорсинга как одного из инновационных методов, что позволит достичь цели улучшения качества кадрового потенциала посредством повышения качества административно-управленческих процессов и совершенствования системы управления персоналом государственных органов власти.

Ключевые слова: инновационные методы, кадровый потенциал, система управления персоналом, государственные органы власти, аутсорсинг, административно-управленческие процессы.

INNOVATIVE METHODS FOR IMPROVEMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF PUBLIC AUTHORITIES

UDC 005.591.6:35.08

O. Yermolenko
A. Mordovets

Major innovative methods for improvement of personnel potential of public authorities were considered due to the necessity of upgrading the personnel management system to streamline and optimize government bodies. The nature and characteristics of modern methods were analysed to qualitatively improve the available personnel of public authorities to meet the requirements of the administrative reform. The expediency of introduction of outsourcing in the practice of public administration was justified as one of the innovative techniques, which will make it possible to improve personnel potential through better administrative and management processes and an improved state authorities personnel management system.

Keywords: innovative methods, human resources, personnel management system, public authorities, outsourcing, administrative and management processes.

Динамічність суспільного життя, поява нових потреб у населення вимагають від усіх владних структур здатності швидко адаптуватися і відповідати на численні виклики, перебудовуючи свою роботу, організаційну структуру і видозмінюючи політику. Ефективність роботи організації значною мірою визначається ефективністю управління та його відповідністю зовнішньому середовищу. При цьому зміна умов зовнішнього середовища обумовлює зміни й у засобах управління. Основною умовою і передумовою успішного функціонування системи управління є створення високоефективного внутрішньоорганізаційного управління державних органів влади, одним із найважливіших елементів якого виступає система управління персоналом. Тому її вдосконалення, в тому числі на основі використання інноваційних методів, слід віднести до розряду першочергових, пріоритетних завдань державної служби.

Метою даного дослідження є вдосконалення, раціоналізація та оптимізація діяльності системи управління персоналом державної служби за рахунок використання інноваційних методів покращення кадрового потенціалу в державних органах влади.

Шляхи реформування державної служби з метою вдосконалення державного управління у своїх роботах розглядають відомі вітчизняні вчені Н. Алюшина, В. Авер'янова, В. Захарченко, Т. Мотренко, О. Якубовський, Р. Хашим [1 – 6]. Вони підкреслюють, що в основі реформування державної служби є модернізація країни згідно з європейськими стандартами для підвищення ефективності системи публічного управління з метою досягнення високої якості життя громадян.

Вивченням проблем управління персоналом у державній сфері займалися такі науковці, як С. Гайдученко, В. Олуйко, О. Зіміна, О. Савченко-Сватко [7 – 10]. Автори аналізують сучасні складові елементи системи управління персоналом державної служби, звертають увагу на проб-

леми цієї системи, констатують потребу в реформуванні системи управління персоналом державної служби.

Таким чином, більшість науковців розглядають проблеми державної служби, аналізують та інтегрують зарубіжний досвід реформування державної служби тощо. Однак у роботах науковців відсутній системний підхід до розгляду шляхів удосконалення системи управління персоналом в державних органах влади, практично відсутні роботи, які розглядають інноваційні методи підвищення ефективності системи управління персоналом в державних органах влади, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Одним із суттєвих шляхів реформування системи управління персоналом (СУП) державної служби є істотна зміна ролі кадрових служб у цій системі з метою раціоналізації та оптимізації органів державної влади. Тому необхідно проаналізувати й виявити особливості реалізації інноваційних методів роботи в СУП та обґрунтувати доцільність впровадження таких методів у практику державного управління.

Схему аналізу кадрового потенціалу державних органів влади з метою наближення рівня наявного кадрового потенціалу до необхідного за рахунок реалізації інноваційних методів, що обумовлено адміністративною реформою у сфері державного управління, зображено на рисунку.

Для підвищення організаційної ефективності в приватному секторі постійно розробляються інноваційні методи управління. З метою наближення фактичного рівня кадрового потенціалу до необхідного (еталонного), що обумовлено реалізацією адміністративної реформи у сфері державного управління, запозичені технології покращення кадрового потенціалу чи способи зменшення чисельності персоналу з приватного сектору [11]. До числа управлінських інноваційних методів, що сприяють спрощенню ієрархічної (організаційної) структури, можна віднести даунсайзинг, реінжиніринг та паблік-інжиніринг.

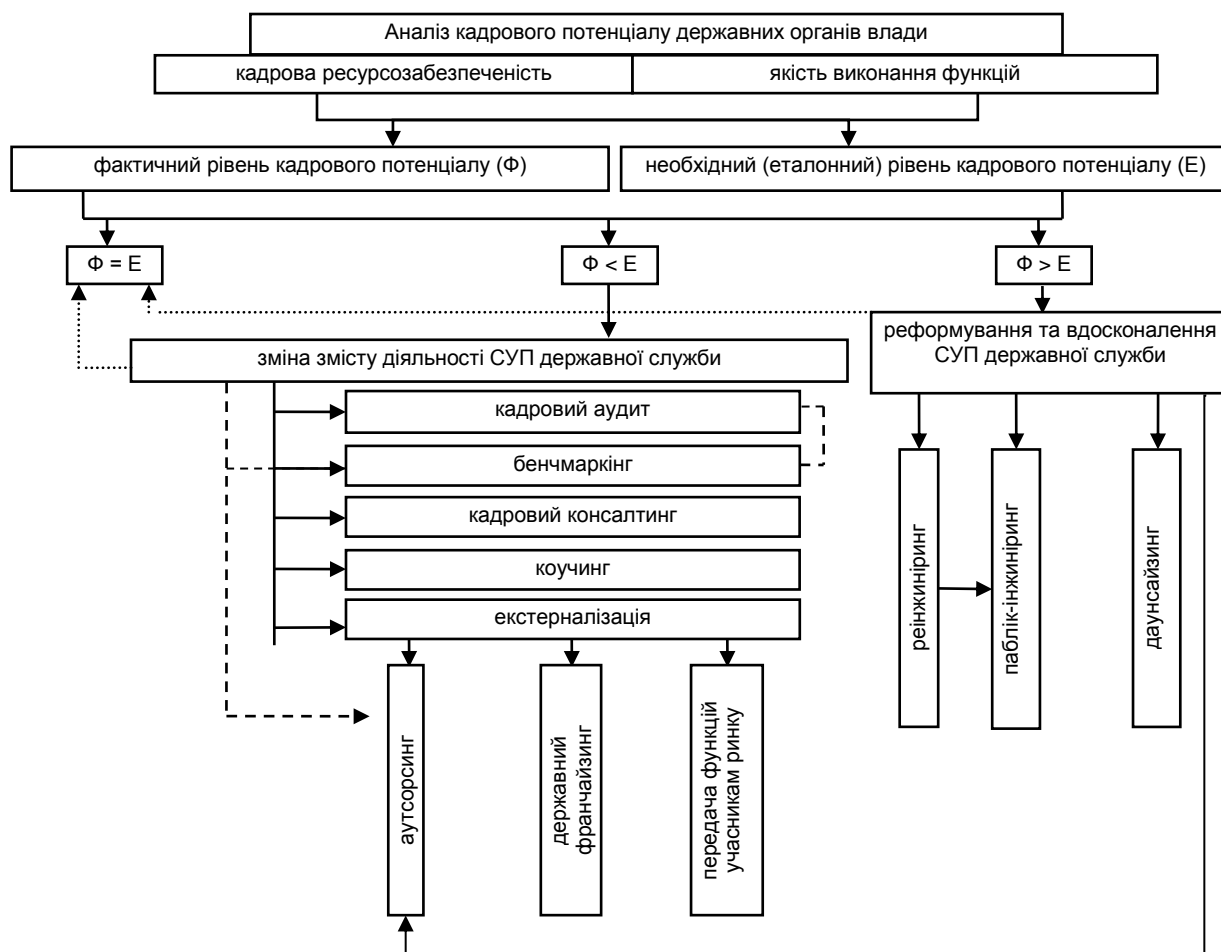

Рис. Інноваційні методи покращення кадрового потенціалу державних органів влади (авторська розробка)

Даунсайзингом називають ряд перетворень, що стосуються організаційної структури державної служби для поліпшення її функціонування і зниження витратної частини бюджету, головним чином, за рахунок скорочення персоналу з метою економії фонду заробітної плати та інших витрат, пов'язаних із персоналом.

На відміну від даунсайзингу, реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування адміністративно-управлінських процесів для досягнення суттєвих покращень у таких ключових показниках результативності, як витрати на персонал, якість функцій, що вони виконують. Метою реінжинірингу є відмова від існуючих способів і принципів організації діяльності на користь нових і досягнення таким чином підвищення ефективності.

Метою паблік-інжинірингу є не перебудова структур органів державної влади, а забезпечення підвищення ефективності роботи цих органів влади, істотне поліпшення показників діяльності. На основі практики реінжинірингу в державному секторі можна сформулювати принципи паблік-інжинірингу. Таким чином, за допомогою паблік-інжинірингу можна здійснити докорінну перебудову системи органів державної влади, що здійснюють управління персоналом державною службою.

До методів, що дозволяють змінити зміст діяльності системи управління персоналом державної служби, можна віднести:

кадровий аудит як аналіз кадрової політики окремої державно-управлінської структури, який дає змогу виявити відповідність освітнього, фахового та досвідного рівня працівника займаній ним посаді [8, с. 108], таким чином, він спрямований на здійснення оцінювання організаційної структури, кадрової документації, кадрового діловодства, кадрового потенціалу;

бенчмаркінг – механізм порівняльного аналізу ефективності роботи однієї організації з показниками інших, більш успішних компаній. Можна виділити декілька типів: бенчмаркінг процесу (виявлення найефективніших рішень безпосередньо процесу управління кадрами державної служби), бенчмаркінг результатів (порівняння організаційної ефективності шляхом визначення ефективності та результативності) і бенчмаркінг стандартів (визначення норм ефективності або стандартів, що мають бути досягнуті, тобто встановлення стандартів, які відображають якість системи управління кадрами державної служби);

кадровий консалтинг, який передбачає надання допомоги органам державної влади у створенні ефектив-

ної системи залучення, управління та розвитку персоналу державної служби, що дозволяє перетворити кадровий потенціал на стратегічну перевагу організації;

коучинг, що сприяє підвищенню якості виконання своєї роботи державними службовцями, а також швидкій адаптації нових співробітників;

екстерналізацію, формами реалізації якої є аутсорсинг, державний франчайзинг та передача функцій учасникам ринку.

Державний франчайзинг полягає в тому, що держава залишає за собою контроль за якістю наданої послуги, а відповідальність за її надання передається в приватні руки.

Водночас передача функцій учасникам ринку полягає у відмові держави від виконання функцій та передачі відповідальності учасникам ринку. Така форма екстерналізації є доцільною, якщо зазначені функції мають у якості адресата невизначене коло осіб.

У свою чергу, аутсорсинг пов'язаний із залученням сторонніх підрядників до виконання деяких видів робіт. Тобто під аутсорсингом в державних органах влади необхідно розуміти передачу непрофільних функцій органів влади здійснення адміністративно-управлінських процесів чи їх сукупності підприємству приватного сектору (аутсорсеру), що спеціалізується в даній сфері, має необхідний кваліфікований персонал, ресурси з метою концентрації державних органах влади на основному виді діяльності (авторська розробка). Вивчення зарубіжної практики використання аутсорсингу в державних органах влади (бенчмаркінг) передувало прийняттю рішення про використання технологій аутсорсингу.

Тобто метою аутсорсингу є не тільки скорочення кількості персоналу та витрат, пов'язаних із їх утриманням, а й підвищення якості здійснення адміністративно-управлінських процесів, що передані на виконання аутсорсеру.

Таким чином, на сучасному етапі в державних органах влади набуває поширення практика використання принципів, технологій та методів, застосовувана в приватному секторі з метою вдосконалення адміністративно-управлінських процесів. Удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності органів державної влади обумовлює необхідність формування в державному секторі структур, які повинні спиратися на договірні відносини й орієнтуватися у своїй діяльності на досягнення запланованих результатів, тобто державне управління має перейти від функціональної ієрархії до співпраці з підприємствами приватного сектору.

У свою чергу, передача адміністративно-управлінських процесів на аутсорсинг, на відміну від інших інноваційних методів, дозволяє досягти цілей покращення кадрового потенціалу, а саме підвищення якості адміністративно-управлінських процесів (за рахунок передачі процесів на виконання підприємствам приватного сектору, які спеціалізуються на реалізації даних процесів) та вдосконалення СУП державних органів влади (за рахунок оптимізації організаційної структури державних органів влади).

Таким чином, автором проаналізовано можливість реалізації інноваційних методів покращення кадрового потенціалу та обґрунтовано доцільність реалізації аутсорсингу адміністративно-управлінських процесів у державних органах влади як методу, що дозволяє оптимізувати діяльність органів державної влади за умови підвищення якості адміністративно-управлінських процесів. Оскільки на даний момент процедура реалізації аутсорсингу в державних органах влади є недосконалою, необхідно розро-

бити методичний підхід до реалізації технологій аутсорсингу в державних органах влади, що і є перспективою подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Література: 1. Алюшина Н. О. Оптимізація діяльності державних службовців в структурі органів виконавчої влади / Н. О. Алюшина // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2 (9–10). – С. 323–327. 2. Наукові засади реформування державної служби в Україні : наукова доповідь / за заг. ред. проф. В. Б. Авер'янова. – К. : Юридична наука, 2000. – 56 с. 3. Захарченко В. Ю. Організаційно-правові засади реформування системи державної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.03 "Державна служба" / В. Ю. Захарченко ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с. 4. Мотренко Т. Проблеми реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (тези доповіді) [Електронний ресурс] / Т. Мотренко. – Режим доступу : http://www.municipal.gov.ua/data/loads/motrenko_2006.doc. 5. Якубовський О. П. Державна служба України: шляхи реформування та кадрового забезпечення : методичні матеріали для вступників за спеціальністю "Державне управління" / О. П. Якубовський. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с. 6. Hashim R. Barriers to information system implementation in local government: The economic issues / R. Hashim // Science and Social Research (CSSR) International Conference on Science and Social Research. – Art. No. 5773769. – P. 212–216. 7. Гайдученко С. Особливості управління персоналом у сфері державної служби країн Європейського Союзу / С. Гайдученко // Державне управління та місцевого самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Сergygin (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 3 (3). – С. 225–232. 8. Державна кадрова політика: теоретико-методологічне забезпечення : монографія / В. М. Олуйко, В. М. Рижих, І. Г. Сурай [та ін.]; за заг. ред. В. М. Олуйка. – К. : НАДУ, 2008. – 418 с. 9. Зіміна О. Особливості управління персоналом на державній службі / О. Зіміна // Вісник НАДУ. – 2008. – № 2. – С. 117–124. 10. Савченко-Сватко О. Кадрова політика в органах публічної влади: проблеми оцінювання / О. Савченко-Сватко // Вісник державної служби України. – 2009. – № 2. – С. 32–36. 11. Василенко І. А. Адміністративно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия : учеб. пособ. – Изд. 2-е, перераб. и доп. / И. А. Василенко. – М. : Изд. корпорация "Логос", 2001. – 161 с. 12. Мельник І. Запровадження інноваційних механізмів формування кадрового потенціалу державної служби в контексті реалізації державної кадрової політики [Електронний ресурс] / І. Мельник. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009-01/Melnik.pdf. 13. Пархоменко-Куцевіл О. І. Теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних методів управління персоналом державної служби України [Електронний ресурс] / О. І. Пархоменко-Куцевіл. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/3/02.pdf>.

References: 1. Aliushyna N. O. Optymizatsiia diialnosti derzhavnykh sluzhbovtiv v strukturі orhaniv vykonavchoi vlady [Optimization of Public Executives Performance in the Structure of Public Authorities] / N. O. Aliushyna // Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. – 2004. – No. 1–2 (9–10). – P. 323–327. 2. Naukovi zasady reformuvannya derzhavnoi sluzhby v Ukraini : naukova dopovid / za zah. red. prof. V. B. Averianova. – K. : Yurydychna nauka, 2000. – 56 p. 3. Zakharchenko V. Yu. Orhanizatsiino-pravovi zasady reformuvannya systemy derzhavnoi sluzhby v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : spets. 25.00.03 "Derzhavna sluzhba" / V. Yu. Zakharchenko ; Dnipropetr. rehion. In-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. – Dnipropetrovsk, 2007. – 20 p. 4. Motrenko T. Problemy reformuvannya

derzhavnoi sluzhby ta sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya (tezy dopovidi) [Electronic resource] / T. Motrenko. – Access mode : http://www.municipal.gov.ua/data/loads/motrenko_2006.doc. 5. Yakubovskiy O. P. Derzhavna sluzhba Ukrainy: shliakhy reformuvannya ta kadrovoho zabezpechennia: metodychni materialy dlia vstupnykh spetsialnistiu "Derzhavne upravlinnia" / O. P. Yakubovskiy. – Odesa: ORIDU NADU, 2005. – 28 p. 6. Hashim R. Barriers to information system implementation in local government: The economic issues / R. Hashim // Science and Social Research (CSSR) International Conference on Science and Social Research. – Art. No. 5773769. – P. 212–216. 7. Haiduchenko S. Osoblyvosti upravlinnia personalom u sferi derzhavnoi sluzhby krain Yevropeiskoho Soiuzu / S. Haiduchenko // Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannya : zb. nauk. pr. / redkol. : S. M. Serohin (holov. red.) [et al.]. – D. : DRIDU NADU, 2009. – Issue 3 (3). – P. 225–232. 8. Derzhavna kadrova polityka: teoretyko-metodolohichne zabezpechennia : monohrafiia [State Personnel Policy : Theoretical and Methodological Support : monograph] / V. M. Oluiiko, V. M. Ryzhykh, I. H. Surai [et al.]; za zah. red. V. M. Oluiika. – K. : NADU, 2008. – 418 p. 9. Zimina O. Osoblyvosti upravlinnia personalom na derzhavni sluzhbi / O. Zimina // Visnyk NADU. – 2008. – No. 2. – P. 117–124. 10. Savchenko-Svatko O. Kadrova polityka v orhanakh publichnoi vlady: problemy otsiniuvannya / O. Savchenko-Svatko // Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy. – 2009. – No. 2. – P. 32–36. 11. Vasilenko I. A. Administrativno-gosudarstvennoe upravlenie v stranakh Zapada: SShA, Velikobritaniya, Frantsiya, Germaniya : ucheb. posob. – Izd. 2-e, pererab. i dop. / I. A. Vasilenko. – M. : Izd. korporatsiya "Logos", 2001. – 161 p. 12. Melnyk I. Zaprovadzhennia innovatsiinykh mekhanizmiv formuvannya kadrovoho potentsialu derzhavnoi sluzhby v konteksti realizatsii derzhavnoi kadrovoi polityky [Electronic resource] / I. Melnyk. – Access mode : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009-01/Melnik.pdf. 13. Parkhomenko-Kutsevil O. I. Teoretyko-metodolohichni zasady vprovadzhennia innovatsiinykh metodiv upravlinnia personalom derzhavnoi sluzhby Ukrainy [Electronic resource] / O. I. Parkhomenko-Kutsevil. – Access mode : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/3/02.pdf>.

Інформація про авторів

Ермоленко Олексій Анатолійович – канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Хар-

ківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: a.jermolenko@mail.ru).

Мордовець Аліна Володимирівна – студент 2 курсу магістратури (спеціальність 8.03050501 "Управління персоналом та економіка праці") Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: alina.mordovets@mail.ru).

Інформація об авторах

Ермоленко Алексей Анатольевич – канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки труда Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: a.jermolenko@mail.ru).

Мордовец Алина Владимировна – студент 2 курса магистратуры (специальность 8.03050501 "Управление персоналом и экономика труда") Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: alina.mordovets@mail.ru).

Information about the authors

O. Yermolenko – PhD in Economics, Associate Professor of Staff Management and Labour Economics Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: a.jermolenko@mail.ru).

A. Mordovets – 2nd year Master's degree student (speciality 8.03050501 "Personnel Management and Labour Economics") of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: alina.mordovets@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Гавкалова Н. Л.

Стаття надійшла до ред.
28.02.2014 р.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРАЇН В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО УСТРОЮ

УДК 043.3

Цимбал Л. І.

Проаналізовано основні детермінанти розвитку країн на сучасному етапі розвитку глобалізованого середовища. Виокремлено основні умови функціонування національних економік у межах світових тенденцій. Визначено основні особливості функціонування економік у контексті світових процесів, до яких належать зміна структури торгівлі, збільшення частки торгівлі послугами, збільшення частки високотехнологічної продукції у світовій торгівлі: зміна рівня державних витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. Зазначено, що на сучасному етапі відбувається посилення асиметрії у розподілі виробництва матеріалоємної та наукоємної продукції між країнами світу.

Ключові слова: глобалізація, розвиток, конкурентоспроможність, конкуренція, лідерство.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТРАН В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К НОВОМУ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМУ УКЛАДУ

УДК 043.3

Цымбал Л. И.

Проанализированы основные детерминанты развития стран на современном этапе развития глобальной среды. Выделены основные условия функционирования национальных экономик в рамках мировых тенденций. Определены основные особенности функционирования экономик в контексте мировых процессов, к которым относятся: изменение структуры торговли, увеличение доли торговли услугами, увеличение доли высокотехнологичной продукции в мировой торговле, изменение уровня государственных расходов на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы. Отмечено, что на современном этапе происходит усиление асимметрии в распределении производства материалоёмкой и наукоемкой продукции между странами мира.

Ключевые слова: глобализация, развитие, конкурентоспособность, конкуренция, лидерство.

DEVELOPMENT FEATURES OF COUNTRIES IN TRANSITION TO A NEW TECHNOLOGICAL PARADIGM

UDC 043.3

L. Tsyymbal

The main determinants of the current development of countries in the modern globalized environment were analyzed. The basic conditions for the functioning of national economies within the global trends were determined. The main features of the economies in the context of global processes were described. These features were found to include changed patterns of trade, an increased share of trade in services, an increased share of high technology products in the world trade, a changed level of public spending on the research and development work. A growing asymmetry was also proved to be characteristic of the current distribution of production of material-intensive and science-intensive products among countries of the world.

Keywords: globalization, development, competitiveness, competition, leadership.

Формування нового економічного устрою викликає необхідність зміни структури виробництва. Відповідно до шостого технологічного устрою основними напрямками розвитку економіки стануть нанотехнології в різних сферах, розвиток людських ресурсів, високі технології, соціальні суб'єкти. З цієї точки зору на особливу увагу заслуговують передумови формування економічних умов у країнах для розвитку окремих напрямів функціонування. Так, для розвитку нанотехнологій необхідно сформувати науково-дослідну платформу, яка дозволить це реалізувати. Для розвитку людських ресурсів необхідно сформувати особливий підхід до їх накопичення.

В умовах сьогодення можна відзначити, що існують значні відмінності у функціонуванні економік розвинених країн та країн, що розвиваються. У ході функціонування економічних систем ця асиметрія тільки поглиблюється. Відповідно перехід до нового технологічного устрою від-

бувається нерівномірно. Це актуалізує питання визначення основних детермінант розвитку країн.

Визначення чинників і передумов розвитку країн у сучасних умовах стає об'єктом дослідження великої кількості науковців. Так, питання шостого технологічного устрою досліджувалися в працях Малинецького Г. Г., Поліщука Р. Ф., Коротаєва А. В., Цирель С. В. Зміна структури торгівлі в сучасних умовах досліджувалась у працях Матюшенко І. Ю., Костенко Д. М. Фактори розвитку країн світу знайшли своє відображення у працях Лук'яненка Д. Г., Поручника А. М., Козака Ю. Г., Білоруса О. Г. та ін. Проте невисвітленими залишаються питання передумов розвитку країн в умовах переходу до нового технологічного устрою та, відповідно, вибору стратегій їх розвитку.

Метою статті є визначення та аналіз детермінант розвитку країн в умовах переходу до нового технологічного устрою.

Сучасний етап розвитку світового господарства визначається великою кількістю факторів. Такими факторами є зміна структури виробництва і торгівлі, зміна структури державних витрат та інше.

Аналізуючи розвиток країн світу, виокремлюючи основні тренди, слід зазначити, що спостерігається тенденція до дивергенції країн світу за певними параметрами. Так, можна спостерігати розподіл структури світової торгівлі, експорту та імпорту, зростання частки торгівлі послугами й високотехнологічними товарами [1].

Перехід від п'ятого до шостого технологічного устрою можна помітити в процесі аналізу показників зміни торгівлі. Якщо за п'ятого технологічного устрою основна

увага приділялась промислому виробництву і, відповідно, торгівля найактивнішою була саме в цій сфері, то на сьогодні розвиток конкуренції та насичення ринку спричинили розширення сфери послуг. Аналізуючи світову торгівлю, можна відзначити, що для більшості розвинених країн характерні досить значні обсяги торгівлі послугами. Наприклад, відповідно до Звіту Світової організації торгівлі за 2012 рік, у всіх розвинених країнах (США, Канаді, Бразилії, Росії, Китаї, Індії, Австралії, країнах Європейського Союзу) обсяги торгівлі послугами перевищують 100 млрд дол., а їх частка має тенденцію до зростання, що свідчить про зростання ролі нематеріального виробництва у структурі світової торгівлі (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Провідні експортери та імпортери у світовій торгівлі комерційними послугами (без урахування всередині ЄС (27) торгівля), 2011 рік

Місце	Країна-експортер	Вартість (млрд дол. США)	Частка (%)	Зміна частки до 2010 (%)	Місце	Країна-імпортер	Вартість (млрд дол. США)	Частка (%)	Зміна частки до 2010 (%)
1	ЄС-27	784	24,7	11	1	ЄС-27	644	21,1	9
2	США	581	18,3	9	2	США	395	12,9	7
3	Китай	182	5,8	7	3	Китай	237	7,7	23
4	Японія	142	4,5	3	4	Японія	166	5,4	7
5	Індія	137	4,3	11	5	Індія	124	4,1	7
6	Сингапур	139	4,1	15	6	Сингапур	114	3,7	18
7	Гонконг (Китай)	121	3,8	14	7	Канада	100	3,3	11
8	Швейцарія	94	3,0	15	8	Корея	98	3,2	3
9	Корея	94	3,0	9	9	Росія	88	2,9	23
10	Канада	75	2,3	11	10	Бразилія	73	2,4	22

Як видно з табл. 1, частка торгівлі послугами навіть у ТОП-10 має значний розрив, що підтверджує тезу про нерівномірність розвитку економік світу та значні відмінності в них.

Окрім зростання частки послуг у світовій торгівлі, змінюється структура торгівлі товарами. Усе більшу частину в ній становлять високотехнологічні товари.

За загальноприйнятими стандартами до високотехнологічної продукції належить продукція, у складі вартості якої частка науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт становить не менше ніж 3,5 %. Обсяги торгівлі високотехнологічною продукцією досить значні і мають тенденцію до збільшення (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги зовнішньоторговельного обороту високотехнологічної продукції США, Китаю, Японії, ЄС-27 і України, млрд дол. США [3]

Рік	Світ	США	Китай	Японія	ЄС	Україна
2004	5 210,3	572,1	365,8	239,5	555,1	3,0
2005	5 696	620,2	469,2	241,3	624,7	3,4
2006	6 422,5	691,7	586,2	248,7	642,9	4,1
2007	6 924,7	737,6	703,2	257,1	738,2	4,9
2008	7 222,1	754,3	761,2	264,8	801,7	5,8
2009	6 503	606,9	693,4	221,8	714,1	4,6
2010	7 227,7	699,7	902	273,9	820,9	6,1

Як видно з табл. 2, обсяги високотехнологічної продукції в розвинених країнах світу постійно зростають. У

табл. 2 для порівняння наведено Україну як економіку, що розвивається. Усі розвинені країни світу продемонстрували зменшення обсягів високотехнологічної продукції, що частково було викликано загальним зменшенням ВВП. Як видно з табл. 2, розвинені країни становлять значну частку від світового обороту високотехнологічної продукції.

Аналізуючи динаміку зміни обсягу високотехнологічної продукції країн світу, слід відзначити певні тенденції. Так, порівнюючи зміну частки високотехнологічної продукції у зовнішньоторговельному обороті, можна помітити, що частка США з 2004 року мала тенденцію до скорочення з 10,98 до 9,33 % у 2009 році і тільки у 2010 збільшилася до 9,7 %. Динаміка Японії подібна до динаміки США і демонструє зниження з 2004 року, коли вона становила 4,59 %, до 2009 року до рівня 3,41 %. І знову ж у 2010 році слід відзначити незначне зростання до 3,78 %. Китай демонструє стійку тенденцію до зростання із 7 % у 2004 році до 12,48 % у 2010 році. Подібна ситуація у Європейському Союзі, де спостерігається стійке зростання із 10,65 % у 2004 році до 11,35 % у 2010 році. Україна має надзвичайно малу частку, яка, проте, має тенденцію до зростання з 0,057 % у 2004 році до 0,08 % у 2010 році.

Таким чином, є підстави стверджувати, що спостерігаються зміна структури торгівлі та збільшення ролі високотехнологічної продукції у формуванні торговельних потоків. Відповідно до визначення високотехнологічної продукції можна говорити про те, що країни вкладають значні кошти у фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Це, у свою чергу, потребує від країн накопичення інтелектуального капіталу, здатного реалізуватися у наукових розробках [4].

У сучасних умовах відбувається формування так званих анклавів накопичення інтелектуального капіталу, країн та регіонів, які максимально концентрують інтелектуальні ресурси в межах національних економік. Такий висновок можна зробити з огляду на аналіз структури торгівлі країн, оцінювання нормативно-правових засад їх функціонування. Так, наприклад, у межах Європейського Союзу в стратегії розвитку "Європа-2020" активно наголошується на необхідності "оцифрування Європи", виходячи із потреб економіки знань. При цьому вся стратегія розвитку "Європа-2020" концентрується на необхідності зміни системи функціонування економіки відповідно до економіки знань та інформаційного суспільства [5].

У зв'язку із цим слід проаналізувати тенденції та динаміку змін витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у % до ВВП у різних країнах (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень витрат на НДДКР, у відсотках до ВВП
(складено автором на основі робіт [6 – 8])

Рік	США	Китай	Японія	ЄС-27	Україна
2004	2,55	–	3,17	1,73	1,03
2005	2,59	–	3,32	1,74	0,99
2006	2,64	–	3,40	1,77	0,91
2007	2,70	–	3,44	1,77	0,86
2008	2,84	1,28	3,45	1,84	0,84
2009	2,90	1,43	3,36	1,92	0,86
2010	–	1,50	–	1,91	0,82

Примітка: "–" – дані відсутні.

Як видно з табл. 3, витрати розвинених країн на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи постійно зростають. Так, у США відбулося зростання на 0,35 %, Китай за останні три роки збільшив показник на 0,12 %, Японія має повільнішу тенденцію і з 2004 року продемонструвала зростання на 0,19 %, надзвичайно близький показник спостерігається в Європейському Союзі, де зростання відбулося на 0,18 %. Україна ж скорочує видатки на НДДКР, і за аналізований період вони зменшилися на 0,21 %.

Проте слід зауважити, що в межах Євросоюзу, для якого наведений узагальнений показник, можна спостерігати досить різні підходи до фінансування НДДКР. Так, за даними ОЕСР можна проаналізувати тенденції до зміни показників за рівнем фінансування НДДКР у країнах-лідерах та в країнах-аутсайдерах (табл. 4).

Таблиця 4

Витрати на НДДКР країн-лідерів та країн-аутсайдерів ЄС-27,
(млрд дол. США)

Рік	ЄС-27	Німеччина	Франція	Швеція	Португалія	Польща
2004	1,73	2,50	2,16	2,58	0,75	0,56
2005	1,74	2,51	2,11	3,56	0,78	0,57
2006	1,77	2,54	2,11	3,68	0,99	0,56
2007	1,77	2,53	2,08	3,40	1,17	0,57
2008	1,84	2,69	2,12	3,70	1,50	0,60
2009	1,92	2,82	2,26	3,61	1,64	0,68
2010	1,91	2,82	2,26	3,41	1,59	0,74

Складено на основі роботи [9]

Аналізуючи табл. 4, можна відзначити, що різниця у рівнях фінансування досить значна. Найвищий рівень фінансування у Швеції, найнижчий – у Польщі. При цьому показник Польщі становить всього 21,7 % від рівня фінансування у Швеції. Як видно з цієї таблиці, протягом аналізованого періоду Швеція мала найвищі показники фінансування НДДКР у ЄС і становила 178,53 % від середнього рівня по ЄС, у той час як Польща мала всього 38,74 %. Аналізуючи динаміку зміни фінансування НДДКР у ЄС, слід зазначити, що тенденція до зростання фінансування спостерігається у всіх країнах, проте вона має різні темпи. Так, фінансування в Німеччині зросло на 12,8 %, у Франції – на 4,6 %, у Швеції – на 32,17 %, в Польщі – на 32,14 %, а в Португалії зростання відбулося на рекордні 112 % від рівня 2004 року.

Хоча в стратегії розвитку "Європа-2020" задекларовано вирівнювання фінансування НДДКР у країнах Євросоюзу на рівні 3 % від ВВП, проте, як видно з динаміки, такі декларації не будуть виконані в повному обсязі, що пояснюється значними розривами у рівнях фінансування.

Наведений аналіз детермінант розвитку країн в умовах переходу до нового технологічного устрою свідчить, що основними методами боротьби стають не просто ринкові технології, а переваги в інтелектуальних ресурсах, які є основою економіки знань. У контексті усього вектора розвитку подальшого вивчення потребують стратегії інноваційного розвитку країн та накопичення інтелектуального капіталу як методи конкурентної боротьби в сучасному глобалізованому середовищі.

Література: 1. Дейнека Т. А. Конкуреноспособность в контексте противоречий воспроизводственной структуры экономики стран мира / Т. А. Дейнека, Н. Г. Базавлук // Экономика развития. – 2013. – № 3 (67). – С. 34–38. 2. International Trade Statistics 2012 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its2012_e.pdf. 3. Матиюшенко І. Ю. Перспективи розвитку торгівлі високотехнологічними товарами у світі та Україні [Електронний ресурс] / І. Ю. Матиюшенко, Д. М. Костенко // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 8. – С. 103–114. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php?year=2012&volume=8_0&pages=103_114&abstract=2012_08_0. 4. Яцишина І. В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І. В. Яцишина // Економічний простір. – 2010. – № 38. – С. 82–88. 5. Статистичні дані Світового банку. – Режим доступу : <http://www.battelle.org>. 6. Gross domestic expenditure on R&D [Electronic resource]. – Access mode : http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook_18147364. 7. Статистичні дані. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. U.S. could fall behind China in R&D spending by 2023 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.computerworld.com/s/article/9235573/U.S._could_fall_behind_China_in_R_D_spending_by_2023. 9. The R&D Crystal Ball [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.genomeweb.com/blog/rd-crystal-ball>.

References: 1. Deyneka T. A. Konkurentosposobnost v kontekste protivorechij vosproizvodstvennoy struktury ekonomiki stran mira [Competitiveness in the Context of Contradictory Reproduction Structure of World Economies] / T. A. Deyneka, N. G. Bazavluk // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3 (67). – P. 34–38. 2. International Trade Statistics 2012 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its2012_e.pdf. 3. Matushenko I. Yu. Perspektyvy rozvytku torhivli vysokotekhnologichnymi tovarami u sviti ta Ukraini [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.genomeweb.com/blog/rd-crystal-ball>.

lohichnymy tovaramy u sviti ta kraini [Electronic resource] / I. Yu. Matiushenko, D. M. Kostenko // Biznes-Inform. – 2012. – No. 8. – P. 103–114. – Access mode : http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php?year=2012&volume=8_0&pages=103_114&abstract=2012_08_0. 4. Yashchyshyna I. V. Finansuvannia nauky yak kluchova problema innovatsiynoho rozvytku krainy / I. V. Yashchyshyna // Ekonomichnyi prostir. – No. 38. – P. 82–88. 5. Statystychni dani Svitovoho banku. – Access mode : <http://www.battelle.org>. 6. Gross domestic expenditure on R&D [Electronic resource]. – Access mode : http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook_18147364. 7. Statystychni dani. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. U.S. could fall behind China in R&D spending by 2023 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.computerworld.com/s/article/9235573/U.S._could_fall_behind_China_in_R_D_spending_by_2023. 9. The R&D Crystal Ball [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.genomeweb.com/blog/rd-crystal-ball>.

Інформація про автора

Цимбал Людмила Іванівна – канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного еко-

номічного університету імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, e-mail: l.tsymbal@ukr.net).

Інформация об авторе

Цымбал Людмила Ивановна – канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університета імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, г. Київ, пр. Победы, 54/1, e-mail: l.tsymbal@ukr.net).

Information about the author

L. Tsymbal – PhD in Economics, Associate Professor of International Economy Department of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremohy Ave., 03680, Kyiv, Ukraine, e-mail: l.tsymbal@ukr.net).

Рецензент

*канд. екон. наук,
професор Піддубний І. О.*

*Стаття надійшла до ред.
11.03.2014 р.*

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ И ИХ РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

УДК 658.8:005.35

Орлов П. А.

Обоснована концепція соціальної відповідальності суб'єктів господарювання з виділенням відповідальності перед своїм персоналом, клієнтами і суспільством в цілому. Приведені приклади вопіючої соціальної безвідповідальності маркетингу і реклами в промислово розвинутих країнах і в Україні. Підкреслено, що особливо великим шкоду суспільству причинили деякі великі банки США і країн ЄС, виробники пива і інших алкогольних напоїв, тютюнових виробів, ліків, продуктів харчування. Зроблено висновок про те, що концепція соціально відповідального маркетингу, заснована тільки на зростанні свідомості власників підприємств і соціальних ініціативах, не може бути реалізована в великих масштабах без ефективного державного регулювання. Доведено, що в країнах, економічні системи яких не забезпечують належний рівень державного регулювання соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, населення обречено на експлуатацію соціально безвідповідальними суб'єктами бізнесу, моральну і фізичну деградацію і навіть вимирання.

Ключевые слова: соціальна відповідальність, маркетинг, державне регулювання, економічна система, банки, виробники ліків, продуктів харчування, алкогольних напоїв, тютюнових виробів.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ І ЇХ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 658.8:005.35

Орлов П. А.

Обґрунтовано концепцію соціальної відповідальності суб'єктів господарювання з виділенням відповідальності перед своїм персоналом, клієнтами та суспільством загалом. Наведено приклади кричущої соціальної безвідповідальності маркетингу та реклами в промислово розвинених країнах і в Україні. Підкреслено, що особливо великої шкоди суспільству заподіяли деякі великі банки США і країн ЄС, виробники пива та інших алкогольних напоїв, тютюнових виробів, медикаментів, продуктів харчування. Зроблено висновок про те, що концепція соціально відповідального маркетингу, заснована тільки на зростанні свідомості власників підприємств і соціальних ініціативах, не може бути реалізована в широких масштабах без ефективного державного регулювання. У країнах, економічні системи яких не забезпечують належного рівня державного регулювання соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, населення приречене на експлуатацію соціально безвідповідальними суб'єктами бізнесу, моральну та фізичну деградацію і навіть вимирання.

Ключові слова: соціальна відповідальність, маркетинг, державне регулювання, економічна система, банки, виробники медикаментів, продуктів харчування, алкогольних напоїв, тютюнових виробів.

THE PROBLEMS OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESSES AND THEIR ADVERTISING ACTIVITY

UDC 658.8:005.35

P. Orlov

The concept of social responsibility of business entities is considered with special focus on responsibility to their own staff, customers and society as a whole. Examples are given of blatant social irresponsibility of marketing and advertising in the industrialized countries and Ukraine. Attention is drawn to the fact that especially great damage was inflicted on society by some major U.S. banks and EU countries, producers of beer and other alcoholic beverages, tobacco products, medicines, foodstuffs. A conclusion was drawn that the concept of socially responsible marketing, based only on business owners' growing awareness and social initiatives can not be implemented on a large scale without effective state regulation. The population is proved to be doomed to exploitation by socially irresponsible businesses, moral and physical degradation and even extinction in countries whose economies do not provide an adequate level of state regulation of social responsibility of business entities.

Keywords: social responsibility, marketing, government regulation, economic system, banks, manufacturers of medicines, food, alcoholic beverages, tobacco.

Проблеми соціальної відповідальності суб'єктів господарювання особливо чітко проявились в умовах продовжуючогося сьомого року світового фінансово-економічного кризи. Як відомо, саме соціальна

безвідповідальність великих американських банків спровокувала в листопаді 2007 року світовий фінансовий кризис, переросший в листопаді 2008 року в світовий фінансово-економічний.

Актуальною проблемою соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та маркетингу присвячені роботи Р. Рейденбаха, П. Робина, Ф. Котлера, Келлера К. Л., Ж.-Ж. Ламбена, Фатхутдинова Р. А., Краюхіна Г. А., Акімова Д. І., В. Руделиуса, Павленко А. Ф., Озарян Е. Н., Пилипчука В. П., Перервы П. Г., Белявцева М. І., Окландера М. А. і багатьох інших відомих вітчизняних та зарубіжних учених. Однак деякі аспекти цієї багатогранної проблеми та науково-методичні підходи до її розв'язання потребують подальшої розробки.

Цілью нинішньої роботи є теоретичне узагальнення та розвиток науково-методичних підходів до посилення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та їхньої рекламно-продовольчої діяльності.

З перших днів кризи во всіх промислово розвинених країнах різко посилюється державне регулювання економіки. Уряди більшості країн відмовилися від концепції неолібералізму. Саме це дозволяє постійно виявляти в багатьох сферах діяльності підприємств, що практикують соціальну безвідповідальність, яка зазвичай продовжувалася багато років. Особливо відзначилися банки. До кризи вони наживалися за рахунок соціальної безвідповідальності та виплачували величезні бонуси (премії) своїм керівникам, а спасіння їх від банкрутства в час кризи в більшості країн здійснювалося за рахунок платників податків.

Банківські системи США, Англії та інших країн в час багатьох докризових років в значній мірі розвивалися на основі концепції неолібералізму. Це обернулося величезною шкодою для світової економіки. В 2012 році британський банк *Barclays* був оштрафований британськими та американськими органами фінансового регулювання на 452 млн дол. за маніпулювання ставкою міжбанківського кредиту LIBOR. Керівники банку визнали, що в період з 2005 по 2009 рік брали участь в таких маніпуляціях. В число підозрюваних осіб в маніпуляції ставками LIBOR та аналогічними загальноєвропейськими ставками EURIBOR потрапили такі великі банки, як *Citigroup*, *Royal Bank of Scotland*, *UBS*, *JP Morgan*, *HSBC* та *Deutsche Bank*. Висказувалося думка, що після закінчення розслідування сума штрафів буде становити мільярдами доларів, так як загальна шкода від маніпулювання ставками оцінюється в 1 трлн дол. Розміри штрафів дійсно збільшуються. Так, по даним агентства *Euronews*, три банки заплатили штрафи на 2 млрд євро. З 1980-х років за розрахунок ставки міжбанківського кредитування LIBOR відповідає Асоціація британських банків, а в маніпуляції брали участь і банки інших країн. Після величезного скандалу розрахунок цієї ставки передається групі компаній *NYSE Euronext*, щоб повернути довіру ринку до ставки LIBOR [1]. Група компаній *NYSE Euronext* створена в 2007 році в результаті злиття найбільш в світі Нью-Йоркської фондової біржі *NYSE* та Європейської біржі *Euronext*.

За думкою автора, соціальна відповідальність підприємств полягає в забезпеченні комфортних, безпечних умов праці та гідної оплати для своєї команди, в розвитку соціальної інфраструктури, в недопущенні ухилення від сплати податків та соціальних зборів, в забезпеченні належної охорони навколишнього середовища, а також в використанні соціально відповідального маркетингу (СОМ).

Активна боротьба з ухиленнями від сплати податків ведеться в межах ЄС. Криза змусила європейські

країни боротися зі злом, який було раніше створено деякими з них. Відомо, що найбільш великі в світі офшорні зони були створені європейськими країнами з вигідно для себе. Боротьба з ними особливо активізувалася після того, як в березні 2013 року в Кіпрських банках *Laiki Bank* та *Bank of Cyprus*, в яких зберігалося понад 100 тисяч євро, були тимчасово заморожені та обкладені великим податком. В Франції, наприклад, за ухилення від сплати податків, в тому числі з використанням офшорних зон, передбачені не тільки великі штрафи, але й ув'язнення. В кризові роки штрафи збільшили в 10 разів, а максимальний термін ув'язнення – з 5 до 7 років [2]. Великі суми вкладів в цих банках належать російським та українським фізичним та юридичним особам. Однак поки подібної активізації боротьби з ухиленнями від сплати податків в Україні не спостерігається. Хоча тіньова економіка в нашій країні становить за різними оцінками від 30 до 50 %. Пострадавши ж на Кіпрі наші громадяни по різних причинах мовчать.

Брюссельським (2012 рік) самітом ЄС з 2014 року в зоні євро вводиться контроль за діяльністю всіх банків Єврозони Європейським Центробанком. Президент Єврозони Херман Ван Ромпей дав такий коментар: "Від сутнісних проблем загрожує в фінансовій кризі. Якщо б у нас був такий механізм в 2008 році, то криза не досягла б такого розмаху, як сьогодні" [3]. Європарламент прийняв рішення, щоб виплати бонусів банківським працівникам не перевищували суми основної зарплати. Закон вступив в дію в 2014 році. Крім того, банк *Barclays* по итогам 2013 року отримав прибуток, еквівалентний 6,3 млрд євро і планував за 6 місяців 2014 року скоротити 12 тис. робочих місць в світі, з них 6 тисяч – в Англії. При цьому розміри бонусів керівникам банку будуть збільшені на 10 %. Це рішення банку викликало справедливі гнів лідерів англійських профспілок [4]. Участвує в маніпуляціях з ставками LIBOR, банк *Barclays* проявив соціальну безвідповідальність по відношенню до своїх клієнтів, партнерів та клієнтів багатьох банків в інших країнах. Тепер же розмова йде про соціальну безвідповідальність банку вже по відношенню до своєї команди.

В черговий раз отримала підтвердження необхідність масштабного посилення скоординованого державного регулювання банківської сфери, зокрема, в межах країн G20, а також існування відповідальності за шахрайство.

В Україні також існують достатньо серйозні проблеми в банківській сфері, але вони поки замалюються навіть представцями опозиції. Діють дуже високі процентні ставки по кредитам як для юридичних, так і для фізичних осіб, доходять іноді до 40 % в рік. Це затримує розвиток вітчизняних підприємств всіх видів діяльності та обмежує можливості молоді та решти громадян створити собі нормальні житлові умови.

Макконнелл К. Р. та Брю С. Л. [5] та багато інших зарубіжних та вітчизняних учених по формі відповідальності та способу регулювання економічної діяльності виділяють наступні типи економічних систем: традиційну, чистого капіталізму, командну та змішану. В цій класифікації командною названа економічна система колишнього СРСР та інших соціалістических країн. Економічні системи сучасних розвинених

капиталистических стран характеризуются как смешанные. Но динамичнее всех в условиях кризиса развивается Китай, экономическая система которого наиболее близка к командной, хотя и там осуществляются рыночные преобразования при господстве государственной собственности. Среди развитых капиталистических стран лучше других преодолевают кризис капиталистические страны с моделями смешанных экономических систем, которые имеют достаточно высокий уровень государственного регулирования и социальной направленности экономики, например: Австралия, Швеция, Норвегия, Англия, Германия, Франция, Япония, Южная Корея, Финляндия.

Очень важную роль призвана выполнять такая подсистема экономической системы, как способ участия государственных органов в координации и управлении экономической деятельностью и социальной ответственностью субъектов хозяйствования в стране (механизм управления).

Важная роль в системе социальной ответственности субъектов хозяйствования принадлежит использованию социально ответственного маркетинга.

Достаточно обоснованно цели СОМ определены в работе Ф. Котлера и Келлера К. Л., а также Ж.-Ж. Ламбена [6; 7]. Однако в приведенных ими определениях СОМ отсутствуют основные его критерии, а СОМ сводится только к добровольным социальным инициативам бизнес-структур.

По мнению автора, социально ответственный маркетинг предприятия – это неукоснительное выполнение требований государственных нормативных актов в сфере обеспечения социальной ответственности на территории страны базирования и стран, в которые экспортируется продукция предприятия; недопустимость производства и реализации продукции недопустимого качества, а также недобросовестной рекламы и методов психологического воздействия на потребителей с целью навязать им любую покупку; проявление социально направленных инициатив. При этом среди перечисленных критериев СОМ наиболее весомым является не проявление социально направленных инициатив, а все остальные. Предприятие, которое по каким-то причинам еще не проявляет социально направленных инициатив, но отвечает всем остальным критериям, на взгляд автора, можно считать практикующим СОМ. Социально же направленные инициативы иногда бывают прикрытием в глазах общественности аморального обогащения предприятия за счет социально безответственного маркетинга.

Широкое становление СОМ, по мнению автора, может обеспечить только надлежащее государственное регулирование. Оно предполагает: разделение власти и бизнеса; наличие качественных разработанных законов и нормативных актов, обеспечивающих приоритетную ориентацию предпринимательства на СОМ; разработку эффективных механизмов их реализации на основе строгой ответственности, включая уголовную; искоренение коррупции; регулярное финансирование из госбюджета лабораторных исследований качества продукции; развитие общественных организаций по защите прав потребителей при поддержке государства. В современных условиях можно отметить, с одной стороны, рост числа социально ответственных предприятий в Украине и за рубежом, которые не только создают комфортные условия своему персоналу, производят качественную продукцию, но и

занимаются благотворительной деятельностью. С другой стороны, очень быстро растет и количество предприятий, владельцы которых эксплуатируют не только своих работников, но и потребителей производимой продукции ненадлежащего качества. Во время кризиса были разоблачены крупные финансовые пирамиды в США, Франции, Японии, России, Украине. Причем созданные в США финансовые пирамиды Бернарда Мэдоффа и Аллена Стэнфорда, которые причинили убытки своим клиентам из разных стран соответственно на 65 и 7 млрд долларов, оказались самыми крупными в мире.

В 2011 году разразился диоксиновый скандал в ФРГ. Фирма *Harles & Jentzsch* – производитель кормового жира – в погоне за прибылью могла причинить непоправимый ущерб здоровью миллионов жителей ФРГ и других стран. Мировую известность получил скандал вокруг некачественных женских протезов для увеличения груди, производимых французской компанией *Poly Implant Prothese* и экспортировавшихся во многие страны мира. Крупная Британская фармацевтическая компания *Glaxo Smith Kline* признала себя виновной в мошенничестве и сокрытии данных о безопасности медикамента и выплатила рекордный в истории США штраф в 3 млрд дол. (см. подробнее в работе [8]). В 2013 году широкие масштабы в ЕС приобрел скандал с говяжьим мясом, в которое подмешивалась конина, содержащая вредное для людей лекарство, без информирования об этом потребителей. *Можно сделать вывод об имманентном пороке в этой сфере капиталистических экономических систем существующих моделей. Рассмотренные преступления могли быть выявлены значительно раньше при наличии надлежащего государственного контроля.*

Украина очень сильно пострадала в первые годы мирового кризиса. По данным Государственной службы статистики Украины, за 2009 год ВВП (в постоянных ценах 2007 года) по сравнению с 2008 годом снизился на 14,8 %. Падение промышленного производства составило 21,9 %, продукции машиностроения – на 45,1 %, объемов строительства – на 48,2 %, экспорта – на 49,9 %. В последующие три года, с 2010 по 2012, происходил рост ВВП соответственно на 4,1; 5,2; и 0,3 процента. А в 2013 году объем ВВП остался на уровне предыдущего года [9].

Среди основных причин таких последствий кризиса, по мнению автора, можно выделить следующие: ненадлежащий уровень государственного регулирования экономики с ориентацией до сих пор в некоторых сферах на рекомендации неолиберализма; мощное лоббирование интересов бизнеса в Верховной Раде; высокий уровень коррупции; недостаточную социальную направленность экономики; созданный приоритет политики над экономикой.

Этим объясняется либо низкое качество многих принимаемых нормативных актов, либо их направленность на обеспечение выгоды для отдельных видов бизнеса или политических сил, несмотря на ущерб для экономики в целом. Существующий уровень государственного регулирования не обеспечивает приоритетной ориентации предпринимательства на социальную ответственность и СОМ. По данным международной неправительственной организации по борьбе с коррупцией *Transparency International*, Украина по уровню коррупции в 2013 году, как и в предыдущем, находилась на 144-м месте среди 177-ми стран. Россия оказалась на 127-м месте, Беларусь – на 123-м, Молдавия – на 102-м, Армения – на 94-м,

Китай – на 80-м месте. Первое место разделили Дания и Новая Зеландия с самым низким уровнем восприятия коррупции [10].

Показатель Украины постоянно ухудшался в течение ряда лет. В 2007 году она была на 118-м месте, в 2009 г. – на 146-м месте, в 2010 году – на 134-м месте. Это очень плохая тенденция, хотя автор учитывает и некоторую условность назначения места в данном рейтинге. Она является, в первую очередь, следствием большой сложности оцениваемого явления.

Надлежащее эффективное государственное регулирование предполагает отнюдь не максимальное расширение вмешательства органов государственного управления в деятельность субъектов хозяйственной деятельности, а выбор для регулирования только наиболее значимых сфер и разработку качественной системы контроля над ними и строгой ответственности за допускаемые нарушения. Известны, к сожалению, случаи, когда некоторые виды государственного регулирования изначально вводились с целью развития коррупции.

Низкая социальная ответственность проявляется в большом количестве реализуемой фальсифицированной продукции, особенно такой, как мясная, молочная, алкогольные напитки, медикаменты, горючее, а также в недобросовестной рекламе. В ноябре 2012 года в аптеках Львовской области изъяли из оборота около трех тонн фальсифицированных лекарств, среди которых было 30 % детских препаратов (см. подробнее в работе [8]).

Допускается даже экономия на финансировании из Госбюджета лабораторных исследований качества продуктов питания, что равноценно временному прекращению контроля. Эта статья Госбюджета должна быть защищенной. Не обеспечено полное разделение власти и бизнеса.

После пожара в одном из залов игровых автоматов Днепропетровска, в результате которого погибли 9 человек и 11 получили ранения, в мае 2009 года был принят Закон № 4268 "О запрете игорного бизнеса в Украине" до принятия специального законодательства, которое предусматривает право его осуществления в специально созданных игорных зонах. В конце 2012 года вступил в силу Закон "О государственной лотерее". По данным СМИ, в соответствии с ним после получения лицензий в стране повсеместно снова легально заработали игровые салоны. Теперь это называется "государственная лотерея", хотя суть остается прежней, как и приобретаемая их клиентами игровая зависимость.

В 2013 году азартную игру впервые организовал мобильный оператор ЧАО "МТС Украина" путем проведения SMS-акции под условным названием "Победное SMS от МТС". При этом использован получающий все большее распространение мобильный маркетинг [11].

В корыстных целях использует бизнес недостатки законодательства о рекламе. Например, с 1 января 2009 года вступили в силу некоторые изменения к статье 22 Закона Украины "О рекламе". Так, в соответствии с п. 2 этой статьи реклама алкогольных напитков, реклама знаков для товаров и услуг, других объектов права интеллектуальной собственности, под которыми выпускаются алкогольные напитки, на радио и телевидении запрещается с 6-ти до 23-х часов. Но в п. 4 говорится, что разрешается спонсорство теле-, радиопередач, театрально-концертных, спортивных и других мероприятий с использованием знаков для товаров и услуг, под которыми вы-

пускаются алкогольные напитки [12]. Поэтому практически все популярные спортивные передачи с целью рекламы алкогольной продукции спонсируют ее производители. Она рекламируется во всех популярных развлекательных телепередачах, а до недавнего времени рекламировалась и в выпусках новостей. До такого новшества, к счастью, не додумались в других странах. Кроме того, поскольку не установлена строгая ответственность за нарушение п. 2 статьи 22 этого закона, то она часто нарушается и на радио и на многих каналах телевидения.

Кроме того, в законе не отмечено, что к алкогольной продукции относятся также пиво и другие слабоалкогольные напитки. А они являются причиной быстрого заболевания алкоголизмом в самой тяжелой форме. Трудно представить, что это было неизвестно нашим законодателям, многократно менявшимся с 1996 года. *Пользуясь недостатками законодательства, производители пива и других слабоалкогольных напитков, рекламируют свою продукцию без всяких ограничений и получают огромную прибыль на преступном растлении, прежде всего, молодежи.*

Только после внесения изменения 18.03.2008 г. в статью 22, которым было запрещено в рекламе алкогольных напитков, табачных изделий, пива и/или напитков, изготавливаемых на его основе, использовать изображение популярных лиц, прекратилось активное участие в такой рекламе знаменитых боксеров, футболистов, эстрадных актеров. Это убедительно доказывает ведущую роль государственного управления социальной ответственностью субъектов хозяйствования и их рекламной деятельностью. По мнению автора, производители пива никогда бы не отказались от такой очень прибыльной для них социально безответственной рекламы. Причиняемый огромный ущерб молодежи и обществу в целом они просто игнорируют, как и мировые лидеры по производству табачных изделий. Трудно ожидать и массового отказа от участия в такой рекламе популярных лиц в результате роста их сознательности. Хотя отдельные случаи возможны, но в отечественной практике их пока не было. Сейчас в рекламе, например, пива, используют кадры о тренировке футбольной команды, но без показа лиц футболистов.

Особенно изощренно рекламируется пиво "Черниговское". До запрета 2008 года в рекламе активно участвовали спортсмены с мировым именем. Далее пиво рекламировалось как официальное пиво чемпионата мира по футболу FIFA 2010 года, а также Украинского футбола. Такой рекламой в корыстных целях пропагандируется существование якобы прямой зависимости спортивных достижений отдельных лиц, футбольных команд, сборной команды страны по футболу от потребления пива как спортсменами, так и их болельщиками. Она вводит потенциальных потребителей пива в заблуждение. Понятно, что на такую рекламу, прежде всего, бурно реагируют подростки и молодые люди. Рекламодатели заботятся только о своей прибыли. Обществу же от такой социально безответственной рекламы причиняется огромный, невосполнимый материальный и моральный ущерб. К сожалению, никто его оценкой не занимается, а виновники этого ущерба ответственности за него не несут. Вся ответственность ложится на жертв подобной рекламы, быстро получающих тяжелейшую алкогольную зависимость, членов их семей, а также общество в целом. Тем более, что трудно установить, с разрекламированным пивом какого производителя начинался путь конкретного молодого человека к алкоголизму.

Стимулирует рост потребления пива и то, что в нашей стране оно очень дешевое даже по сравнению не только с промышленно развитыми странами. Например, в Туркменистане цена пива примерно в три раза выше. Как известно, увеличение акцизного сбора приведет к повышению цены и снижению потребления пива.

В октябре 2013 года в Верховной Раде возник скандал вокруг целебных напитков "Цілющий" компании "Олимпис", которая его производила на Золотоношском ликероводочном заводе "Златогор". Напиток "Цілющий" с содержанием 35 % алкоголя был представлен как диетическая добавка. Поэтому он был освобожден от акцизного сбора, которым облагаются спиртные напитки, и продавался без рецептов в аптеках, супермаркетах, магазинах и даже в киосках с прессой, в том числе детям.

Напиток интенсивно и изощренно рекламировался безо всяких ограничений на телевидении мужчиной и женщиной. Вот текст рекламы: "Прекрасная новость! Группой ученых и заводом "Златогор" разработан новый натуральный растительный напиток – "Цілющий". Он укрепляет организм и поднимает настроение. Ищите "Цілющий" в аптеках, специализированных отделах супермаркетов и магазинов. Твое здоровье! – говорит мужчина женщине, и они чокаются бокалами с напитком. "Цілющий" силы возвращает и настроение поднимает!". Видимо, прибыль компании "Олимпис" и ликероводочного завода "Златогор" от производства этого напитка быстро росла благодаря социально безответственной рекламе. А она причиняла огромный, невосполнимый материальный и моральный ущерб обществу.

По заказу Инспекции по защите прав потребителей в Ивано-Франковской области состав напитка "Цілющий" проанализировали в подразделении Госпотребстандарта – "Львовстандартметрологии". Там установили, что этот продукт нельзя назвать напитком для диетического потребления. Более того, в исследуемых образцах нашли превышение, по сравнению с "анонсированной" на этикетке, дозы содержания токсичных органических соединений – альдегидов. Было подчеркнuto, что они могут спровоцировать отравление, навредить печени и органам пищеварения [13]. Только после этого была прекращена реклама и продажа этого напитка в качестве диетической добавки. Но ничего не сообщалось о наказании виновников этой аферы.

В декабре 2013 года появилась информация о том, что в Варне (Болгария) по результатам дегустационного конкурса "Golden Brands of Europe", учрежденного в 2004 году при поддержке Еврокомиссии и бельгийского экспертного бюро "Европейские сертификаты", в категории "Лучший экологический продукт" 2013 года звание "Golden Brand of Europe" получили настойки торговой марки "Цілющий". Это событие рекламировалось уже как прорыв настоек торговой марки "Цілющий" на европейский рынок [14]. Но при этом ничего не говорилось о том, проверялись ли целебные свойства настоек.

По данным Всемирной организации здравоохранения, Украина занимает третье место среди 50-ти европейских стран по смертности от алкоголя, а также первые места в мире по уровню детского алкоголизма. Около 40 % детей в возрасте 14 – 18 лет систематически употребляют алкоголь. *Рекламу всех видов алкогольной продукции, включая слабоалкогольную, как явную, так и скрытую, необходимо срочно запретить. Этот запрет должен распространяться и на Интернет.* Некоторые произво-

дители пива, включая "Черниговское", а также другой алкогольной продукции без больших финансовых затрат активно выкладывают в Интернете все свои рекламные достижения, накопленные за много лет. И там потенциальные потребители могут видеть ролики с участием ведущих спортсменов, актеров и других популярных лиц, снятые до запрета 2008 года. По сути, это позволяет производителям алкогольной продукции обойти и запрет 2008 года.

В 2012 году во Франции появились публикации о том, что еще в 1980-е годы американский гигант по производству табачных изделий "Филип Моррис" подкупил крупными взятками несколько известных французских ученых из университетов, расположенных в разных городах. Им была поставлена задача посеять сомнения во вреде пассивного курения для здоровья людей. Эти ученые организовывали научные конференции, на которых приводили данные о вреде возможных загрязнителей воздуха внутри помещений, кроме табачного дыма. Позднее для этих же целей им был создан специальный научный журнал. Затеяна такая масштабная афера была для того, чтобы опровергнуть результаты исследования японских ученых, которые в 1981 году доказали прямую связь пассивного курения людей с их заболеванием раком. Афера эта, к сожалению, во многом удалась и была разоблачена совсем недавно, когда гласности были преданы секретные финансовые документы табачного гиганта. Так, во Франции, например, запрет на курение в общественных местах был введен только в 2007 году [15]. Трудно оценить причиненный этой аферой ущерб здоровью населения многих стран, и прежде всего детям. Но он колоссален и не может быть компенсирован никакими штрафами табачному гиганту. *Остановить подобные чудовищные преступления против человечности, на взгляд автора, может только введение строжайшей уголовной ответственности, не имеющей сроков исковой давности, для всех участников преступления.*

В настоящее время сообщается, что американский гигант по производству табачных изделий "Филип Моррис" в 2013 году проводил очень активное лоббирование своих интересов в Европарламенте в период подготовки Европейской директивы по улучшению защиты потребителей. С этой целью тщательно был изучен состав комиссии Европарламента, которая занималась подготовкой этой Директивы. Он был разделен на лиц, благоприятно относящихся к отрасли, и убежденных ее противников. Это позволяло более эффективно лоббировать свои интересы в Европарламенте с помощью команды из 161 человека, куда входили юристы и бывшие высокопоставленные чиновники комиссии. На эти цели был выделен бюджет приблизительно в 549 тыс. евро [16]. Как видно, за период с 1981 по 2013 год корпоративная культура мирового лидера по производству табачных изделий существенно не повысилась. Практически не изменилась также его ориентация только на получение максимальной прибыли при полном игнорировании очень пагубного влияния курения на здоровье потребителей его продукции. К сожалению, коррупция распространена и в странах ЕС. Еврокомиссар по внутренним делам Сесилия Мальстрем в шведской газете *Goeteborgs-Posten* привела данные, что коррупция обходится экономике ЕС ежегодно в 120 млрд евро [17].

В Украине с 2005 года действует Закон "О мерах по предупреждению и уменьшению употребления табачных изделий и их вредного влияния на здоровье населе-

ния" [18]. До 2009 года, на взгляд автора, закон имел преимущественно декларативный характер и не оказывал существенного влияния на уменьшение употребления табачных изделий. Изменения в него, запрещающие курение в общественных местах табачных изделий, а также электронных сигарет и кальянов, были внесены только в 2012 году. Статья 16 "Запрет рекламы, стимулирования продажи и спонсорства табачных изделий" в этот закон была введена в сентябре 2011 года. Это оказывает влияние на снижение потребления табачных изделий, как и надписи на пачках сигарет "Курение убивает" крупным шрифтом. Но страна уже входит в число мировых лидеров по удельному весу курящих детей в возрасте 13 – 14 лет.

По данным российских медиков, человек, который выкуривает по две пачки сигарет в день, через 10 лет заболевает раком легких, а если одну пачку, то через 30 лет. *Производителей алкогольной и табачной продукции, по мнению автора, следует обязать отчислять ежеквартально 2 – 3 % чистой прибыли на проведение социальной рекламы.*

В России еще позднее, с 01.06.2013 г. был введен в действие Федеральный закон от 23 февраля 2013 года № 15-ФЗ "Об охране здоровья граждан от воздействия окружающего табачного дыма и последствий потребления табака" [19]. По мнению автора, некоторые достоинства этого закона по сравнению с отечественным состоят в следующем. Предусмотрен более строгий запрет рекламы, в том числе скрытой. Так, подчеркнут запрет использования и имитации табачного изделия при производстве других видов товаров, не являющихся табачными изделиями, при оптовой и розничной торговле такими товарами. Запрещена демонстрация табачных изделий и процесса курения во вновь созданных и предназначенных для детей и взрослых аудиовизуальных произведениях, включая теле- и видеofilмы, в театрально-зрелищных представлениях, в радио-, теле-, видео- и кинохроникальных программах.

При демонстрации ранее созданных аудиовизуальных произведений, включая теле- и видеofilмы, теле-, видео- и кинохроникальные программы, в которых осуществляется демонстрация табачных изделий и процесса курения, вещатель или организатор демонстрации должен обеспечить трансляцию социальной рекламы о вреде потребления табака непосредственно перед началом или во время их демонстрации. Предусмотрено также резкое увеличение акцизного сбора на табачные изделия, а следовательно и цен. С 1 января 2014 года табачные изделия запрещено продавать в уличных киосках, а можно только в магазинах и павильонах. Запрещена выкладка продукции. Информация об ассортименте продаваемой табачной продукции будет представлена текстом черного цвета на белом фоне. Предусмотрены большие штрафы для физических и юридических лиц за нарушение каждого из требований этого закона.

Проведенное исследование состояния социальной ответственности субъектов хозяйствования в Украине, России и ведущих капиталистических странах в условиях экономического кризиса позволило сделать следующие выводы. В любой стране с рыночной экономикой становление высокой социальной ответственности предприятий, включая их рекламную деятельность и СОМ в целом, можно обеспечить только на основе надлежащего государственного регулирования экономи-

ки и развития общественных организаций для защиты прав потребителей. Это предполагает: разделение власти и бизнеса; искоренение коррупции; наличие качественно разработанных законов и нормативных актов, обеспечивающих приоритетную ориентацию предпринимательства на СОМ; разработку эффективных механизмов их реализации на основе строгой ответственности, включая уголовную. В странах, экономические системы которых не могут обеспечить надлежащий уровень государственного регулирования социальной ответственности бизнеса, население обречено на эксплуатацию социально безответственными субъектами хозяйствования, моральную и физическую деградацию и даже вымирание.

Литература: 1. Эхо скандала: ставку Libor будут считать не в Лондоне, а в Нью-Йорке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://ru.euronews.com/2013/07/09/rate-for-the-job-nyse-euronext-to-take-over-scandal-hit-libor>. 2. Crouzel Cécile. Plus de 75.000 comptes à l'étranger déclarés au fisc [Electronic resource] / Crouzel Cécile // *Le Figaro*. – 2011. – Access mode : www.lefigaro.fr/impots/2011/07/08. 3. Саммит ЕС: "маленькая революция" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.euronews.com/2012/06/29/eurozone-bends-the-rules-to-save-single-currency>. 4. Anne de Guigné. Barclays supprime des milliers de postes et augmente ses bonus [Electronic resource] / Anne de Guigné // *Le Figaro*. – 2014. – Access mode : www.plus.lefigaro.fr/page/annede-guigne. 5. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика : в 2-х т. Т. 1 / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. 11-го изд. – М. : Республика, 1992. – 399 с. 6. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 816 с. 7. Ламбен Жан-Жак. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен ; пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. – СПб. : Питер, 2004. – 800 с. 8. Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности маркетинга в промышленно развитых странах с рыночной экономикой и в Украине в условиях затяжного мирового экономического кризиса [Электронный ресурс] / П. А. Орлов // *Бизнес Информ*. – 2013. – № 1. – С. 6–12. – Режим доступа : http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2013&abstract=2013_01_0. 9. Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Индекс восприятия коррупции 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transparency.org/cpi2013/results>. 11. Победное SMS от МТС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.promo.mts.com.ua/index.php?lang=RU>. 12. Про рекламу : Закон України (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 137–138. – С. 6–7. 13. О чем молчит реклама: почему "Цілющий" не может исцелять [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tvplus.dn.ua/pg/news/87/full/id=11420>. 14. Европейское золото едет в Украину [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gigamir.net/money/economics/pub478655>. 15. Vanlerberghe Cyrille. Des experts français "vendus" à l'industrie du tabac [Electronic resource] / C. Vanlerberghe // *Le Figaro*. – 2012. – Access mode : www.sante.lefigaro.fr/actualy/2012/05/25/252. 16. Hayat Gazzane. Philip Morris critiqué pour ses pratiques de lobbying / Hayat Gazzane // *Le Figaro*. – 2013. – Access mode : <http://www.lefigaro.fr/societes/2013/09/21>. 17. Уровень коррупции в ЕС поражает : доклад [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/02/140203_ru_s_corruption_level_eu.shtml. 18. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T052899.html. 19. Об охране здоровья граждан от воздействия окружающего табачного

дыма и последствий потребления табака : Федеральный закон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://topnewz.ru/documents/tekst-zakon-o-zaprete-kureniya-v-obshhestvennykh-mestax-v-rossii/19039>. 20. Маркетинг : підручник / В. Руделиус, О. М. Азарян, Н. О. Бабенко та ін. ; ред.-упор. О. І. Сидоренко, Л. С. Макарова. – 2-ге вид. – К. : Навчально-методичний центр "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2008. – 648 с. 21. Государство не справляется с наплывом фальшивых лекарств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/health/2012/11/25/872760.html>.

References: 1. Ekho skandala: stavku Libor budut schitat ne v Londone, a v Nyu-Yorke [Electronic resource]. – Access mode : <http://ru.euronews.com/2013/07/09/rate-for-the-job-nyse-euronext-to-take-over-scandal-hit-libor/>. 2. Crouzel Cécile. Plus de 75.000 comptes à l'étranger déclarés au fisc [Electronic resource] / Crouzel Cécile // Le Figaro. – 2011. – Access mode : www.lefigaro.fr/impots/2011/07/08. 3. Sammit ES: "malenkaya revolyutsiya" [Electronic resource]. – Access mode : <http://ru.euronews.com/2012/06/29/eurozone-bends-the-rules-to-save-single-currency>. 4. Anne de Guigné. Barclays supprime des milliers de postes et augmente ses bonus [Electronic resource] / Anne de Guigné // Le Figaro. 2014. – Access mode : www.plus.lefigaro.fr/page/anne-de-guigne. 5. Makkonell K. R. Ekonomiki: printsipy, problemy i politika : v 2-h t. T.1 / K. R. Makkonell, S. L. Briu ; per. s angl. 11-go izd. – M. : Respublika, 1992. – 399 p. 6. Kotler F. Marketing menedzhment / F. Kotler, K. L. Keller. – 12-e izd. – SPb. : Piter, 2008. – 816 p. 7. Lamben Zhan-Zhak. Menedzhment, orientirovanny na rynek / Zh.-Zh. Lambeni ; per. s angl. pod red. V. B. Kolchanova. – SPb. : Piter, 2004. – 800 p. 8. Orlov P. A. Problemy sotsialnoy otvetstvennosti marketinga v promyshlenno razvitykh stranakh s rynochnoy ekonomikoy i v Ukraine v usloviyah zatyazhnogo mirovogo ekonomicheskogo krizisa [Electronic resource] / P. A. Orlov // Biznes Inform. – 2013. – No. 1. – P. 6–12. – Access mode : http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2013&abstract=2013_01_0. 9. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Indeks vospriyatiya korruptsii 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.transparency.org/cpi2013/results>. 11. Pobednoe SMS ot MTS [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.promo.mts.com.ua/index.php?lang=RU>. 12. Pro reklamu : Zakon Ukrainy (iz zminyamy ta dopovnenniamy) // Uriadoviyi kurer. – 1996. – No. 137–138. – P. 6–7. 13. O chem molchit reklama: pochemu "Tsiliushchy" ne mozhet itselyat [Electronic resource]. – Access mode : <http://tvplus.dn.ua/pg/news/87/full/id=11420>. 14. Evropeyskoe zoloto edet v Ukrainu [Electronic resource]. – Access mode : <http://gigamir.net/money/economics/pub478655>. 15. Vanlerberghe Cyrille. Des experts français "vendus" à l'industrie du tabac [Electronic resource] / C. Vanlerberghe // Le Figaro. – 2012. – Access mode : www.sante.lefigaro.fr/actualy/2012/05/25/252. 16. Hayat Gazzane. Philip Morris critiqué pour ses pratiques de lobbying / Hayat Gassane // Le Figaro. – 2013. – Access mode : <http://www.lefigaro.fr/societes/2013/09/21>. 17. Uroven korruptsii v ES porazhaet : doklad [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/02/140203_ru_s_corruption_level_eu.shtml. 18. Pro zakhody shchodo poperedzhennia ta zmenshennia vzhyvannia tiutiunovykh vyrobiv i ikh shkidlyvoho vplyvu na zdorovia naseleння : Zakon Ukrainy (iz zminyamy i dopovnenniamy) [Electronic resource]. – Access mode : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052899.html. 19. Ob okhrane zdorovya grazhdan ot vozdeystviya okruzhayushchego tabachnogo dyma i posledstviy potrebleniya tabaka : Federalnyy zakon [Electronic resource]. – Access mode : <http://topnewz.ru/documents/tekst-zakon-o-zaprete-kureniya-v-obshhestvennykh-mestax-v-rossii/19039>. 20. Marketynh : pidruchnyk / V. Rudelius, O. M. Azarian, N. O. Babenko et al. ; red.-upor. O. I. Sydorenko, L. S. Makarova. – 2-he vyd. – K. : Navchalno-metodychniy tseñtr "Konsortsiy iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini", 2008. – 648 p. 21. Gosudarstvo ne spravlyatsya s naplyvom falshivyykh lekarstv [Electronic resource]. – Access mode : <http://podrobnosti.ua/health/2012/11/25/872760.html>.

Информация об авторе

Орлов Петр Аркадьевич – докт. экон. наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и маркетинга Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнецца (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: kafedra_eim@mail.ru).

Інформація про автора

Орлов Петро Аркадійович – докт. экон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнецца (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: kafedra_eim@mail.ru).

Information about the author

P. Orlov – Doctor of Science in Economics, Professor, Head of the Department of Economics and Marketing of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: kafedra_eim@mail.ru).

Рецензент

докт. экон. наук,

профессор Пономаренко В. С.

Стаття надійшла до ред.

13.03.2014 р.

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

УДК 330.534.4

Савчук Н. В.

Наведено різні точки зору науковців, які досліджують проблеми бюджетних та міжбюджетних відносин стосовно розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів, тобто централізації та децентралізації. Підкреслено, що міжбюджетні відносини створюють необхідну економічну основу для розвитку державних

фінансів і горизонтально побудовані відносини всередині бюджетної системи. Міжбюджетні відносини визнано об'єктивною необхідністю, що виявляється у взаємозв'язках елементів загальнодержавної системи. Зазначено, що залежно від устрою держави розрізняють дві організаційні форми міжбюджетних зв'язків – федеральну (бюджетний федералізм) та унітарну (бюджетний унітаризм). Доведено, що дослідження цих питань на сьогодні є актуальним і заслуговує на увагу. Автором висловлена думка про те, що в Україні сьогодні спостерігається тенденція до існування бюджетного унітаризму, яка є досить тривалою і пов'язана, головним чином, із тим, що місцеві бюджети не є повністю самостійними і залежать певним чином від державного бюджету країни.

Ключові слова: фінанси, бюджетна система, міжбюджетні відносини, міжбюджетна вертикаль.

.....

МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

УДК 330.534.4

Савчук Н. В.

Представлены различные точки зрения ученых, исследующих проблемы бюджетных и межбюджетных отношений, касающиеся распределения и перераспределения финансовых ресурсов, то есть централизации и децентрализации. Подчеркнуто, что межбюджетные отношения создают необходимую экономическую основу для развития государственных финансов и горизонтально построенные отношения внутри бюджетной системы. Межбюджетные отношения признаны объективной необходимостью, проявляющейся во взаимосвязях элементов общегосударственной системы. Указано, что в зависимости от устройства государства различают две организационные формы межбюджетных связей – федеральную (бюджетный федерализм) и унитарную (бюджетный унитаризм). Доказано, что исследование этих вопросов на сегодня является актуальным и заслуживает внимания. Автором высказано мнение о том, что в Украине сегодня наблюдается тенденция к существованию бюджетного унитаризма, которая является весьма продолжительной и связана, главным образом, с тем, что местные бюджеты не являются полностью самостоятельными и определенным образом зависят от государственного бюджета страны.

Ключевые слова: финансы, бюджетная система, межбюджетные отношения, межбюджетная вертикаль.

.....

INTERBUDGETARY RELATIONS IN THE BUDGETARY SYSTEM OF UKRAINE

UDC 330.534.4

N. Savchuk

Different points of view of scientists studying the problems of budgetary and interbudgetary relations are presented regarding the distribution and redistribution of financial resources, i. e. centralization and decentralization. Interbudgetary relations are proved to create the necessary economic basis for developing public finance and hori-

zontal relationships within the budgetary system. Interbudgetary relations are found to be the objective necessity revealing itself in the interaction of the national system's elements. According to the structure of a state two organizational forms of interbudgetary relations can be differentiated, namely federal (fiscal federalism) and unitary (budgetary unitarianism) ones. The study of these issues is proved to be topical and deserving attention. To the author's mind, a tendency towards budgetary unitarianism is currently observed in Ukraine which is quite long-lasting and mainly related to the fact that the local governments today are not entirely independent and rely in some way on the state budget.

Keywords: finance, budgetary system, interbudgetary relations, interbudgetary vertical.

Складність проблеми існування міжбюджетних відносин полягає у відсутності єдиних і універсальних рекомендацій, якими могли б скористатися більшість країн у світі. У сучасній економічній і фінансовій літературі триває дискусія щодо переваг та недоліків, пов'язаних із перерозподілом фінансових ресурсів, їх децентралізацією та встановленням оптимальної межі останньої в бюджетній системі.

Виходячи із найважливіших функцій, які виконує бюджетна система як економічна категорія, раціональною є позиція цілого ряду авторів, серед них Ю. Радіонов, Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Буздуган Л. М., А. Крисоватий, які вважають, що бюджетно-податкова централізація має бути тимчасовим маневром, а не стратегічним спрямуванням розвитку міжбюджетних відносин з обов'язковим визначенням економічних критеріїв обґрунтованого рівня централізації, який забезпечує оптимальне поєднання вирівнювальної і стимуляційної функції міжбюджетних відносин.

Мета дослідження – виявити, в який саме спосіб в Україні можуть розвиватися міжбюджетні відносини і яка саме їх форма функціонує сьогодні в Україні – бюджетний федералізм чи бюджетний унітаризм.

Продовжуючи наукові дискусії щодо переваг та недоліків децентралізації і встановлення її оптимальної межі в бюджетній системі, слід зробити посилання на висновки одного з дослідників проблем міжбюджетних відносин Ю. Радіонова. Він зазначає, що не існує "чітко окресленої, ефективної моделі міжбюджетних відносин у відповідних межах децентралізації / централізації бюджетної системи...". І це правильний висновок, тому що прояв будь-якої категорії як в економіці, так і в бюджетній системі залежить від рівня економічних та інституціональних стимулів для проведення відповідної бюджетної політики. На це вказують і інші вчені, які займаються дослідженням бюджету і бюджетної системи. Не менш важливим фактором ефективності бюджетної системи є мінімізація "опортунізму" місцевих органів на базі досконалої інституційної основи розвитку міжбюджетних відносин, яка створюється з урахуванням законів і закономірностей економіки, особливостей поточного етапу розвитку, комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів [1, с. 42].

Бюджетний унітаризм – це організація відносин між Державним бюджетом України та місцевими бюджетами, а також між окремими ланками місцевих бюджетів на засадах єдиних визначених і законодавчо закріплених державою принципів, інструментів і методів, які викорис-

товуються для забезпечення соціально-економічних інтересів центру, місцевих органів влади та органів самоврядування і спрямовані на досягнення єдиних стандартів громадських послуг на всій території країни. Слід відзначити, що в бюджетному унітаризмі організація міжбюджетних відносин визначається центральними органами влади відповідно до формальних інституціональних основ. Разом із тим проблема розвитку бюджетного унітаризму пов'язана з визначенням рівня допустимості централізації коштів у державному бюджеті і, відповідно, тієї межі, за якою суб'єкт держави втрачає стимул до формування своїх місцевих бюджетів за рахунок власних джерел.

У новому Бюджетному кодексі України відсутні ці дефініції. Проте, якщо говорити про ефективність використання міжбюджетних трансфертів (ст. 6, п. 32) і субвенцій (ст. 12, п. 98) як найпоширенішого інструменту переміщення фінансових ресурсів від одного рівня влади до іншого, які спрямовані на створення умов реального бюджетного унітаризму, то ці категорії є важливими для розгляду. У більшості випадків ця дефініція подається у значенні "податкові і неподаткові доходи" [2, с. 20–26]. У такому підході не враховані інші власні доходи, які отримані бюджетами безоплатних надходжень, за винятком субвенцій.

Принцип самостійності бюджету (ст. 7, п. 3) закріплює це поняття, виходячи не з економічної сутності тих чи інших видів доходів, а з розподілу повноважень на власні й делеговані, що з наукової точки зору не є дискусійним. З методологічної точки зору такий розподіл виправданий, але з економічної сутності цих доходів викликає сумнів щодо розуміння дефініції "власні доходи", оскільки реалізація делегованих повноважень забезпечується не тільки субвенціями. У бюджетній системі практикують також інші міжбюджетні трансферти, особливо на регіональному й місцевому рівнях – із бюджетів районів бюджетам поселень та з бюджетних поселень бюджетам районів на здійснення частини повноважень у вирішенні питань місцевого значення відповідно до укладених угод. Тому у складі власних доходів, які спрямовуються на реалізацію власних повноважень громадсько-правових утворень (обласних, міських, селищних тощо), залежно від суб'єкта управління відповідними доходами і міри впливу на обсяг їх надходжень, можна виділити: власні доходи, фінансову допомогу іншим бюджетом, інші безоплатні надходження.

Фінансова допомога входить до податкових надходжень. Вона виключає міжбюджетні трансферти у фор-

мі субвенції, які надаються з метою фінансового забезпечення повноважень, переданих визначеним органом певному громадсько-правовому утворенню. Тому до фінансової допомоги слід віднести міжбюджетні трансферти, які надаються громадсько-правовим утворенням з метою додаткового фінансування витратних зобов'язань, що виникають у зв'язку зі здійсненням власних повноважень, а також податкові доходи, які отримані за додатковими нормативними відрахуваннями замість дотацій на вирівнювання бюджетного забезпечення, і бюджетні кредити. У ст. 2 п. 31 Бюджетного кодексу України розкривається поняття кредитування бюджету, проте відсутнє трактування поняття "фінансова допомога", яке реально існує на практиці.

Розвиваючи і конкретизуючи принцип самостійності бюджетів Бюджетного кодексу України, виходячи з його економічного розуміння, слід уточнити назву і конкретизувати його зміст. Мова має йти не про самостійність бюджетів, а про бюджетну самостійність цих ланок бюджетної системи. Відповідно необхідно змінити і формулювання самого принципу, викладеного в ст. 7 п. 3. Бюджетного кодексу України, в якому втілена не економічна, а радше правова складова.

Реалізація принципу бюджетної самостійності всіх ланок бюджетної системи України залежить від: 1) інституціонального забезпечення постійної основи джерел доходів, які достатньою мірою забезпечують фінансування всіх витратних зобов'язань перед населенням і збалансованість відповідних бюджетів; 2) інституціональних основ можливості самостійно здійснювати бюджетний процес усіх ланок бюджетної системи на всіх його етапах, за винятком випадків, які передбачені чинним кодексом; 3) усунення із практики вилучення додаткових доходів, економії за видатками бюджетів, які отримані внаслідок ефективного їх виконання, а також перегляду на основі показників ефективності обсягу трансфертів, які заплановані на середньостроковий період. Саме таке законодавче закріплення принципу бюджетної самостійності бюджетної системи України забезпечить зростання ефективності управління бюджетами всіх рівнів, підвищить зацікавленість і відповідальність регіональних і місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування в досягненні бюджетно-фінансової самодостатності. Реалізація його на практиці створить інституціональні та економічні основи децентралізації бюджетної системи і розвитку місцевого самоврядування. А на місцевому рівні він сприятиме реалізації переходу від принципу утримання бюджетної установи до принципу отримання конкретних результатів від використання бюджетних коштів відповідною установою, забезпечення проведення нею ефективної політики використання бюджетних коштів з метою досягнення максимальної віддачі від здійснених видатків [3].

Розвиток внутрішніх взаємозв'язків бюджетної системи має економічну складову, що вимагає будувати її на економічних принципах, які б сприяли викориненню таких явищ, як бюджетне утриманство і бюджетний паразитизм. Переважним є метод формування "бюджету делегованих повноважень", зміст якого полягає не в розподілі доходів, які належать рівню влади, що делегує повноваження, а в прямому цільовому фінансуванні з власного бюджету відповідних витратних статей делегованого бюджету даного рівня влади. Для ліквідації бюрократичних аспектів, які породжують корупцію, і недопущення "повертально-поступального руху фінансових потоків" (спочатку

за межі території даного рівня влади в порядку формування власного бюджету делегованого органу влади, а потім – знову на територію рівня влади, який розглядається для фінансування витрат бюджету делегованих повноважень) слід було б передбачити в бюджетній системі територіальні й місцеві рахунки для кожного бюджету, що делегується, на яких би збиралися ті його доходи, що підлягають зарахуванню до складу відповідного делегованого бюджету. Така доцільність виходить із економічного розуміння трансфертного перерозподілу коштів між окремими ланками бюджетної системи. Як доходи одного бюджету вони одночасно є видатками іншого, а тому з позицій "бюджету держави" як економічної категорії в цілому не є доходами [4, с.137].

Ліквідація бюджетного утриманства в цьому перерозподілі сприятиме введенню в практику поняття "обумовлене фінансування". Основний його економічний зміст – передача доходів бюджету від іншого рівня влади у власний бюджет на основі представленої і затвердженої програми досягнення бюджетно-фінансової самодостатності. У цих програмах кожен дотаційний регіональний і місцевий бюджет системи відображає час і межі обсягу ресурсів, які перерозподіляються на його користь, конкретні умови і спрямування їх використання. Останні мають безпосередньо спрямовуватись на: скорочення питомих (у розрахунку на одиницю бюджетних послуг) витрат бюджету за безперервного підвищення їх якості. Щодо таких загальних мотивів, як поживлення економічної активності від використання цих коштів, зростання валового місцевого продукту або навіть збільшення обсягів позитивної даної вартості, то вони можуть і повинні бути поставлені лише кінцевими, узагальнюючими, а не прямими цілями програм виходу на рубіж бюджетно-фінансової самодостатності. В іншому випадку дотації з інших бюджетів системи слугують будь-чому, але не зазначеній меті, що спостерігається на практиці міжбюджетних відносин бюджетної системи України. Необхідно виходити з того, що бюджетна система є потужним інструментом впливу на економічне зростання, разом із тим вона з лагом у часі виступає об'єктом впливу з огляду на макроекономічне становище країни, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу з лагами в часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави та регіонів [5, с. 3–10].

Тут важливо активізувати економічні складові міжбюджетних відносин. У випадку невиконання показників затвердженої програми досягнення бюджетно-фінансової самодостатності даного рівня влади починає отримувати частину засобів, які призначені для фінансування його власного бюджету (залежно від величини вказаного недовиконання) на умовах не дотацій або інших форм безоплатного фінансування, а за рахунок кредитування бюджету даної ланки системи, що передбачено Бюджетним кодексом України (ст. 2, п. 31). Подальше зростання кредиторської заборгованості могло б обумовити введення зовнішнього бюджетно-фінансового управління даної ланки бюджетної системи.

Викориненню бюджетного утриманства можуть слугувати й наявні економічні мотиви в горизонтальних міжбюджетних відносинах. На основі відповідних програм необхідно передбачити, щоб бюджетні кошти горизонтального утворення, наприклад області, однієї ланки (одного району) потрапляли в місця-реципієнти (бюджет іншого району), обминаючи централізований бюджет, а також щоб, залишаючись зарахованими до центрального бю-

джету і потім спрямованими до бюджетної ланки отримувача, вони не втратили своєї початкової місцевої ознаки. Додатковим імпульсом економічної зацікавленості у швидкому досягненні бюджетно-фінансової достатності на території "підшефних" ланок-реципієнтів могло б слугувати положення, яке закріплювало б за ланками бюджету-донора частини засобів, які передбачалися для перерахування першим через централізований бюджет.

Застосування подібної системи горизонтальних міжбюджетних відносин створює умови для розвитку такої форми міжбюджетного співробітництва, як утворення на територіях одних ланок бюджетної системи територіально-виробничих анклавів за участю бюджетних коштів інших ланок системи, які б стали вагомим додатком до доходів власних бюджетів останньої. У цьому випадку ланка-реципієнт мала б можливість у найбільш ефективний спосіб вирішити проблеми своєї бюджетно-фінансової достатності, а ланка-донор брала б участь у вирішенні даної проблеми шляхом надання реципієнту не своїх фінансових ресурсів, а своєї території, інфраструктури, кадрового потенціалу тощо. Механізм стимулювання бюджетів донорів має доповнюватись механізмом стимулювання дотаційних бюджетів. Цей механізм достатньо обґрунтовано в науковій літературі [6, с. 86–97; 7 – 9]. Тобто якщо міжбюджетна вертикаль створює необхідні економічні основи для стійкості державних фінансів, то необхідна горизонталь у бюджетній системі здатна сформувати належні умови різкого підвищення їх ефективності, що виходить із економічної сутності бюджетної системи. Критерієм ефективності функціонування системи трансферів має бути постійне підвищення ефективності використання бюджетних коштів і бюджету-донора, й бюджету-реципієнта [10, с. 51–61]. Ефект міжрегіонального "переливання виникає в разі, коли суспільною послугою, що фінансується органами влади одного регіону, можуть скористатися громадяни, які живуть в інших регіонах" [11, с. 497–499].

Реальне реформування системи і формування сучасної активної бюджетної політики має відповідати формулі "від сильних місцевих бюджетів – до заможної держави", наголошують науковці [12, с. 3–11]. А розвиток міжбюджетного регулювання відображає процес політичного та економічного напрямку подій, спрямованих на вирішення загальнодержавних завдань щодо забезпечення економічного зростання й соціального розвитку, усунення розбіжностей у рівнях розвитку певних територій і посилення фінансового забезпечення місцевого самоврядування, розв'язання національних проблем. Новий тип бюджетної системи має ліквідувати і бюджетний егоїзм (делегування вниз "мандатів", які не фінансуються), намагання вищих бюджетних рівнів вирішити свої проблеми за рахунок бюджетних коштів нижньої ланки системи.

Прикладом вирішення цієї проблеми може стати реформування бюджетних відносин у Китаї на основі принципу переходу від "м'якого" до "жорсткого" бюджетного обмеження, що вважається основним результатом завершеності етапу бюджетної реформи [13, с. 17–42].

На початку реформи в Китаї була знайдена альтернатива радянській індустріалізації, коли ресурсні обмеження "розширювалися за рахунок масових репресій", і тут регіони у проведенні економічних реформ та соціальної політики отримали "самостійність", тобто було дистанційовано безпосередніх носіїв соціальних обов'язків від повноважень і ресурсів центру [13, с. 1085–1094]. Центр

свідомо обмежував власну участь в ухваленні рішень і відповідальність за їх наслідки, одночасно стимулювавши цим конкуренцію між територіальними владами. Мова йде про самостійність вибору не тільки шляхів виконання завдань, але й власної політики, сумісної з політикою центру, проте не зводиться лише до цього. Ціна цього дистанціювання – обмеження загальнонаціональної соціальної політики й активізація економічного потенціалу самоуправління. Таке розмежування політичної та управлінської децентралізації й обмеженості потенціалу і її наслідків має теоретичне підґрунтя [14, с. 136–139].

Досвід унітарних держав свідчить про позитивний вплив бюджетної децентралізації на економічне зростання на душу населення. Разом із тим у країнах, які розвиваються, вона має негативний вплив на економічне зростання [15, с. 26–34]. Зарубіжний досвід демонструє тенденцію до випереджального розвитку управління і виконання бюджету на рівні регіонів і муніципалітетів порівняно із загальнонаціональним рівнем. Дослідники відзначають переваги цієї тенденції формування і використання бюджетних коштів. По-перше, "виконання" набуває чіткого змісту лише в разі реалізації конкретної бюджетної політики, яку легше охопити індикаторами на місцевому рівні, ніж на загальнонаціональному. По-друге, позитивний вплив має сама компактність об'єктів управління. Адже в процесі використання оцінок зі "зростанням ієрархії стрімко зростає кількість стимулів, які ведуть до перекручень системи" [16]. Зазначене не суперечить корисності оцінок кінцевих результатів для цілей стратегічного планування бюджетної політики на рівні держави для виконання її економічних і соціальних функцій. Але тут важливо в бюджетній системі, враховуючи стимуляційне значення постійного оперування індикаторами в офіційних документах, не допускати переорієнтації виконання бюджетної політики на покращення значень не завжди досконалих показників. Така загроза відзначається навіть найбільш активними прихильниками управління за результатами. Реальну самостійність місцеві бюджети можуть мати тільки за умови їх фінансової незалежності. А програмно-цільовий підхід до складання бюджету, який практикує Канада і більшість країн Європейського Союзу, забезпечить перехід від принципу утримання до принципу отримання конкретних результатів від використання бюджетних коштів.

Література: 1. Юрій С. І. Антологія бюджетного механізму / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, Л. М. Буздуган. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 250 с. 42. 2. Ниязметов А. К. О поняттином аппарате межбюджетных отношений / А. К. Ниязметов // Финансы. – 2010. – № 8. – С. 20–26. 3. Корнієнко Н. М. Теоретичні та практичні засади програмно-цільового методу планування бюджетних видатків / Н. М. Корнієнко // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 1 (58). – С. 70–78. 4. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Л. Г. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-те вид., випр. та доп. – К. : Т-во "Знання" ; Львів : Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2000. – 587 с. 5. Чугунов І. Я. Інституціональна архітектура бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3–10. 6. Юшко С. В. Організація міжбюджетних відносин в Україні: стан, проблеми і перспективи / С. В. Юшко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 86–97. 7. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн : монографія

/ В. В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с. 8. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : монографія / І. О. Луніна. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с. 9. Shah A. Budgeting and budgetary institutions [Electronic resource] / A. Shah // Public sector governance and accountability series. – Washington, 2007. – Access mode : <http://www.worldbank.org>. 10. Шишко О. В. Напрями розвитку системи міжбюджетних відносин України в середньостроковій перспективі / О. В. Шишко // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 51–61. 11. Чапкова С. Питання роботи органів місцевої влади / С. Чапкова // Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – С. 497–499. 12. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрями їх реструктуризації / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 3–11. 13. Qian Y. Why is China Different from Eastern Europe? Perspectives from Organizational Theory / Y. Qian // European Economic Review. – 1999. – No. 43. – P. 1085–1094. 14. Pollit C. Public Management Reform: A Comparative Analysis / C. Pollit, G. Bouckart. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 136–139. 15. Пилипів В. До питання про федералізацію України : проблеми забезпечення бюджетної самодостатності регіонів / В. Пилипів // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 26–34. 16. Беткараєв С. Б. О сущности и принципах межбюджетных отношений / С. Б. Беткараєв // Финансы и кредит. – 2009. – № 24 (357). – С. 68–72.

References: 1. Yurii S. I. Antolohiia biudzhethnoho mekhanizmu [The Anthology of Budget Mechanism] / S. I. Yurii. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2001. – 250 p. 2. Niyazmetov A. K. O ponyatiynom apparate mezhbyudzhethnykh otноsheniy [On the Conceptual Apparatus of Intergovernmental Fiscal Relations] / A. K. Niyazmetov // Finansy. – 2010. – No. 8. – P. 20–26. 3. Korniienko N. M. Teoretychni ta praktychni zasady prohramno-tsilovoho metodu planuvannya biudzhethnykh vydatkiv [Theoretical and Practical Principles of Program and Purpose-Based Method of Budgetary Expenditure Planning] / N. M. Korniienko // Naukovi pratsi NDFI. – 2012. – No. 1 (58). – P. 70–78. 4. Zahorodnii A. H. Finansovyi slovnyk / A. H. Zahorodnii, L. H. Vozniuk, T. S. Smovzhenko. – 4-te vyd., vypr. ta dop. – K. : T-vo "Znannia" ; Lviv : Vyd-vo Lviv. bank. in-tu NBU, 2000. – 587 p. 5. Chuhunov I. Ya. Instytutsionalna arkhitektonika biudzhethnoi systemy [The Institutional Architectonics of Budgetary System] / I. Ya. Chuhunov // Finansy Ukrainy. – 2008. – No. 11. – P. 3–10. 6. Yushko S. V. Orhanizatsiia mizhbiudzhethnykh vidnosyn v Ukraini: stan, problemy i perspektyvy [The Organization of Intergovernmental Fiscal Relations in Ukraine: state, problems and prospects] / S. V. Yushko // Finansy Ukrainy. – 2009. – No. 1. – P. 86–97. 7. Zaichykova V. V. Mistsevi finansy Ukrainy ta yevropeiskykh krain : monohrafiia [Local Finance of Ukraine and European Countries : monograph] / V. V. Zaichykova. – K. : NDFI, 2007. – 299 p. 8. Lunina I. O. Derzhavni finansy ta reformuvannya mizhbiudzhethnykh vidnosyn : monohrafiia [Public Finance and Reforming Intergovernmental Fiscal Relations : monograph] / I. O. Lunina. – K. : Naukova dumka, 2006. – 432 p. 9. Shah A. Budgeting and budgetary institutions [Electronic resource] / A. Shah // Public sector governance and accountability series. – Washington, 2007. – Access mode : <http://www.worldbank.org>. 10. Shyshko O. V. Napriamy rozvytku systemy mizhbiudzhethnykh

vidnosyn Ukrainy v serednostrokovii perspektyvi [The Trends in Developing the System of Fiscal Relations in Ukraine in the Medium-Term Perspective] / O. V. Shyshko // Finansy Ukrainy. – 2001. – No. 7. – P. 51–61. 11. Chapkova S. Pytannia roboty orhaniv mistsevoi vlady [The Issue of Local Government] / S. Chapkova // Derzhavni finansy: Teoriia i praktyka perekhidnoho periodu v Tsentralnii Yevropi ; per. z anhl. – K. : Osnovy, 1998. – P. 497–499. 12. Ohon Ts. H. Dokhody mistsevykh biudzhethiv ta napriamy ikh restrukturyzatsii [Local Government Revenues and Directions of Their Restructuring] / Ts. H. Ohon // Finansy Ukrainy. – 2006. – No. 5. – P. 3–11. 13. Qian Y. Why is China Different from Eastern Europe? Perspectives from Organizational Theory / Y. Qian // European Economic Review. – 1999. – No. 43. – P. 1085–1094. 14. Pollit C. Public Management Reform: A Comparative Analysis / C. Pollit, G. Bouckart. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 136–139. 15. Pylypiv V. Do pytannia pro federalizatsiiu Ukrainy : problemy zabezpechennia biudzhethnoi samodostatnosti rehioniv [On the Federalization of Ukraine: the Problems of Maintaining Fiscal Self-Sufficiency of the Regions] / V. Pylypiv // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – No. 3. – P. 26–34. 16. Betkaraev S. B. O sushchnosti i printsipakh mezhbyudzhethnykh otноsheniy [On the Essence and Principles of Intergovernmental Relations] / S. B. Betkaraev // Finansy i kredit. – 2009. – No. 24 (357). – P. 68–72.

Інформація про автора

Савчук Наталія Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародних фінансів, докторант кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, e-mail: nvsavchuk@ukr.net).

Информация об авторе

Савчук Наталия Владимировна – канд. екон. наук, доцент кафедры международных финансов, докторант кафедры финансов Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана (03680, Украина, г. Киев, пр. Победы, 54/1, e-mail: nvsavchuk@ukr.net).

Information about the author

N. Savchuk – PhD in Economics, Associate Professor of International Finance Department, doctoral student of Finance Department of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremohy Ave., 03680, Kyiv, Ukraine, e-mail: nvsavchuk@ukr.net).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Пономаренко В. С.

Стаття надійшла до ред.
26.12.2013 р.

*Все, что познается, имеет число,
ибо невозможно ни понять ничего,
ни познать без него.
Пифагор*

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ

МОДЕЛЬ ИНТЕГРАЛЬНОЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ

УДК 004.415.53

**Пушкарь А. И.
Гаркин В. В.**

Доказано, что многообразие существующих практик использования и эксплуатации информационных систем (ИС) требует адекватных и объективных методов их оценивания. Предложена модель интегральной оценки качества информационной системы, в основе которой лежит оценка качества составляющих ИС, от эффективности функционирования которых зависит качество работы всей системы. Предложены геометрическая интерпретация и аналитическое описание модели, даны варианты расчетов мер качества ИС. Разработанная модель является достаточно наглядной для абсолютного и сравнительного анализа качества составляющих ИС и ИС в целом и положена в основу создания практической методики оценки качества ИС предприятия.

Ключевые слова: информационная система, составляющие ИС, модель интегральной оценки качества информационной системы, метрики и меры качества.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

УДК 004.415.53

**Пушкар О. І.
Гаркін В. В.**

Доведено, що різноманіття наявних практик використання та експлуатації інформаційних систем (ІС) потребує адекватних і об'єктивних методів їх оцінювання. Запропоновано модель інтегральної оцінки якості інформаційної системи, в основі якої лежить оцінка якості складових ІС, від ефективності функціонування яких залежить якість роботи всієї системи. Запропоновано геометричну інтерпретацію та аналітичний опис моделі, наведено варіанти розрахунків мір якості ІС. Розроблена модель є досить наочною для абсолютного і порівняльного аналізу

якості складових ІС та ІС в цілому і покладена в основу створення практичної методики оцінки якості ІС підприємства.

Ключові слова: інформаційна система, складові ІС, модель інтегральної оцінки якості інформаційної системи, метрики і міри якості.

**A MODEL OF INTEGRATED QUALITY ASSESSMENT
OF INFORMATION SYSTEMS**

UDC 004.415.53

**A. Pushkar
V. Garkin**

The variety of existing practices of using and operating information systems (IS) is proved to require adequate and objective methods for their evaluation. A model of integrated quality assessment of an information system is offered, which is based on evaluation of the quality of IS components affecting the quality of functioning of the whole system. A geometric interpretation and analytical description of the model is proposed, calculation options are given for IS quality measurement. The developed model is found to be quite evident for the absolute and comparative analysis of the IS components quality and IS in general, and fit for creation of a practical methodology for assessing the company IS quality.

Keywords: information system, IS components, integrated IS quality assessment model, quality metrics and measures.

Фундаментом всех методов оценки качества является общее понимание жизненного цикла информационной системы (ИС), который охватывает все стадии и этапы ее создания, сопровождения и развития [1]. Знание модели жизненного цикла информационных систем необходимо как для разработчиков ИС, так и для IT-специалистов предприятия, обеспечивающих поддержку информационной системы в актуальном состоянии, то есть выполняющих необходимую эксплуатацию, сопровождение, постоянное обновление и совершенствование системы с соблюдением и выполнением других условий, предусмотренных стандартами жизненного цикла ИС. Качество ИС в соответствии со стандартом ISO 9000-3:1997 [1] понимается как обобщенный показатель характеристик продукта или услуги, который отражает его способность удовлетворять требованиям потребителя.

Реальное состояние практик использования и эксплуатации ИС не способствует процессам оценки качества информационной системы из-за сложности, а порой отсутствующих технологий объективного оценивания IT-инфраструктуры, программных приложений, информации, работы персонала. Чаще всего решение подобных вопросов на предприятиях заключается в простом переоборудовании вычислительного оборудования и компьютерных сетей. При отсутствии финансовых возможностей руководство и IT-подразделение предприятия ограничиваются внедрением или усовершенствованием локальных систем автоматизации отдельных бизнес-процессов.

Поэтому сегодня, в условиях постоянно растущего информационного рынка, технического и программного

прогресса в сфере IT-индустрии, а также широчайшего использования ИС на предприятиях различных форм собственности, численности персонала, объемов обрабатываемой информации и т. д. оценка качества ИС является актуальной задачей.

Актуальность темы определяется тем, что существующие в настоящее время опыт и практика использования ИС на предприятиях показывают отсутствие практических методов оценивания ИС с точки зрения качества функционирования и эксплуатации, то есть отсутствуют методики проверки соответствия ИС свойствам и назначению, которые продекларированы разработчиками ИС. С одной стороны, для этого на предприятиях отсутствуют формальные и объективные методы определения качества и оценки качества ИС. С другой стороны, предприятия решают вопросы повышения качества ИС путем полного обновления информационных систем и компьютерного оборудования (при наличии финансовых возможностей) или простым перепрограммированием отдельных бизнес-процессов силами собственного IT-персонала, когда денежные средства на развитие систем автоматизации ограничены.

В настоящее время продолжают существовать проблемы, связанные с оценкой качества информационных систем, такие, как: отсутствие прозрачных и объективных методов оценки качества функционирования ИС, что зачастую приводит к разным оценкам одной и той же ИС сотрудниками отделов автоматизированных систем управления (АСУ); отсутствие комплексных оценок, учитывающих все сферы влияния IT на предприятии; достаточная сложность формализации критериев и мер оценки качества ИС;

отсутствие практических методик оценки и управления качеством ИС. Кроме того, не получили должного развития процессы изучения проблем, связанных с анализом и управлением деятельностью ИТ-инфраструктуры предприятия с учетом отечественной специфики контроля и управления качеством информационных систем. Таким образом, проблемы оценки качества информационных систем являются достаточно актуальными.

Цель данного исследования заключается в разработке модели интегральной оценки качества информационных систем на предприятии.

Объектом исследования является процесс определения качества информационных систем на предприятии.

Предметом исследования являются методический и практический аспекты разработки модели интегральной оценки качества информационных систем на предприятии.

Эффективное управление качеством информационных систем в настоящее время является наиболее проблемным для большинства предприятий. Как отмечается в стандарте ISO 9000: 3:1997 [1], "качество – это обобщенный показатель характеристик продукта или услуги, который отражает его способность удовлетворять требованиям". В настоящее время существует много различных формализованных подходов к оценке и управлению качеством ИС. Однако все они охватывают лишь некоторые специфические аспекты, такие, как: безопасность и защита, управление рисками, управление процессами создания и внедрения ИС, управление ИТ-затратами и т. д.

В работах Липаева В. В., Пушкаря А. И., Браткевича В. В., И. Шаститко [2 – 6] и других рассмотрены вопросы управления качеством программного обеспечения информационных систем и информационной деятельности предприятия в целом, предлагаются методы оценки эффективности использования информационных систем и технологий на различных предприятиях и в учреждениях высшего образования. Однако вопросы оценки качества ИС на предприятии все же остаются недостаточно изученными.

Существующий мировой опыт внедрения и использования систем автоматизации обработки информации, компьютерных и мобильных технологий, новых средств коммуникации и т. д. показывает, что они внедряются во все сферы деятельности человека и поэтому от качества этих систем зависит результативность деятельности предприятия. Любая информационная система состоит из соответствующих компонентов или составляющих, от эффективности функционирования которых зависит качество работы всей системы [3]. Поэтому представляется целесообразным оценку качества ИС начинать с оценки качества составляющих ИС, основываясь на таких международных практиках оценивания, как ITIL и Cobit [7], проводящих в жизнь современные методологии стандартов качества. Понимание информационной системы как совокупности таких ее функциональных составляющих, как: технической (ТО); математической (МО); программной (системной – СПО и прикладной – ППО); информационной (ИО); правовой (ПравО); организационной (ОО); методической (МетО); эргономической (ЭО); лингвистической (ЛО); кадровой (КадрО); коммуникационной (КО); сетевой (СО), дает возможность оценивать качество ИС путем оценки качества каждой из ее составляющих, получая в результате интегральную оценку качества. Таким образом, в работе подчеркнута необходимость разработки интегральной модели оценки качества ИС на предприятии.

Для построения модели интегральной оценки качества ИС предлагается использовать технику радиаль-

ных диаграмм, с помощью которых удобно отслеживать состояние каждой из составляющих информационной системы. В качестве точки отсчета в радиальной диаграмме взят центр окружности, из которого лучевым образом отходят радиусы – составляющие ИС, заменяющие вертикальный масштаб диаграмм и на которых откладывается значение оценки составляющей ИС. На полученной таким образом модели производится одновременное отображение состояния всех составляющих ИС.

Для целей оценки составляющих информационной системы использованы такие понятия, как метрика и мера, смысл и понимание которых описаны в работах [7; 8].

Под метрикой (Metrics) понимается такой показатель, который выполняет специфическое описание того, как должна измеряться количественная оценка эффективности. В результате показатель определяет способ использования смысловых понятий в деятельности ИТ-подразделения, частоту, целевую величину, процедуру проведения измерений и процедуру интерпретации оценки.

Мера (Measure) понимается как специфический стандарт, применяемый для оценки эффективности в связи с ожидаемыми результатами. Мера является количественным показателем и выражается в цифрах, долларах, гривнях, рублях, процентах или любых других условных единицах, может также характеризовать качественную информацию, такую, как, например, удовлетворенность потребителя, качество интерфейса для пользователя.

Согласно международному стандарту ISO 14598-1, "метрика – это количественный масштаб и метод, который может использоваться для измерения" [9].

Используя такое понимание метрики и меры составляющих качества ИС, а также с учетом требований стандартов ISO и Cobit к основным показателям качества (характеристикам, метрикам) [1; 2; 7; 9], построена интегральная модель оценки качества информационных систем (рис. 1), в которой мерой оценки является относительная величина от 0 до 1, определяющая качество функционирования той или иной составляющей ИС.

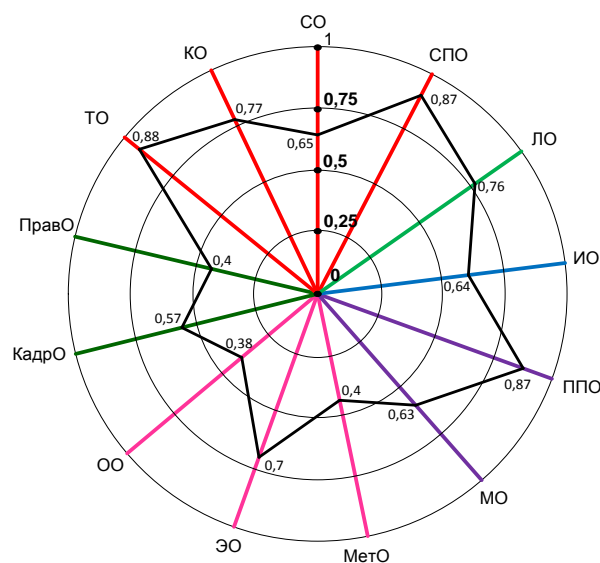

Рис. 1. Модель интегральной оценки качества ИС (значения мер оценки на диаграмме условны)

Модель интегральной оценки качества ИС в аналитическом виде, которую можно использовать для расчетов, представляется в следующем виде:

$$S_{ИНТ} = 0,5 \times МТО \times МКО \times \sin\alpha + 0,5 \times МКО \times МСО \times \sin\alpha + 0,5 \times МСО \times МСПО \times \sin\alpha + 0,5 \times МСПО \times МЛО \times \sin\alpha + 0,5 \times МЛО \times МИО \times \sin\alpha + 0,5 \times МИО \times МППО \times \sin\alpha + 0,5 \times МППО \times ММО \times \sin\alpha + 0,5 \times ММО \times ММетО \times \sin\alpha + 0,5 \times ММетО \times МЭО \times \sin\alpha + 0,5 \times МЭО \times МОО \times \sin\alpha + 0,5 \times МОО \times МКадрО \times \sin\alpha + 0,5 \times МКадрО \times МПравО \times \sin\alpha + 0,5 \times МПравО \times МТО \times \sin\alpha = 0,5 \times \sin\alpha \times (МТО \times МКО + МКО \times МСО + МСО \times МСПО + МСПО \times МЛО + МЛО \times МИО + МИО \times МППО + МППО \times ММО + ММО \times ММетО + ММетО \times МЭО + МЭО \times МОО + МОО \times МКадрО + МКадрО \times МПравО + МПравО \times МТО),$$

где $\alpha = 360/13$ – центральный угол;

- МТО – мера оценки технического обеспечения ИС;
- ММО – мера оценки математического обеспечения ИС;
- МСПО – мера оценки системного программного обеспечения ИС;
- МППО – мера оценки прикладного программного обеспечения ИС;
- МИО – мера оценки информационного обеспечения ИС;
- МПравО – мера оценки правового обеспечения ИС;
- МОО – мера оценки организационного обеспечения ИС;
- ММетО – мера оценки методического обеспечения ИС;
- МЭО – мера оценки эргономического обеспечения ИС;
- МЛО – мера оценки лингвистического обеспечения ИС;
- МКадрО – мера оценки кадрового обеспечения ИС;
- МКО – мера оценки коммуникационного обеспечения ИС;
- МСО – мера оценки сетевого обеспечения ИС.

Данной модели можно поставить в соответствие геометрическую интерпретацию, тогда количественной мерой оценки качества ИС является площадь полученного многоугольника (рис. 2).

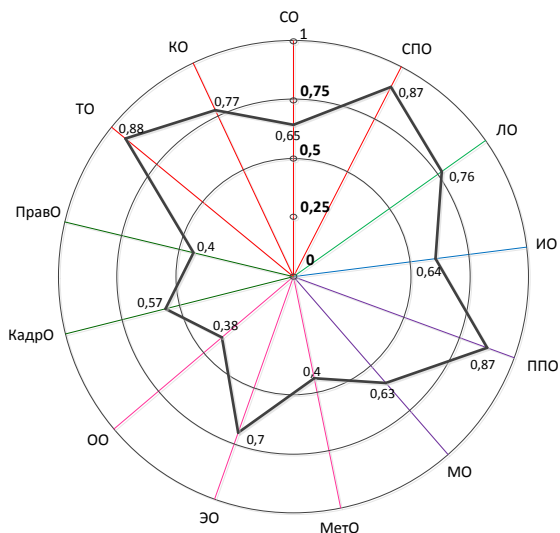

Рис. 2. Геометрическая интерпретация оценки качества ИС

Аналитически площадь указанного многоугольника может быть выражена интегралом:

$$S = \int_a^b f(x)dx,$$

где $a = \{МТО, ММО, МСПО, МППО, МИО, МПравО, МОО, ММетО, МЭО, МЛО, МКадрО, МКО, МСО\}$;

$b = \{ММО, МСПО, МППО, МИО, МПравО, МОО, ММетО, МЭО, МЛО, МКадрО, МКО, МСО, МТО\}$;

$f(x)$ – непрерывная и неотрицательная функция на сегменте $[a, b]$;

S – площадь многоугольника, ограниченная функцией $f(x)$, отрезками прямых $x = a$ и $x = b$ и отрезком оси Ox между точками $(a, 0)$ и $(b, 0)$, длина которой приближается к нулю. В этом случае площадь многоугольника может быть выражена в виде двойного интеграла:

$$S = \iint f(x,y)dx dy.$$

Очевидно, что полученная таким образом площадь многоугольника может давать одинаковое значение меры качества ИС при разных значениях мер ее составляющих МТО, ММО, МСПО, МППО, МИО, МПравО, МОО, ММетО, МЭО, МЛО, МКадрО, МКО, МСО и, следовательно, не может являться адекватной мерой оценки качества ИС.

Для решения этой проблемы компоненты составляющих ИС, перечисленные в работе [3], объединены в шесть групп, определяющих: качество инфраструктуры, качество данных, качество информации, качество ПО, качество сервиса, качество управления (рис. 3).

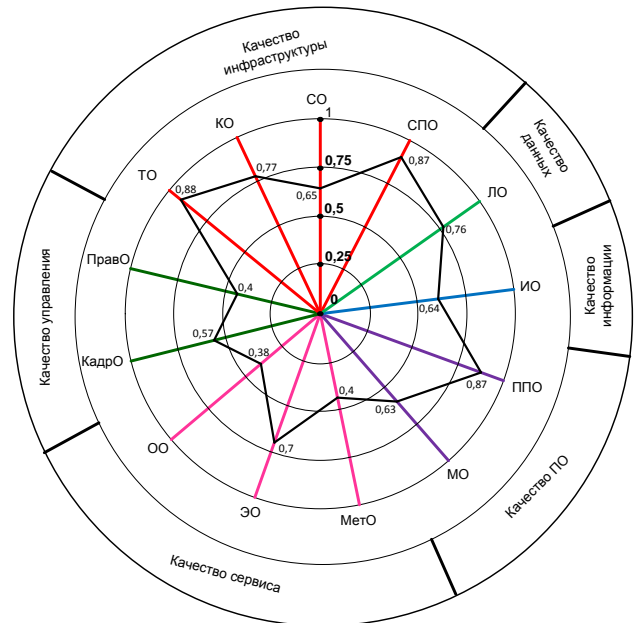

Рис. 3. Объединение составляющих ИС по группам

На рис. 4 показана полученная таким образом сводная информация по качеству инфраструктуры (КачИнфра), данных (КачДанных), информации (КачИнформации), программного обеспечения (КачПО), сервиса (КачСервиса) и управления (КачУправл), которая является наиболее приемлемой для принятия решений руководством предприятия (СЕО, Chief Executive Officer – главный исполнительный директор), а также непосредственным руководителем IT-подразделения на предприятии (CIO, Chief Information Officer – директор по информационным технологиям).

Рис. 4. Представление информации по качеству ИС для CEO

Адекватную интерпретацию модели интегральной оценки качества ИС можно представить также в виде секторной радиальной диаграммы (рис. 5), в которой мера оценки качества каждой составляющей ИС определяется площадью сектора. Радиус такого сектора определяется мерой оценки соответствующей составляющей ИС, а центральный угол равен $360/13$ градусов. Такая диаграмма является достаточно наглядной, что дает возможность абсолютного и сравнительного анализ качества составляющих ИС. Аналитическое выражение оценки качества ИС с помощью модели секторной радиальной диаграммы будет иметь вид:

$S_{ИИТ} = S_{ТО} + S_{КО} + S_{СО} + S_{СПО} + S_{ПО} + S_{ИО} + S_{ППО} + S_{МО} + S_{МетО} + S_{ЭО} + S_{ОО} + S_{КадрО} + S_{ПравО}$;
 где: $S_{ТО} = \pi \times M_{ТО}^2 / 13$; $S_{КО} = \pi \times M_{КО}^2 / 13$; $S_{СО} = \pi \times M_{СО}^2 / 13$; $S_{СПО} = \pi \times M_{СПО}^2 / 13$; $S_{ПО} = \pi \times M_{ПО}^2 / 13$; $S_{ИО} = \pi \times M_{ИО}^2 / 13$; $S_{ППО} = \pi \times M_{ППО}^2 / 13$; $S_{МО} = \pi \times M_{МО}^2 / 13$; $S_{МетО} = \pi \times M_{МетО}^2 / 13$; $S_{ЭО} = \pi \times M_{ЭО}^2 / 13$; $S_{ОО} = \pi \times M_{ОО}^2 / 13$; $S_{КадрО} = \pi \times M_{КадрО}^2 / 13$; $S_{ПравО} = \pi \times M_{ПравО}^2 / 13$.

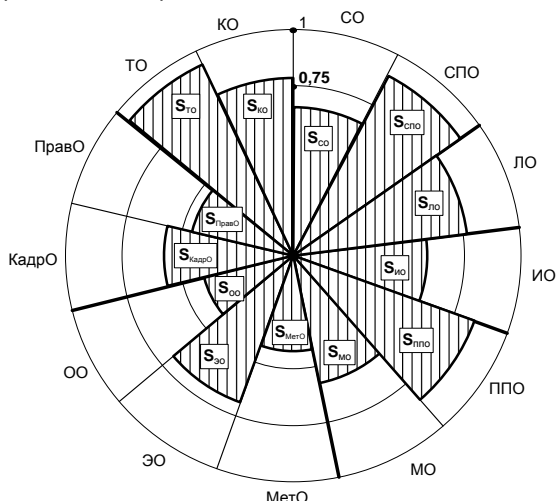

Рис. 5. Секторная радиальная диаграмма качества составляющих ИС

Среди факторов (критериев), определяющих меру оценки, могут быть как количественные, так и качественные показатели [5; 10], например: "Какова доля сертифицированного ИТ-персонала? (2%; 10% или 0,02; 0,1 и т. д.)" или "Каков уровень удовлетворенности руководства и потребителей ИС опытом и навыками ИТ-персонала? (удовлетворительно – 1, неудовлетворительно – 0, средний уровень – 0,5 и т. д.)". Наиболее сложно поддающимся формализации является информационное обеспечение информационных систем в связи с тем, что основным критерием его оценивания является уровень подготовки или профессионализм ИТ-сотрудника. От качества использования и переработки информационных ресурсов персоналом предприятия зависит и качество получаемых информационных продуктов и услуг [4]. Для каждой из составляющих определяется оценка качества с помощью соответствующих показателей и мер.

Современные практики использования информационных систем на предприятиях требуют создания методов оценки качества таких систем, потому что от эффективности эксплуатации ИС зависит экономическая результативность деятельности предприятия. В работе предложена модель интегральной оценки качества ИС и методы аналитического расчета мер оценки качества составляющих информационных систем. Такая модель положена в основу практической методики оценки качества ИС на предприятии. На основании полученных таким образом результатов оценивания качества ИС можно предложить руководству, а также непосредственному руководителю ИТ-подразделения предприятия практические рекомендации: 1) по приобретению новой информационной системы; 2) об отсутствии необходимых изменений в использовании существующей информационной системы; 3) по модернизации существующей ИС или о необходимости реинжиниринга информационной системы. Эти рекомендации важны, в первую очередь, с точки зрения экономических (финансовых) возможностей предприятия, потому что приобрести новую ИС или обновить компьютерное оборудование, сети и коммуникации на сегодняшний день стоит значительных денежных средств. Поэтому, например, если качество информации (КачИнфо) удовлетворяет руководителя предприятия (CEO), то даже при худших других показателях качества (КачСервиса, КачУправл, КачДанных или КачИнфра) можно принять рекомендацию 2.

Разработанный метод интегральной оценки составляющих ИС и ИС в целом положен в основу модели управления качеством ИС на предприятии, которая предусматривает два контура управления: контур управления для СЕО и контур управления для СЮ.

Результаты работы будут использованы также для дальнейших исследований по разработке практических методик оценивания качества информационных систем на предприятиях.

Литература: 1. ISO 9000-3:1997. Стандарты в области административного управления качеством и обеспечения качества. Часть 3. Руководящие указания по применению ISO 9001 при разработке, поставке, монтаже и обслуживании программного обеспечения. – Второе издание [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.praxiom.com/iso-9000-3.htm>. 2. Липаев В. В. Системное проектирование сложных программных средств для информационных систем. Серия "Управление качеством". – М. : СИНТЕГ, 2002. – 268 с. 3. Пушкар А. И. Цели и стандарты оценки качества информационных систем предприятий / А. И. Пушкар, В. В. Гаркин // Экономика розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 69–76. 4. Пушкар А. И. Методический подход к оценке качества информационных работ на предприятии / А. И. Пушкар, К. С. Сибилев // Экономика розвитку. – 2011. – № 3 (59). – С. 67–74. 5. Браткевич В. В. Модель критеріів оцінки якості електронних видань для друкарської продукції / В. В. Браткевич // Комп'ютеризовані системи і технології видавничо-поліграфічних виробництв : монографія / за ред. О. І. Пушкар. – Х. : ФОРМ Александра К. М., ВД "ІНЖЕК", 2012. – С. 113–130. 6. Шаститко И. Модель оптимизации ИТ-инфраструктуры — инструмент для создания эффективного бизнеса [Электронный ресурс] / И. Шаститко // Корпоративные системы. – 2008. – № 1. – С. 42–46. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua/ims/ims147.html>. 7. Cobit® 4.1. Framework. Control Objectives. Management Guidelines. Maturity Models. IT Governance Institute. (Методология. Цели контроля. Руководство по управлению. Модели зрелости процессов. Институт управления ИТ). – USA, 2011. – 196 p. 8. Левощич О. Л. Оценки по информационным критериям / О. Л. Левощич // Проблемы управления и информатики. – 2005. – № 5. – С. 95–102. 9. ISO/IEC 14598-1. International Standard. Information technology – Software product evaluation. Part 1: General overview [Electronic resource]. – Access mode : http://www.protesting.ru/qa/info_isoiec14598-1%7bed1.0%7den.pdf. 10. Gaidamakin N. A. The Averaging of Interval Expert Evaluations / N. A. Gaidamakin, S. V. Leontev, and A. A. Yalpaev // Automatic Documentation and Mathematical Linguistics. – 2012. – Vol. 46, No. 4. – P. 177–182. 11. Гаркин В. В. Використання моделі інтегральної оцінки якості інформаційних систем на підприємстві / В. В. Гаркин // Системи обробки інформації : зб. наук. пр., м. Харків, 15 – 16 листопада 2012 року, IV Міжнародна науково-практична конференція "Проблеми і перспективи розвитку ІТ-індустрії". – 2012. – Вип. 8 (106). – С. 191–192.

References: 1. ISO 9000-3:1997. Standarty v oblasti administrativnogo upravleniya kachestvom i obespecheniya kachestva. Chast 3. Rukovodyashchie ukazaniya po primeneniyu ISO 9001 pri razrabotke, postavke, montazhe i obsluzhivanii programmnogo obespecheniya. – Vtoroe izdanie [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.praxiom.com/iso-9000-3.htm>. 2. Lipaev V. V. Sistemnoe proektirovanie slozhnykh programnykh sredstv dlya informatsionnykh sistem. Seriya "Upravlenie kachestvom". – M. :

SINTEG, 2002. – 268 p. 3. Pushkar A. I. Tseli i standarty otsenki kachestva informatsionnykh sistem predpriyatii [Goals and Standards of Assessing the Quality of Corporate Information Systems] / A. I. Pushkar, V. V. Garkin // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 4 (68). – P. 69–76. 4. Pushkar A. I. Metodicheskii podkhod k otsenke kachestva informatsionnykh rabot na predpriyatii [A Methodical Approach to Evaluating the Quality of Information Works at an Enterprise] / A. I. Pushkar, K. S. Sibylev // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 3 (59). – P. 67–74. 5. Bratkevych V. V. Model kryteriiv otsinky yakosti elektronnykh vydan dlia drukarskoi produktsii [A Model of Quality Evaluation Criteria for Assessing Electronic Publications for Printed Products] / V. V. Bratkevych // Kompiuteryzovani systemy i tekhnologii vydavnycho-polihrafichnykh vyrobnystv : monohrafiia / za red. O. I. Pushkaria. – Kh. : FOP Aleksandrova K. M., VD "INZhEK", 2012. – P. 113–130. 6. Shastitko I. Model optimizatsii IT-infrastruktury – instrument dlya sozdaniya effektivnogo biznesa [Electronic resource] / I. Shastitko // Korporativnye sistemy. – 2008. – No. 1. – P. 42–46. – Access mode : <http://www.management.com.ua/ims/ims147.html>. 7. Cobit® 4.1. Framework. Control Objectives. Management Guidelines. Maturity Models. IT Governance Institute. (Metodologiya. Tseli kontrolya. Rukovodstvo po upravleniyu. Modeli zrelosti protsessov. Institut upravleniya IT). – USA, 2011. – 196 p. 8. Levoshich O. L. Otsenki po informatsionnym kriteriyam / O. L. Levoshich // Problemy upravleniya i informatiki. – 2005. – No. 5. – P. 95–102. 9. ISO/IEC 14598-1. International Standard. Information technology – Software product evaluation. Part 1: General overview [Electronic resource]. – Access mode : http://www.protesting.ru/qa/info_isoiec14598-1%7bed1.0%7den.pdf. 10. Gaidamakin N. A. The Averaging of Interval Expert Evaluations / N. A. Gaidamakin, S. V. Leontev, A. A. Yalpaev // Automatic Documentation and Mathematical Linguistics. – 2012. – Vol. 46, No. 4. – P. 177–182. 11. Garkin V. V. Vykorystannia modeli intehralnoi otsinky yakosti informatsiinykh system na pidpryemstvi / V. V. Garkin // Systemy obrobky informatsii : zb. nauk. pr., Kharkiv, 15 – 16 lystopada 2012 roku, IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Problemy i perspektyvy rozvytku IT-industrii". – 2012. – Issue 8 (106). – P. 191–192.

Інформація об авторах

Пушкар Александр Иванович – докт. экон. наук, профессор, заведующий кафедрой компьютерных систем и технологий Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнецца (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: aipvt@ukr.net).

Гаркин Владимир Владимирович – аспирант Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнецца (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: vova_garkin@mail.ru).

Інформація про авторів

Пушкар Александр Иванович – докт. экон. наук, профессор, заведующий кафедры компьютерных систем и технологий Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнецца (61166, Украина, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: aipvt@ukr.net).

Гаркин Владимир Владимирович – аспирант Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнецца (61166, Украина, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: vova_garkin@mail.ru).

Information about the authors

A. Pushkar – Doctor of Science in Economics, Professor, Head of the Department of Computer Systems and Technologies of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: aipvt@ukr.net).

V. Garkin – postgraduate student of the Department of Computer Systems and Technologies of Simon Kuznets Kharkiv

National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: vova_garkin@mail.ru).

Рецензент

*докт. экон. наук,
профессор Раевнева Е. В.*

*Стаття надійшла до ред.
18.12.2013 р.*

**МЕТОД РЕШЕНИЯ ЗАДАЧИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ
ИНВЕСТИЦИЙ В УСЛОВИЯХ МНОГОКРИТЕРИАЛЬНОСТИ
С УЧЕТОМ ИНТЕРВАЛЬНЫХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЕЙ
ИСХОДНЫХ ДАННЫХ**

УДК 519.81

**Петров Э. Г.
Брынза Н. А.**

Рассмотрены проблема принятия решений в условиях многокритериальности с учетом интервальной неопределенности исходных данных на примере решения задачи распределения инвестиционных ресурсов с целью повышения эффективности многономенклатурной производственной системы и задача учета возможных интервальных неопределенностей исходных данных. Выделены основные источники неопределенности, обоснован метод решения задачи эффективного распределения инвестиционных ресурсов в условиях многокритериальности и интервальной неопределенности. Выполнены тестовые расчеты по определению вариантов эффективных инвестиционных решений для различных исходных данных: количество производственных подразделений, размер инвестиционных ресурсов предприятия, вид производственной функции.

Ключевые слова: оптимизация, полезность, многокритериальность, инвестиционные решения, распределение ресурсов.

**МЕТОД РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ РОЗПОДІЛУ ІНВЕСТИЦІЙ
В УМОВАХ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОСТІ З УРАХУВАННЯМ ІНТЕРВАЛЬНИХ
НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ ВИХІДНИХ ДАНИХ**

УДК 519.81

**Петров Е. Г.
Брынза Н. О.**

Розглянуто проблему прийняття рішень в умовах багатокритеріальності з урахуванням інтервальної невизначеності вихідних даних на прикладі розв'язання задачі розподілу інвестиційних ресурсів з метою підвищення ефективності багато-

номенклатурної виробничої системи і задачу обліку можливих інтервальних невизначеностей вихідних даних. Виділено основні джерела невизначеності, обґрунтовано метод розв'язання задачі ефективного розподілу інвестиційних ресурсів в умовах багатокритеріальності та інтервальної невизначеності. Виконано тестові розрахунки щодо визначення варіантів ефективних інвестиційних рішень для різних вихідних даних: кількість виробничих підрозділів, розмір інвестиційних ресурсів підприємства, вид виробничої функції.

Ключові слова: оптимізація, корисність, багатокритеріальність, інвестиційні рішення, розподіл ресурсів.

A PROBLEM-SOLVING METHOD FOR DISTRIBUTION OF INVESTMENTS UNDER MULTICRITERIALITY TAKING INTO ACCOUNT INTERVAL UNCERTAINTIES OF THE INPUT DATA

UDC 519.81

**E. Petrov
N. Brynza**

The problem of decision-making under multicriteriaity is described, taking into account interval uncertainty of the input data, reviewing an example of distribution of investment resources in order to increase the efficiency of a diversified production system. The problem of considering possible interval uncertainties of the input data was studied. The main sources of uncertainty were identified. The method for solving the problem of efficient allocation of investment resources under multicriteriaity and interval uncertainty was justified. Test calculations were performed to identify options for efficient investment decisions with different input data: the number of production units, the level of investment resources of an enterprise, the type of the production function.

Keywords: optimization, utility, multicriteriaity, investment decisions, resource allocation.

Многие функциональные задачи организационного управления являются задачами распределения ресурсов. Следовательно, в инструментарий управления должны входить методы эффективного решения таких задач, ориентированные на особенности объекта управления, то есть необходимо разработать единое математическое описание и методы решения широкого класса задач распределения ресурсов, в частности с учетом нелинейности производственных функций элементов системы, различных неопределенностей, многокритериальности, разной степени централизации системы.

Далее будет рассмотрено предприятие, являющееся объединением N цехов с централизованным организационным управлением, в котором локальные производственные подсистемы не имеют собственных целей, а цель системы в целом определяется как функция эффективности локальных производственных подсистем [1 – 3]. Это полностью и

однозначно определяет вид целевого функционала производственной системы как аддитивной функции вида:

$$E_s = \sum_{i=1}^N E_i(r_i) \rightarrow \max_{r_i \in R}, i = \overline{1, N}, \quad (1)$$

где r_i – производственные ресурсы i -го подразделения.

Предприятие располагает ограниченным количеством инвестиционных ресурсов R . Задача заключается в том, чтобы распределить ограниченные инвестиционные ресурсы (разработать инвестиционный план) между цехами предприятия таким образом, чтобы максимизировать суммарный эффект системы (увеличение рентабельности предприятия):

$$r_i^o = \arg \max_{r_i \in R} \sum_{i=1}^n b_i E_i(r_i) \quad (2)$$

при ограничении:

$$\sum_{j=1}^n r_j \leq R, \quad (3)$$

где $E_i(r_i)$ – ожидаемый эффект i -го цеха;

b_i – весовые коэффициенты относительной значимости подразделения (цеха), а следовательно, их эффектов:

$$0 \leq b_i \leq 1; \sum_{j=1}^n b_j \leq 1. \quad (4)$$

Принципиальное отличие рассматриваемой в статье задачи принятия инвестиционных решений от традиционной заключается в том, что она ориентирована на определение решения с учетом многокритериальности и интервальной неопределенности исходной информации. Многокритериальность возникает за счет того, что, в отличие от традиционной концепции экономического роста, решение принимается в рамках концепции устойчивого развития предприятия. Поэтому комплексно должны рассматриваться как минимум три возможных направления развития предприятия: производственное, социальное, ориентированное на совершенствование условий труда, например, развитие бытовых и санитарно-гигиенических условий, и экологическое, ориентированное на утилизацию отходов, уменьшение загрязнения воздуха, воды и других природно-производственных ресурсов. Это означает, что инвестиционный план должен предусматривать эффективное распределение ресурсов не только для всех N цехов, но внутри каждого цеха по трем указанным направлениям при ограничениях вида:

$$R \geq \sum_{i=1}^n r_{ij}^o; i = \overline{1, N}; j = \overline{1, 3}. \quad (5)$$

В детерминированной постановке задача многокритериального распределения ограниченных инвестиционных ресурсов подробно рассмотрена в статье [2]. В результате синтезирована модель оптимального распределения ресурсов развития N подразделений предприятия с учетом трех возможных направлений каждого из них.

В результате синтезирована модель вида [2]:

$$r_{ij}^o = \arg \max_{r_i \in R} \sum_{i=1}^n b_i \left\{ \sum_{j=1}^3 a_{ij} \left[\frac{r_{ij} - r_{ij}^{\min}}{r_{ij}^{\max} - r_{ij}^{\min}} \right]^{a_{ij}} \right\}, \quad (6)$$

где a_{ij} – безразмерные коэффициенты относительной важности локальных эффектов j -го направления i -го цеха (экономического, социального, экологического), удовлетворяющие условию:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1; \sum_{j=1}^3 a_{ij} = 1, \quad (7)$$

где $r_{ij}^{\min}; r_{ij}^{\max}$ – область допустимых инвестиционных решений j -го направления i -й подсистемы;

α_{ij} – параметры, определяющие вид производственных функций (при $0 \leq \alpha_{ij} \leq 1$ реализуют выпуклые вверх зависимости, при $\alpha_{ij} = 1$ – линейные и при $\alpha_{ij} > 1$ – выпуклые вниз).

Таким образом, синтезирована модель принятия многокритериальных решений в условиях детерминированных исходных данных, однако это идеализированная задача, в реальных ситуациях необходимо выявить источники и формализовать неопределенности исходных данных.

В данной статье рассмотрена задача учета возможных интервальных неопределенностей исходных данных.

Рассмотрим два основных источника неопределенности исходных данных в приведенной задаче многокритериального распределения инвестиционных ресурсов. Первый из них определяется принципиальной особенностью процедуры принятия решений вообще. По определению процесс принятия решений является интеллектуальной процедурой осознанного выбора из определенного допустимого множества альтернатив, то есть выбор является субъективным и основан на субъективных предпочтениях лица, принимающего решение (ЛПР). Носителем (источником) информации о предпочтительности возможных решений модели выбора решения (6), характеризуемой коэффициентами относительной важности a_{ij} и b_{ij} (точечными значениями коэффициентов), является ЛПР, а метод получения этой информации основан на интроспективном анализе, то есть на процедуре экспертного оценивания [4].

Стремление уменьшить субъективизм экспертных оценок базируется на коллективном экспертном оценивании. В этом случае создается группа квалифицированных специалистов (экспертов), а в качестве результата принимается определенная согласованная усредненная оценка. Эта процедура основана на гипотезе, что усреднение субъективных индивидуальных мнений экспертов позволяет получить оценку, приближающуюся к объективной, отражающей уровень знаний в данной области.

Вместе с тем очевидно, что даже такие коллективные оценки несут в себе некоторую неопределенность, зависящую от качественного и количественного состава конкретной экспертной группы, способа обработки результатов и т. д. [4].

Другим источником неопределенности является информация о качественных и количественных характеристиках производственных функций [5]. Она менее субъективна, чем информация о весовых коэффициентах a_{ij} и b_{ij} (6). Это обусловлено тем, что существует принципиальная возможность получения экспериментальных данных и идентификации полиномиальной модели производственных функций, например, методом наименьших квадратов. Однако неоднородность инвестиционных ситуаций, количественные и качественные различия объектов инвестирования не позволяют получить достоверные объективные оценки. Альтернативой, как и в первом случае, являются экспертные оценки.

Наиболее общей и корректной формой представления неопределенных данных вообще и, в частности, результатов экспертного оценивания, является интервальная форма представления. В этом случае каждая неопределенность представляется как интервал на числовой оси, заданный левой N_L и правой N_R границами. Тогда интервал:

$$\Delta N = N_R - N_L, \quad (8)$$

определяет количественную характеристику неопределенности, а информация о характере распределения значений внутри интервала, заданная в виде функции плотности распределения вероятности, функции принадлежности нечеткому множеству или равновозможными значениями, – ее качественную характеристику.

В работах [6; 7] показано, что с достаточной высокой точностью различные типы неопределенности можно привести к базовой универсальной форме, в качестве которой целесообразно принять интервальную равновозможную форму.

Независимо от формы представления неопределенностей исходных данных, принципиальным является то, что результаты моделирования являются интервальными значениями. В этой связи существует два подхода к учету неопределенностей при реализации процедуры принятия решений. Наиболее широко распространен подход, ориентированный на детерминизацию неопределенностей исходных данных на ранних стадиях системного анализа путем замены интервальных значений их "средними" точечными значениями, например, математическим ожиданием, модой функции принадлежности нечеткому множеству и т. д. В результате такой детерминизации сразу можно получить точечное решение, но при этом теряется очень важная информация об интервале возможных значений решения.

В зависимости от качества исходной информации часто используют смешанную стратегию: часть неопределенностей детерминируют на этапах анализа, а часть – используют при расчетах в интервальной форме. Именно такая смешанная стратегия рассматривается в данной задаче.

Для ее реализации на ранних этапах анализа детерминируются значения весовых коэффициентов относительной важности b_i и a_{ij} в модели (6). Для решения этой задачи следует воспользоваться методом детерминизации значений весовых коэффициентов модели оценивания полезности, согласно которому детерминизация весовых коэффициентов основана на ограничении вида:

$$a_i^o \in [a_{i\min}, a_{i\max}]; \quad i = \overline{1, n}; \quad \sum_{i=1}^n a_i^o = 1; \quad (9)$$

$$a_i^o = \arg \min_{a_i} \sum_{i=1}^n (a_i - a_i^{cp})^2,$$

$$\text{где } a_i^{cp} = \frac{a_i^{\max} - a_i^{\min}}{2}.$$

Предположим, что все весовые коэффициенты модели (6) определены методом экспертного оценивания в интервальном виде (8) и их средние значения равны:

$$\Delta N^{cp} = \frac{N_R - N_L}{2}. \quad (10)$$

Если выполняется условие, что:

$$\sum_{i=1}^n \Delta N^{cp} = 1,$$

то эти значения принимаются в качестве детерминированных, в противном случае ($\sum_{i=1}^n \Delta N^{cp} \neq 1$) производится их

коррекция – нормализованные детерминированные значения весовых коэффициентов относительной важности в модели оценки полезности решений определяются по формуле:

$$a_i^o = Ma_i - \frac{\sum_{i=1}^n a_i^{cp} - 1}{\sum_{i=1}^n a_i^{cp}} \Delta a_i, \quad (11)$$

где $\Delta a_i = a_i^{\max} - a_i^{\min}$.

Вторая группа неопределенностей связана с заданием полиномиальных моделей, определяющих производственные функции. Вид этих зависимостей определяется значениями показателей степени α_{ij} . Идентификация значений этих параметров производится методом коллективного экспертного оценивания. Это означает, что из-за "разброса" мнений экспертов наиболее корректно значения параметров представить в виде интервальных неопределенностей $[\alpha_{ij}^{\min}, \alpha_{ij}^{\max}]$. С учетом сказанного модель (6) примет окончательный вид [2]:

$$r_i^o = \arg \max_{r_i \in R} \sum_{i=1}^n b_i^* \left\{ \sum_{j=1}^3 a_{ij}^* \left[\frac{\left(\frac{r_{ij} - r_{ij}^{\min}}{r_{ij}^{\max} - r_{ij}^{\min}} \right)^{\alpha_{ij}^*}}{r_{ij}^{\max}} \right] \right\}, \quad (12)$$

где b_i^* , a_{ij}^* – детерминированные точечные значения соответствующих коэффициентов относительной важности;

$\alpha_{ij}^* = [\alpha_{ij}^{\min}, \alpha_{ij}^{\max}]$ – соответствующие интервальные параметры производственных функций.

Для определения числовых решений синтезированной задачи эффективного распределения инвестиционных ресурсов был использован метод покоординатного спуска, который прост для пользователя-непрограммиста, а также нагляден и понятен для экономиста-аналитика. Метод покоординатного спуска является методом безусловной оптимизации, тогда как синтезированная (12) модель является задачей условной оптимизации, то есть должна учитывать большое количество активных ограничений на общие и локальные ресурсы. Поэтому использован метод штрафных функций, а именно метод барьерных функций, известный как метод внутренней точки [8].

С учетом этого модель (12) примет вид:

$$r_i^o = \arg \max_{r_i \in R} \sum_{i=1}^n b_i^* \left\{ \sum_{j=1}^3 a_{ij}^* \left[\frac{\left(\frac{r_{ij} - r_{ij}^{\min}}{r_{ij}^{\max} - r_{ij}^{\min}} \right)^{\alpha_{ij}^*}}{r_{ij}^{\max}} \right] \right\} + r_k \sum_{v=1}^l \frac{1}{h_v(r)}, \quad (13)$$

где $h_v(r)$ – ограничения на ресурсы, представленные в виде неравенств;

r_k – параметр штрафа ($r_k \rightarrow 0$, при $k \rightarrow \infty$).

Пример решения задачи распределения ограниченных инвестиционных ресурсов.

На основе модели (13) были выполнены тестовые расчеты по определению вариантов эффективных инвестиционных решений для различных интервальных

значений ограничений, весовых коэффициентов и показателей производственных функций.

Результаты расчета для различных вариантов исходных данных приведены в табл. 1 – 4.

Таблица 1

Исходные данные и результаты тестового решения задачи распределения инвестиционных ресурсов для двух производственных подразделений

Исходные данные				
Цех 1	Ограничения на ресурсы подразделения r_1	Коэффициент значимости подразделения b_1	$\alpha_{\min}$	$\alpha_{\max}$
	60 000 грн	0,6	0,1	0,3
Направление	Минимум	Максимум	Коэффициент значимости направления a_{1j}	
Развитие производственных мощностей	4 000 грн	50 000 грн	0,2	
Социальная сфера	3 000 грн	25 000 грн	0,3	
Экологический аспект	7 000 грн	60 000 грн	0,5	
Цех 2	Ограничения на ресурсы подразделения r_2	Коэффициент значимости подразделения b_2	$\alpha_{\min}$	$\alpha_{\max}$
	40 000 грн	0,4	0,1	0,3
Направление	Минимум	Максимум	Коэффициент значимости направления a_{2j}	
Развитие производственных мощностей	3 000 грн	20 000 грн	0,4	
Социальная сфера	200 грн	25 000 грн	0,2	
Экологический аспект	6 000 грн	40 000 грн	0,4	
Результаты расчета				
$\alpha_{\min}$	Развитие производственных мощностей	Социальная сфера	Экологический аспект	
Цех 1	41 125 грн	5 125 грн	7 125 грн	
Цех 2	15 125 грн	6 125 грн	9 125 грн	
$\alpha_{\max}$	Развитие производственных мощностей	Социальная сфера	Экологический аспект	
Цех 1	42 125 грн	4 125 грн	7 125 грн	
Цех 2	16 125 грн	7 125 грн	7 125 грн	

Экономико-математическая модель для исходных данных табл. 1 имеет следующий вид:

$$r_i^0 = \arg \max_{r_i \in R} \left(0,6 \left[0,2 \left[\frac{r_{ij} - 4\,000}{0,92} \right]^{a_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 3\,000}{0,88} \right]^{a_{ij}} + 0,5 \left[\frac{r_{ij} - 7\,000}{0,883} \right]^{a_{ij}} \right] + \right. \\ \left. + 0,4 \left(0,4 \left[\frac{r_{ij} - 3\,000}{0,85} \right]^{a_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 200}{0,992} \right]^{a_{ij}} + 0,5 \left[\frac{r_{ij} - 6\,000}{0,85} \right]^{a_{ij}} \right) + \right. \\ \left. + r_k \left(\frac{1}{r_1 - 60\,000} + \frac{1}{r_2 - 40\,000} \right) \right).$$

Окончательное инвестиционное решение

Производственное подразделение	Инвестиционное решение			Сумма
	<i>Развитие производственных мощностей</i>	<i>Социальная сфера</i>	<i>Экологический аспект</i>	
Цех 1	42 125 грн	5 125 грн	7 125 грн	54 375 грн
Цех 2	16 125 грн	7 125 грн	9 125 грн	32 375 грн

Таблица 3

Исходные данные и результаты тестового решения задачи распределения инвестиционных ресурсов для трех производственных подразделений

Исходные данные				
1	2	3	4	5
Цех 1	Ограничения на ресурсы подразделения r_1	Коэффициент значимости подразделения b_1	$\alpha_{\min}$	$\alpha_{\max}$
	55 000 грн	0,4	0,35	0,55
Направление	Минимум	Максимум	Коэффициент значимости направления a_{1j}	
<i>Развитие производственных мощностей</i>	5 000 грн	30 000 грн	0,4	
<i>Социальная сфера</i>	4 000 грн	15 000 грн	0,3	
<i>Экологический аспект</i>	6 000 грн	20 000 грн	0,3	
Цех 2	Ресурсы подразделения r_2	Коэффициент значимости подразделения b_2	$\alpha_{\min}$	$\alpha_{\max}$
	40 000 грн	0,25	0,35	0,55
Направление	Минимум	Максимум	Коэффициент значимости направления a_{2j}	
<i>Развитие производственных мощностей</i>	7 000 грн	22 000 грн	0,3	
<i>Социальная сфера</i>	5 000 грн	15 000 грн	0,4	
<i>Экологический аспект</i>	4 000 грн	18 000 грн	0,3	

1	2	3	4	5
Цех 3	Ресурсы подразделения r_3	Коэффициент значимости подразделения b_3	$\alpha_{\min}$	$\alpha_{\max}$
	50 000 грн	0,35	0,35	0,55
Направление	Минимум	Максимум	Коэффициент значимости направления a_{3j}	
<i>Развитие производственных мощностей</i>	6 000 грн	20 000 грн	0,25	
<i>Социальная сфера</i>	7 000 грн	20 000 грн	0,3	
<i>Экологический аспект</i>	8 000 грн	25 000 грн	0,45	
Результаты расчета				
$\alpha_{\min}$	<i>Развитие производственных мощностей</i>	<i>Социальная сфера</i>	<i>Экологический аспект</i>	
Цех 1	29 512 грн	14 712 грн	10 012 грн	
Цех 2	21 512 грн	13 812 грн	4 012 грн	
Цех 3	19 512 грн	19 712 грн	10 012 грн	
$\alpha_{\max}$	<i>Развитие производственных мощностей</i>	<i>Социальная сфера</i>	<i>Экологический аспект</i>	
Цех 1	29 712 грн	14 712 грн	9 912 грн	
Цех 2	21 512 грн	13 812 грн	4 012 грн	
Цех 3	19 512 грн	19 512 грн	10 012 грн	

Экономико-математическую модель для исходных данных табл. 3 можно представить следующим образом:

$$r_i^0 = \arg \max_{r_i \in R} 0,4 \left(0,4 \left[\frac{r_{ij} - 5\,000}{0,833} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 4\,000}{0,733} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 6\,000}{0,7} \right]^{\alpha_{ij}} \right) +$$

$$+ 0,25 \left(0,3 \left[\frac{r_{ij} - 7\,000}{0,682} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,4 \left[\frac{r_{ij} - 5\,000}{0,667} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 4\,000}{0,778} \right]^{\alpha_{ij}} \right) +$$

$$+ 0,35 \left(0,25 \left[\frac{r_{ij} - 6\,000}{0,7} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,3 \left[\frac{r_{ij} - 7\,000}{0,65} \right]^{\alpha_{ij}} + 0,45 \left[\frac{r_{ij} - 8\,000}{0,68} \right]^{\alpha_{ij}} \right) +$$

$$+ r_k \left(\frac{1}{r_1 - 55\,000} + \frac{1}{r_2 - 40\,000} + \frac{1}{r_3 - 50\,000} \right).$$

Таблица 4

Окончательное инвестиционное решение

Производственное подразделение	Инвестиционное решение			Сумма
	<i>Развитие производственных мощностей</i>	<i>Социальная сфера</i>	<i>Экологический аспект</i>	
Цех 1	29 712 грн	14 712 грн	10 012 грн	54 436 грн
Цех 2	21 512 грн	13 812 грн	4 012 грн	39 336 грн
Цех 3	19 512 грн	19 712 грн	10 012 грн	49 236 грн

Таким образом, в данной статье синтезирована математическая модель решения задачи эффективного распределения ограниченных инвестиционных ресурсов раз-

вития производственных подразделений в централизованной двухуровневой системе "координационный центр – производственные подразделения". Принципиальная осо-

бенность модели заключается в том, что каждая производственная подсистема может развиваться по трем направлениям. Возможная неопределенность исходных данных учитывается путем интервального задания параметров модели и исходных данных. Обоснован метод решения задачи. При выборе метода учитывались: трудоемкость, ориентация на пользователя, наглядность получаемых результатов и простота их интерпретации. Этим требованиям в наибольшей степени отвечает метод покоординатного спуска. Для учета ограничений использован метод штрафных функций (внутренней точки).

Литература: 1. Голубовська О. А. Дослідження інноваційної активності промислових підприємств України / О. А. Голубовська // *Економіка розвитку*. – 2012. – № 1 (61). – С. 94–98. 2. Петров Э. Г. Синтез модели принятия инвестиционных решений в условиях многокритериальности / Э. Г. Петров, Н. А. Брынза // *Проблеми інформаційних технологій*. – 2013. – № 2 (014). – С. 4–8. 3. Коваль А. А. Методичні підходи до розробки стратегії інноваційного розвитку підприємств України (на прикладі підприємств молочної галузі) / А. А. Коваль // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 4 (58). – С. 143–150. 4. Интроспективный анализ. Методы и средства экспертного оценивания : монография / В. В. Крючковский, Э. Г. Петров, Н. А. Соколова и др. ; под ред. Э. Г. Петрова. – Херсон : Гринь Д. С., 2011. – 168 с. 5. Петров Э. Г. Организационное управление городом и его подсистемами (методы и алгоритмы) / Э. Г. Петров. – Х. : Вища школа, 1986. – 144 с. 6. Крючковский В. В. Исследование корректности взаимной трансформации различных видов интервальной неопределенности / В. В. Крючковский, Э. Г. Петров, Н. А. Брынза // *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии*. – Х. : Нац. аэрокосм. ун-т им. Н. Е. Жуковского "ХАИ", 2010. – Вып. 46. – С. 174–188. 7. Крючковский В. В. Информативная предпочтительность статистической формы представления исходных данных в условиях интервальной неопределенности / В. В. Крючковский, Э. Г. Петров, Н. А. Брынза // *Научно-технические ведомости СПбГПУ "Информатика. Телекоммуникации. Управление"*. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2010. – № 4 (103). – С. 11–18. 8. Петров Е. Г. Методи і засоби прийняття рішень в соціально-економічних системах / Е. Г. Петров, М. В. Новожилова, І. В. Гребеннік. – К. : Техніка, 2004. – 256 с.

References: 1. Holubovska O. A. Doslidzhennia innovatsiinoi aktyvnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [The Study of Industrial Enterprises' Innovative Activity] / O. A. Holubovska // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 1 (61). – P. 94–98. 2. Petrov E. G. Sintez modeli prinyatiya investitsionnykh resheniy v usloviyakh mnogokriterialnosti [The Synthesis of Innovative Decision-Making Model under Multicriteriality] / E. G. Petrov, N. A. Brynza // *Problemy informatsiynykh tekhnolohii*. – 2013. – No. 2 (014). – P. 4–8. 3. Koval A. A. Metodychni pidkhody do rozrobky stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy (na prykladi pidpriemstv molochnoi haluzi) [Methodological Approaches to Developing the Strategy of Ukrainian Enterprises Innovative Development (a Case Study of Dairy Industry Enterprises)] / A. A. Koval // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2006. – No. 4 (58). – P. 143–150. 4. Introspektivnyy analiz. Metody i sredstva ekspertnogo otsenivaniia : monografiya [Introspective Analysis Methods and Means of Expert Assessment : monograph] / V. V. Kryuchkovskiy, E. G. Petrov, N. A. Sokolova et al. ; pod red. E. G. Petrova. – Kherson : Grin D. S.,

2011. – 168 p. 5. Petrov E. G. Organizatsionnoe upravlenie gorodomi ego podsistemami (metody i algoritmy) / E. G. Petrov. – Kh. : Vyscha shkola, 1986. – 144 p. 6. Kryuchkovskiy V. V. Issledovanie korrektnosti vzaimnoy transformatsii razlichnykh vidov intervalnoy neopredelennosti / V. V. Kryuchkovskiy, E. G. Petrov, N. A. Brynza // *Otkrytye informatsionnye i kompyuternye integrirovannye tekhnologii*. – Kh. : Nats. aerokosm. un-t im. N. E. Zhukovskogo "KhAI", 2010. – Issue 46. – P. 174–188. 7. Kryuchkovskiy V. V. Informativnaya predpochtitel'nost' statisticheskoy formy predstavleniya iskhodnykh dannykh v usloviyakh intervalnoy neopredelennosti / V. V. Kryuchkovskiy, E. G. Petrov, N. A. Brynza // *Nauchno-tekhnicheskie vedomosti SPbGPU "Informatika. Telekommunikatsii. Upravlenie"*. – SPb. : Izd-vo Politekh. un-ta, 2010. – No. 4 (103). – P. 11–18. 8. Petrov E. G. Metody i zasoby pryniatia rishe'n v sotsialno-ekonomichnykh sistemakh / E. G. Petrov, M. V. Novozhylova, I. V. Grebennik. – K. : Tekhnika, 2004. – 256 p.

Інформація об авторах

Петров Едуард Георгієвич – докт. техн. наук, професор кафедри системотехніки Харківського національного університету радіоелектроніки (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 14, e-mail: st@kture.kharkov.ua).

Брынза Наталья Александровна – канд. техн. наук, преподаватель кафедры информатики и компьютерной техники Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: brynz@mail.ru).

Інформація про авторів

Петров Едуард Георгієвич – докт. техн. наук, професор кафедри системотехніки Харківського національного університету радіоелектроніки (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 14, e-mail: st@kture.kharkov.ua).

Брынза Наталья Олександрівна – канд. техн. наук, викладач кафедри информатики та комп'ютерної техніки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: brynz@mail.ru).

Information about the authors

E. Petrov – Doctor of Technical Sciences, Professor of Systems Engineering Department of Kharkiv National University of Radio Electronics (14 Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: st@kture.kharkov.ua).

N. Brynza – PhD in Engineering, lecturer of Informatics and Computer Equipment Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: brynz@mail.ru).

Рецензент
докт. экон. наук,
профессор *Малярець Л. М.*

Стаття надійшла до ред.
03.02.2014 р.

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ЭКОНОМИКА РАЗВИТИЯ

ECONOMICS OF DEVELOPMENT

Поштова адреса

засновника і видавця:

61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а

Головний редактор **Пономаренко В. С.**

Конт. телефон: (057)702-03-04

Заступник головного редактора **Пилипенко А. А.**

Конт. телефон: (057)702-18-30 (дод. 3-07)

E-mail: aapil@ukr.net

Відповідальний редактор **Сєдова Л. М.**

Конт. телефон: (057) 702-07-38

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса

редакції:

61166, Україна, м. Харків, пров. Інженерний, 1а, 1 під'їзд

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Конт. тел. (057)702-07-28 (дод. 2-57)

Редактори: **Новицька О. С., Зобова З. В.**

Коректор **Новицька О. С.**

Комп'ютерна верстка **Сосненко Л. С.**

Підп. до друку 17.03.2014 р. Формат 60 × 90 1/8. Папір MultiCopy.

Ум.-друк. арк. 17,0. Обл.-вид. арк. 22,1. Зам. № 96.

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
Дк № 481 від 13.06.2001 р.